REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE SI FILOLOGIE

ORGAN AL

SOCIETĂȚII ISTORICE ROMÂNE

SUB DIRECȚIUNEA LUI

GREGORIE G. TOCILESCU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMANE, PROFESOR LA UNIVERSITATE, ETC.

ANUL IV

VOLUMUL VIII

FASC. IUNIE, SEPT. și OCTOMBRE

Cu 8 clișeurĭ

BUCURESCI

TIPOGRAFIA «UNIVERSITARĂ», STRADA ACADEMIEI, No. 30

1902.

CONDIŢIUNILE PUBLICAŢIUNEI

Revista pentru Istorie, arcueologie şi filologie, devenită organ al *Societăţeĭ istorice române*, apare în fascicole mensuale (afară de cele două lunĭ de vară), alcătuind două volume pe fie-care an.

Costul abonamentuluĭ pe an este de leĭ 25.

Membriĭ Societăţiĭ istorice primesc revista gratuit, *avênd să plătéscă numaĭ cotisaţiunea de membriĭ, care este de 20 leĭ anual.*

Abonamentul începe la 1 Aprilie al fie-căruia an.

Redacţiunea şi administraţiunea se află la d. Gr. G. Tocilescu, Strada Primăvereĭ No. 40, Bucurescĭ.

Cererile pentru înscrierea de nouĭ membriĭ aĭ Societăţiĭ istorice, se adreséză d-luĭ G. Ionnescu-Gion, Secretarul Societăţiĭ, Strada Lucacĭ No. 83, iar cotisaţiunile şi orĭ-ce reclamaţiunĭ ale membrilor privitóre la Revistă, se trimit d-luĭ Ilie Bărbulescu, Casierul Societăţiĭ, Strada Clopotariĭ-Nouĭ, 58, Bucureştĭ.

Este un fapt îmbucurător pentru noĭ, că tînĕra nóstră armată n'a nesocotit învĕţămintele salutare, ce le póte dobândi din cunoscinţa istorieĭ Patrieĭ, şi că începênd încă de la jumĕtatea seculuĭ trecut oficeriĭ noştriĭ aŭ căutat să pătrundă în negura timpurilor de gloriă ale némuluĭ.

Acéstă expunere a însemnătăţiĭ istorieĭ naţionale pentru instrucţiunea militară, precum şi arătarea sforţărilor, ce s'aŭ făcut şi se fac la noĭ şi la armatele din străinătate, cu privire la respândirea în armată a cunoscinţeĭ faptelor militare ale naţiuniĭ respective, o aflăm în importantul studiŭ — ce publicăm aicĭ — datorit învĕţatuluĭ nostru Coleg, D-l General C. I. Brătianu, şi publicat în capul revisteĭ „*România militară*", a căreĭ direcţie superióră îĭ a încredinţat'o Ministerul de resboiŭ. DIRECŢIUNEA.

INSEMNĂTATEA ISTORIEĬ NAŢIONALE

PENTRU

INSTRUCŢIUNEA MILITARA.

«Cât este de util, o Athenienĭ, cât este de «bine a avé archive publice! Aicĭ cele ce s'aŭ «scris rémân, şi nu se schimbă după capriciul «opiniuniĭ».

ESCHINE, *Discurs în contra luĭ Ctesiphon*.

«Chercher à tirer de l'histoire militaire les «principes qui doivent rég'er la conduite des «troupes avant et pendant le combat, et arriver «sur ce point à des conclusions personelles et «spontanées».

BRONSART, *Le service d'État-Major*.

Incă la anul 1860 în programul, ce se publicase în primul numĕr al organuluĭ militar *Monitorul Ósteĭ* se prevĕḑuse, că — în afară de *Partea oficială* cu privire la actele relative la administraţiunea armateĭ — se vor publica în o *Parte neoficială* a Monitoruluĭ Ósteĭ: „*Studiurĭ sciinţifice şi istorice, viéţa Căpitanilor marĭ, atât aĭ anticităţiĭ, cât şi a celor modernĭ*" (Monit. O. Vol. 1. p. 3 anul 1860).

Şi într'adevĕr în acelaşĭ an *Monitorul Ósteĭ* începu să publice:

Estrase din Memoriele luĭ Frideric cel Mare; Descrierea rĕsboiuluĭ ce-l avură Romaniĭ cu Iugurta, regele Numideĭ, după istoricul roman Sallustiu.

Tot în acelaşĭ an se începe o serie de „*Portrete militare istorice*“, fiind-că, după cum ḑiceaŭ redactoriĭ de atuncĭ aĭ *Monitoruluĭ Ósteĭ*: „Descrierea vieţeĭ ómenilor marĭ a fost şi este „studiul cel maĭ folositor pentru omul, care se destină carriereĭ „armelor; scrierile luĭ Plutarch aŭ ajutat mult la formarea „căpitanilor celebri, de aceea toţĭ le aŭ preţuit şi le aŭ recomandat „tuturor generaţiunilor“.

De asemenea în acelaşĭ an 1860 se începe o serie de articule despre *Istoria militară la Românĭ*. Redactoriĭ de atuncĭ aĭ *Monitoruluĭ Ósteĭ* reproduceaŭ în acéstă privinţă cuvintele luĭ *Bălcescu*:

„Este prea de creḑut, că *Româniĭ* să nu fi fost maĭ înapoĭ „de cât cele-l-alte naţiunĭ europene în *arta militară*. In *al XIV, „XV şi XVI-lea secul, şcóla rĕsboiuluĭ e în ţĕrile Dunăriĭ de jos*: „*România, Moldova, Ungaria, Transilvania, Serbia*. Provedinţa „scosese ómenĭ marĭ în aceste locurĭ, ca să apere creştinimea „ameninţată. Mircea cel bĕtrân, Ioan Huniad, cavalerul cel alb „al Românieĭ, ast-fel î-l numiaŭ contimporaniĭ sĕĭ, Dan al III[lea], „Ştefan cel mare al Moldoveĭ, Vlad Ţepeş, Mihaiŭ Vitézul, „tóte aceste geniurĭ înalte, care luptaŭ tot-de-una unul împotriva a ḑece, trebuiaŭ să aibă óre-carĭ temeĭnice principiĭ „de artă militară, care nu e alta, de cât a învinge o putere „maĭ mare cu alta maĭ mică“ (M. Ósteĭ, 1860 Vol. II. p. 446).

In cursul anuluĭ 1861 se publicară în *Monitorul Ósteĭ*: *Notiţe despre arta militară la Grecĭ*, începênd încă din timpurile luĭ Homer (Rĕsboiul Troieĭ).

In anul 1862 al *Monitoruluĭ Ósteĭ* aflăm un studiŭ despre: *Ion Vodă şi bătălia de la Cahul*, sub-semnat de E. Pencovicĭ.

Ér lucrările, carĭ aŭ fost judecate de a avé în întregimea lor un interes sciinţific pentru oficerĭ, s'aŭ publicat în ediţiunĭ deosebite ca anexe pe lângă *Monitorul Ósteĭ*, după cum s'a făcut ast-fel cu studiul luĭ *Bălcescu*: *Puterea armată şi arta militară la Românĭ* şi cu studiul d-luĭ *Hasdeŭ* asupra luĭ *Ion Vodă cel cumplit*.

Tot ast-fel s'a continuat, până aprópe de rĕsboiul independenţeĭ, de a se publica şi împărţi armateĭ ca anexe pe lângă *Monitorul Ósteĭ*, maĭ multe alte lucrărĭ sciinţifice şi istorice, originale şi traducerĭ, ce s'aŭ găsit a fi necesare instrucţiuniĭ armateĭ.

Totuşĭ, se constatase încă la 1864, că acest mod de publicare nu era îndestulător pentru învĕţămîntul militar. Insufleţirea generală de a face din armata română o putere militară respectată, de a ne afirma cu o ḑi maĭ înainte ca o ţéra de sine stătătóre, făcuse atuncĭ chiar pe mulţĭ dintre ceĭ maĭ autorisaţĭ, să recurgă maĭ mult la împrumuturĭ de instituţiunĭ străine, pe carĭ le vedeaŭ practicându-se de anĭ în occident, de cât să caute reîntórcerea nóstră la instituţiunile strămoşescĭ ale neamuluĭ, pe carĭ dênşiĭ nu le cunosceaŭ.

Ast-fel se pare, că maĭ cu sémă din aceste motive, spre a curma o pornire vătămătóre progresuluĭ dorit de toţĭ, în anul 1864 s'a început publicarea sub auspiciele Ministeruluĭ de rĕsboiŭ, a uneĭ reviste curat sciinţifice sub titlul revisteĭ actuale *„România Militară“*, ce se redactéză la Marele Stat-Major al Armateĭ.

In programul acesteĭ reviste militare române întocmite de căpitaniĭ: Slăniceanu, Gramon, Boteanu, Borănescu, G. Angelescu, Arion, Pencovicĭ, — oficerĭ aĭ primeĭ promoţiunĭ a Şcóleĭ militare din Bucurescĭ — se arată, că tot o dată scopul revisteĭ va fi:

„A aduna şi a cerceta instituţiunile vechĭ militare ale Patrieĭ, „instituţiunĭ, ce aŭ fost atâtea vécurĭ gloria Românieĭ şi ne-aŭ asigurat esistenţa“.

Şi într'adevĕr autoriĭ continuară a publica studiĭ şi documente relative la istoria şi arta militară la Românĭ.

Tot în acéstă serie a *Românieĭ Militare* de la anul 1864, începe să publice d. B. P. Hâsdĕŭ unele părţĭ din *Istoria luĭ Ion Vodă cel cumplit*, şi pe care, cum ḑiceam adiné-orĭ, a tipărit'o maĭ apoĭ în ediţiune separată Ministerul de rĕsboiŭ.

Dar în aceste timpurĭ, acum 40 de anĭ, România nu avea fericirea să aibă o instituţiune literară şi sciinţifică, ca Academia Română de astă-ḑĭ, cu colecţiunĭ vaste de documente istorice, şi după ce tóte încercările unora de a constitui o *Societate istorică* după planul fericit conceput sub direcţiunea luĭ Laurian şi Bălcescu în aniĭ 1844—49, rĕmăsese sterile, aceea pleiadă activă de tinerĭ oficerĭ, pe carĭ ĭ-am citat maĭ sus, se vĕḑură nevoiţĭ, nu de a curma sentimentele lor patriotice, ci în ardórea năsuinţelor lor, eĭ creḑură, că ceea-ce dênşiĭ nu puteaŭ să rea-

liseze singurĭ şi cu restrînsele mijlóce, de carĭ dispuneaŭ, o va îndeplini cu siguranţă un personal maĭ numeros şi luminat ca corpul de Stat-major. Ast-fel eĭ aŭ plănuit în acest scop înfiinţarea şi organisarea la Ministerul de rĕsboiŭ a uneĭ ***Secţiuni istorice***, menite de a aduna documentele istorice necesare literatureĭ militare române şi de a pune la cale cercetărĭ şi studiĭ cu privire la trecutul militar al neamuluĭ.

Ast-fel a urmat, că prin *Regulamentul* elaborat *pentru serviciul oficerilor din corpul de Stat-major*, din 3 Februarie 1870, şi aprobat de Domnitorul *Carol I* pentru organisarea *Depositului de rĕsboiŭ*, se prescriŭ şi definesc atribuţiunele personaluluĭ cum urméză :

„Art. 62. Depositul de rĕsboiŭ depinde direct de Ministerul „de rĕsboiŭ, şi se împarte în *două Secţiunĭ*:

„***Secţia Iª.*** *Charta Românieĭ*, lucrărĭ geodesice, topografia, „redacţiunĭ de carte şi cele-l'alte.

„***Secţia IIª.*** *Lucrărĭ Istorice* şi *statistică Militară.*

„Art. 68. Secţia IIª are în atribuţiunile sale *clasarea şi con-„servarea archivelor privitóre la operaţiĭ de rĕsboiŭ. Redactarea orĭ-„căreĭ operaţiunĭ militare. Istoricul regimentelor de la crearea lor, „şi în general tóte lucrările istorice.*

„***Adunarea tuturor documentelor necesare pentru istoria militară „a României.*** Adunarea tuturor documentelor privitóre la statistica „militară a Românieĭ şi a puterilor străine.

„Lucrărĭ şi opere publicate în străinătate. Conservarea Bi-„bliotecеĭ şi a archiveĭ Depositului.

„Esaminarea lucrărilor şi a uvrajelor militare publicate în „România şi în străinătate" (*Mon. Osteĭ*, 1870. Vol. I. p. 140).

După cum vedem, este aprópe o jumătate de veac de când se începuse acéstă direcţiune salutară, sciinţifică şĭ patriotică, în publicaţiunele oficiale ale armateĭ : de a ne ocupa — după cum încercăm noĭ astă-ḑĭ — cu studiul istorieĭ militare a Românilor, cu modul cum mariĭ căpitanĭ românĭ purtase rĕsbóele şi cu descrierea terenuluĭ şi a lucrurilor, unde eĭ dase luptele lor atât de memorabile.

Insă cu durere trebue să mărturisim, că tóte năsuinţele acelei grupări de elită, de a se organisa o *Secţiune istorică* la Depositul de rĕsboiŭ şi de a se crea o literatură de istorie militară naţională, aŭ rĕmas fără succesul, pe carĭ toţĭ îl doreaŭ. Trebuinţe maĭ imperióse, de a cunósce ţéra, aŭ făcut, ca Depositul de rĕsboĭ să consacre întrégа sa activitate la redacţiunea geometrică a icóneĭ patrieĭ, la *Charta Ţĕreĭ*, acest instrument atât de indispensabil pentru progresul economic şi pentru apărarea naţională.

Acéstă neputinţă de a se da *Secţiunei Istórice* desvoltarea cuvenită, o recunoscuse însuşĭ Ministrul de rĕzboiŭ de atuncĭ—Colonelul *G. Manu*—în referatul sĕŭ către Domnitor, unde se exprimă ast-fel:

„Acestea—adecă lucrările pentru charta ţăriĭ--ar fi pentru „acum atribuţiile ce aşĭ crede bune a se da Depositului de rĕz„boiŭ. Cu desvoltarea corpuluĭ de Stat-major va fi lesne a-ĭ de„semna şi cele-l'alte atribuţiunĭ ale sale, precum *lucrarea istorieĭ* „*nóstre militare*, adunarea şi ţinerea în curent a cunoscinţelor „despre armatele altor state, statistica nóstră militară precum şi „a puterilor străine şi altele." (M. Ó. 1870, Vol. I. pag. 20.)

Dară tot cu durere trebue să o mărturisim, că acéstă fericită speranţă a ministruluĭ din anul 1870 nu s'a realisat nicĭ până astă-ḑĭ, de-şi în decursul celor treĭ-ḑecĭ şi opt de anĭ s'a dat corpuluĭ de stat-major desvoltarea cuvenită. Trebuinţele de moment ale armateĭ par a fi fost atât de marĭ şi atât de multiple, în cât legiuirile, ce s'aŭ urmat în aniĭ 1883 şi 1895, n'aŭ putut să prevadă în organismul Mareluĭ Stat-Major nicĭ chiar stabilirea unuĭ *biuroŭ istoric* după modelul instituţiunilor militărescĭ similare ale armatelor din occident, ci numaĭ întruparea Depositului de rĕsboiŭ la Statul-Major al armateĭ.

Şi fiind-că am încercat aicĭ de a face istoricul năsuinţelor din trecut cu privire la studiul militar al neamuluĭ, cred interesant a arăta tot-odată, că Depositul de rĕsboiŭ n'a perdut de loc din vedere marea însemnătate a *Secţiuniĭ istorice* şi a lucrat

pentru organisarea eĭ. Aşa, chiar imediat după rĕsboiul de independenţă când defunctul general Slăniceanu inspectase în anul 1879 desfiinţatul Deposit de rĕsboiŭ, i se presentase un memoriŭ documentat asupra trebuinţelor urgente şi a chipuluĭ cum este a se organisa acéstă secţiune; iar generalul, înaintând acest memoriŭ Ministruluĭ, adaogă în raportul sĕŭ: „Recomand pe *Maiorul C. Brătianu* „(actualmente general) pentru direcţia *Secţiuneĭ istorice*, ce este a se înfiinţa la Depositul de rĕsboiŭ, ca cel maĭ „capabil a împlini acéstă sarcină.“ (Vedĭ publicaţiunile *Charta Românieĭ în Parlament*, 1896, şi *Călătoriĭ de Stat-Major*, 1895.)

In aceeaşĭ scriere *Călătoriĭ de Stat-Major*, se maĭ face amintire încă de *un noŭ pas* pentru introducerea în armată a *istorieĭ militare naţionale:*

„Maĭ târdiŭ, pe la anul 1884, Directorul şcólelor militare „din Bucurescĭ—General C. Brătianu, pe atuncĭ colonel—dobân„dise de la Ministrul de rĕsboiŭ — neuitatul *Ioan Brătianu* — „autorisarea, ca profesorul universitar *V. A. Urechiă,* să facă la „şcólele militare conferinţe asupra istorieĭ militare a ţĕreĭ. Pro„fesorul Urechiă, în marea sa dragoste şi râvnă de a lumina „tineretul, se oferise a face chiar gratuit prelegerile sale, dar prin „împrejurărĭ regretabile, — părăsirea postuluĭ de director de „către Colonelul Brătianu coincidând cu începerea prelegerilor „în şcólă—şi acéstă salutară disposiţiune a rĕmas până adĭ numaĭ „un simplu *desiderat.*“

Ast-fel se esplică causa, că înseşĭ primele organe militare — *Monitorul Ósteĭ* şi *România Militară* — ca şi tóte revistele militare, ce s'aŭ perindat în urmă în decursul celor 40 de anĭ, încetul cu încetul *s'aŭ depărtat de programul înaintaşilor sĕĭ cu privire la trecutul militar al ţăreĭ*, ba chiar după 40 de anĭ— séŭ aproape de o jumătate véc—revistele nóstre militare, în loc de a face un progres în acéstă privire, ele ne înfăţişéză un regres netăgăduit.

De altmintrele literatura militară română póte cu drept cuvênt a se mândri, că în mod cu totul desinteresant, a dat

celor îndreptăţiţĭ luminĭ nepreţuite pentru stabilirea aşeḑămîntuluĭ militar actual, că a dat armateĭ învĕţăminte temeĭnice pentru instrucţiunea şi educaţiunea militară. Oficeriĭ armateĭ, în dorul lor de a păzi şi de a apăra nu numaĭ cu vitejia, ci şi cu şciinţa, depositul sfânt, ce le aŭ lăsat părinţiĭ, n'aŭ cruţat nimica — uniĭ talentul lor de scriitorĭ, şi cu toţĭ banul lor ca abonaţĭ — pentru a instrui armata şi pentru a descepta şi a spori eminentele calităţĭ ale poporuluĭ român ca cetăţén şi ca ostaş.

In acéstă privinţă maĭ cu sémă nu trebuie să perdem din vedere, că fântâna cea maĭ temeĭnică o găsim în istoria trecutuluĭ militar al naţiuniĭ.

In cestiunĭ de economie politică saŭ socială; în practica, ce voim a o face de diferitele ramurĭ ale sciinţeĭ; cu un cuvênt, în aplicaţiunea tuturor cunoscinţelor, carĭ tind a pregăti prosperitatea şi fericirea uneĭ naţiunĭ, este permis şi chiar impus, ca naţiunile ca şi indiviḑiĭ, să caute a împrumuta unele de la altele inovaţiunile îndeplinite, fiind-că progresul este o operă gigantică, nu de talia uneĭ singure naţiunĭ, orĭ cât de mare, orĭ cât de avută şi de inteligentă ar fi ea, ci opera progresuluĭ aparţine tuturora şi toţĭ aparţin eĭ.

In cestiunĭ însă de educaţiune civică, de organisare publică, şi maĭ cu sémă de apărare naţională, naţiunea, care va nesocoti *învĕţămintele militare istorice*, tradiţiunile antice, şi se va călăuzi numaĭ de ideile şi principiele, ce se pun în practică la cutare naţiune, séŭ aŭ fost prescrise de cutare eroŭ mare al lumiĭ, orĭ s'aŭ enunţiat de cutare scriitoriŭ genial în cutare ţară şi la cutare epocă, aceea naţiune se trudesce inutil, ea nu va produce nimic folositoriŭ, nimic stabil.

Acésta provine maĭ întâiŭ din causă, că nu tóte naţiunile sunt de aceeaşĭ rasă, nu aŭ acelaşĭ spirit, aceaşĭ constituţiune fisică, aceleaşĭ trebuinţe; şi în a doua linie, fiind-că aceste deosebirĭ, între naţiunĭ şi între ţĕrĭ, nu sunt operele voinţeĭ şi activităţiĭ omenescĭ, ci ale naturiĭ; şi nimenĭ altul nu le póte face să disparā, spre a se împlini ḑisa evangelistuluĭ : *O turmă şi un păstor.*

Monitorul Ósteĭ, acéstă însemnată colecţiune de 42 volume,

despre mobilitatea şi complicaţiunile prin care am trecut în percursul celor 42 de anĭ de organisare militară — de la 1859 până la 1902 — pentru ca să revenim în urmă acolo, de unde trebuia să pornim, adecă *să ne apropiem de aşeḑămintele militare strămoşescĭ*, este pentru noĭ o probă sdrobitóre de tăria acestuĭ adevĕr.

Jomini, acest mare filosof militar, vĕḑênd mania ce aŭ, maĭ cu sémă statele micĭ, de a imita maĭ mult pe străinĭ, de cât de a căuta învĕţămintele salutare în propia lor istoriă, caracterisézá acéstă direcţiune greşită în progresul naţional, prin următórea sentinţă durerósă:

„*La nation qui adopterait les moeurs de la cité de Londre, ou de la Bourse de Paris serait, tôt ou tard la proie de ses voisins.*"

Evenimentele militare istorice, tradiţiunile antice, ce le moştenesce o naţiune, constitue maĭ mult de jumĕtate din situaţiunea sa morală: ele sunt puterea convingătóre, cuvêntul care tîrasce, gestul care ridică, privirea care electrisézá, şi esemplul care învaţă ce trebue să facem în viitoriŭ.

Marele istoric *Duruy* a resumat istoria în următórele cuvinte clasice: *Istoria este o lampă a trecutuluĭ, pusă în present, ca să lumineze viitorul.*

Cât de mare a fost rĕul, ce a causat Franciei în 1870 — 71 nesocotinţa acestuĭ adevăr, nu se maĭ póte discuta! Impĕratul însuşĭ, prin însemnatele sale scrierĭ din exil, se plânge, şi cu dênsul lumea întrégă este de acord de a recunósce: că desastrele recente, ce aŭ sguduit până în temeliĭ nobila naţiune francesă, se datorează, în mare parte, împrejurărilor, că lumea militară n'a ţinut sémă de evenimentele militare îndeplinite, că a nesocotit învĕţămintele militare din trecut.

Trebue a face óre aci tabloul aceleĭ îngrijitóre şi funeste nesiguranţe, în care am fost aruncaţĭ în 1877, de o dată ce vocea rĕsboiuluĭ începuse a se auḑi?! A arătà sforţările de tótă natura, ce s'aŭ desfăşurat atuncĭ pentru a se aduna, cu tot preţul, cunoscinţe de modul cum părinţiĭ noştriĭ aŭ apărat ţéra în ḑile de restrişte, cum eĭ au trebuit să combine mişcările lor pentru a

purta cu gloriă drapelele ţĕreĭ dincolo peste Dunăre ! Numaĭ graţie perfecteĭ cunoscinţe, ce *Alesul Ţĕreĭ* avea asupra trecutuluĭ glorios al naţiuniĭ, în acele ḑile de grea cumpănă, tênăra Sa armată păşi cu încredere pe pămêntul bătut cu vitejiă de strămoşiĭ noştriĭ la Nicopole, Rahova, Smârdan, Vidin, Plevna şi aiurea.

Bărbaţiĭ de Stat în adevĕr marĭ, carĭ s'aŭ ocupat cu organisarea puteriĭ armate a naţiunilor, nicĭ o dată n'aŭ nesocotit influenţa salutară a istorieĭ naţionale asupra ***virtuţilor militare***, şi cĭ aŭ introdus'o în educaţiunea militară ca un factor principal de tărie al armatelor. In ajunul catastrofeĭ de la Iena, unde Prusia era să péră, *Scharnhorst,* reorganisatorul de maĭ târḑiŭ al armateĭ germane, scria suveranuluĭ sĕŭ: „*Nous avons commencé à estimer l'art de la guerre au desus de* ***vertus militaires*** *; cela, a causé la perte des peuples dans tous les temps*“ ; şi imediat după încheierea păceĭ, Statul-Major de la Berlin fu însărcinat cu studiĭ şi cercetărĭ asupra trecutuluĭ militar al Prusieĭ sub Frideric cel mare ; iar în timpurile din urmă, cu editarea studiuluĭ istoric asupra rĕsboiuluĭ de şépte anĭ.

De asemenea Statul-Major de la Viena, după desastrul de la Sadowa a început studiĭ şi cercetărĭ asupra unor timpurĭ maĭ depărtate, asupra campanielor luĭ Montecuculi şi din anul 1792.

In Francia, reorganisatorul armateĭ republicane, ilustrul bărbat de Stat d-ñul *de Freycinet,* care după desastrul de la Sedan lucrase cu marele Gambeta la organisarea armatelor francese din provinciă, şi care fusese sufletul succeselor repurtate de ele contra invasoruluĭ învingător, maĭ mult ca orĭ-care altul recunoscuse, că pentru tot omul de rĕsboiŭ, trecutul militar al naţiuniĭ este sciinţa însăşĭ, şi el în urmă ca Ministru de rĕsboiŭ căută a redescepta în Francia — ca Scharnhost în Germania după desastrul de la Iena — acea muncă fără preget de cercetărĭ şi studiĭ continue asupra trecutuluĭ militar al naţiuniĭ.

D-nul *de Freycinet* fu acela care creiă pe lângă „***Revue militaire***“, ce se redactéză la Statul-Major al armateĭ în scopul de a arĕta armateĭ : *les progrès réalisés dans les principales armées étrangéres*, creiă ḑic, şi o publicaţiune specială : „***Revue d'histoire***“

menită a reîmprospăta în memoria armateĭ gloriosul trecut militar al Francieĭ; iară alocaţiunea anuală de 10.000 leĭ, cerută de Ministru pentru publicarea acestor două reviste oficiale, fu ridicată de corpurile legiuitóre la suma de 14.000 leĭ.

Mariĭ căpitanĭ încă, aŭ ţinut tot-de-una sémă, de suvenirea obstaculelor învinse, a pericolelor înlăturate, şi a imperfecţiunilor, ce aŭ fost semnalate în operaţiunile militare esecutate în trecut; eĭ n'aŭ cruţat niciĭ un sacrificiŭ spre a avé cunoscinţe positive nu numaĭ despre situaţiunea locală a lucrurilor şi a terenuluĭ, ci de a aduna tot o-dată şi documente sigure asupra evenimentelor militare petrecute în trecut. Napoleon cel Mare, chiar în ajunul când se pregătia să dea o nouă lovitură sfinteĭ Alianţe — 27 Martie 1815 — scria ministruluĭ sĕŭ de rĕsboiŭ:

„Ordonă, să mi se facă o relaţiune despre modul cum s'a „apărat frontiera de ost a Franceĭ în cele-l'alte campaniĭ. Mi-se „va supune, care a fost resultatul operaţiunilor combinate ale „armatelor de Mosela şi Rhin şi ce posiţiunĭ aŭ trebuit să iea „aceste armate spre a-şĭ combina mişcările lor„.

Astă-ḑĭ, Statele-Majóre prevĕḑĕtóre, aŭ clasate după localităţĭ asemenea relaţiunĭ istorice asupra evenimentelor militare din trecut, asupra situaţiuniĭ terenuluĭ, a lucrurilor cum se presintă astă-ḑĭ, precum şi asupra hipoteselor de urmat. „Avec „tout ce travail préparé d'avance — ḑice generalul *Corsi* de la „Statul-Major italian — fait à tête reposée et avec grand soins „par des hommes spéciaux, un médiocre général, est en état de „mieux faire ses calculs de temps, de lieux et de chiffres, qu'un „grand général obligé de s'en rapporter à des informations du „moment ou de remplacer le connu par des conjectures.

„Même en temps de paix, tout général, tout officier d'Ètat- „major, qui voudra se préparer aux événements, les étudiera; „il croira de son devoir de le faire, du moment qu'il en aura „le moyen". *(Revue militaire de l'étranger*, 1872, No. 11).

Generalul *Meunier*, numit director al Depositului de rĕsboiŭ în Francia, găsindu-se ast-fel în faţa avuţielor de documente

istorice — adunate în acéstă instituţiune sciinţifică a armateĭ în cursul veacurilor de gloriă a Franciei — în tocmaĭ ca un noŭ Archimede s'a sculat şi dând strigătul de *„Eurica,"* scria ast-fel într'un memoriŭ adresat guvernuluĭ revoluţionar la 29 frimaire anul VII (19 Decembrie 1798): „Le Français n'a pas besoin „d'aller prendre chez les Prussiens et les Allemands les prin- „cipes de la tactique. Il trouvera, dans toutes les campagnes „dont les manuscrits multipliés existent au Dépôt de la Guerre, „une source intarissable de méditations et de réfléxions".

Şi avea dreptate generalul *Meunier*, chiar dacă am considera numaĭ cum istoria resbóielor ne arată: că beligeranţiĭ în general urmézā aprópe aceleaşĭ liniĭ de operaţiunĭ şi se lovesc aprópe pe aceleaşĭ puncte. Adecă, că punctele şi liniile strategice ale uneĭ zone sunt aprópe *imutabile;* ele se impun prin natura lucrurilor şi a circumstanţelor, ce se presintă.

„Revue d'histoire" ce se publică de către Statul-Major frances citéză în razimul acestuĭ adevĕr, fapte istorice care merită a fi cunoscute:

„Les voies d'invasion suivies en 1793 par Wurmser et „Brunswick n'ont-elles pas été les mêmes que celles du prince „royal de Prusse et du prince Frédéric-Charles en 1870? La „seule manœuvre qu'eût dût faire l'armée française, renseignée „dés le 28 juillet sur le danger qui la menaçait, et résolue dés „le 30 à garder la défensive, ne devait-elle pas être copiée sur „celle de Hoche débouchant de Frœschwiller contre l'aile de „Wurmser? Le 1er corps d'armée, au lieu de faire tête, le 6 août „1870, à Wœrth, ne pouvait-il prendre des positions successives „sur la Zintzel, la Moder et la Zorn, comme l'avait fait Pichegru „en 1793, et donner ainsi au gros de l'armée impériale, le „temps de déboucher, par la transversale de Bitche et les routes „au sud, dans le flanc de la IIIe armée? Et après Frœschwiller, le „1er et le 5e corps ne pouvaient-ils, après s'être dérobés à l'ennemi „comme ils l'ont fait, suivre à partir de Sarrebourg l'itinéraire „de Turenne, en 1674, par Blamont, Baccarat, Domptail, occuper

„les lignes de la Mortagne et de la Haute-Mosselle, et prendre „finalement cette position de flanc que préconisait Clausevitz, „dans son étude de la campagne de 1814? Lorsqu'au lieu d'y „concentrer l'armée, Napoléon III prend, le 7 août, la décision „éminement critiquable de la diviser en deux masses, l'une de „front à Châlons, l'autre de flanc à Metz, ne réédite-t-il pas „la solution préconisée en 1792 par Dumouriex, qui voulait „attirer en Belgique les Autrichiens de Clerfayt et menacer de „front et de flanc les Prussiens par le rassemblement à Châlons „des fédérés et du corps de Kellermann? Qu'était-ce que le „plan suivi, en 1871 par l'armée de l'Est, si ce n'est la ré„pétition de celui qu'avait voulu exécuter Napoléon en 1814, „losqu'il prescrivait à Augereau de *se porter devant Genève,* „*reprendre cette ville, y laisser une bonne garnison, puis marcher* „*rapidement sur Versoul, de façon à couper la ligne de communi*„*cation de la grande armée ennemie?* En 1815, Napoléon n'a-t-il „pas réédité, en y imprimant la marque caractéristique de son „foudroyant génie, le plan à peine entrevu par Rochambeau en „avril 1792, mal executé par Luckner et Lafayette le mois „suivant, réalisé péniblement deux ans après, non par Carnot „ni par Pichegru, mais par le médiocre et obscur Charbonnier, „sous la pression des événements?» (*Revue d'histoire*, rédigée à „l'Etat-Major de l'armée française, No. 1, janvier 1901, p. 9—10).

După cum vedem, în 1870, Prusienii n'aŭ inventat nimic; aŭ imitat trecutul. Aŭ reluat anticul mers al hordelor luĭ Atila, prin Metz-Chalons-Troyes-Sens-Orleans. Aliaţiĭ s'aŭ conformat în 1814. Clausewitz a semnalat-o ca cea maĭ bună îndrumare de invaḑiune în Francia. Germaniĭ o adoptară în 1870; iară Francia ne luând niciĭ o măsură a se garanta, fu sdrobită.

De asemenea în 1866, Prusieniĭ n'aŭ inventat încă nimic; aŭ reluat din noŭ planul luĭ Frideric II, pătrund în Bohemia în maĭ multe colóne. Mers destul de imprudent; dar Prusieniĭ fiind bine pregătiţĭ şi avênd de a face cu un adversar, care nu era de loc pregătit, îl atacă în retragerea sa şi sunt victorioşĭ.

Acéstă analogie din punctul de vedere strategic, nu este maĭ puţin invederată şi din punctul de vedere tactic. Sistemul adoptat în strategic se resimte şi se resfrînge inevitabil în tactică, maĭ cu sémă în ordinea de luptă.

Şi de altă parte, ce diferinţă aŭ adus armele moderne în procedările tactice, de cât o maĭ mare amplitudine în manevre şi dificultatea de a ne apropia? Intrebuinţarea avant-gradelor şi avant-posturilor pentru a ne pune la adăpostul surprinderilor, utilisarea localităţilor pentru a face economiă de forţe, preparaţiunea şi esecuţiunea ataculuĭ decisiv prin concentrarea focurilor, aŭ fost posibile de îndată cu întrebuinţarea armelor de foc.

Incontestabil, în România şi chiar în întregul Orient, pe acest pământ aprópe feciorelnic în ceea ce privesce esplorările militare moderne ca şi esplorările sciinţifice, punctele strategice vĕdite, liniile naturale de operaţiunĭ, nu ne sunt sancţionate prin practica rĕsboiuluĭ din timpurile moderne după cum sunt în ţĕrile din Occident. Insă, importanţa de a constata efectele şi a cerceta causele chiar pentru timpurile acelea depărtate ale trecutuluĭ nostru militar, ni-se impune prin faptul, că numaĭ din apropierea acestor două elemente de esaminare se póte deduce cu siguranţă ***adevĕrul,*** adecă ceea-ce trebue să facem, saŭ să nu facem, în timpul de rĕsboiŭ.

Numaĭ ast-fel — în urma acestor cercetărĭ şi studiĭ istorice recomandate de către generalul Meunier guvernuluĭ revoluţionar — se esplică, şi se lumineză tot-o-dată înaintea ochilor noştri, admirabilele planurĭ de campanie ale luĭ *Carnot*, prin ajutorul cărora el ducea armatele revoluţiuniĭ din victoriă în victoriă; numaĭ ast-fel se pot apreţia suprindătórele începuturĭ ale luĭ *Napoleon I* în campania din Italia, mult timp meditată, şi care-ĭ deschise drumul învingerilor, renumeluĭ, popularităţiĭ, şi în fine, a-totputerniciciĭ.

Generalul *Pierron*, în studiul sĕŭ: *Comment s'est formé le génie militaire de Napoléon?* — observă cu drept cuvênt:

„Que Napoléon connut certainement *ces documents histori-*
„*ques* du Dépôt de la guerre lorsqu'il fu ataché en juin 1795 au „bureau topographique de comité du salut public pour la di-„rection des armées à la place de Carnot, el qu'il rédigée les „instructions pour l'armée des Alpes et l'armée d'Italie de juillet „à octobre, jusqu'à la journée de 13 vendémiaire" (5 octobre).

De altmintrelea acest adevĕr — că Napoleon tot-d'a-una a căutat ca să aibă date positive asupra evenimentelor militare petrecute pe terenul cuprins în zona întreprinderilor sale resboinice — după cum am vĕḑut maĭ sus, este afirmat de către însuşĭ Impăratul, care, chiar atuncĭ, când dênsul avea cea maĭ mare esperienţă de rĕsboiŭ, ce a putut să o aibă un om, n'a nesocotit marile folóse ale documentelor istorice şi a cerut să-ĭ fie presentate pentru a le consulta în ajunul când se pregătia să dea o nouă lovitură Sfinteĭ Alianţe.

Din cele ce preced cred, că nimenĭ — nicĭ chiar aceia, carĭ daŭ maĭ multă importanţă la studiul campanielor recente — nu vor fi surprinşĭ, că „*România militară*" 'şĭ-a deschis colónele sale pentru studiĭ şi cercetărĭ asupra trecutuluĭ militar al némuluĭ românesc [1]).

Fără îndoiélă, că în ce privesce trecutul militar al naţiuniĭ, noĭ nu ne găsim în aceleaşĭ condiţiunĭ favorabile ca ţĕrile din Occident. Mariĭ Căpitanĭ aĭ ţĕreĭ, eroiĭ naţiuniĭ din timpurile de glorie ale neamuluĭ românesc, nu ne-aŭ lăsat nimic scris asupra întreprinderilor lor resboinice, pe cari le-aŭ condus cu atâta vitejiă.

Tóte acele marşurĭ esecutate cu atâta artă; tóte acele retragerĭ puse la cale cu atâta măestriă în cât aduceaŭ pe inamic în o confusiune maĭ mult de cât însuşĭ lupta; tóte acele îndrăsneţe întreprinderĭ de-a curmezişul Dunăriĭ şi al Carpaţilor, conduse cu atâta vitejiă; tóte acele câmpurĭ de luptă, alese cu atâta pĕtrundere; tóte acele victoriĭ repurtate cu o bravură atât de admirabilă, să fie ele óre numaĭ operele întêmplăriĭ séŭ ale noroculuĭ?

---

[1]) Prin „*Statutele*" revisteĭ „*România Militară*" ce se redijéză de către Marele Stat-Major al Armateĭ, generalul Brătianu a stabilit ca să se publice studiĭ şi cercetărĭ referitóre la trecutul militar al ţĕreĭ, cel puţin o cólă de tipar în fie-care numĕr.

Ele se presintă înaintea ochilor noştri ca nisce fapte măreţe ale unuĭ devotament şi ale uneĭ vitejiĭ, născute din amorul de patria şi de independenţă naţională, şi este numaĭ de a profana aceste generóse simţiminte, căutând alte cause pentru triumful lor de cât curagiul şi abnegaţiunea, ce le-aŭ inspirat! Cu tóte acestea remâne afară de orĭ-ce bănuiélă, că în acele memorabile ḑile, Româniĭ cunosceaŭ într'un grad fórte înalt nu numaĭ secretele, ce le presinta terenul ţěreĭ — în vederea întreprinderilor lor rĕsboinice — ci tot de-o-dată şi arta de a se servi de avantagele sale, şi că eĭ aŭ făcut totul pentru a ajunge la acest resultat.

„Il n'est pas de grandes actions suivies qui soient l'œuvre „du hasard et de la fortune — ḑice Napoleon I —; elles dérivent toujours de la combinaison et du génie. Rarement on voit „échouer les grands hommes dans leurs entreprises les plus „périlleuses. Regarder Alexandre, César, Annibal, le grand Gu„stave et autres : ils réussirent toujours ; est-ce parce qu'ils ont „du bonheur, qu'ils deviennent ainsi de grands hommes ? Non ; „mais parce qu'étant de grands hommes, ils ont maîtrisé le „bonheur. Quand on veut étudier les ressort de leurs succés „on est tout étonné de voir qu'ils avaient tout fait pour l'ob„tenir."

Decĭ, nu trebue să ne închipuim, că mariĭ Căpitanĭ din timpurile de gloriă militară ale naţiuniĭ române, se întemeiaŭ în acele semeţe întreprinderĭ ale lor numaĭ pe curagiul, ce-ĭ însufleţea şi pe dragostea, ce o aveaŭ de a-şĭ apěra moşióra lor, dar eĭ maĭ eraŭ tot-o-dată şi marĭ măestriĭ în regulile arteĭ de a face rĕsboiul.

La Călugărenĭ nu este óre un defileŭ pe malul unuĭ rîuleţ păduros şi mocirlos, unde numaĭ capetele colónelor puteaŭ combate; nu e óre acel defileŭ, care a permis la 16.000 Românĭ — după uniĭ numaĭ la 8.000 — de a lupta cu vitejie în contra unor horde barbare puternice în numĕr de peste 200.000 Musulmanĭ? La Cozmin, nu este óre dibăcia luĭ Ştefan, care a sciut să restrîngă lupta între colinele Cozminuluĭ, unde oştile polone, ne maĭ putêndu-se desfăşura, şĭ-aŭ găsit un mormênt si-

gur sub năruitul copacilor tăiaţĭ din rădăcină? In Transilvania în fine, la Sibiŭ, Mihaiŭ vĕḑênd şirurile soldaţilor sĕĭ şovăind între luptă şi retragere, succesul nu-l datoréză dibăcieĭ ce a avut, ca să împingă înainte lupta şi s'o circumscrie în valea Cişnădeĭ, de unde nu puteaŭ să ésă de cât învingătorĭ? etc.

Asemenea marĭ şi continue acţiunĭ nu se pot considera ca opera întêmplăreĭ séŭ sórteĭ. Nu! Totul a trebuit să fie calculat cu pătrundere, condus cu înţelepciune şi esecutat cu încredere.

Eĭ n'aŭ repurtat lauriĭ victorieĭ, fără să fi profitat de avantagiele, ce le oferia natura terenuluĭ, fără să se fi conformat regulelor şi principielor naturale ale arteĭ militare. „*Chipul în care se luptă Românii* — ḑice Bălcescu — *î-l vedem întru tóte asemenea moduluĭ, cu care ne spune Titu Liviu, că se luptaŭ Romaniĭ*:“ — Saŭ surprindeaŭ pe inimic în greşélele, ce le comitea; saŭ încă, răzimându-şĭ flancurile lor pe coline, pădurĭ, şi ape ce nu se puteaŭ nicĭ ocupa nicĭ trece, eĭ aşteptaŭ pe inimic cu siguranţă.

Şi ast fel, nu ne rĕmâne de dorit, de cât de a vedé resultatele stabilite pe charte şi în memoriĭ, pentru ca aceste resultate să fie utile instrucţiuniĭ şi să pótă a ne lumina în rĕsbóele viitóre.

In ḑiua, când se vor aduna, coordona şi grupa tóte faptele marĭ, tóte experienţele aceste naţiunĭ, şi când ele vor fi studiate în şcólele nóstre întocmaĭ ca şi istoria vechiă a Grecieĭ, a Romeĭ, Germanieĭ, Francieĭ, etc., atuncĭ: „se va vedé „— cum ḑice Bălcescu, — că în acele vécurĭ, ce le numim bar„bare, părinţiĭ noştriĭ adoptaseră nisce instituţiunĭ întemeiate „pe nisce principiurĭ, pe carĭ publiciştiĭ noştriĭ de acum, aĭ Eu„ropeĭ luminate, le găsesc de cele maĭ raţionale“.

Atuncĭ ḑicem, Călugăreniĭ, Valea Racoveĭ şi Cosminul vor lua loc în memoria ómenilor, alăturea cu rĕsbóiele cele maĭ gloriόse ale altor naţiunĭ; alăturea cu lupta de la Thermopilele Grecieĭ, vor fi Călugăreniĭ, Valea Racoveĭ şi Cosminul Românieĭ; alăturea cu Fabiu al Romeĭ şi cu Leonida al Grecieĭ, vom avea pe Mircea cel Bêtrân, pe Vlad Ţepeşiŭ, Radul de la Afumaţĭ, Petru Rareşiŭ, Ion Cumplitul, Radu Şerban, Mateiŭ Vodă Basarab, Alexan-

dru cel bun, etc.; alăturea cu Cezariĭ Romeĭ, Germanieĭ şi aĭ Francieĭ, vom avé ca marĭ beliducĭ pe Mircea, Ştefan şi Mihaiŭ, carĭ cu o mână apucă Balcaniĭ şi cu cea-l'altă Tissa, pentru a face din vechia Daciă dismembrată, o Româniă tare şi respectată.

Geniul nostru ast-fel luminat, nu vom maĭ avé trebuinţă, de a căuta învĕţăminte pe la străinĭ, nicĭ vom maĭ şovăi, ci vom termina a face, ca părinţiĭ acesteĭ ţĕrĭ: *„marĭ lucrurĭ prin puţine mijlóce"* (Bălcescu).

România trecută şi *România presentă* sunt ceĭ doĭ factorĭ de existenţă naţională, şi care împreună conduc la o *Româniă viitóre.*

Insă, o repet: studiul istorieĭ naţionale şi în particular al organisăriĭ putereĭ vecheĭ armate şi al moduluĭ de apărare al ţĕreĭ, este singurul mijloc de a ne arăta *România trecută*, a surprinde secretele timpurilor de gloriă ale neamuluĭ.

Negreşit acéstă încercare nu e lesne, ea trece peste puterea unuĭ singur om, căcĭ, cum ḑiceam adiné-orĭ: mariĭ Căpitanĭ aĭ ţĕreĭ, eroiĭ naţiuniĭ din timpurile de gloriă ale neamuluĭ românesc, nu ne-aŭ lăsat nimic scris asupra organisăriĭ puteriĭ ostăşescĭ a ţĕreĭ, asupra intreprinderilor lor resboinice, pe cari le-aŭ condus cu atâta vitejiă! Acésta însă nu ne dă dreptul, ca să admitem întru tóte arătarea principeluĭ Dumitru Cantemir, că: — „Româniĭ nu s'aŭ îndeletnicit a scrie istoria lor, fiind- „că lor le era maĭ la inimă de a face fapte bune, de cât să le „arăte". Cea maĭ mare parte din resboiniciĭ acelor timpurĭ de gloriă a naţiuniĭ române, fiind crescuţĭ la scóla victorieĭ, aŭ simţit de sigur — ca şi mariĭ Căpitanĭ aĭ Occidentuluĭ — necesitatea de a medita asupra principielor importanteĭ arte, ce o născură: de a aşterne în memoriĭ aşeḑĕmintele militare, ce le stabiliră, precum şi esplorările lor rĕsboinice, dacă nu pentru trebuinţele lor proprie, cel puţin pentru instrucţiunea tinerilor rĕsboinicĭ şi a generaţiunilor viitóre; însă ḑilele, ce se puteaŭ consacra la meditaţiunĭ în acele timpurĭ grele, eraŭ rarĭ, pe când cele carĭ trebuiaŭ sacrificate pentru lupte eraŭ aprópe neîntrerupte!

De altă parte se scie, organisarea ţĕreĭ pe atuncea nu

era: nicĭ feudală, nicĭ se bucura de acea centralisare, care singură face forța administrativă a statelor moderne. Atuncĭ fie-care șef, ca și fie-care administrator, centralisa totul ce depindéa de autoritatea sa. Așa, că tóte documentele acelor epoce formaŭ óre-cum de drept, averea exclusivă a archiveĭ sale familiare.

Insă după cum se scie: în timpurile de restriște, ḑilele familielor ca și ale individilor sunt numěrate! Acele documente istorice, acele archive familiare: unele aŭ fost risipite și perdute cu stingerea familielor; altele, condamnate a zăcea sub greul praf al uităriĭ dimpreună cu numele autorilor lor; și cele maĭ multe fură espuse vandalismuluĭ celor ce năvăliaŭ asupra țěreĭ!

România are de a înscrie cu litere negre, în analele sale, maĭ mulțĭ Homarĭ și Erostațĭ, cum nu are de a înregistra lumea întrégă!

Aureola luĭ Sobiesky chiar — eroul creștinătățeĭ de sub ḑidurile Vieneĭ — prin prada făcută asupra archivelor Moldoveĭ de la Iașĭ, a rěmas tot atât de pătată, pe cât ne este de sinistră memoria luĭ Sinan-Pașa și a altor barbarĭ, prin vandalismul lor asupra archivelor Țěreĭ-Românescĭ de la Têrgovisce și Bucurescĭ!

Ast-fel daca din timpurile de gloriă ale trecutuluĭ națiuniĭ române nu ne-a rěmas nimic scris de către mariĭ Căpitanĭ aĭ acelor timpurĭ, séŭ de către secretariĭ lor, nu putem să acusăm de indiferență pe aceĭ rěsboinicĭ, ci pe aceia, carĭ în urma lor, s'aŭ lăsat să albéscă în pace, fără să esploreze, fără să urmărésca gloriósele întreprinderĭ rěsboinice ale predecesorilor seĭ. In arta rěsboiuluĭ, ca la tóte lucrurile marĭ: geniurile stabilesc marele principiĭ, le esecută adesea, dar lasă la alțiĭ sarcina să adune și să coordoneze datele.

Prin acestea, nu voesc să ḑic că faptele de gloriă ale neamuluĭ n'aŭ fost de loc scrise, fiind-că despre ele aŭ rěmas acte în tóte timpurile și pretutindenea; ci că nimenĭ nu s'a ocupat de a înlesni căutările trebuinciόse instrucțiuniĭ nóstre militare

pentru a le utilisa cu discernĕmênt. Se muncesce mult, póte prea mult la noĭ, dar nu tot-dé-una se póte trage tot folosul din munca depusă; câtă vreme munca nu este sistematisată, nu este metodică, ea nu ne póte da folósele, ce le asceptăm cu tot dreptul şi nicĭ direcţiunea indispensabilă. O *catedră* pentru istoria militară a naţiuneĭ la şcólele militare, o *Secţiune istorica* la Statul-Major al armateĭ, o *Societate de istorie naţională* în ţéră[1]), o *revistă pentru istoria militară a ţĕreĭ* la armată, ne lipsesc, şi cu dênsele inevitabil ne găsim în lipsă de *studiĭ* şi de o *muncă metodică* conformă tradiţiunilor.

Nemuritorul Bălcescu, arătând naţiuniĭ cât e de utilă *Istoria ţĕrei* pentru a ne călăuzi in timp de pace, cât şi în ḑile de restrişte, ḑice:

„*Omul, care ar aduna şi coordona tradiţiile antice, ar aduce cel maĭ mare serviciŭ patrieĭ nóstre*“.

Ceea-ce ast-fel nemuritorul Bălcescu credea a fi de forţa unuĭ singur om, cu atât maĭ mult o putem spera astă-ḑĭ de la un corp atât de numeros, luminat şi devotat carіereĭ armelor, cum este corpul de oficerĭ al armateĭ nóstre, grupaţĭ în jurul uneĭ reviste oficiale ca „*România Militara*“.

Aşa să fie.

Generalul C. I. BRATIANU.

22 Iunie, 1902.

1) Abia anul trecut s'a constituit o *Societate istorică* în Bucureşti.

RĔSBÓIELE LUI ŞTEFAN CEL MARE

DUPA

ISTORICII POLONI DLUGOSS ŞI CROMER

DE

NIC. DENSUŞIANU.

In 29 Maiŭ 1453 Constantinopolul, întemeiat de Constantin cel Mare spre a apropia pe Romanĭ maĭ mult de ţĕrile Orientuluĭ, a fost luat cu asalt de armata otomană, compusă din 265.000 de luptătorĭ și condusă de sultanul Mahomed II, numit Faty, victoriosul, şi Ghazi, învingătorul necredincioşilor.

Imperiul roman oriental, care încet cu încetul devenise un imperiŭ grecesc, însă fără forţe şi fără prosperitate, se desfiinţă, şi Mamomed II strămută capitala imperiuluĭ turcesc pe ţĕrmuriĭ Bosforuluĭ.

Europa de apus desperase încă din seculul al XIV-lea, după lupta din Câmpul-merleĭ (1389), şi de la Nicopol (1396), cu deosebire însă după faimósa catastrofă de la Varna (1444), ca să maĭ pótă împedeca invasiunea Turcilor în părţile de rĕsărit.

Sultanul Mahomed II terminase în timpurile luĭ Ştefan cel Mare cucerirea întregeĭ peninsule balcanice. In 1459 el supuse Serbia întrégă şi o prefăcuse în provinciă turcéscă. In 1464 fu cucerită Bosnia, în 1467 Herţegovina şi Albania. Ér în 1475 Mohamed II supuse Crimul şi încredinţă guvernul de aicĭ unuĭ Chan tătăresc. Athena a fost luată în 1458, Peloponesul în 1460. Thracia, Macedonia şi Bulgaria devenise provinciĭ turcescĭ încă din seculul al XIV . In fine Ţéra românéscă, ca să-şĭ asigure frontierele de méḑă-ḑi în contra incursiunilor musulmane, şi ca să-şĭ pótă păstra autonomia na-

ţională, se vĕḑu silită, după bătaia de la Nicopol, să recunóscă suzeranitatea Porţiĭ otomane.

In aceste timpurĭ grele şi lipsite de entusiasm, în carĭ Occidentul era, divisat, impotent şi indiferent pentru sórtea Europeĭ de sud-ost, singur numaĭ doĭ ómenĭ, marĭ de curagiŭ şi de acţiune, se aflară în nordul Dunăriĭ de jos, resoluţĭ să apere independenţa patrieĭ lor şi să împedece întinderea maĭ departe a puteriĭ musulmane în Europa. Amêndoĭ aceştĭ eroĭ aŭ fost Românĭ. Unul Ion Corvinul, născut pe la anul 1386 şi decedat la 1456 [1]), care se ridicase să apere Transilvania şi Ungaria [2]), şi altul Ştefan cel Mare, Domnul Moldoveĭ (1457—1504), cel maĭ superior geniŭ militar al seculuļuĭ al XVlea. Din nefericire însă pentru causa cea mare a Europeĭ şi a creştinătăţiĭ, în timpurile cele pline de succese ale luĭ Ştefan asupra Turcilor, Ion Corvinul, eroul de peste Carpaţĭ, nu maĭ trăia.

Ştefan cel Mare, Domnul Moldoveĭ, departe de a împărtăşi spaima, de care eraŭ cuprinşĭ, în timpurile sale, ceĭ alalţĭ Principĭ creştinĭ, se hotărî, îndată ce ajunse la domniă, să apere cu tótă energia şi cu tóte forţele, de carĭ putea se dispună în aceste timpurĭ, integritatea şi independenţa politică a ţĕreĭ.

Cunoscând ambiţiunile luĭ Mahomed II de a estinde cuceririle sale şi în părţile de nord ale Dunăriĭ; cu deosebire asupra Moldoveĭ, Ştefan cercă încă în a. 1459 a se pune în relaţiunĭ de bună amiciţiă cu toţĭ Principiĭ vecinĭ, cu deosebire cu Polonia [3]). Tot-o-dată el începu şi opera de reorganisare a puteriĭ militare a ţĕreĭ, o organisare, prin care el ajunse să fie un Principe fórte temut.

„Ştefan Vodă", scrie croniciarul Grigorie Ureche, „gă-

---

[1]) A se vedé la finele acestuĭ articul Apendicele: Tabela genealogică a Corvinilor, compusă pe basa documentelor contemporane cunoscute până astă-ḑĭ.

[2]) **Lavisse et Rambaud**, Histoire générale du IVe siècle à nos jours, Tome III, p. 845: pour le salut de la Hongrie se lève Jean Hunyade, voïévode de Transylvanie, un héros de race roumaine, celui qu'on surnomme «Le Chevalier blanc des Valaques».

[3]) A se vedé tractatul de pace încheiat cu Polonia în a. 1459, la **Densuşianu**. Documente privitóre la Istoria Românilor, Vol. II. Partea a 2a, p. 126.

tândn-se de marĭ lucrurĭ să facă, nu cercă să aşeḍe ţéra, ce de rĕsbóie s'a gătit, că aŭ împărţit óstei sale stégurĭ şi aŭ pus hotnogĭ şi Căpitanĭ, carĭ tóte cu noroc i-aŭ venit".

Ér Dlugoss, istoricul polon, scrie: „El a pus în arme nu numaĭ pe militarĭ şi pe boierĭ, dar şi pe ţĕranĭ, făcând pe fie-care să pricépă, că trebue se lupte pentru apărarea ţĕreĭ, şi dacă afla pe vre-un ţĕran, că nu are arc, săgeţĭ şi sabiă, séŭ că deşi a fost chiămat la rĕsboiŭ, nu s'a grăbit ca să vină, i tăia capul fără nicĭ o milă» [1]).

Spirit pĕtrunḍĕtoriŭ şi de mare activitate, Principe rĕsboĭnic, eşit din şcóla cea vechiă militară a ţĕreĭ, el eclipsă pe toţĭ Principiĭ epoceĭ sale. El sciu cu forţe inferióre să bată în repeţite rêndurĭ armatele cele puternice şi victoriόse ale Musulmanilor, de carĭ până aci tremura Europa.

Seculul al XVlea, care se caracteriséză prin talentele militare şi prin rĕsbóiele cele glorióse ale luĭ Ion Corvinul şi ale luĭ Ştefan cel Mare, este unul din cele maĭ frumóse şi instructive periόde despre succesele arteĭ de rĕsboiŭ a Românilor, o artă, care consista nu numaĭ în curagiŭ şi în entusiasm, dar într'o audaciă întru adevĕr impetuosă, orĭ cu alte cuvinte, repede şi violentă. Lupta pe neasceptate séŭ prin surprindere, orĭ după cum se esprimă cronicariĭ noştriĭ „lovirea fără veste", era principiul tacticeĭ de rĕsboiŭ a ţĕrilor române. Tot de una gata să atace, şi gata a se retrage, mariĭ Căpitanĭ românĭ sciaŭ să ascundă inimiculuĭ tóte marşurile sale, şi sciaŭ să tragă profit de rĕsboiŭ din tóte ocasiunile, să se foloséscă la moment de tóte accidentele, de tóte calităţile terenuluĭ, şi de tóte împrejurările timpuluĭ, de negurĭ, de nόpte şi chiar de lumina luneĭ.

Étă pentru ce oştirile române câştigară secule întregĭ învingerĭ atât de strălucite asupra armatelor celor marĭ otomane, alt-cum destul de bine organisate.

---

[1]) Et non miltiares modo et nobiles, sed et agrestes, in arma cogerat, docens quemlibet patriae defensionem tueri. Dlugossi Hist. Polon. II 1(712) p. 417.

Noĭ vom reproduce aicĭ descrierile, ce le fac istoricii polonĭ Dlugoss şi Cromer despre rěsbóiele maĭ însemnate ale luĭ Ştefan cel Mare.

Ioan Dlugoss, canonic din Cracovia, a fost contemporan al luĭ Ştefan cel Mare. El fusese adese-orĭ însărcinat cu misiunĭ diplomatice în Ungaria, pe lângă Papa, împěratul Germanieĭ şi Cavaleriĭ teutonĭ. Ér regele Casimir i-l numise preceptor al fiuluĭ sěŭ Vladislav. Martin Cromer (născut la 1512 decedat la 1589) a fost secretariŭ al episcopuluĭ Gamrat din Cracovia şi adese-orĭ însărcinat cu misiunĭ diplomatice la Roma, la Viena şi la conciliul Tridentin. Ca fântânĭ, amêndoĭ aceştĭ representanţĭ celebri aĭ istorieĭ polone aŭ întrebuinţat documentele oficiale din archivele corónei.

I.

LUPTA DE NOPTE A LUI ŞTEFAN CEL MARE CU MATHIA, REGELE UNGARIEĬ, LA ORAŞUL BAIA DIN MOLDOVA, IN A. 1467 [1]).

Mathia, regele Ungarieĭ, scrie Dlugoss, supěrându-se, că Ştefan, Voivodul Moldoveĭ, se pusese sub ascultarea luĭ Casimir, a regeluĭ Polonieĭ, şi vědêndu-se acum isolat şi despreţuit, se hotărî să alunge pe Ştefan din domniă, şi să ridice pe tronul Moldoveĭ, pe un aşa numit Berendeanu, care spunea, că se trage din familia domnitóre a Moldoveĭ, şi ast-fel să răpéscă Polonieĭ drepturile, ce le avea asupra Principatuluĭ Moldoveĭ.

„Regele Mathia adunând ast-fel o armată puternică, compusă din óste de ţéră şi din mercenarĭ — cam la 40.000 de ómenĭ, — ş luând cu sine pe Berendeanu, plecă din Ungaria pe la mijlocul luneĭ luĭ Octombrie, trecu peste alpiĭ şi pădurile, ce se numesc Plonini (Plaiurĭ), pětrunse în Moldova şi ajunse la Totruş."

„După ce dede voiă ostaşilor sěĭ, ca să prădeze Totruşul, î-l

[1]) După Dlugossi Historia Poloniae. Tóm. II (1712) pag. 417—418.

prefăcu în flacărĭ. Apoĭ luând drumul pe lângă munţĭ veni la Bacău, ér de aci trecu la Roman şi la Németu, arḑênd tóte oraşele aceste şi satele vecine, devastând cu sabiă şi foc tótă ţéra pe unde trecea, necruţând nicĭ etatea, nicĭ sexul, nicĭ condiţiunea ómenilor. Şi cu tóte, că Ştefan Voivodul i alergase înainte cu ómeniĭ şi cu puterea sa de rĕsboiŭ, până lângă Totruş ..... el însă nu voi să se lase într'o luptă deschisă şi decisivă cu armata unguréscă, ci în curs de 40 de ḑile el atacă în contiuuŭ din locurĭ ascunse pe Ungurĭ cu multă vehemenţă. Regele Mathia ajungând la oraşul Baia (Banya), întări oraşul cu valurĭ, cu şanţurĭ şi cu carele de transport ale ósteĭ, fiind-că se temea de năvălirea Românilor. Ér Ştefan Voivodul luă posiţiune cu óstea sa între cele douĕ rîurĭ, între Moldova şi Şomuz, aşteptând timpul oportun, când să pótă da lupta cu ómenĭ puţinĭ în contra maĭ multora. Apoĭ lăsându-şĭ caii şi bagajele în castrele sale stative veni cu pedestrimea şi cu trupele sale uşóre la Baia.

„Tot o-dată trimise înainte ómenĭ, ca să dea foc oraşuluĭ din câte-va părţĭ, apoĭ îndată ce se făcu séră şi erupse incendiul, dênsul năvăli asupra Ungurilor. Acésta se întêmplă în séra de 15 Decembre, şi lupta decurse cu succese schimbăciόse până se făcu ḑiuă. Maĭ mulţĭ diutre Ungurĭ fură tăiaţĭ, maĭ mulţĭ fură arşĭ de viĭ în incendiu. Insuşĭ regele Mathia, avênd treĭ rane pe corp, care însă nu eraŭ mortale, fu scos cu lectica din locul lupteĭ, ca să nu caḑă de viŭ în mânile Românilor [1]). Ér partea cea maĭ mare a ósteĭ unguresci, când ajunse la munţĭ află drumul închis cu arborĭ tăiaţĭ. In ast-fel de situaţiune desperată, ea dede foc la care şi la bagajele sale de rĕsboiŭ, şi îngrópă în năsip cincĭ-ḑecĭ de tunurĭ, ca să nu caḑă în mânile inimiculuĭ, apoĭ cercă fie-care să scape cu fuga. S'a întêmplat numaĭ prin bunătatea unuĭ român, că regele Mathia nu a fost prins

[1]) Rex ipse Mathias, ne vivus in potestatem Valachicam veniret, tribus vulneribus, non tamen lethalibus, saucius, in lectica, ex loco certaminis elatus est. Dlugossi Hist. Po.on. II (1712) p. 418.

de viŭ, séŭ că n'a rĕmas pe câmpul de luptă [1]). Insă Ştefan Voivodul aflând despre trădarea acestuĭ om, i-a tăiat îndată capul [2]). După cum se relatéză, în acéstă luptă aŭ fost ucişĭ 10.000 Ungurĭ şi li s'aŭ luat maĭ multe stégurĭ, pe carĭ Ştefan Voivodul, drept semne de învingere a Românilor, le-a trimis cu solĭ la Casimir, regele Poloniei, care în timpul acesta se afla la Vilna. Ştefan şi oştirea sa câştigară o mare pradă de rĕsboiŭ, corturĭ, care şi tunurĭ. Dimpreună cu regele Mathia, scăpară numaĭ cu fuga, aprópe toţĭ baroniĭ Ungarieĭ, anume Ion Lantsloer, Episcopul din Cincĭ-Bisericĭ, Michaiŭ Ossak de Gruth, Palatinul regatuluĭ unguresc, Iob de Gara, Ladislau de Canisia Ludovic de Valkow, Andreiŭ Kuper, Ion Giskra de Brandisz, Hardulath şi alţĭ fórte mulţĭ. Din baroniĭ maĭ marĭ aĭ regatuluĭ, singur Ion de Darocz, voivodul Transilvanieĭ, cu întréga suita sa, cam de vr'o 4000 de luptătorĭ, aŭ fost ucişĭ până la cel din urmă [3]).

II.

ŞTEFAN, VOIVODUL MOLDOVEĬ, ÎNVINGE ŞI RISIPESCE ÓRDELE TĂTĂRESCĬ ALE CHANULUĬ MANIAC DE PESTE VOLGA [4]). An. 1468.

„Tătariĭ Zavolgenĭ“, scrie Cromer, „adecă aceia, carĭ locuiesc dincolo de rîul Volga, trecură sub comanda duceluĭ Maniac peste Boristhene, apoĭ se împărţiră în treĭ colóne şi năvăliră asupra Litvanieĭ, Podolieĭ şi Moldoveĭ.

---

[1]) Beneficio vnius ex Valachis, ne Hungariae Rex aut caperetur, aut desideraretur, effectum. Dlugossi Hist. Polon. II (1712) p. 418.

[2]) In a 1468, pe când regele Casimir se afla în Lithvania, Prelaţiĭ şi Baroniĭ Polonieĭ trimit un protest regeluĭ Mathia, că dênsul după instigaţiunea luĭ Berendeanu, a navălit ca un inimic asupra Moldoveĭ, pe care a devastat'o cu foc şi a comis nenumĕrate vĕrsărĭ de sânge (Densuşianu, Documente privitóre la istoria Românilor Vol. II. Partea a 2ª p 188).

[3]) In a 1468 însă Mathia făcu pace cu Ştefan Voivodul şi-ĭ dede castelele Ciceu şi Cetate-de baltă din Transilvania. (Engel, Geschichte der Moldau und Walachey, II. Bd. Halle, 1804 p. 136. — Densuşianu, Documente privitóre la istoria Românilor. Vol. II. 2, p. 179).

[4]) După Martini Cromeri Polonia siue de origine et rebus gestis Polonorum. Ed. Coloniae Agrippinae, 1589 p. 403.

In partea Podolieĭ, care se ţine L i t v a n i a şi în Volynia, dênşiĭ prădară şi devastară tóte ţinuturile de lângă Cremenețĭ, Zithomir, Cusmin, Zudovia şi Vladimir, fără să întêmpine vre-o resistenţă, de unde luară şi duseră în captivitate la vre-o 10.000 ómenĭ, de óre-ce Litvaniĭ, din causa miculuĭ numĕr de luptătorĭ, ce-ĭ aveaŭ, nu îndrăsniră să li se opună. Despre sosirea acestor órde regele Polonieĭ fusese însciinţat încă maĭ din ainte de cătrę Mengligere, ducele din Tauria, care i era amic şi aliat, dar cu tóte că regele (Polonieĭ) dase în acéstă privinţă ordine Litvanilor, eĭ fiind prea puţinĭ nu cutezară să le ésă înainte.

„Ér în partea P o d o l i e ĭ, care se ţine de Polonia, Tătariĭ nu făcură nicĭ o devastare, ci se retraseră.

„In M o l d o v ą însă, Româniĭ sub conducerea luĭ Ştefan Voivodul, folosindu-se de locurile lor favorabile, învinseră de treĭ orĭ pe Tătarĭ, carĭ apoĭ se retraseră perḑênd acolo pe fiul duceluĭ. Pe acesta prinḑêndu-l Româniĭ, tatăl sĕŭ trimise o legaţiune la Ştefan Voivodul c e r ê n d u - l c u a m e n i n ţ ă r ĭ. Insă Ştefan dede ordin, ca în faţa celor 100 de solĭ, să despice pe fiul duceluĭ Maniac, apoĭ trase în ţépă pe toţĭ soliĭ, lăsând numaĭ pe unul singur în viéţă, cu nasul şi urechile tăiate, pe care-l trimise înapoĭ ca să ducă scire luĭ Maniac despre cele petrecute“ [1]).

Despre acest rĕsboiŭ scrie cronicarul român G r i g o r e U r e c h e: „Venit'aŭ mulţime de óste Tătăréscă, şi aŭ intrat în ţéra să prade în anul 6978 (1470. La Engel 1468). Éră Ştefan Vodă, prinḑênd de veste, le-aŭ eşit înainte la o d u m b r a v ă, ce se chiamă la L i p i n ţ ĭ, aprópe de Nistru; şi s'aŭ lovit cu óstea sa, August 20; şi dând resboiŭ vitejesce, i-aŭ risipit, şi multă mórte şi perire a făcut într'înşiĭ, şi pre mulţĭ i-aŭ prins viĭ şi le luă tot plénul ..... Déca s'aŭ întors Ştefan Vodă de la acel résboiŭ cu isbânda ce aŭ făcut, de aŭ

---

[1]) Quem (filium ducis) captum, cum a patre m i n a c i l e g a t i o n e repeteretur, S t e p h a n u s praesentibus centum legatis dissecari, et mox ipsos quoque legatos palis suffigi iussit, vno excepto, quem truncato naso et auribus, nuncium rei gestae ad M a n i a c u m remisit (C r o m e r i Polonia, pag. 403).

bătut pre aceĭ Tătarĭ, spre lauda aceea aŭ mulţumit luĭ Dumneḑeŭ şi aŭ sfinţit mănăstirea Putna, care era zidită de dênsul, Septemvrie în 3, spre lauda prea curateĭ fecióreĭ Marieĭ, Maiceĭ Domnuluĭ nostru Isus Christos" [1]).

III.

ŞTEFAN CEL MARE INVINGE LA VALEA RACOVEI, LÂNGĂ RÎUL BÊRLAD, ARMATA LUI SULEIMAN-PAŞA DE 120.000 ÓMENI IN A. 1475.

Despre lupta întêmplată la Valea Racoveĭ, Dlugoss scrie ast-fel:

„Marţĭ, în ḑiua de 17 Ianuarie 1475, Stefan Voivodul Moldoveĭ, învinse şi distruse într'o luptă sângerósă oştirea Sultanuluĭ turcesc, în numĕr de 120.000 de luptătorĭ. Ósteĭ turcescĭ î dase ajutoriŭ şi Băsarabiĭ (Româniĭ din Ţéra-românéscă), de óre-ce Turciĭ trecuse maĭ ântâiŭ în regiunea acésta şi o supusese. Turciĭ, îndată ce trecură în Moldova, începură să o devasteze, însă Stefan i înfrânse cu singură puterea sa de rĕsboiŭ, lângă stâlpul de la Rakowyecz şi lângă rîul Bêrladuluĭ [2]), ajutat fiind numaĭ de 5000 de Secuĭ, a căror ţéră dênsul o desfăcuse de regatul unguresc şi o supusese Moldoveĭ [3]). Tóte şirurile de ântâiŭ ale armateĭ sale, între carĭ se aflaŭ în frunte şi Secuiĭ, fură nimicite de Turcĭ, şi acum periculul era fórte mare. când de o dată Stefan se aruncă în persónă în mijloculĭ liniilor de bătaiă ale Turcilor, carĭ începuseră a se bucura de învingere, şi prin admirabila putere a luĭ Dumneḑeŭ, dênsul, care de abia avea numaĭ 40.000 de luptătorĭ, şi între carĭ partea cea maĭ mare eraŭ ţĕranĭ, sdrobi tóte cetele barbare ale Turcilor.

„Din causa acesteĭ victorie, el nu se sumeţi de loc, ci pa-

---

[1]) Kogălniceanu, Cronicele Românieĭ. Tom. I, p. 156—157.

[2]) Cronicariĭ românĭ numesc locul unde s'a întêmplat acéstă luptă: «Podul înalt, din sus de Vasluiŭ».

[3]) Quinque tantum millibus Siculorum, quorum terram ab Hungarie Regno abstractam, (Stephanus) in suam ditionem redegerat. Dlugossi H. P. II. p. 526.

tru ḑile întregĭ posti numaĭ cu pâne şi apă, şi dede poruncă în tótă ţéra sa, că nimenĭ să nu cuteze să-ĭ atribue luĭ acéstă învingere, ci numaĭ singur luĭ Dumneḑeŭ, fiind-că după judecată tuturor învingerea din aceea ḑi numaĭ Dumneḑeŭ a dat'o, şi de aceea numaĭ luĭ singur i se cuvine lauda acestuĭ triumf. Intrégă óstea luĭ se înavuţi peste mĕsură din prada luată de la Turcĭ, în aur, în argint, în purpură şi în alte lucrurĭ. Şi Stefan câştigă înapoĭ fortăreţele din Basarabia (arces Bessarabiae), carĭ se desfăcuse de dênsul şi se plecase Turcilor. Fórte mulţĭ ţeranĭ fură trecuţĭ din cetele pedestraşilor în cetele militarilor călăraşĭ şi ale militarilor pedestri [1]). Din acéstă luptă numaĭ fórte puţinĭ Turcĭ cercară să scape cu fuga. Dar cu tóte, că ceĭ ce fugeaŭ putură să soséscă până la Dunăre, însă aicĭ fură ajunşĭ de Românii, carĭ aveaŭ caĭ maĭ odihniţĭ, şi aprópe cu toţiĭ fură măcelăriţĭ şi aruncaţĭ în unde. Caiĭ Turcilor şi chiar înşuşĭ Turciĭ slăbise de fóme, fiind-că Stefan Voivodul cu mult maĭ înainte prefăcuse în flacărĭ tot ţinutul, pe unde aveaŭ să vină Turciĭ, şi acéstă dispoziţiune contribui fórte mult la învingerea luĭ. Apoĭ dete ordin să tragă în ţépă pe toţĭ captiviĭ turcĭ, afară de ceĭ maĭ de frunte, pe carĭ i reservă. Cadavrele celor ucişĭ le arse, dâr esistă încă câte-va grămeḑĭ marĭ de ósele acestora, carĭ vor atesta şi în secule depărtate mărimea acesteĭ învingerĭ [2]).

„Ştefan Voivodul trimise apoĭ, cu boierĭ cunoscuţĭ şi de frunte aĭ ţĕreĭ sale, la regele Casimir al Poloniei, care se afla în Litvania, pe patru ducĭ maĭ distinşĭ de aĭ Turcilor, 36 de

[1]) Plurimi agrestes ex peditum numero in equitum et peditum numerum militum translati. Dlugossi Hist. Polon. Tom II (1712) p. 526.

[2]) Èr cronicariul Grigorie Ureche scrie: «Pre carĭ i-aŭ biruit Ştefan Vodă... cu meşteşugul, că... aşa i-aŭ cuprins pe Turcĭ o negură, cât nu se vedeaŭ unul cu altul. Şi Ştefan Vodă tocmise puţineĭ ómenĭ despre lunca Berladuluĭ, ca sè-ĭ amăgéscă cu buciune şi cu trimbiţe, dând semn de resboiŭ. Atuncĭ óstea turcéscă întorcându-se la glasul buciunelor, şi împedecându-ĭ şi apa, şi lunca, şi acoperindu-ĭ şi negura, tăiaŭ şi sfărimaŭ lunca se trêcă la glasul buciunelor. Éră din dos i-a lovit Ştefan Vodă cu óste tocmită, în 10 Genarie; unde nice era loc a-şĭ tocmire óstea; nice de a se îndereptare, ci aşa eĭ în de sine tăindu-se mulţĭ aŭ pierit; şi mulţĭ prinseră viĭ pedestrime(a) : ci pe aceia pe toţĭ i-aŭ tăiat, unde pe urmă, movile de ceĭ morţĭ aŭ strîns». (Kogălniceanu, Cronicele Românieĭ. Tom. I, p. 160—161).

stégurĭ militare, şi o parte fórte alésă din prada de rĕsboiŭ; rugând pe regele polon să nu părăséseă pe un serv al sĕŭ atât de credincios şi pe un atlet atât de brav, ci se-l ajute cu trupe, cu arme, cu banĭ, şi cu alte lucrurĭ necesarĭ rĕsboiuluĭ, în contra împĕratuluĭ turcesc, ca să-şĭ resbune pentru călcarea ţĕreĭ... Casimir, regele Polonieĭ, audind acéstă scire atât de fericită şi de mare folos pentru sine, pentru regatul sĕŭ şi pentru întréga creştinătate, s'a bucurat fórte mult, după cum cu tot dreptul se cuvenia, şi a făcut rugăciunĭ publice cu multe cheltuelĭ şi sacrificiĭ, drept mulţamire luĭ Dumnedeŭ pentru acéstă învingere, promise şi asigură pe Voivodul Stefan, că după dorinţele sale, dênsul i-l va ajuta cu tótă bună-voinţa... Stefan Voivodul trimise şi Pontificeluĭ roman, luĭ Sixt al IV[lea], câţĭ-va captivĭ şi stégurĭ luate dela inimic, rugându-l, să-ĭ dee tot ajutoriul, ca să pótă pune cu desevĕrşire capĕt furieĭ Turcilor.

„De asemenea Stefan Voivodul trimise şi regeluĭ Mathia o parte alésă din prada de rĕsboiŭ, dorind să-l atragă în partea sa, ca să-ĭ fie în ajutoriŭ. Insă regele Mathia usurpă pentru sine întrégă pompa acestuĭ triumf, atribuindu-şĭ şie acéstă învingere; anume dênsul scrise Papeĭ, împĕratuluĭ german, precum şi altor regĭ şi principĭ din lume, lăudându-se, că oştile sale, peste carĭ era comandant Stefan Voivodul, aŭ sdrobit cu totul armata turcéscă, voind prin acéstă vanitate a sa obicĭnuită şi fără marginĭ, să-şĭ aroge sie-şĭ titlele de gloriă ale altuia, pe când este lucru cunoscut, atât în Polonia, cât şi în Ungaria, că acel Stefan Voivod al Moldoveĭ, pe care regele Mathia i-l numesce duce peste trupele sale, cu puţine dile maĭ înainte, a strivit 6000 de ungurĭ, pe carĭ i trimesese regele Mathia, ca să devasteze Moldova, în cât aprópe nicĭ unul n'a maĭ rĕmas în viéţă, ér ducele lor Magyar Balazs, de abia a putut scăpa cu fuga.

„Dar Stefan Voivodul nu se mulţumi numaĭ cu legaţiunile trimise la amiciĭ sĕĭ, ci dênsul trimise o legaţiune distinsă şi cu darurĭ alese chiar şi duşmanuluĭ sĕŭ de mórte, sultanuluĭ turcesc Mohamet. Prin acéstă legaţiune a sa dênsul se plângea că nisce tâlharĭ şi ómenĭ isgoniţĭ din Turcia aŭ cutezat să nă-

văléscă asupra ţěreĭ sale fără de scirea sultanuluĭ, fiind-că dênsul nu póte crede, că sultanul ar nutri în inima sa, faţă de dênsul, atâta aroganţă, rea credinţă şi duşmăniă, dar dênsul cu protecţiunea prea puterniculuĭ Dumneḑeŭ, care ajută tot-de-una causa dréptă, a distrus cu totul acéstă cétă de hoţĭ şi de ómenĭ alungaţĭ din Turcia. Dênsul cerea, ca sultanul să-ĭ estradee şi remăşiţele celor-alţĭ tâlharĭ, dacă aceştia se vor fi refugiat cumva în împĕrăţia sa, ca sĕ-ĭ pedepséscă şi pe aceştia, cu aceleaşĭ suplicii, ca şi pe ceĭ-alalţĭ. Sultanul în urma acesteĭ legaţiunĭ maĭ mult se înfuriă de cât se linisci, şi violând dreptul ginţilor, dede ordin să aresteze pe ómeniĭ, ce-ĭ trimisese Stefan, pe carĭ i ţinu cât-va timp într'o închisóre destinată pentru făcătoriĭ de rele, apoĭ despoindu-ĭ de tóte lucrurile, ce le aveaŭ, i trimise în Moldova pe jos, şi aprópe fără haine pe eĭ. Prin aceştĭ ómenĭ Stefan Voivodul se încredinţă şi maĭ mult despre mânia, ce o aveaŭ Turciĭ asupra sa, anume că sultanul turcesc adună trupe marĭ în contra dênsuluĭ, avênd de cuget să le trécă în Moldova pe uscat şi pe mare, şi că în fruntea acestor oştĭ va veni însuşĭ sultanul. Insă Stefan rĕmase întrepid şi la scirea acésta, încredinţându-se în ajutoriul luĭ Dumneḑeŭ.

„O bărbat admirabil! cu nimic maĭ inferior de cât Duciĭ eroĭ aĭ vechimiĭ, pe carĭ noĭ i admirăm atât de mult. Dênsul este cel de ântâiŭ între Principiĭ lumiĭ, care în timpurile nóstre a raportat o învingere atât de strălucită asupra Turcilor După judecata mea, dênsul este cel maĭ demn, căruia să i se ḑee domnia şi imperiul militar peste tótă lumea, şi luĭ să i se încredinţeze, prin svatul, prin înţelegerea şi hotărîrea comună a tuturor Creştinilor, demnitatea de Comandant suprem şi Duce în contra Turcilor, pe când ceĭ-alalţĭ regĭ şi principĭ catolicĭ, î-şĭ petrec timpul numaĭ în trândăviĭ şi în desfrênărĭ, orĭ în rĕsbóie civile“ [1]).

[1]) O virum admirabilem, heroicis Ducibus, quos tantopere admiramur, nihilo inferiorem: qu' sub nostra aetate, tam magnificam

IV.

MOHAMED AL II-lea, SULTANUL TURCESC, PLĔCĂ CU TÓTE OŞTIRILE SALE RĔSĂRITENE ŞI GRECESCI CA SĔ SUPUNĂ ŢÉRA MOLDOVEĬ.
MEMORABILA BĂTĂIĂ DE LA VALEA ALBĂ SĔŬ RĔSBOIENI INTÊMPLATĂ IN 26 IULIE 1476 [1]).

„Mohamed, sultanul turcesc, aprins de ură neîmpăcată asupra luĭ Stefan, Voivodul Moldoveĭ, fiind-că nu voia sĕ-ĭ plătéscă tribut, şi afară de aceea maĭ ocupase şi Chilia şi alungase de acolo garnisónele turcescĭ, ér în anul trecut i causase perderĭ enorme nimicindu-ĭ (lângă stâlpul de la Rakowyecz şi lângă rîul Bêrladuluĭ) întréga oştirea sa cea puternică în numĕr de 120,000 ómenĭ, î-şĭ adună acum tóte forţele sale la oraşul Sofia, şi de aci începu să înăinteze cu rĕsboiŭ asupra luĭ Ştefan, Voivodul Moldoveĭ. Sultanul Mohamed avea de cuget, ca după ce va subjuga Moldova şi va cuceri érăşĭ cetăţile luate, se predee ţéra acésta, pe lângă plătirea de tribut, unuĭ român din Moldova cu numele Alesandru, care susţinea, că este frate bun cu Ştefan Voivodul. Sultanul turcesc înaintă asupra Moldoveĭ cu o mulţime enormă de ómenĭ, de cămile şi tunurĭ de rĕsboiŭ . . . . Ajungênd la Dunăre cu tótă oştirea sa, trecu fluviul pe corăbiĭ, şi construi aci cincĭ podurĭ, ast-fel, ca să-ĭ fie la disposiţiune pentru orĭ-ce necesitate . . . . Tot în acelaşĭ timp năvălise asupra Moldoveĭ şi o órdă numerósă de Tătarĭ, carĭ venise să dee ajutoriŭ Turcilor, şi aceştĭ Tătarĭ începuse încă maĭ înainte de cât Turciĭ se prădeze şi devasteze Moldova. Dar Ştefan, Voivodul Moldoveĭ, nu se înspaimêntă de loc, nicĭ faţă de aceştĭ doĭ inimicĭ atât de puter-

victoriam, inter Principes mundi primus ex Thurco retulit. Meo judicio dignissimus, cui totius mundi Principatus et imperium, et praecipue munus Imperatoris et Ducis contra Thurcum, communi Christianorum consilio, consensu, et decreto, aliis Regibus et Principibus Catholicis in desidiam et voluptates, aut in bella civilia resolutis, committeretur. Dlugossi Hist. Polon. Tomus II (1712) p. 528.

[1]) Dlugossi Hist Polon. Tom. II (1712) p 544 seqq.

nicĭ, de Tătarĭ şi de Turcĭ, carĭ năvalise din două părţĭ, aprópe în unul şi acelaşĭ timp, asupra Moldoveĭ, însă cu oştirĭ separate. Ci el avênd în inima sa, tot-de-una veselă şi neobosită, un curagiŭ de admirat şi de necredut, dede foc la tóte bucatele şi victualele, ca aceste să nu cadă în mânile inimiculuĭ, şi să-ĭ servéscă pentru aprovisionare. Apoĭ cu tótă cutezanţa şi energia se aruncă asupra Tătarilor, de a căror putere dênsul se temea maĭ mult, de cât de Turcĭ, şi încredinţat în ajutoriul luĭ Dumnedeŭ i strivi cu marĭ perderĭ şi-ĭ nimici cu totul. Apoĭ persecută cu atâta furiă pe ceĭ ce fugeaŭ, în cât pe maĭ mulţĭ i ucise în fugă de cât în luptă. Terórea cuprinsese aşa de mult pe Tătariĭ, ce fugeaŭ, încât eĭ î-şĭ aruncară jos nu numaĭ armele, ca se pótă fugi maĭ iute, dar şi arcurile, tolbele, şeile de pe caĭ şi hainele de pe eĭ, ca cel puţin se pótă scăpa fără arme şi în pielea gólă, şi, apoĭ întocmaĭ ca nisce nebunĭ, eĭ se aruncaŭ în rîul Nipruluĭ [1]).

„In urma aceste învingerĭ asupra Tătarilor, Ştefan Voivodul înfuriându-se şi maĭ mult, se aruncă acum asupra Turcilor şi strivi maĭ multe cete turcescĭ, carĭ trecuseră cele de ântâiŭ Dunărea cu corăbiile, apoĭ făcênd maĭ multe diferite atacurĭ asupra Turcilor, din adâncimile codrilor, în carĭ se retrăsese, cu deosebire când aceştia se resfiraŭ prin ţéră, ca să-şĭ caute provisiunĭ, dênsul reuşi tot-de-una superior şi învingătoriŭ asupra Turcilor, ér pe captiviĭ, ce i cădeaŭ în mână, i trăgea

[1]) Nihil prorsus Stephanus Voievoda Valachiae duorum fortissimorum hostium, Tartarorum videlicet et Turcorum, qui pene sub vno tempore, dispartitis tamen exercitibus, Valachiam intrauerant, deterritus, sed mira et incredibili animositate cor gerens, iucundum et indefessum . . . in Tartarorum exercitum, quorum vires multo magis, quam Turcorum, verebatur, intrepidus irruit Et suffragio divino fretus, magna clade il'um contriuit atque delevit. Tantoque ardore fugientes, persecutus est, ut plures occiderit in fuga, quam in pugna. Quo terrore fugientes perculsi, non arma tantummodo quo ad fugiendum promptiores forent, sed et arcus et pharetras, sellas et amictus, ut saltem inermes et nudi effugerent, proiiciebant, et in fluvium Dnyper, non secus, quam furiosi insiliebant. Dlugossi Hist. Polon. Tom. II (1712) p. 545—546.

în ţépă, orĭ le trăgea pielea de viĭ, fără să maĭ aibă în vedere condiţiunea orĭ etatea lor, până când în fine Turciĭ, carĭ aveaŭ o mulţime enormă de ómenĭ, împărţindu-şĭ trupele, î-l împresurară din faţă şi din dos. Insă Ştefan nicĭ atuncĭ nu se înspăimêntă, ci dorind rĕsboiul cu orĭ-ce preţ, dênsul se luptă cu ómeniĭ sĕĭ în modul cel maĭ vitejesc în contra Turcilor, carĭ însă î-l învinseră. In acéstă luptă din aĭ sĕĭ nu căḑură maĭ mult de 200 ómenĭ, ér ceĭ-alalţĭ, răniţĭ aprópe cu toţiĭ, fură siliţĭ a se retrage, şi cu eĭ se retrase şi Ştefan Voivodul reservându-şĭ viéţa pentru timpurĭ viitóre şi maĭ bune [1]).

„Dar învingerea acésta a fost crâncenă pentru Turcĭ. Ştefan Voivodul şi ómeniĭ sĕĭ se luptară cu atâta curagiŭ, în cât, după cum se spune, aŭ căḑut din Turcĭ aprópe la 30,000 ómenĭ. Insă Ştefan Voivodul nu-şĭ perdu de loc curagiul din causa acesteĭ înfrângerĭ, ci dênsul se pregătia în tot modul de noue lupte şi de noue atacurĭ. Dênsul trimise maĭ mulţĭ solĭ la Casimir, regele Polonieĭ, rugându-l, să nu întârḑie de a-ĭ trimite un ajutoriŭ de 12,000 ómenĭ, asigurând pe regele polon, că primind ajutoriul acesta, dênsul va face, ca Turciĭ să fugă cu

[1]) Ér vornicul Grigorie Ureche scrie: «Intorsu-s'aŭ de aŭ intrat în munţĭ, unde şi-aŭ ales loc de rĕsboiŭ la strimtóre, la Valea Albă, unde se chiémă acum Rĕsboenĭ, de pre acel rĕsboiŭ, ce aŭ avut Moldoveniĭ cu Turciĭ .... şi aŭ dat rĕsboiŭ, Lunĭ, Iulie în 26, şi multă vreme trăind rĕsboiul neales, de ambe părţile osteniţĭ şi Turciĭ tot adăogându-se cu óste próspĕtă, éră Moldoveniĭ obosiţĭ şi ne viindu-le ajutoriŭ nice de o parte, aŭ picat, nu fiesce cum, ci până la mórte se apăraŭ, nicĭ biruiţĭ de arme, ci stropsiţĭ de mulţimea Turcilor. Aŭ rĕmas isbânda la Turcĭ; şi atâta de mulţĭ aŭ perit, cât aŭ înălbit poiéna de trupurile celor periţĭ, unde a fost rĕsboiul, şi mulţĭ din boieriĭ ceĭ marĭ aŭ picat şi viteziĭ ceĭ bunĭ aŭ perit cu totul atuncea. Şi fu scârbă mare în tótă ţéra, şi tuturor Domnilor şi Crailor de prin prejur, dacă aŭ auḑit, că aŭ căḑut Moldoveniĭ sub mâna păgânilor ...... Ér dacă aŭ eşit neprieteniĭ din ţéră, aŭ strîns Ştefan Vodă trupurile celor morţĭ movilă şi aŭ zidit de asupra óselor o biserică, care trăesce până astă-ḑĭ la Rĕsboienĭ întru pomenirea acelor suflete.

«După poticala luĭ Ştefan Vodă, ce aŭ perdut rĕsboiul, de sîrg aŭ strîns óste, ce aŭ putut, de grabă, şi s'aŭ dus după Turcĭ şi i-aŭ ajuns trecând Dunărea în vreme de méḑă-ḑi şi lovindu-ĭ fără veste, i-aŭ stricat, de aŭ plecat a fugire, lăsând pleanul şi tot ce aŭ fost prădat. Éră Ştefan Vodă le aŭ luat pleanul tot şi s'aŭ întors înapoĭ cu isbândă.» (Kogălniceanu, Cronicele Românieĭ, Tom. I, p. 165).

13

ruşine din Moldova. Insă întru aceea, ciuma şi fómea, două rele distrugătóre, erupseră în armata turcéscă, în cât pe fie-care ḑi o mare mulţime de Turcĭ peria de aceste două flagele. Sultanul însă, nesigur şi neresolut, ce se maĭ facă, începu să cutriere Moldova şi să o ruineze cu foc şi cu devastărĭ. Insă din acéstă ruină resultă pentru el şi armata sa o fómete şi maĭ mare.

„După ce sultanul devastă şi arse aprópe întrégă Moldova, dênsul se întórse asupra Podolieĭ, unde prefăcu în cenuşă câte-va sate şi oraşe maĭ însemnate.

„Apoĭ începu cât-va timp să bată cetăţile de la Suceava şi de la Hotin, dar suferi perderĭ enorme lângă amêndouĕ cetăţile aceste, şi în urmă cu ruşine fu silit se ridice asediul şi să încerce alt-ceva... Infru aceea flota turcéscă, care venia să aducă trupe noue pentru subjugarea Moldoveĭ şi diferite maşine de rĕsboiŭ pentru espugnarea cetăţilor şi oraşelor, a fost din îndurarea luĭ Dumneḑeŭ nimicită de tempestăţile măriĭ.

„La scirea acésta sultanul înspăimêntându-se şi simţind, că şi regele Polonieĭ, începe a i se arăta ostil, părăsi Moldova şi se întórse la Constantinopol".

Acésta este importanta descriere, ce o face istoricul polon Dlugoss despre rĕsboiul cel mare, ce-l avu Stefan, Voivodul Moldoveĭ, cu puternicul sultan Mohamed II, cuceritoriul Constantinopoluluĭ şi al întregeĭ peninsule balcanice.

Amĕnuntele, ce le aflăm în acéstă descriere, despre întreg decursul acesteĭ espediţiunĭ, ne probéză, că Dlugoss avuse înaintea sa rapórtele oficiale adresate guvernuluĭ polon, scrisorile luĭ Ştefan cel Mare către Casimir regele Polonieĭ, şi comunicările, ce le făcuse soliĭ Moldoveĭ, trimişĭ la curtea Polonieĭ.

Despre acest rĕsboiŭ al luĭ Mohamed II asupra Moldoveĭ, maĭ avem şi o altă descriere, tot atât de instructivă, făcută pe basa fântânelor turcescĭ.

Cronicariul turcesc Saed-eddin, numit în general Hodja-Efendi, care traise în seculul al XVI^{lea}, şi în calitatea sa de preot suprem al curţiĭ musulmane se folosise de actele, de ḑia-

rele şi rapórtele oficiale ale archiveĭ imperiale turcescĭ, ne presintă o nouă serie de date autentice despre pregătirile imense, ce le făcuse sultanul Mohamed II, ca să supună Moldova, despre modul de apărare şi eroismul fără marginĭ al armateĭ moldovenescĭ, despre înfiorătórea devastare, ce o făcuse în aceste timpurĭ Turciĭ în Moldova, şi în fine despre nereuşita acesteĭ espediţiunĭ.

Étă acum naraţiunea analistuluĭ Saed-eddin despre începutul şi decursul acestuĭ memorabil rĕsboiŭ [1]:

„Ajungând la sultanul vestea neasceptată — despre înfrângerea luĭ Suleiman-paşa în a. 1475 [2]) — şi părêndu-se de cuviinţă zeluluĭ imperial, ca să înfrêneze Moldova, el porunci a se strînge armată, şi se îndrumă în primă-véra anuluĭ hegireĭ 881 cu stégurile întinse, poruncind tot-o-dată galerelor măriĭ negre de a transporta în grabă la Dunăre provisiunile şi tóte lucrurile necesare pentru óstea musulmană. Aflând mânia şi oţerirea sultanuluĭ, Domnul moldovenesc dede foc tuturor câmpielor celor lucrate ale ţĕreĭ sale, fără a lăsa macar o urmă de grâne, de rodurĭ, de ierburĭ, aprindênd chiar munţiĭ şi satele... Acea flacără duşmană şi resbelică produsă o aşa lipsă de hrană, în cât o mare parte a óstiĭ musulmane s'ar fi stins de fóme, precum şi caiĭ şi alte animale ar fi perit fără oves şi fên, dacă prin buna prevedere a sultanuluĭ vasele nu ar fi sosit la Dunăre. Apoĭ Domnul moldovenesc retrăgând pe ceĭ avuţĭ şi înstăriţĭ aĭ ţĕreĭ la nisce munţĭ nestrăbătuţĭ, şi adăpostind dobitócele la locurĭ sigure, el se ţinea ascuns cu soldaţiĭ sĕĭ în tufele unuĭ codru, astupându-ĭ intrarea cu nisce arborĭ colosalĭ, în cât sultanul în zădar cerca şi căuta în tóte părţile, fără a puté găsi o urmă, séŭ picior de aceĭ hoţĭ. Fómetea începu a cresce din ce în ce mai mult în victoriósa armată, şi nu puţine ḑile ea umblă retăcind în aceea înfricoşată ţéră, culcându-se pe

[1]) După traducerea italiană a luĭ Bratutti în Chronica dell' origine e progressi della casa Ottomana, Tom. II. Madrid, 1652 p. 297—303 (La Hasdeu, Archiva istorică a Românieĭ. Tom. I. Partea 2. p. 34—35). Originalul turcesc a rĕmas până astă-ḑĭ nepublicat.

[2]) A se vedé maĭ sus pag. 177.

pulbere şi pe spinĭ în loc de saltele şi perine, şi la maĭ mulţĭ de prav umflându-li-se ochiĭ. Se întêmplă însă prin voia luĭ Dumneḑeŭ, că greşind călăuzul, şi apucând pe o cale opusă să caḑă sub mânia sultanuluĭ şi să priméscă osânda morţiĭ, dară scapă de pedépsă aducând înaintea sultanuluĭ un om, care scia locul, unde sta ascuns duşmanul.

„Atuncĭ un numĕr îndestulătoriŭ de ostaşĭ aleşĭ fu trimis pentru a recunósce starea vrăşmaşuluĭ, dar eĭ găsiră întrarea închisă cu arborĭ urieşĭ... Tot-o-dată duşmaniĭ încunjurându-se în pădurea lor prin şanţurĭ prea adâncĭ, baricadându-se cu spinĭ şi cu alte pedece şi aşeḑând tunurile pândiaŭ cu armele în mână, păḑiaŭ dosurile şi săriaŭ... cu săbiĭ şi suliţe asupra acelor, ce veniaŭ înaintea lor. Intorcându-se dară cu multă grăbă trimişiĭ înscinţară pe sultan despre cele vĕḑute.

„Stégurile cele victoriόse fură îndreptate în contra acestuĭ ném duşmănecc, şi a doua ḑi în ḑorĭ, înşirând armata, sultanul încunjură pólele aceluĭ codru cu aĭ seĭ generoşĭ leĭ şi vitejĭ, şi dede început bătăieĭ, împuşcând din tunurĭ şi din săgeţĭ. Insă mişeiĭ duşmanĭ, vĕḑênd asaltul óstiĭ musulmane, dederă şi eĭ foc artilerieĭ lor, făcând să se cutremure pămêntul. Dar bunul Dumneḑeŭ protegiând pe musulmanĭ şi întunecând ochiĭ duşmanilor, focul artilerieĭ lor isbucni maĭ înainte de a ajunge musulmaniĭ la locul ţinteĭ şi când se aflaŭ într'o vale, în cât glónţele sburară pe de asupra capetelor, fără a face vre-un rĕŭ şi atuncĭ eşind artileria musulmană şi lovind drept în carele artilerieĭ duşmănescĭ nicĭ un glonţ nu se perdu în deşert. Cu tóte acestea intrarea codruluĭ fiind închisă, nimenea nu cuteză a merge înainte şi chiar ienicerii, al căroĭ obiceiŭ este de a primi în piept artileria şi muşchetăria duşmană, chiar eĭ neputênd susţiné fulgerile tunurilor, căḑură cu faţa la pămênt. In acel an era agă al ienicerilor Mahmed-aga Trapezunteanul... Vĕḑênd sultanul aceea neobicĭnuită purtare a ienicerilor, ḑise în chip de mustrare către acel agă: Mĕ mir de fapta acestor junĭ; óre astfel e datoriŭ a face acela, ce încinge sabia voinicéscă? Apoĭ

luând în mână busduganul cel cu şépte aripe, dede pintenĭ calului. Atuncĭ toţĭ soldaţiĭ pretorianĭ pe dată se aruncară la asalt, fără a se despărţi de gloriósele urme ale sultanuluĭ; şi însuşĭ ieniceriĭ ruşinându-se de fapta lor, loviră vitejesce pe duşmanĭ, pentru a-şĭ spĕla péta. De asemenea şi soldaţiĭ grecĭ şi ceĭ din Asia, vĕḑênd ardórea sultanuluĭ, făcură şi eĭ tot, ce le sta în putinţă, aruncându-se ca un furios pârĕŭ asupra artilerieĭ şi muschetărieĭ duşmane şi băgându-se printre căruţele inimice, în cât lupta nu încetă până în nópte. In fine óstea musulmană prin puternicul braţ al sultanuluĭ se încunună cu victoriă, şi cea maĭ mare parte a duşmanilor Moldovenĭ deveni pradă paloşuluĭ otoman. Cu tóte acestea, rĕmăşiţa duşmanilor nu lasă armele din mână apărându-şĭ femeiele şi copii şi făcând ultimele sforţărĭ cu órba lor vitejiă. Soldaţiĭ musulmanĭ împinşĭ de zelul credinţeĭ, se sileaŭ şi eĭ cum puteaŭ, şi măcelărind pe duşmanĭ, cu sângele lor făcură din pădure ca o mare adâncă, iară din capetele acelor nenorociţĭ ridicară movile şi turnurĭ. Totuşĭ mulţĭ periră şi din óstea musulmană în acel joc mortal, împodobindu-se paradisul cu sufletele lor. Se întunecă atuncĭ faţa măririĭ Moldovenilor, ce scurtă mâna puteriĭ lor, şi acel îndrăcit Domn moldovenesc eşind prin o ascunḑĕtură a pădurii şi fugind la munţĭ cu puţinĭ de aĭ sĕĭ, perdu onórea, reputaţiunea şi lucrurile cele maĭ preţióse. Căḑură acolo la mâna musulmanilor miĭ de băieţĭ şi de copile moldovenescĭ de o aşa frumuseţă în cât numaĭ privindu-ĭ gustaĭ fericirea ceréscă. Cu norocul sultanuluĭ, mulţĭ sĕracĭ se îmbogăţiră şi mulţĭ mâhniţĭ se înveseliră, şi pe sînul frumóselor moldovene se odihniră de atâtea munce şi suferinţe trecute. Două lunĭ în şir prădând Moldova din ordinul sultanuluĭ, soldaţiĭ căpătară atâtea jafurĭ şî atâta mulţime de animale, în cât nu le puteaŭ cuprinde câmpiĭ şi luncile. După totala ruină şi stricare a Moldoveĭ sultanul î-şĭ reconduse armata la reşedinţa din Adrianopole. In acest resbel Domnul muntenesc servi cu óstea luĭ... El căpĕtă

de asemenea o parte din prădile moldovenescĭ, câte i se cădeaŭ luĭ şi tóte turmele de porcĭ, găsite în aceea întinsă ţéră cădură în partea oştiĭ muntenescĭ".

Inscripţiunea de la Rĕsboienĭ.

Ştefan Vodă, scrie vornicul Grigorie Ureche, „după ce aŭ eşit neprietenii diu ţéră a strîns trupurile celor morţĭ movilă şi a ridicat de a supra óselor o biserică, care trăesce până astă-dĭ la Resboienĭ, întru pomenirea acelor suflete".

Acest important monument religios despre salvarea independenţeĭ Moldoveĭ prin sacrificiĭ atât de enorme, despre învingerea morală a luĭ Ştefan asupra potopului de óste, ce-l adusese Mohamed II asupra Moldoveĭ, s'a maĭ conservat până în dilele nóstre.

Inscripţiunea este în limba slavonă, ér conţinutul eĭ în traducere română este următoriul:

„In dilele evseviosuluĭ şi iubitoriuluĭ de Christos, ale Domnuluĭ Ioan Ştefan Voevod, cu mila luĭ Dumnedeŭ Domnitoriŭ al Ţěreĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan Voevodul, în anul 6984 (d. Chr. 1476), ér al Domnieĭ luĭ al 20[lea] an curgătoriŭ, sculatu-s'a puternicul Mohamet împěratul turcesc cu tóte ale sale rĕsăritene puterĭ, încă şi Băsărab Voevod, cel numit Laiotă, venit'a cu dênsul, cu tótă ţéra sa cea băsărăbéscă, aŭ venit ca se jăfuéscă şi se pérdă Ţéra Moldoveĭ, şi aŭ ajuns până aicĭ la locul numit Părĕul-alb, şi noĭ Ştefan Voevod şi cu fiul nostru Alesandru eşit'am înaintea lor aici, şi am făcut cu dênşiĭ mare rĕsboiŭ, în luna luĭ Iulie în 26 dile, şi cu îngăduirea luĭ Dumnedeŭ biruiţĭ fură creştiniĭ de către păgânĭ, şi cădură acolo multă mulţime de ostaşĭ moldovenĭ. Tot atuncĭ Tătariĭ lovit'aŭ Ţéra Moldovenéscă din aceea lature. Pentru aceea binevoit'a Ion Ştefan Voevod din buna sa binevoinţă, şi zidi acéstă biserică întru numele archistrateguluĭ Mihail, întru ruga şie, şi a Dómneĭ sale Maria, şi a fiilor sĕĭ A-

lesandru şi Bogdan, şi întru pomenirea şi odihna sufletelor tuturor drept credincioşilor creştinĭ, carĭ aŭ perit aicĭ, în anul 7004 (1495), éră al domnieĭ luĭ al 40^lea^ curgătoriŭ în luna luĭ Noembrie în 8“ [1]).

V.

ESPEDIŢIUNEA SULTANULUI BAIAZET II ASUPRA MOLDOVEI IN A. 1484—1485.

Istoricul polon Martin Cromer, decedat în a. 1589, ne descrie ast-fel rĕsboiul, ce l'a avut Ştefan cel Mare, Voivodul Moldoveĭ, cu Baiazet II, sultanul turcesc [2]):

„Sultanul Baiazet“, scrie dênsul, „după ce restabili pacea în imperiul sĕŭ, făcu în anul 1484 o espediţiune pe uscat şi pe mare asupra Basarabieĭ şi Moldoveĭ, ca să-şĭ rĕsbune de ruşinea şi înfrângerile, ce le suferise tatăl sĕŭ (Mohamed II) din partea luĭ Ştefan. Dênsul ocupă aşa dar cu marĭ perderĭ oraşele Chilia de lângă Dunăre, şi Cetatea-Albă de lângă gurile rîuluĭ Nistru, carĭ aveaŭ fortificaţiunĭ fórte puternice, şi tot în cursul acestuĭ an precum şi în anul următoriŭ devastă Moldova în lung şi în lat, şi după cum spune Paul Ioviu o supusese, ceea-ce nu este adevĕrat. De astă dată Ştefan Voivodul vĕḑênd, că óstea Turcilor este cu mult maĭ mare de cât a sa, se puse în defensivă, alegându-şĭ posiţiunĭ de apĕrare în locurĭ maĭ sigure şi maĭ greŭ de străbătut, ţéra acésta fiind muntósă şi plină de pădurĭ [3]); tot-o-dată dênsul ceru ajutoriŭ de la regele Casimir al Polonieĭ, promiţêndu-ĭ, că-ĭ va depune ju-

---

[1]) După Ep. Melhisedec, Inscripţiunea de la mănăstirea Resboienĭ, (Bucurescĭ, 1885) pag. 3—4.

[2]) Cromeri Polonia siue de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX (Ed. Coloniae Agrippinae, 1589) p. 432—434.

[3]) Tutioribusque et impeditioribus locis, ut est montosa et sylvosa ea regio, se se continuit (Cromeri Polonia, p. 433).

rămêntul ce-l cerea de atâta timp. Regele Casimir cugetă că nu trebue să pérdă acéstă ocasiune favorabilă, ca să aducă în legăturĭ maĭ strînse cu Polonia, şi să alipéscă pe lângă sine pe un Principe, care a învins pe Turcĭ, pe Tătarĭ şi pe Ungurĭ şi le-a causat atâtea neajunsurĭ, şi care până în timpurile aceste despreţuise în continuŭ autoritatea sa [1]). Cu tóte că regele Casimir scia, că ceea-ce nu se face din inimă, ci se simuléză numaĭ pentru împrejurările timpuluĭ, nu póte să aibă stabilitate şi consistenţă, totuşĭ dênsul cugetă, că e mult maĭ bine, ca prin Ştefan să ţină departe de frontierele Poloniei pe Turcĭ, aceştĭ duşmanĭ înverşunaţĭ aĭ tuturor Creştinilor, de cât ca trădând óre-cum pe Moldovenĭ, dênsul să iee asupra sa rĕspunderea unuĭ rĕsboiŭ atât de grav.

„Tot-o-dată regele Casimir credea, că Turciĭ, cu tóte că dênsul nu le va da nicĭ o ocasiune de rĕsboiŭ, eĭ totuşĭ nu vor înceta ca să facă incursiunĭ şi să infesteze Rusia, Podolia şi Litvania, îndată ce vor supune Moldova şi vor distruge acest părete, ce-ĭ despărţia de Polonia. De altă parte regele Casimir se temea, că Româniĭ vĕḑênd, că aŭ ajuns sub tirania cea barbară a Turcilor numaĭ din causă, că Poloniĭ nu le-aŭ dat ajutoriŭ, vor deveni ceĭ maĭ înverşunaţĭ inimicĭ aĭ sĕĭ . . . .

„Ast-fel pe la începutul tómneĭ din a. 1485 regele Poloniei plécă la Leopole, unde găsi adunată tótă nobilimea din Rusia şi Podolia, pe care o chiemase sub arme. Aicĭ maĭ sosiră fórte mulţĭ voluntarĭ din Polonia şi din Litvania, prevĕḑuţĭ cu caĭ şi bine armaţĭ, aşa că numĕrul acesteĭ trupe era de 20,000 călăreţĭ. De la Leopole regele plecând trecu Nistrul pe la Haliciŭ şi sosi la Colomea pe ḑiua, ce o fixase în comună înţelegere cu Ştefan, şi puse castrele sale pe un câmp întins şi deschis.

„Nu mult după sosirea regeluĭ veni şi Ştefan cu o suită

[1]) Cromeri Polonia, p. 432—433: Non putauit Cazimirus negligendam sibi esse illam occasionem deuinciendi, et subiungendi sibi eius principis, qui Tattaros, Turcas, Vngaros vicisset, magnisque incommodis affecisset, suum vero imperium ad illud tempus detractasset,

alésă de fruntaşĭ şi călăraşĭ..... Aicĭ Ştefan depuse jurămêntul după o formulă anumită, că dênsul dimpreună cu întréga Moldovă se pune sub protecţiunea luĭ Casimir şi a succesorilor sĕĭ regĭ aĭ Poloniei..... că va da ajutoriŭ regeluĭ polon cu tóte puterile sale în contra tuturor inimicilor, că nu va încheia nicĭ un tractat de alianţă cu altă putere în contra dênsuluĭ, şi nu va întreprinde nicĭ un act de ostilitate în contra regeluĭ şi a Polonilor... Ast fel atuncĭ acel rĕsboinic ager şi feroce şi învingătoriŭ superb al maĭ multor popóre şi regĭ [1]), silit de împrejurărĭ i-şĭ plecă capul înaintea regeluĭ polon..... In urmă Ştefan onorat cu darurĭ de ospitalitate se întórse în Moldova primind de la regele Poloniei un ajutoriŭ de 3000 de călăreţĭ, peste carĭ era comandant Ion Carncoviu, numit şi Polacul... Din momentul acela Ştefan fu încredinţat de ajutoriul Polonilor. El însă nu se dimise la o luptă generală şi decisivă, ci hărţuia în continuŭ cu vehemenţă pe Turcĭ prin atacurĭ parţiale şi adese-orĭ i împrăscia şi fugăria, causându-le marĭ perderĭ. Moldoveniĭ, carĭ întogma ca şi Turciĭ aveaŭ o armatură uşóră se aruncaŭ cu mult curagiŭ înaintea cetelor turcescĭ, şi când vedeaŭ, că Turciĭ sunt aprópe sĕ-ĭ copleşéscă, se retrăgeaŭ înapoĭ la stégurile şi la céta Polonilor şi apoĭ cu aceştia împreună respingeaŭ pe inimicul, care năvălia cu multă violenţă asupra lor [2]).

Ast-fel Ştefan î-şĭ salvă domnia şi ţéra de şi mutilată. Turciĭ eşiră din Moldova, însă lăsară garnisóne în Chilia şi în Cetatea-Albă, şi tot atuncĭ luară în stăpânirea lor şi partea maritimă a Moldoveĭ, care se numesce Besarabiă [3]), şi pe care o ţin până în ḑilele acestea".

[1]) Ferox ille et acer bellator, et superbus multorum populorum regumque victor (Cromeri Polonia, p. 433).

[2]) Resultă din acéstă descriere, că ajutoriul dat de Polonĭ, pe lângă condiţiunĭ internaţionale atât de grele, a fost fórte slab. Maĭ adăogăm în fine, că şi atitudinea acesteĭ micĭ cete de cavalerie polonă a fost tot-de-una fórte reservată.

[3]) Nu însă Basarabia întrégă, ci numaĭ litoralul Măriĭ-negre, ce aparţinea Moldoveĭ, după cum acésta resultă din cuvintele contemporanuluĭ Andrea Cambini (in Libro della origine de Turchi, p. 49–51): ridotto in potere suo tutti i liti del mare Pontico.

In acéstă descriere a sa istoricul Cromer se ocupă maĭ cu sémă de atitudinea politică a Polonieĭ, care voind să profite de împrejurările cele grele, în carĭ se afla statul Moldoveĭ, cercă şi de astă dată sĕ şĭ întemeieze şi asigure supremaţia sa asupra acesteĭ ţĕrĭ.

In ce privesce însă operaţiunile de rĕsboiŭ ale sultanuluĭ Baiazet asupra Moldoveĭ aflăm o serie de date mult maĭ importante la Analistii musulmani Saed-eddin şi Idris (ambiĭ decedaţĭ în sec. XVI) şi de ale căror scrierĭ se folosise Hammer în istoria imperiuluĭ otoman.

„In ḑiua de 1 Maiŭ 1484“, scrie acest autor, „Baiazet plécă la Adrianopol, de unde se pregăti, ca să mérgă asupra Moldoveĭ, care nu era cuprinsă în tractatul de armistiţiu, încheiat cu Unguriĭ. Artileria de asediu fu trimisă pe Marea-négră la gurile Dunăriĭ. . . . . In 27 Iunie armata trecu Dunărea pe la Isaccea, unde veni şi Voivodul Ţĕreĭ-românescĭ cu un corp auxiliariŭ de 20,000 ómenĭ, ca să se unéscă cu trupele turcescĭ în conformitate cu tractatele, şi depuse la piciórele sultanuluĭ tributul sĕŭ.

„In 6 Iulie, Baiazet împresură pe uscat şi pe apă fortăréţa Chilia şi o cuceri în 15 ale aceleiaşĭ lunĭ. De la Chilia, Baiazet plecă asupra Akkermanuluĭ (Cetăţiĭ-Albe), şi primi în drumul sĕŭ un ajutoriŭ de 5000 Tătarĭ, comandaţĭ de chanul lor Mengli Ghirai. Acestea aŭ fost cele de ântâiŭ trupe din Crimea, carĭ s'aŭ luptat în şirurile armateĭ otomane.

„La 9 ḑile după cucerirea Chilieĭ, armata ajunse sub zidurile Cetăţiĭ-Albe, care î-şĭ deschise porţile sale după un asediŭ de 16 ḑile [1]). Sultanul dărui chanuluĭ din Crimea un calpac de aur şi-l concediă încărcat cu darurĭ preţióse. După 6 ḑile, în 15 August, sultanul părăsi oraşul Cetatea-albă, trecu pe lângă Chilia şi se intórse pe aceeaşĭ cale, pe care venise, adecă prin Tartaria Dobrogea, unde maĭ înainte de întemeiarea imperiuluĭ

[1]) Căderea Cetăţiĭ-Albe în a. 1484.—Andrea Cambini din Florenţa, care trăise în timpul acestor evenimente, descrie aşt-fel cucerirea Cetăţiĭ-Albe de

otoman Saltuktede (principele seldjuc) stabilise o coloniă de Turcĭ seldjucĭ ..... Pe la finele iernei Baiazet părăsi Adrianopolul şi se retrase în muntele Djole, unde primi (1486) pe ambasadoriĭ regeluĭ Ungarieĭ, aĭ sultanuluĭ din Egipet şi aĭ şahuluĭ din India ... Pe când aceştĭ ambasadorĭ se aflaŭ încă la Pórta otomană, sosi respunsul la scrisórea de învingere, prin care Baiazet anunţa luĭ Iacub, fiul luĭ Uzun-Hasan, principeluĭ Turcomanilor, cucerirea Chilieĭ şi a Cetăţiĭ-albe. Aceste douě

---

către Baiazet II, probabil pe basa rapórtelor făcute de agenţiĭ stabilimentelor comerciale de lângă Marea-Négră. «Sultanul trecu Dunărea fără întârdiere şi înaintă cu óstea până în locul unde-l ascepta armata de mare în faţa Cetăţiĭ-Albe, care se afla pe ţërmurile măriĭ în apropiere de gurile Nistruluĭ. Locul e fórte bine întărit şi prin posiţiunea sa naturată şi prin fortificaţiunea artificială, şi de o mare importanţă pentru interesele ţěreĭ, ale rîuluĭ, ale măriĭ şi de un mare renume şi reputaţiune pentru tóte ţinuturile dimprejur, care nume şi-l câştigase maĭ cu sémă în timpurile când sultanul Mahomed II mergând de asemenea asupra acestĕ cetăţĭ o combătu în timp de o lună de ḑile şi neputênd'o cuceri, fu alungat de rigórea friguluĭ şi silit să ridice asediul. Baiazet dând voiă la aĭ sěĭ să cutriere şi prădeze ţinutul, şi vĕḑênd, că ceĭ din lăuntru nu se mişcă, dede ordin să se apropie armata de mare şi de o dată încunjură cetatea pe apă şi pe uscat, o împresură şi o strînse aşa de tare, că nu se putea aduce séŭ scóte nimic. Vĕḑênd pe locuitorĭ cerbicoşĭ în voinţa lor de a apăra cetatea, pregăti artileria şi începu a bate zidurile din maĭ multe părţĭ, şi continuând a o bate maĭ multe ḑile, dĕrîmase din ziduri atâta, cât socotia, că óreniĭ sĕĭ vor puté intra destul de lesne. Apoĭ el dede ordin colónelor sale, ca în luptă să urmeze una după alta, ér în diminéţa următóre cum se făcu ḑiuă se puseră în ordine împrejurul zidurilor. Ómeniĭ din lăuntru î-şĭ făcuse din ruinele zidurilor apărăturĭ fórte însemnate cu valurĭ şi şanţurĭ fórte adâncĭ, aşa în cât, când s'aŭ arătat trupele turcescĭ la intrarea lor prin ruptură, îndată se încăierară cu dênşiĭ şi respingându-ĭ cu mare impetuositate, întrebuinţaŭ pentru apărarea lor săgeţĭ, focurĭ, darde şi petre, şi se purtară cu atâta inimă, în cât rănind şi omorînd un numĕr mare de inimicĭ, i goniră maĭ de multe orĭ afară, dar inimiciĭ avênd ómenĭ fórte mulţĭ lesne se reînoiaŭ şi venindu-le soldaţĭ noĭ în şirurile de bătaiă nu lăsaŭ timp de repaus celor asediaţĭ. Căḑênd şi din aceştia maĭ mulţĭ ómenĭ morţĭ şi răniţĭ şi ne având pe cine să pună în locul celor ce lipsiaŭ, se micşora mereŭ numĕrul apărătorilor, şi aşa suferiaŭ cu mult maĭ mare pagubă prin ceĭ puţinĭ, pe carĭ i perdeaŭ, de cât puteaŭ să profite prin ceĭ mulţĭ, pe carĭ i omoriaŭ dintre vrăşmaşĭ. Baiazet, după ce ţinu pe aĭ sĕĭ în bătaiă o mare parte din ḑi, porunci a se da semnalul de adunare şi încetând bătaia i reconduse în lagăr, cu intenţiunea, ca în diminéţa următóre să pună în liniă de bătaiă armata sa în aşa mod: ca împărţind'o în maĭ multe colóne, care să urmeze în luptă unele după altele, să se pótă preînoi neîncetat colónele, şi tot ast-fel să continue fără întrerupere bătaia ḑiua şi nóptea până când vor dĕrîma valurile şi vor mistui pe apărătorĭ. Cu acest cuget sultanul trimeţênd oştile sale la repaus, le făcu să înţelégă, că după ce va trece nóptea, în ceea l'altă ḑi, maĭ înainte de rĕsăritul sóreluĭ, să se întórcă la rên-

scrisorĭ eraŭ un cap-de-operă de retorică persiană. Scrisórea sultanuluĭ a fost redactată de către secretariul sĕŭ, Persianul Khodja Sidi-Mohamed de Schiraz, ér respunsul luĭ Iacub de către învĕţatul istoric Idris, pe atuncĭ cancelariŭ al fiuluĭ luĭ Uzun-Hasan. Baiazet, sedus prin redactarea cea scienţifică şi maiéstră a luĭ Idris, simţi o viă dorinţă, ca să-l cheme şi stabiléscă pe lângă curtea sa, şi sĕ-l însărcineze a scrie istoria imperiuluĭ (otoman), ceea-ce Idris maĭ târḑiŭ a şi făcut'o. Pe când se petreceaŭ acestea, Voivodul Moldoveĭ cercă să recuceréscă Cetatea-Albă. Baiazet însărcină pe Alĭ-Paşa, guvernătoriul Rumelieĭ se facă o invasiune în Statele Voivoduluĭ. Acéstă espediţiune fu reînoită în anul următoriŭ de către Balibeg-Malcodj, comandantul Silistrieĭ, care trecu peste Prut în fruntea unuĭ corp numeros de akindjiĭ (éclaireurs), şi se în-

---

durile lor spre a începe din noŭ bătaia, cu hotărîrea séŭ de a-şĭ lăsa acolo viéţa, séŭ de a cuceri cetatea, maĭ înainte de a se retrage. Vĕḑênd locuitoriĭ pregătirile inimicilor, nelipsindu-le curagiul, cu tóte că cunosceaŭ periculul, în care se aflaŭ, fiind slăbiţĭ prin ceĭ răniţĭ şi ceĭ morţĭ, repararĕ locurile, de carĭ aveaŭ trebuinţă şi se pregatiră pentru apărare cu tóte puterile, ce le maĭ aveaŭ. Venind ḑiua următóre, Baiazet reconduse tóte oştile sale la locul de atac, cu un sgomot enorm de sunete, de strigărĭ şi de alarmă, ce-l făceaŭ trupele sale, carĭ fără îndoiélă speraŭ, că biruinţa va fi a lor. Baiazet dorind să cruţe pe cât va puté şi ómeniĭ şi cetatea, hotărî să încerce, dacă cunoscându-şĭ eĭ primejdia, i va puté îndupleca să se lase de bună voiă de îndĕrĕtnicia lor, şi făcându-le semn, că voiesce să vorbéscă cu eĭ, trimise înainte pe un sol al sĕŭ ca să le spună, că Turciĭ vin cu hotărîrea statornică de a nu înceta bătaia, ḑiua şi nóptea, până nu vor lua cetatea, şi dacă eĭ vor ascepta, ca să fie siliţĭ cu puterea, atuncĭ le face cunoscut, că va da cetatea în prada trupelor sale, şi nu va erta nicĭ etatea, nicĭ sexul, ci va tăia pe toţĭ câţĭ vor fi înlăuntru, ér dacă se vor preda de bună voiă, i va primi fără a vĕtăma averea şi persónele lor, şi dându-le libertate, va sta în voia fie-căruĭ de a rĕmâné acolo, séŭ a se duce în altă parte. Auḑind ceĭ din lăuntru propunerile Sultanuluĭ şi nevĕḑênd nicĭ un chip altul de a puté scăpa, fiind-că nu maĭ rĕmăsese atâţia ómenĭ, ca să pótă apăra zidurile, cerură puţină vreme, ca să rĕspundă. Strîngându-se atuncĭ căpeteniele lor, după câte-va dispute, eĭ hotărîră să priméscă condiţiunile propuse, încredinţându-se maĭ cu sémă în buna opiniune, ce o aveaŭ despre Baiazet, că le va respecta religiunea. După ce apoĭ s'aŭ sfătuit între dênşiĭ, trimiseră pe împuterniciţiĭ lor, ca să predée cetatea şi fiind primiţĭ cu buna-voinţă de Baiazet, el îngriji să rĕmână neviolaţĭ şi nepăgubiţĭ în orĭ-ce lucrurĭ *ale lor, dând voia celor ce vor voi să plece, ca să pótă lua cu dênşiĭ tóte lucrurile lor fără nicĭ o împedecare, şi lăsând Cetatea-Albă bine păḑită . . . . . se întórse la Adrianopol. (După Libro della origine de Turchi et imperio delli Ottomanni, Firenze*, 1537, p. 49—51, la Hasdeu, Archiva istorică, I. 2, 55—59).

tórse înapoĭ încărcat cu o mare pradă de sclavĭ şi de vite" [1]).

Sultanul Baiazet, după cum ne spun Analele turcescĭ făcuse cunoscut lumiĭ asiatice, prin misiunĭ solemne şi scrisorĭ destul de elogióse pentru sine, resultatul victorios al espediţiuniĭ sale întreprinse asupra Moldoveĭ. In acelaşĭ scop Baiazet trimisesc o legaţiune şi la Senatul Veneţian.

In acéstă privinţă aflăm o importantă notiţă în Cronica luĭ Sanuto Marino, istoriograful republiceĭ († 1531), care ne spune următórele:

„In 18 Septembre 1484 sosi în acéstă cetate (la Veneţia) un ambasador al sultanuluĭ turcesc Baiazet, prin care dênsul informa pe Senatul Veneţian despre învingerea şi cucerirea Moldoveĭ, şi ca un bun amic al Veneţianilor dênsul cerea, ca să se bucure şi Veneţieniĭ de acéstă învingere ..... Insă cu puţine ḑile după ce ambasadorul plecă înapoĭ, sosi scirea la Veneţia, că o mare parte din armata turcéscă a fost nimicită de trupele românescĭ, între carĭ se aflaŭ şi Ungurĭ şi Croaţĭ (ca mercenarĭ) şi că sultanul adună acum din noŭ trupe, ca să mérgă în persónă asupra acestora" [2]).

Relatărĭ autentice românescĭ despre mĕsurile de apărare ale luĭ Ştefan Voivodul, cum şi despre luptele, ce le-a avut dênsul cu oştirile cele numeróse ale Sultanuluĭ Baiazet, din nefericire ne lipsesc.

Insă un adevĕr incontestabil resultă din tóte descrierile, ce le aflăm la istoriciĭ polonĭ, ungurescĭ, turcescĭ, precum şi în relaţiunile consulilor comercialĭ italianĭ, că espediţiunea cea mare a sultanuluĭ Baiazet, ca să cucerécsă cu orĭ ce preţ Moldova, o espediţiune, la care dênsul concentrase tóte forţele de uscat ale imperiuluĭ turcesc, nu-şĭ ajunsese scopul propus.

Planul cel mare de rĕsboiŭ al luĭ Baiazet II, nu era nu-

[1]) **Hammer,** Histoir de l'empire ottoman. Traduit par Hellert. Tom. IV. Paris 1836 p. 11—15.

[2]) **Hurmuzaki,** Documente, VIII. p. 27.

maĭ, ca să înfrângă puterea Moldoveĭ, dar s'o unéscă tot-o-dată cu imperiul turcesc, spre a stabili ast-fel o legătură directă între Turcia cu Tătariĭ din Crim şi de la Volga.

Sultanul Baiazet, unul din ceĭ maĭ zeloşĭ pentru „rĕsboiul sfânt“. anunţase întregeĭ lumĭ turcescĭ acéstă mare espediţiune a sa asupra Moldoveĭ încă cu mult maĭ înainte de a pleca cu oştirile sale de la Adrianopol către Dunăre.

Moldova era ţéra, care sta în calea progresuluĭ otoman, şi Baiazet pricepea fórte bine, că tóte cuceririle turcescĭ de la nordul Dunăriĭ de jos nu vor fi stabile, până nu se va supune Moldova, acest stat puternic în rĕsbóie, temut de toţĭ veciniĭ sĕĭ, şi care ruinase atâtea planurĭ marĭ turcescĭ.

Stefan Voivodul observă şi de astă dată vechia sa tactică de rĕsboiŭ.

Acţiunea sa, faţă de marea invasiune turcéscă, se mărgini numaĭ la rĕsboiul de apărare (guerre de défense). El nu voia să accepteze luptele cu Turciĭ, de cât în condiţiunile, ce i se păreaŭ favorabile şi pe carĭ singur le alegea. In particular linia sa de apărare se estindea între Prut şi Carpaţĭ, ér Baiazet aducându-şĭ aminte de catastrofa luĭ Suleiman-Paşa de la Podul-înalt în 1476, evită cu multă înţelepciune orĭ-ce operaţiunĭ seriόse de rĕsboiŭ în zona de apărare a luĭ Ştefan [1]), şi el se mulţumi să concentreze mulţimea cea mare a trupelor sale numaĭ la espugnarea celor două fortăreţe de lângă mare, Chilia şi Cetatea-Albă.

Cât de marĭ aŭ fost forţele de rĕsboiŭ ale Turcilor în acéstă espediţiune Analele turcescĭ evită să ne spună.

In „Cronaca Veneta“ a luĭ Sanuto Marino aflăm în acéstă privinţă următórea notiţă: că Sultanul turcesc când a luat Cetatea-Albă de la Moldova avea o armată de uscat de 300,000

---

[1]) **Fotino**, Istoria generală a Dacieĭ, Tom. III (Bucurescĭ, 1860) p. 33: Sultanul B a i a z e t . . . n'a putut însă se mérgă maĭ înainte, temându-se de cursele luĭ Ş t e f a n V o d ă, care-le nu ieşia la câmp, şi voia să-l tragă la l o c u r ĭ s t r î m t e.

ómenï, ér forţele sale navale eraŭ de 100 corăbiï cu pânză, că în fine pe lângă Sultan se maï afla acolo şi Chanul tătăresc cu 30,000 ómenï trupe de cavaleriă [1].

VI.

RESBOIUL REGELUI ION ALBERT DIN POLONIA CU ŞTEFAN CEL MARE, VOIVODUL MOLDOVEI. LUPTELE DIN CODRUL BUCOVINEI, DE LA SEPNIŢI ŞI ZARNOVEŢI. (AN. 1497—1498[2]).

„Regele Polonieï Ion Albert, un om doritoriŭ de gloriă, şi care voia a-şï estinde tot-o-dată şi auctoritatea sa, î-şï alese de inimicï cu deosebire pe Turcï, duşmaniï ceï maï înfricoşaţï aï creştinilor . . . In public însă se respândise faima, şi care alt-cum se şi credea, că resbelul cu Turciï este un simplu pretext, ca să înşele pe Ştefan Voivodul, şi se supună Moldova. Dar ca să nu aibă aparenţa, că dênsul atacă fără nicï o causă pe un inimic aşa de puternic, se îngriji prin ómenï puşï în secret, ca să i se trimită scirï din Podolia, că Turciï vin cu resboiŭ asupra Moldoveï şi a Podolieï, un lucru ce se părea de creḑut natureï celeï neliniscite a Polonilor. După ce regele Ion Albert făcu ast-fel pregătirï de resboiŭ, fórte marï, dênsul ceru de la Conrad, ducele Masovieï, ca după jurămêntul de vasalitate, ce i-l depusese, să-ï trimită trupe în ajutoriŭ. . . dênsul maï chiemă la rĕsboiŭ pe Alexandru, ducele Litvanieï, şi pe Ion Tifen. magistrul Cavalerilor teutonï . . . în conformitate cu tractatele de alianţă, ce le aveaŭ; de asemenea dede ordin, ca întrégă nobilimea regatuluï să fie gata de rĕsboiŭ în luna luï Maiŭ, avênd să se concentreze la Leopole. In fine re-

---

[1]) chel Signor Turcho havia preso Moncastro (Cetatea-Albă) e . . . havia in campo 300 mila persone, e armata di velli 100, era con lui l'imperator di tartari con XXX mila cavali (Hurmuzaki, Documente. Vol. VIII. pag. 28).

[2]) După Cromeri Polonia siue de origine et rebus gestis Polonorum, Ed. 1589, p. 440 seqq.

gele trimise legaţĭ şi la Ştefan Voivodul Moldoveĭ, să-l invite şi pe dênsul, ca să iee parte comună cu Poloniĭ la resbelul cel sfânt asupra barbarilor, atât pe basa tractatelor de alianţă, ce le aveaŭ cât şi făcându-l să spereze, că va putea recuceri Chilia şi Cetatea-Albă. Apoĭ regele Ion Albert, însoţit de fratele sĕŭ Sigismund şi de pedestrimea mercenară, plecă încă de timpuriŭ, şi se opri cât-va timp la Premisl, până se vor aduna trupele. Aci veni la dênsul Creslau Curosvanciŭ, cancelarul Poloniei, care în timpul acesta fusese numit episcop al Vladislavieĭ. Acesta în numele sĕŭ şi al cardinaluluĭ Frideric, archiepiscop al Cracovieĭ, şi fiŭ al regeluĭ Casimir III, sfătui pe regele Ion Albert, ca să renunţe la rĕsboiul acesta. Insă regele, după ce mustră cu asprime pe fostul sĕŭ cancelariŭ, î-l dimise, ḑicêndu-ĭ, să fie preot pentru biericĭ, dar să nu pórte grija rĕsboiuluĭ; că dênsul (regele) î-şĭ va arunca de pe sine şi cămaşa în foc, dacă ar sci, că ea are cunoscinţă de planurile sale. De aicĭ s'aŭ născut, séŭ cel puţin prin faptul acesta s'aŭ confirmat cuvintele ómenilor, carĭ sub formă de faimă, adevĕrată orĭ neadevĕrată, se rĕspândise până în ḑilele nóstre, că regele a început espediţiunea acésta după sfatul luĭ Callimach, ca prin greutăţile rĕsboiuluĭ şi póte chiar prin o înfrângere eventuală, să maĭ deprime în cât-va spiritul cel feroce şi nesupus al nobilimiĭ polone, care despreţuia tóte drepturile divine şi umane. Ér soliĭ, pe carĭ regele i trimise în Moldova, i aduseră înapoĭ scirea: că Ştefan Voivodul încă doresce fórte mult acest rĕsboiŭ în contra barbarilor turcĭ, carĭ sunt inimiciĭ comunĭ aĭ tuturor Creştinilor, şi în particular aĭ sĕĭ, din care causă dênsul nu va lipsi, ca să ajute óstea polonă cu provisiunile, de carĭ va avé trebuinţă, ba dênsul î-şĭ va uni chiar trupele sale cu ale Polonieĭ, când regele va ajunge la frontiera duşmanilor, şi la Dunăre, de óre-ce dênsul crede, că nu este bine, ca să iee o atitudine ostilă încă maĭ dinainte, ca nu cum-va prin acésta să provóce asupra sa, încă înainte de timp pe Turcĭ şi pe Muntenĭ, carĭ sunt aliaţĭ cu dênşiĭ. Dacă întru adevĕr Ştefan aşa simţia, orĭ că dênsul sub acest pretest, voia numaĭ, să fie precaut, ca să nu

fie înşelat de rege, nu se póte sci cu siguranţă. De altmintrelea Ştefan încă presimţise, parte din svonul public, parte din scrisorile şi de la soliĭ, ce-ĭ trimetea la dênsul nobilimea unguréscă, că regele Polonieĭ merge cu oştirea sa asupra dênsuluĭ, ca să-l alunge din domniă şi să pună pe tronul Moldoveĭ pe fratele sěŭ Sigismund, după cum se înţelesese în secret amêndoĭ fraţiĭ la Lublin . . .

„In urma acestor sciri, Ştefan urmăria cu tótă atenţiunea ce feliŭ de hotărîrĭ ia regele Ion Albert. Şi când dênsul věḑu, că regele după revista, cu o ţinuse peste trupele concentrate la Leopole, şi după ce se puse în mişcare cu óstea sa, nu ia direcţiunea spre Cameneţĭ, pe unde era drumul cel maĭ scurt către Chilia, Cetatea-Albă şi spre teritoriul turcesc, ci se abate spre ţinutul Pocuţieĭ, atuncĭ începu a se îngriji şi maĭ mult şi trimise pe treĭ bărbaţĭ fruntaşĭ aĭ naţiuniĭ sale ca solĭ, să se informeze de la regele Polonieĭ, dacă dênsul vine către Moldova ca amic orĭ ca inimic; că dacă regele a luat hotărîrea să facă rěsboiŭ Turcilor, atuncĭ póte să ajungă la hotarele turcescĭ pe o cale mult maĭ scurtă şi maĭ uşóră; că în acest cas dênsul va ajuta armata polonă cu provisiunĭ, şi-ĭ va da trupe în ajutoriŭ, când regele va sosi la hotarele Turcilor; ér dacă regele polon vine cu răsboiŭ asupra sa, atuncĭ i face cunoscut, că-şĭ va da tótă silinţa, ca regeluĭ să-ĭ pară rěŭ de rěsboiul, ce l'a întreprins asupra Moldoveĭ. In urma, acesteĭ legaţiunĭ superbe şi ameninţătóre, regele excitându-se, arestă în contra dreptuluĭ ginţilor pe legaţiĭ Moldovenĭ şi-ĭ trimise, ca să fie deţinuţĭ la Leopole.

„Apoĭ regele, ne maĭ asceptând ajutórele Litvanilor, ale Cavalerilor teutonĭ din Prusia şi ale Masovienilor, întră în Moldova cu insemne de rěsboiŭ, şi lăsând orĭ-ce alte consideraţiunĭ la o parte, dênsul doria cu deosibire să ocupe partea interióră a Moldoveĭ şi Sucéva, capitala Ţěreĭ, creḑênd, că Moldoveniĭ înspăimêntându-se de o armată aşa mare, ér de altă parte sătuĭ de domnia cea severă a luĭ Ştefan, şi pe lângă aceea obicĭnuiţĭ a-şĭ schimba adese orĭ Domniĭ, se vor pleca numaĭ de cât în partea sa. Ast-fel regele Ion Albert sosi la Sucéva şi după

14

ce află, că garinsóna de aicĭ i închisese porţile, dênsul puse castrele sale în faţa cetăţiĭ, le întări cu carele de transport, şi începu să asedieze fortăréţa. Dar nu putu să isprăvéscă nimic, cu tóte că avea o mulţime de trupe. Anume dênsul avea, după cum se spune, la vre-o 80,000 luptătorĭ în armată, afară de trupele de cantinierĭ, vivandierĭ, şi slugile de la care, carĭ încă eraŭ în numĕr de 40,000 ómenĭ; ér care de transport avea cam la 30,000.

„Nu le lipsiaŭ Polonilor nicĭ tunurile, dar orĭ câtă distrugere făceaŭ eĭ cu tunurile aceste în zidurile cetăţiĭ, Româniĭ cu cea maĭ mare activitate reparaŭ şi refăceaŭ în timpul nopţiĭ părţile stricate, cu bârne şi cu lut. Ast-fel că asediarea cetăţiĭ se prelungia peste asceptare. Acum Ştefan, după ce-şĭ adună din ómeniĭ sĕĭ o oştire, ce nu se putea despreţui, se hotărî să mérgă înaintea operaţiunilor regeluĭ. Insă dênsul nicĭ de astă dată nu voia se ésă la loc deschis din desimile pădurilor, ci infesta în continiŭ din locurĭ ascunse armata regeluĭ Poloniei, atacând pe ceĭ ce mergeaŭ, ca să-şĭ adune nutreţ; şi dênsul fácea atacurile aceste cu deplină siguranţă, fiind-că asceptea trupe şi maĭ numerόse, nu numaĭ din ţéră, dar şi de la Ardelenĭ, dela Sĕcuĭ, dela Muntenĭ, Băsărăbenĭ, dela Turcĭ şi dela Tătarĭ, pe carĭ i invitase sĕ-ĭ dee ajutoriŭ, unora promiţĕndu le prădĭ însemnate, altora dându-le speranţă, că se va supune lor, iar pe alţiĭ luându-ĭ ca ostaşĭ merecenarĭ. Tot-o-dată Ştefan se îngrijise, ca Româniĭ se ocupe drumurile ast-fel, ca aĭ noştri să nu pόtă primi provisiunĭ din Rusia şi din Podolia.

„Ast-fel Poloniĭ înşelaţĭ în speranţa lor, că Moldoveniĭ se vor desface de Ştefan, pe lângă aceea maĭ începĕnd se simţă şi greutăţile rĕsboiuluĭ, lipsa de bucate şi de nutreţ pentru o mulţime aşa de mare de ómenĭ şi de vite, de altă parte vĕdĕnd că Moldoveniĭ nu voiesc să se dimită în o luptă decisivă, ei î-şĭ perdură curagiul şi începură se murmure asupra regeluĭ. In acelaşĭ timp eĭ î-şĭ maĭ aduceaŭ aminte de nisce semne sinistre şi arătărĭ, carĭ încă de la început prevestise, că rĕsboiul acesta va avé un sfîrşit nefericit. Anume se în-

têmplase, că 200 de boĭ, pe carĭ i aduceaŭ în urma oştiriĭ, ce plecase din Leopole, aŭ fost apucaţĭ de un vêrtej neasceptat şi risipiţĭ în tóte părţile, în cât nicĭ nu s'aŭ maĭ putut strînge toţĭ; de altă parte calul cel alb şi iubit al regeluĭ, pe care-l aduceaŭ de mână, când avu să trécă peste un mic rîuleţ, poticni, cădu în unde şi se înecă. Maĭ eraŭ turburaţĭ soldaţiĭ Polonĭ şi din causă, că nicĭ Litvaniĭ, nicĭ Masovieniĭ nu le venise în ajutoriŭ, ér Tifen magistrul Prusienilor, când ajunse la Leopole, cădu bolnav în pat, unde-şĭ dede şi sfârşitul.

„La tóte aceste se maĭ adăugea şi împrejurarea, că însuşĭ Ştefan Voivodul cerea pacea folosindu-se spre scopul acesta de iniţiativa şi mediaţiunea regeluĭ Ladislau din Ungaria. Insă nu se scie cu siguranţă, dacă dênsul făcea propunerile aceste de pace în mod sincer, orĭ numaĭ se făţăria, ca să amâne pe aĭ noştriĭ până î-şĭ va strînge trupele sale şi să-ĭ abată de a face asalt asupra Suceveĭ, despre care se audise, că se află într'o situaţiune estremă. Intru adevĕr regele Ungarieĭ trimise o legaţiune la regele Polonieĭ, prin care î-l svatuia şi-ĭ cerea, se lase în pace pe Ştefan Voivodul, ca nu cum-va dênsul, vĕdênd că nu se maĭ póte susţiné, să céră ajutoriul Turcilor, se-şĭ unéscă trupele sale cu ale sultanuluĭ şi se contribue ast-fel la mărirea puteriĭ turcescĭ. Regele Ion Albert vĕdênd starea, în în care se aflaŭ lucrurile, şi pe lângă aceea maĭ îmbolnvindu-se şi dênsul de frigurĭ, se înduplécă uşor, ca să asculte de svaturile legaţilor unguroscĭ. Şi fiind-că în privinţa condiţiunilor de pace, ambele părţĭ nu se puteaŭ înţelege, aşa se încheiă de o cam dată numaĭ un armistiţiŭ, remânênd ca în timpul acesta, după ce se vor maĭ calma spiritele se tracteze şi despre pace. Apoĭ în dată ce se publică încheierea armistiţiuluĭ, asediul fu ridicat, fiind-că aşa se stabilise; tot-o-dată se aduse la cunoscinţa publică şi diua de plecare.

„Insă Ştefan aflând, că regele Polonieĭ voesce a se întórce cu trupele sale către casă, pe altă cale, ér nu pe aceea, pe unde venise, fie, că acéstă cale era maĭ scurtă către Polonia, fie că li se părea Polonilor, că în părţile acelea se vor puté aprovisiona maĭ uşor, câmpurile nefiind atinse de devastărĭ, ast-fel

Ştefan trimise solĭ şi făcu atent pe regele Poloniei, că dênsul va face maĭ bine, să se întórcă înapoĭ cu oştirea sa pe aceeaşĭ cale, pe unde a venit; că drumul pe unde voesce să se întórcă regele nu este aşa de bun ca cel din stânga; că acest drum, pe care a apucat regele, trece prin pădurĭ dese şi prin munţĭ prăpăstioşĭ, şi avênd potecĭ strimte, se teme, ca nu cumva ţěraniĭ seĭ, ómenĭ feroşĭ şi nesupuşĭ, carĭ numaĭ cu greŭ se pot ţiné sub ascultare, sĕ le ésă înainte în strîmtorile munţilor şi să le facă dificilă trecerea pe acolo. Insă regele Poloniei nu voi sĕ dee nicĭ un credĕmênt acestor avertismente, cugetênd, că acest om astut şi necredincios, prin svaturile, ce i le da, căută numaĭ interesele sale şi ale ómenilor seĭ, astfel ca locurile acelea să rĕmână neatinse de pagubele, ce le causéză rĕsboiul. De aceea Poloniĭ se duceaŭ pe unde le plăcea, fără nicĭ o ordine, şi nicĭ nu se reţineaŭ de a comite tîlhăriĭ şi jafurĭ asupra locuitorilor pe unde treceaŭ. După un drum de patru ḑile sosiră apoĭ în codrul **Bucovina**, o pădure désă de fagĭ şi lată de 2 mile [1]). Ea se numesce **Bucovina**, dupĕ feliul arborilor seĭ şi are şi un drum ângust printre stâncĭ şi munţĭ prăpăstioşĭ. Şi fiind-că Polonilor li se părea, că nu pot trece codrul acesta într'o singură ḑi cu tóte trupele, de aceea când ajunseră lângă pădure, regele puse trupele în castre. Apoĭ se dede ordin, ca maĭ ântâiŭ să trécă pădurea trupele din Polonia-mare cu bagagiele lor, şi aceste trupe trecură fără nicĭ o împedecare.

„In ḑiua a doua regele trimise înainte tunurile şi carele, ér dênsul, cu corpul sĕŭ de gardă venia în urmă, fiind transportat în trăsură, din causă, că era bolnav. După dênsul urmaŭ trupele din Polonia-mică şi Ruşiĭ, în disordine, nearmaţĭ şi fără grijă ca în timp de pace. Ér céta din urmă era compusă din ostaşĭ mercenarĭ. Când trenul regal ajunse la mijlocul codruluĭ, étă, că se ivesc de-o-dată, din tóte părţile eşind din ascunsele lor, mulţime de ţĕranĭ românĭ pedeştriĭ, fac un asalt asupra trenuluĭ

[1]) In cronica luĭ Grigore Ureche acéstă padure pórtă numele de **Codrul Cozminuluĭ**.

regal, rĕstórnă carele şi le jefuesc, apoĭ împing şi daŭ drumul arborilor, pe carĭ i tăiase de la rădĕcinĭ şi închid drumul. ast-fel, că nicĭ trupele din urmă nu maĭ puteaŭ merge înainte, nicĭ trupele dinainte nu se maĭ puteaŭ întórce, ca să dee ajutoriŭ celor din urmă. Ştefan Voivodul încă nu întârḑia se apără pe neasceptate cu trupe puternice de cavalerie şi pedestrime. Apoĭ cu strigărĭ oribile, eĭ începură să atace corpul nostru din urmă de la spate şi de la ambele laturĭ. Trupele polone surprinse pe neasceptate ajunseră în disordine. Fie-care apucă ce e drept armele, şi fie-care se luptă pentru sine cu curagiŭ în contra puteriĭ inimiculuĭ, însă fără însemne, fără conducătorĭ şi fără ordine, fiind-că nicĭ unul nu maĭ putea se audă şi se înţelégă pe cel-l'alt din causa strigărilor, a sgomotuluĭ şi de sunetul armelor, un vuet, pe care pădurile, ce colcotiaŭ până în depărtare, î-l făceaŭ să fie şi maĭ îngroḑitoriŭ. Inimicul aducând ast-fel pe aĭ noştriĭ într'un pericul estrem, i făcuse să se retragă în castrele de unde plecase, şi carĭ nu eraŭ departe. Dar şi aci persecutaţĭ cu înverşunare de inimicĭ, strimtoraţĭ şi îndesuiţĭ, eĭ nu putură să-şĭ ajute nimic. Desperând se maĭ pótă scăpa cu viéţă, eĭ cereaŭ acum ajutoriŭ de la ceriŭ cu vociferărĭ confuse, semn al spaimeĭ îngrozitóre, în care se aflaŭ. Asupra acestora atacul inimiculuĭ era maĭ violent, până când regele aflând de periculul- în care se aflaŭ aĭ sĕĭ, trimise cavaleria de curte, compusă din bărbaţĭ aleşĭ şi bine armaţĭ, ca să dee ajutoriŭ celor ce suferiaŭ. Aceştia alergând în cea maĭ mare grabă, es din pădure, şi prin sunetul trâmbiţelor, zingănitul şi splendórea armelor sale, atrag asupra lor trupele inimiculuĭ. In timpul acesta trupele polone, carĭ fusese strîmtorate în castre şi ajunsese acolo într'un pericul estrem, câştigară loc se pótă eşi, şi ast-fel părăsindu-şĭ lucrurile, fugi fie-care pe unde putu, apoĭ cu frică străcurându-se pe ascuns prin pădure sosiră la colóna de ântâiŭ, unde venise şi regele. Româniĭ nu putură să susţină mult timp atacul cavaleriei regale, ci fiind respinşĭ şi împrăsciaţĭ, eĭ se retraseră. Ér aĭ noştriĭ, după ce depărtară cu bravură pe inimic, de şi suferiră perderĭ, î-şĭ continuară apoĭ fără nicĭ o împedecare drumul prin pădure, şi ajunseră ca învingătorĭ la cas

trele regeluĭ. Regele rĕmase şi în ḑiua următóre cu óstea sa tot în acelaşĭ loc, asceptând dacă nu cum-va care-va din aĭ sĕĭ se maĭ află ascuns orĭ rĕtăcit prin pădure. Apoĭ făcu o revistă peste trupe şi vĕḑu, că lipsiaŭ maĭ mulţĭ din nobilmea Polonieĭ şi a Rusieĭ, parte fiind tăiaţĭ, parte căḑuţĭ în captivitate. Cu acéstă ocasiune Ştefan se ărătă de o crudelitate maĭ mult de cât barbară, anume el dete ordin se măcelăréscă în faţa sa pe toţĭ captiviĭ, pe carĭ i prinsese trupele sale, ér ceĭ, carĭ căḑuse în mânile Turcilor şi ale Tătarilor fură duşĭ în captivitate. Dintre aceştia uniĭ se întórseră după cât-va timp în ţéră, cum aŭ fost Ión Tenciniŭ, Petru Prochniciŭ şi alţĭ câţĭ-va. Despre Odrovanz, fiul palatinuluĭ Rusieĭ, s'aŭ îndoit mulţĭ, încă până era în viéţă. Acestă se întórse acasă numaĭ după 18 anĭ şi dându-se de fiŭ al luĭ Odrovanz, mama sa în bucuria, ce o simţia, î-l primi, după cum se crede, fără să maĭ mediteze asupra indentităţiĭ persóneĭ sale, şi ast-fel fu admis în stăpânirea moşiilor părinţescĭ. El însă ducea o viéţă leneşă, degenerată, numaĭ în escese şi beţiĭ continue şi nu semĕna nicĭ la faţă, nicĭ la forma corpuluĭ cu Odrovanz cel adevĕrat şi dispărut, pe care încă mulţĭ î-l ţineaŭ bine în minte. Apoĭ aĭ noştriĭ aducându-şĭ aminte de periculul din ḑiua precedentă, se puseră în ordine de rĕsboiŭ şi plecară din pădurea Bucovineĭ, continuându-şĭ drumul spre Polonia. Şi întru adevĕr Româniĭ nu încetară, ca să hărţuiéscă pe aĭ noştri prin lupte parţiale, din locurile, ce li se păreaŭ favorabile, atacând nu numaĭ pe ceĭ ce mergeaŭ, ca să-şĭ pască şi adape vitele, dar şi pe ceĭ, carĭ se odihneaŭ în castre. Ast-fel în o nópte óre-care, observând eĭ, că vêntul suflă maĭ cu putere, dederă foc erburilor uscate şi tufişurilor, ce nu eraŭ departe de castrele regeluĭ. Érba şi tufişurile luând foc, flacările mânate de vênt se apropiaŭ tot maĭ tare de castre, şi ar fi causat marĭ pagube trupelor nóstre, dacă aĭ noştriĭ nu ar fi apucat repede cósele şi ar fi tăiat şi dat la o parte érba, ce era pe lângă castre, şi în modul acesta ar fi pus o stavilă foculuĭ, ce se întindea tot maĭ tare. In luptele aceste însă Româniĭ suferiră perderĭ mult maĭ însemnate de cum ne causară eĭ

nouă. Insă eĭ nimiciră cu totul o trupă de 600 călăraşĭ Masovienĭ. Ómeniĭ aceştia fusese trimişĭ de ducele Conrad al Masovieĭ, în basa tractatuluĭ, ce-l avea cu Polonia, şi eĭ sosise numaĭ acum în ajutoriul nostru. Insă Ştefan, îndată ce află de venirea lor, trimise 3000 din ceĭ maĭ aleşĭ călăraşĭ aĭ sĕĭ, ca să-ĭ distrugă încă maĭ înainte de a se uni cu armata regeluĭ. Româniĭ făcură un atac asupra lor la satul Sepniţĭ. Masovieniĭ, de şi nu eraŭ în numĕr egal cu inimicul, nu refusară lupta, şi se luptară din amêndouĕ părţile cu multă înverşunare, însă Româniĭ fiind în numĕr maĭ mare încunjurară pe Mosovienĭ din tóte părţile şi-ĭ uciseră până la cel din urmă. După acéstă luptă fericită Ştefan deveni şi maĭ feroce, şi ocupă cu tóte trupele sale ţĕrmurele Prutuluĭ de la Zarnoveţĭ, ca să împedece trecerea oştiriĭ nóstre. Ajungând aĭ noştrĭ aci se începu lupta, şi amêndouĕ părţile se luptară cu tóte puterile lor. In fine prin virtutea Polonilor inimiciĭ fură respinşĭ cu perderĭ însemnate şi eĭ se retraseră în pădurile lor nestrăbătute şi numaĭ încercară nicĭ un atac. Ér regele, fiind-că nu era deplin sănătos şi nu putea suporta greutăţile şi scuturările drumuluĭ, rĕmase treĭ ḑile cu trupele sale la Zarnoveţĭ, în care timp aĭ noştri prădară în lung şi în lat tóte ţinuturile dimprejur.

„Intru aceea însă se rĕspândise faima în castrele Polonilor, că vine o mulţime enormă de óste românéscă, că regele voiesce să părăséscă pe sub ascuns oştirea polonă şi să fugă. Acéstă faimă fu creḑută uşor, şi ea umplu pe toţĭ de o frică nespusă. Ceĭ de ântâiŭ, carĭ se turburară fură ostaşiĭ din Polonia-mare. Eĭ începură să-şĭ adune repede şi pe apucate lucrurile, le legaŭ pe spatele cailor, şi părăsind carele şi cele-lalte bagagiĭ de rĕsboiŭ se pregătiaŭ de o fugă ruşinósă. Dar acum maĭ veni şi nóptea, ca să înfăţişeze lucrurile şi maĭ înfiorătóre pentru trupele turburate. In ast-fel de situaţiune, regele de şi era bolnav şi slab, se vĕḑu silit să se înfăţişeze în persónă înaintea trupelor sale, apoĭ trimise pe fratele sĕŭ Sigismund pe la fruntaşiĭ trupelor, ca să-ĭ asigureze, că faima rĕspândită era falsă, şi se liniscéscă ast-fel spiritele ómenilor, dintre carĭ uniĭ nu maĭ sciaŭ ce să facă, ér alţiĭ eraŭ aprópe să fugă. Sigismund des-

voltă în acéstă privinţă o activitate neobosită. Dênsul alergă călare, în tótă nóptea aceea, încóce şi în colo prin castre, cu făclii aprinse, adresând cuvinte blânde către toţi, pe cari i întâlnia, intrând chiar prin corturile fruntaşilor. In modul acesta turburarea fu liniştită şi fuga împedecată. Ér în diua următóre, pe când regele voia să se pună în mişcare cu trupele sale şi să continue drumul spre Polonia i mai sosiră în ajutoriu câte-va mii din cavaleria Litvanilor, trimişi de Marele duce Aleşandru. Sosirea acestora dete o nouă speranţă regelui şi armatei sale şi-i umplu de bucuriă.... In urmă după ce regele ajunse cu ostéa sa la Sniatin şi trecu dincolo de Nistru, licenţiă trupele de rĕsboiu, ér dênsul fu dus cu trăsura încet la Lepeole, şi rămase cât-va timp aci să se odihnéscă, până se făcu sănătos. Apoi de aci se întórse la Cracovia, şi ca şi când ar fi isprăvit lucrurile fórte bine se apucă cu tótă pasiunea de banchete, de beţie, de amoruri şi jocuri cu femeile..... şi nu se ocupă cu nici un lucru folositoriu pentru supuşii sĕi, uitându-şi de ruşinea şi înfrângerea, ce o suferise în Moldova şi neaducându-şi aminte, că dênsul a iritat pe Ştefan, bărbatul cel curagios şi sever.

„Acest rĕsboiu dete apoi nascere la pagube mari şi suferinţe grele pentru Poloni şi pentru Ruşi. Anume Ştefan dorind, ca să-şi rĕsbune pentru injuria, ce i-o făcuse regele Poloniei şi pentru resbelul, ce-l începuse pe nedrept, se ridică în primă-véra anului următoriu cu trupele sale uşóre de Români, Turci şi Tătari şi năvăli în Podolia şi în provincia Rusiei, apoi trecând pe lângă cetatea şi oraşul cel întărit cu ziduri al Leopolei, înaintă prădând în lung şi în lat până la oraşul Canciuga şi la rîul Visloc, respândind în tótă Polonia o terórc enormă, fiind că nimeni nu era pregătit, ba nici nu aveau curagiul, ca să stée înaintea acestui inimic, ci toţi căutau numai să fugă, unii ascundêndu-se prin fortăreţe, alţii prin păduri şi munţi nestrăbătuţi. Insă Românii luând urmele celor fugiţi prinseră o mulţime mare de ómeni de ambe sexele, de tóte condiţiunile şi etăţile, i târîră în sclavia demnă de compătimit şi-i împrăsciară în tóte părţile, ast-fel că Thracia, Scythia şi Asia, erau pline de sclavi rusesci. Se dice

că atuncĭ aŭ fost luațĭ ca robĭ de rĕsboiŭ și mânațĭ înainte ca vitele peste 100.000 ómenĭ, cu o mulțime nenumărata de turme, de ciredĭ și tot feliul de prădĭ. Orașele Premisl, Radimn, Iaroslav, Prevorsc și maĭ multe alte têrgurĭ maĭ puțin însemnate și sate nenumĕrate aŭ fost jăfuite și arse [1]. Un singur lucru de folos aŭ făcut atuncĭ Poloniĭ, anume de frica periculuĭ, ce era aprópe, eĭ aŭ întărit Cracovia în partea de médă-nópte cu turnurĭ, cu ante-forturĭ, cu zidurĭ de aparare, cu cu un val și șanț, și aŭ abătut în lăuntru rîul Rudava, făcând ast-fel orașul și maĭ întărit și maĭ frumos".

In a. 1504 se stinse Marele Domn și eroŭ al Moldoveĭ, Ion Ștefan Voivodul, plîns de tótă țéra și fu înmormêntat la mănăstirea Putna din Bucovina, zidită de dênsul și consecrată în a. 1470.

Am vĕdut maĭ sus (pag. 180) cuvintele de admirațiune, ce i le adreséḍă istoricul polon Dlugoss încă pe când genialul apărătoriŭ al Moldoveĭ se aflà în viéță.

Incheiând de astă-dată aceste estrase din istoriciĭ polonĭ despre faptele și rĕsbóele acestuĭ Domn, maĭ presus de orĭ-ce laudă, noĭ vom reproduce aicĭ amintirea elogiósă, ce i-o consacră cu o sută de anĭ maĭ târḍiŭ, istoricul polon Cromer:

„Bărbat **demn de memoria tuturor vécurilor** pentru mărimea sufletuluĭ seŭ, pentru măestria sa politică, pentru cunoscința adâncă a lucrurilor militare și pentru rĕsbóiele fericite, ce le-a purtat în contra Turcilor, Ungurilor, Polonilor și Tătarilor" [2].

[1]) Despre acéstă incursiune a luĭ Ștefan în părțile ruthene ale Poloniĕĭ a se vedé: Densușianu, Documente privitóre la istoria Românilor, Vol. II. 2. pag. 399—402.

[2]) Vir magnitudine animi, astu, peritia rei militaris, et rebus contra Turcarum, Vngarorum et Polonorum reges, ac Tattaros feliciter gestis omni aevo memorabilis. (Cromeri Polonia Ed. 1589. p. 452).

TABELA GENEALOGICA
a
CORVINILOR DIN TRANSILVANIA

după documentele contemporane de Nic. Densuşianu.

- N. N.
  - Radulŭ 1409.
  - Şerba(nŭ) 1409.
    - Radulŭ 1409.
    - Mogoşŭ 1409.
    - **Voicu**, numitŭ şi **Oláh (Românulŭ)**, aulae regiae miles 1409, căsătoritŭ cu Elisabeta, nobilă română de Margine.
      - Marina măritată după Mamzilă din Argeşŭ.
        - Stanciulŭ
          - Danŭ.
          - Petru, prefectŭ alŭ Orăsciei. 1514.
        - Stoianŭ, numitŭ şi **Stefanŭ Olachus (Românulŭ)** căs. cu Barbara Hunzarŭ (Császár).
          - **Nicolae Olahus (Romanulŭ)**, Archiepiscopulŭ Strigonuluĭ, Cancelariŭ alŭ Ungarieĭ, şi Locotenentŭ regalŭ, născ. 1493. † 1568.
          - **Mateiŭ Olachus (Românulŭ)**, Prefectŭ alŭ Orăscieĭ. † 1536.
            - Toma căs. cu Margareta Bakits de Lack. † 1559.
              - Lucia măr. Ionŭ Lisztius de Köptsény.
            - Mihaiŭ
            - Ana.
          - Ursula căs. cu Christoforŭ Császár.
            - Nicolae
          - Ursula apoĭ cu Georgiu Bona. † 1553.
            - Grigoriu Bonna † 1559.
          - Helena, măritată după Nicolae Oloz.
      - N. N. Soră anonimă măritată după Ionŭ Secula (Zekel), apoĭ după Ionŭ Giscra.
      - **Ionŭ** (Ioannes Minor, miles militum) numitŭ şi **Ioannes Oláh.** † 1442.
      - **Ionŭ** (Iancul) **Huniadi Corvinulŭ**, numitŭ şi **Ioannes Oláh (Românulŭ)**, voivod al Transilvanieĭ şi Locotenentŭ reg. al Ungarieĭ, născ. circa 1386, căs. cu Elisabeta Szilágy. † 1456.
        - Ladislaŭ, Comite alŭ Bistriţeĭ, Banŭ alŭ Croaţieĭ şi Dalmaţieĭ, născ. 1432. † 1457.
        - **Matia**, alesŭ **Rege al Ungarieĭ**, născutŭ 1443. † 1490.

Documentul, prin care Sigismund, regele Ungarieĭ, dăruiesce luĭ *Voicu*, militariŭ al Curţiĭ regale, fiuluĭ acestuia *Ion* şi rudelor sale, domeniul *Hinedóreĭ* (Hunyád-vár) din Transilvania, de unde *Ion Corvinul* şi-a luat epitetul nobilitar de «*Hunyadi*», se află publicat în Colecţiunea nóstră; *Documente privitóre la istoria Românilor*, Vol. I. 2. p. 462-463.

ALFABETUL CIRILIC

IN

TEXTELE ROMANE DIN AL XVI ȘI XVII VÉC

IN LEGATURA CU

MONUMENTELE SLAVE ȘI ROMÂNO-SLAVE CIRILICE

(Urmare)

V. In literatura romăno slavă

Aceiașĭ regulă ortografică a luĭ ѥ=є=ѥ o găsim și în textele româno-slave tot în atât de mare desvoltare. Ea e și în textele din sec. XIV; însă pentru subiectul nostru nu ne intereséză de astă dată de cât sec. XVI, XVII, și cel mult sec. XV. De existența eĭ în Evangelia româno-slavă tipărită la Târgoviște în a. 1512 ne-a vorbit de mult St. Novakovic în Glasnik srpsk. ucen. dr. XLII. Intr'adevĕr, acolo găsim maĭ pretutindenĭ ѥ saŭ є î. l. d. ѥ: є҃ писано, свѣщенїемь, моего$_{12}$, єго$_{13}$, є҃ ц҃рвїе бж҃їє, емѹ, единь$_{14}$, съврьшает сѧ, вѣроуемь, ѥлинскаго наказанїа$_{15}$ сказаніе, еуг҃аское прѣѧтїе, єуг҃лїа, съчитаемыхь etc. (Bianu-Hodoș: Bibliogr. I). In acestea se vede amestecul luĭ ѥ cu є tocmaĭ în locurĭ unde se aștéptă ѥ: еуг҃аское și єуг҃лїа, съчитаемыхь și съвршает сѧ, saŭ numaĭ є î. l. d. ѥ: є҃ (=ѥстъ), saŭ numaĭ ѥ î. l. d. ѥ: емѹ alăturĭ de єго, единь, прѣѧтїе în l. d.= (ѥго, ѥдинь, прѣѧтїѥ). In Molitvenicul tip. la Târgoviște a. 1545 de asemenĭ: прїемле, въспрїетїе$_{24}$, славословїе, посвещенїемь, еже,

ѥнїє... и старїє$_{25}$, мирєнїє$_{26}$, сказанїє, бывaємн, ѡброучєнїє, по-слѣдованїє, ѡдѣѥнїє$_{27}$, ꙗвлєнїє, ѡбновлєнїє ѡсщ҃аємаго Храма$_{28}$ etc. (Bibliogr. I); unde se vede neînclinarea către є, dar aceiaşĭ ortografie ca în Evangelia din 1512, cu є î. l. d. ѥ. Şi în Tetraevangheliul tip. de Coresi, tot slavoneşte, la Braşov a. 1562: величїє, начинаємоу, покланѣємн, своє, славословїє, поспѣшєнїємь, 'єжє, познанїє и испльнєнїє, вь 'єдиньствѣ, мл҃ажє ѥнїє и сьвьз-раснїє и старїє, сьмирєнїє, повєлѣнїємь$_{47}$. (Bibliogr. rom. I); tóte în loc de величїѥ, начинаѥмоу, покланѣѥми etc., cum se pronunţa. Acelaşĭ lucru în Tetrevangheliul tip. tot slavoneşte de diaconul Lorinţ în Belgradul Transilvanieĭ la a. 1579: повє-лѣнїємь, тєтроєѵ҃лїє, смѣєть$_{79}$, 'єжє etc. (Bibliogr. rom. I). Saŭ în letopiseţul moldovenesc din Codicele de la Chiev (sec. XVI): ємоу, одрьжанїємь, попєчєнїє$_{155}$, єсть, єжє, єдинь, достоанїє, тє-чєнїємь, ємоу$_{156}$, єго, коє, своєж, вльшєскоє лжкавство, абїє, обличаєть$_{158}$, etc. (I. Bogdan: Vechile cronice); tóte forme numaĭ ortografice, în loc de foneticele ѥмоу, одрьжанїѥмь, вль-шєскоѥ etc. Tot aşa e în manuscriptul Bistriţan din Codicele de la Tulcea (sec. XVI): єго, єжє, ємꙋ$_{35}$, сьшєствїємь$_{36}$, своєж, плѣнєнїє$_{38}$, спасєнїє, єдиного, своємꙋ$_{40}$, вєсєлїє, єваггєлїє$_{41}$ etc. (I. Bogdan: Cronice inedite). Intr'un doc. muntén din a. 1535: повєлѣнїє, єпископїє, є҃ єдна, овощїє, васнлїє, єрє, свѣдѣтєлїє. Acelaşĭ lucru într'alt doc. muntén din a. 1546: знаєть, помилꙋєть, на ст҃оє проскомидїю, трѣбꙋєт, насищєнїє и вь ꙋкрѣплєнїє, вь вѣчноє вьспоминанїє, єго, ємꙋ, єлика, єсть. Şi în un doc. din a. 1623: повєлѣнїє, єсть, єдинь, сꙋждєнїє, єдна знаєт. In un doc. din a. 1645 aceiaşĭ regulă є=ѥ: єлицєм, за вєчнанїє, єго, порꙋ-дєнїє, єсть, заклинанїє, поставлѣєт (tóte aceste doc. în Sborn.-Sofia, IX). In doc. din a. 1665: глаголємоє, єлика, своєго, дє-сєтствоуєши, благословєнїємь, покаанїє, царствоуєть, рєвноує$_{116}$ etc. (Safarík: Památky Jihoslov.). Şi aşa maĭ peste tot locul cu є î. l. d. ѥ: глаголємоѥ, своѥго, царствоуѥть etc., cum ar fi trebuit după fonetica paleoslavă, sârbă şi chiar bulgară.

In general, din cercetarea textelor româno-slave din vécul XVI şi XVII se vede că şi în ele, ca în cele curat slave-cirilice, e păstrată acéstă regulă ortografică. Numaĭ când şi când

vine și în textele româno-slave ѥ la locul sĕŭ. Acésta însă tocmaĭ ne trădéză și în ele, că є din aceléșĭ locurĭ în l. d. ѥ, nu e alt-ceva de cât un obiceĭ ortografic; precum și ne arată încă faptul istorico-literar că și nouă Românilor ne-a fost cunoscută, că și noĭ am ținut la păstrarea acesteĭ regule є=ѥ al luĭ Const. Filos. (și patriarh. Evtimie), la începutul ca și în corpul cuvintelor.

Dară, când regula є=ѥ o aflăm întrebuințată de Românĭ în textele româno-slave ce eĭ scriaŭ, nu urméză în mod firesc și necesar că ea trebue să fie și în textele curat româneștĭ scrise de dînșiĭ? Incontestabil că ea trebue să fie și în ele, pe câtă vreme știm că nicĭ în monumentele slave nu era de cât ortografică, iar nu o particularitate fonetică a limbeĭ lor.

VI. In literatura română

Intr'adevĕr, în textele româneștĭ din vécul XVI și XVII ea ni se arată în aceiașĭ întindere statornică ca 'n cele slave. *In ele tot ast-fel, căutându-se ferirea de iotație, nu se maĭ scrie* ѥ *ci* є, *după vocală și chiar la 'nceputul cuvintelor.* Și 'n cele româneștĭ vine când și când ѥ la locul sĕŭ dupĕ vocală; dar acésta numaĭ ca excepție de la regula obicĭnuită, printr'un fel de lapsus, carele tocmaĭ ne slujește și nouă, ca slavilor, de probă că, în casurile cu є, *numaĭ ortografic* nu se scria iotația. Tendința acésta de a se feri de scrierea iotațieĭ, dară simțirea nevoieĭ de a fi când și când cel puțin exprimată, se vede și în textele româneștĭ, ca 'n cele slave. Anume, uniĭ scriitorĭ înclină și la noĭ d'a pune pe „є lat" în locurile unde fonetica limbeĭ cerea ѥ, și unde chiar limba vie de ađĭ are *ie*. Acesta e în literatura nóstră veche un fenomen paleografic nu prea băgat în sémă pân'acum, dar de care editoriĭ vechilor texte româneștĭ ar trebui să'ție socotélă în a lor transcriere. Drept e că și în monumentele româneștĭ, ca și în cele slavo-cirilice, nu se vede peste tot locul o păstrare statornică a deosebireĭ aceștia fonetică între є și є, ci mult se amestecă unul cu altul, punêndu-se є lat chiar și acolo unde fonetica cerea sunetul *e*.

Dară chiar dacă acest amestec al luĭ є cu ε, (pe care l'a produs de sigur marea asemănare paleografică între ele, precum şi regula ortografică ε=ıє), ne aduce încurcăturĭ în cunóşterea foneticeĭ textelor nóstre vechĭ; totuşĭ, sînt texte în carĭ, tocmaĭ spre a se respecta regula neiotăriĭ, vine fórte mult є lat.

Iată acum regula ε=ıє=є aplicată şi la textele nóstre româneştĭ. In acestea ca şi în cele slave, ea se recunóşte şi după ї cu două puncte deasupră'ĭ:

XVI véc. Diaconul Coresi, pe care 'l am vĕḑut păstrând acéstă regulă în tipăriturile'ĭ româno-slave, fórte mult se ţine de ea şi în cele româneştĭ. Aşa în Psaltiria'ĭ de la a. 1577: апропїе$_{10}$, пїерзи, еꙋ, некоуржцїе, бꙋнж ве, датꙋ-е ноумеле тъꙋ, ель$_{11}$, пїетри, стредїе$_{12}$, мїе$_{13}$, веселїе$_{14}$, мїенлорь, мънїе, цїе$_{15}$ etc. In Tetravangelul din a. 1579: мїеꙋ, лꙋмїен, бꙋкꙋрїе$_{17}$, ель, ен, е гжтитж, лоумїен, мїе, ера$_{18}$, цїе, се апропїе, търїе$_{19}$, мъртꙋрїе$_{20}$, еоу, гржеши$_{21}$, etc. Aceiaşĭ regulă în Tâlcul Evangeliilor de Coresi (a. 1579—1580): е, шїе, еѵглїе, гръескь$_{22}$, ера, вїецнен$_{23}$, милостенїе, пїетри$_{24}$, съ фїе$_{25}$, неертать$_{26}$, сържчїе, мънїе$_{27}$, etc. Şi în Evangelie cu învĕţătură: мїе, гръескь, бꙋкꙋрїе, спжсенїе, е, веселїе, коуржцїен$_{29}$, вецїен$_{30}$, съ вїе, оусрьдїе, пїерзаре, тьрїе, съ фїе$_{31}$, тръескъ, вечїе, вїецїен$_{32}$, etc. (Gaster: Chrest. I). Decĭ, acelaşĭ Coresi care lucră cărţĭ româno-slave şi de recensie sîrbéscă şi bulgăréscă, cu ortograficul ε=ıє, aplică aceiaşĭ regulă şi la textele'ĭ româneştĭ. Acésta e, fără îndoială, o aplicare a aceleĭ regulĭ şi aicĭ, fiind-că şi în textele'ĭ slavoneştĭ acel ε avea valórea de ıє, după cum era pronunţat în limbile slave, şi fiind-că şi în limba română de aḑĭ peste tot locul se pronunţă acel ε ca ıє: апропїıє, некоуржцїıє, воıє, ıєль, ıє, etc. De altminterĭ găsim acéstă regulă ε=ıє în maĭ tóte textele sec. XVI. O are şi Paleia din Orăştia (a. 1582): ера, фїе, търїе, фїерилє$_{34}$, ен, вїетоаре, ешы$_{35}$, кржескь, вїе$_{36}$, дъскжлїе, евангелїен, вїтїе исХодль (!), Ꙗкїрїе, желанїе$_{37}$, etc. (Gaster: Chrest. I). Codicele Voroneţén de asemenĭ: е, ачїе, се фїе, ен$_{1}$, ераоу$_{6}$, оурцїе, елоу, ера$_{10}$, еши, мъндрїе$_{18}$, мїе, корабїе$_{24}$, еши, се апропїе$_{44}$, скрїе, дешерцїе$_{89}$, мънїе$_{114}$, тїѱпоурїе$_{132}$, ефтинꙋ$_{133}$, ербилє$_{144}$, търїе$_{159}$, dar şi єен alăturĭ de ен$_{80}$, єфесєıскаа$_{10}$, şi 'Іерлмь. Acelaşĭ

lucru în Psaltirea Scheiană, care însă, — la unele locurĭ unde alte texte aŭ ѥ, iar limba vie de aḑĭ pronunţă *ie*, — are de obiceĭ pe є: мїє, мїєꙋ$_{16}$, єлꙋ$_{20}$, исповѣдескꙋме цїє$_{21}$, вїєторїи, кїємарѣ, морцїєн$_{23}$, мѫнїєн сале$_{26}$, ‧ѣвїє д(ѡ)незєꙋ(л) мїєꙋ$_{27}$, цїє$_{28}$, спсенїє$_{31}$, єшн$_{37}$, ‧ѣфїєрбѫнитатꙋ$_{48}$, коувентеле кѫнтарїєн$_{43}$, спѫсенїєн alăturĭ de лецїєн$_{44}$, єсте$_{429}$, precum şi мѫнїє, фїє$_{28}$, достоничїнєн$_{199}$, оурцїє$_{88}$, коу вое$_{199}$, мїє єсте$_{407}$; вєгїєторꙋлꙋ, ‧ѣсꙋнцїєзꙋ$_{485}$ etc.; — în care se vede fórte mult îngrijită acéstă regulă a neĭotăriĭ, dar şi silinţa de a fi redată ĭotaţia prin є. Aceiaşĭ ortografică neĭotare a luĭ ѥ se află şi în acte carĭ reguléză afacerile ḑilnice dintre popor, s. e. din cele publicate de Hasdeŭ în Cuvente I: литꙋргїє, пїєрзѫторилор$_{19}$ (Galaţĭ); сѣ цїє, сѣ фїє, єꙋ Євтемїє, сѣ сѣ цїє$_{23}$ (Vâlcea); мошїє, єи$_{26}$ (Tecuciŭ); непотꙋ мїєꙋ, скрїє, бꙋнѣ вое, цїє$_{19}$ (Bacăŭ); мошїє ка сѣ цїє, єꙋ Гиωргїє, сѣ се цїє$_{51}$ (Bârlad); мїєꙋ, єꙋ, априлїє, сѫ фїє, Илїє$_{63}$ (Dâmboviţa); єꙋ,мєн, сѫ фїє$_{72}$ (Prahova); єи, єс(те), мѫртꙋрїє, сѫ фїє, цїє$_{89}$ (Mehedinţĭ) etc; unde se recunóşte regula luĭ Evtimie şi Constantin Filosoful şi dupĕ ї dinaintea neĭotatuluĭ є. Acelaşĭ lucru se menţine în textele popiĭ Grigore din Măhacĭ: кꙋ єлꙋ$_{319}$, цїє десꙋєторсалюн, єшї, єсте$_{316}$, єра єшнѧ, мꙋєрн$_{312}$, крꙋчїєн, сфнта Марїє$_{320}$, сѫ нꙋ фїє$_{318}$, де фїєрꙋ$_{332}$, милꙋєщте-не$_{340}$, вїєрмїи$_{346}$, крꙋчїєн$_{332}$, лꙋмїєн$_{354}$, єѵгліє, вꙋкꙋрїє$_{360}$, ‧ѣвїєрѣ$_{366}$; şi кꙋркїє, вое трꙋнꙋлꙋн$_{418}$, вїєцїєн,‧ѣнжрѫцїє$_{418}$, фѣцерїє$_{449}$, милостенїє$_{454}$, alăturĭ de ĭotatul, prin lapsus, ієѵглїє$_{458}$, apoĭ Хѣртїє$_{459}$, ‧ѣнжрѫцїєн, пїєтрн$_{461}$, летоургїє, пїєрде, пїєрꙋ, кꙋржцїє, трѫєщте$_{468}$, желанїє etc. (Cuvente II). Saŭ, într'un hrisov de vênḑare, scris în Trotuşĭ a. 1591: скрїєм, вое, мошїє, сѫ фїє (Arh. Ist. I. 1,105).

XVII véc. Manuscrisul „Cuvênt pentru curăţie" scris a. 1618: кꙋржцїє, кꙋркїє, сѫ Хїє, авꙋцїє$_{46}$, мꙋєрн, ‧ѣкинꙋєскꙋ$_{47}$, мїєн, фїє кареле$_{48}$, мѫндрїє, ꙋрѣцїє, невꙋнїє$_{51}$, (Gaster: Chrestom. I). Cronica luĭ Mocsa (a. 1620): авꙋцїє, єрбиле, пїєтриле$_{345}$, є, кѫдерїєн, фїєриле$_{346}$, корабїє, о мїє$_{351}$, дарїє сокрꙋ-сѫꙋ, парїє вѫзꙋ$_{353}$, домнїє, таркинїє, тꙋлїє, четѫцїєн, весѣречїєн$_{356}$, etc. Letopiseţul luĭ Urechiă: предословїє, скрїєре, єꙋ Григорїє, єсте, скрїє, домнїє$_{69}$, кроникарꙋл вїєлскїє, рѫсболе, сѫ ле фїє, юлїє$_{70}$, вꙋкꙋрїє, єл, iar prin lapsus calami, provocat de pronunţare: невоне, боєрїн$_{71}$ etc.

(Chrest. I). Pravila de la Govora (a. 1640) tot ast-fel: прєдословїє, спсенїє, ѡ ѡлє$_{88}$, леторгїє, васнлїє, пїєрдѹть$_{89}$, сфнта еѵглїє, сѫ аннѫ покаанїє, сѫ фїє$_{90}$, прєѡцїє, мѹєрилє$_{91}$, (Chrest. I). Evangelia de la Mânăst. Délul (a. 1644): благословєнїє, пїєрдѹт, мїєрїи, корабїє$_{110}$, кѫзанїє, ка єрта, тємєлїє, є, мїє, нѫдѫждѹєск, єл$_{112}$, сирїєнєщє, мѫнїєи, цїє$_{118}$ etc. (Chrest. I). Noul testament, tip. în Belgradul Transilvanieĭ (a. 1648): мѫрїєй, сѫ щїє, попїи мїєй, шн є тнпѫрнть$_{125}$, грѫєскѹ, еѵглїстїи$_{126}$, цїє, сѫ пїѫє, єль, єра$_{127}$, фїє, цїє, корабїє$_{128}$, вїєцїєй, скрїє-й, єщи$_{129}$. Acelaşĭ lucru în Psaltirea tip. la Belgrad (a. 1651): лєцїєй, фвїєрѫ, мѫртѹрїє, єѹ, єра, prin lapsus, dupĕ pronunţare, ĭotatul Ієрсалнм, мїєѹ, єщи$_{153}$, мїє, фїє-цн, ннимїєи$_{154}$, фцєлєпцїє, нєвѹнїє, карєлє пїєр'$_{155}$ etc. Şi în Letopiseţul luĭ Miron Costin (a. 1670): трєбѹєщє, скрїє, прѣдословїє$_{196}$, єстє, фпїєдєкат, фпѫрѫцїєй, домнїєй$_{197}$, єл, кѹ вое, сѫ фїє, воєрнмѹл, сѫ пѹє, воєрїє, єстє, рѫзболєлє$_{198}$, сѫ вїє, анєвоє (Chrest. I). Psaltirea mitrop. Dosoteĭ (a. 1673): єѹ, еѵглїєи грѫєщ', єра, нєктарїє, вїєцїи$_{211}$, вїєтѹѧ, мїєй$_{212}$, воєрнмє$_{213}$ etc. In Biblia tip. la Bucureştĭ a. 1688: Өєѡдосїє, сѫ фїє, мїєѹ, датορїє, нємєрнчїєй, єѹ$_{277}$, митрополїє, типографїє, єра$_{280}$, єл, єи, цїє, фѫфїєрвѫн'тать, сабїє, мѫнїє$_{282}$ etc. (Chrest. I). Şi în actele eşite din poporul maĭ necărturar: щїє (Ilfov, 1606. Cuvente I, 155); пахомїє, мошїє, цїє (Vâlcea 1608. Cuvente I, 159); вое, даннє, сѫ хнє, нєєртатѹ, воєрь, моннє, єѹ etc. (act. 1698. Arch. Ist. III, 264); єѹ Гнѡргнє, мнє, нанє, мошиє (act. 1699. Arch. Ist. III, 265).

Şi tot ast-fel, din tóte monumentele ce se cunosc am pŭtea aduce maĭ numaĭ exemple cu є în l. d. ѥ. Din ele se póte vedea că cu є încă maĭ consecvent de cât cu а se păstréză regula neĭotăriĭ; şi că, pe când la а nescrierea ĭotăriĭ la începutul cuvintelor şi dupĕ alte vocale tarĭ ca а, о etc., nu s'a putut menţine de cât puţin de tot, — la є acésta s'a păstrat fórte bine în scris, atât la începutul cuvintelor, cât şi dupĕ alte vocale de cât ї.

Reportul ortografic şi fonetic între є, ѥ şi а, ꙗ.

S'ar putea pune întrebarea: de ce nu s'a ţinut şi cu а regula ortografică, aşa cum s'a ţinut cu є, dacă ea era ortografie

iar nu pronunţare? Rĕspunsul e fórte uşor. In prima linie, ѧ e vocală tare, pe când ѥ, fiind maĭ ales palatal, din natura'ĭ chiar presintă un fel de muĭare. Să se compare s. e. adĭ de s'ar dice să „trăască“ şi „să trăeştĭ“; saŭ *acă* de s'ar scrie 'n loc de *ĭacă*, şi *eŭ*. In exemplele cu *e* se simte fără să vreĭ un *ĭ* dinainte, pe când la cele cu *a* e fórte greŭ acésta. De aceea, nescrierea iotaţieĭ la *a* era un lucru care sta fórte mult în contradicere cu fonetica şi fisiologia limbeĭ, pe când la *e*, carele era de fire'ĭ móle, nu era acéstă contradicere. Acest mare desacord între scris şi limbă izbea şi pe slavĭ. De aceia, cum am vĕdut, nicĭ în textele lor nu s'a putut menţine regula neiotăriĭ luĭ *a* la începutul cuvintelor, şi dupĕ alte vocale tarĭ de cât и, de cât fórte rar, — pe când neiotarea luĭ ѥ se află şi la eĭ tot aşa de întinsă ca la noĭ. Afară de acésta, nescrierea ĭotăriĭ luĭ ѧ era uşurată de litere ca ѧ şi ѣ, carĭ uşor înlocuiaŭ pe ꙗ şi la începutul cuvintelor, pe când ѥ nu avu acéstă uşurare. Ar fi avut şi ѥ pe є, însă pare-se că tocmaĭ prea marea asemĕnare paleografică dintre ele a făcut de nu s'a putut conserva o deosebire statornică între ѥ ca *e* şi є ca *ĭe*. Acésta s'a vĕdut şi în textele curat slave ca manuscriptul de la Tikveş, şi în cele româno-slave ca Evangeliul de la Târgovişte din 1512, precum se póte vedea şi 'n Psaltirea româno-slavă de la Govora din a. 1637; şi am vĕdut cum şi Psaltirea Scheiană le amestecă întru cât-va.

Dară totuşĭ є vine destul de mult în loc de ѥ şi în textele româneştĭ, tocmaĭ la locurĭ unde limba de adĭ pronunţă ıє. Apoĭ, am vĕdut cum prin lapsus, icĭ-colea, vine şi în textele vechĭ câte un ѥ la locurĭ unde de alt-fel în aceleaşĭ texte, dupĕ regula neiotăriĭ, se află scris ѥ. Acésta, ca şi є, ne trădéză că se pronunţa tot ѥ şi în alte locurĭ unde era scris ѥ. Pe lângă acésta, chiar limba vorbită de adĭ[1]), şi de la oraş ca şi de la ţară, are în pronunţare *ĭe* în tóte locurile unde în textele vechĭ vine totuşĭ ѥ scris. Ba şi maĭ mult, ţĕranul de adĭ are o fórte

[1]) Vedĭ şi Tiktin, *Studien zur Rumänischen Philologie*, I, Leipzig 1884, pag. 66.

mare înclinare spre ĭotarea luĭ *e*, nu numaĭ la începutul cuvintelor şi după vocale, ci chiar şi după consunante. Aşa, e în Muntenia, cât noĭ am putut auḑi: m*ĭe*ŭ, isprăv*ĭe*sc, mer*ĭe*ŭ, Dumneḑ*ĭe*ŭ, poticn*ĭe*şte etc. Şi nu ştim dacă acésta nu s'ar putea recunóşte chiar şi în textele vechĭ, în forme ca нєпотꙋл миєꙋ (act. din Prahova 1596. Cuvente I, 66), saŭ нъналшꙋл міеꙋ (act Moldov. 1698. Arch. Ist. III, 264), знєстрѣ (act. jud. Prahova de prin 1584. Cuvente I, 38). Tóte aceste consideraţiunĭ, pe de o parte, iar pe de alta faptul fórte cântăritor că în textele româno-slave şi noĭ întrebuinţăm regula nescrieriĭ ĭotăriĭ (є=ѥ), întocmaĭ ca tóte literaturile slavo-cirilice, ne dovedesc, socotim, că şi în vécul XVI şi XVII nu făceaŭ părinţiĭ noştri decât aceea ce facem noĭ aḑĭ când scriem moş*ie*, *e*ŭ, *e*ştĭ, mărturi*e*, grăesc, dar pronunţăm moşi*ĭe*, *ĭe*ŭ, *ĭe*ştĭ, mărturi*ĭe*, gră*ĭe*sc, — adică *aplicaŭ o regulă ortografică d'a nu se scrie ĭotarea luĭ* є *după vocale şi la începutul cuvintelor*. Era acelaşĭ lucru ce şi aḑĭ vedem, tot ca rest al unor vechĭ apucăturĭ ortografice, la uniĭ Croaţĭ carĭ scriŭ: liepo, mlieko, ovakoviev, diete, dar pronunţă liĭepo, mliĭeko, ovakoviĭeh, diĭete.

Acestea ne arată că e greşit a crede, chiar şi numaĭ pentru Codicele Voroneţén, că de óre-ce în el nu e scris є ĭotat (adică ѥ) la începutul cuvintelor, acésta ar fi dovadă că, pe timpul când a fost el scris, nu exista grupul ѥ în limba română, — cum socoteşte editorul acestuĭ text [1]).

* * *

Resultatul nostru e dar că, în textele româneştĭ din vécul

[1]) Sbiera: *Cod. Voroneţén* 304. Incă şi maĭ greşit e a crede că în vechiul alfabet cirilic nu exista nicĭ o literă pentru redarea luĭ є ĭotat, şi că de aceea nicĭ limba română nu cunoştea sunetul *ĭe* (cum, după o părere vechĕ, crede tot Sbiera în Cod. Voron.). Greşit e, fiind-că în monumentele cirilice paleoslave se află ѥ (s. e. Savina Kniga), după cum el se află încă şi în texte ruso-slave din sec. X ca de pildă tractatele Knezilor Ruşĭ Oleg, Igor şi Svjatoslav cu Greciĭ la aniĭ 911, 945, 971, saŭ din sec. XI ca соудъ Ιарославль володимиринча saŭ în Evangelia luĭ Ostromir. (Veḑĭ bucăţĭ din ele s. e în Ogonovskij: *Hrestom. starorussk.* saŭ în a luĭ Th. Buslaevъ: *Russk. Hrestom.*). Numaĭ scrierea glagolitică n'avea semn pentru ѥ, ci îl însemna tot cu є; iar în cea cirilică el exista fără îndoială cel puţin în sec. XI. Cf. şi Arch. für Slav. Phil. VII, 478. — Cf. aicĭ la p. 88.

XVI, XVII, — ca şi în cele slave cirilice şi româno-slave — ѥ însémnă: a) sunetul *e*; b) dupĕ vocale şi la începutul cuvintelor însémnă grupul ѥ, adică *ĭe*; c) une-orĭ, prin analogie grafică, є însémnă, pare-se, şi diftongul *ea* saŭ *ĭa*, despre care vedĭ maĭ departe la ѣ), d) numĕrul 5.

ѥ însémnă de regulă numaĭ *ĭe*.

ѣ

I. In literatura paleoslavă

In textele paleoslave ce adĭ avem, ѣ însémnă de odată două sunete deosebite: *ĭa*=ꙗ şi un altul pe care filologia îl represintă prin *ê*, *ĕ* saŭ prin *é*. Ast-fel în Savina Kniga se află nom. sg. ꙁємлѣ=zeml*ĭa*, волѣ=vol*ĭa*, gen. sg. оучитєлѣ=ucitel*ĭa*, dar şi врътѣти= vrъt*ê*ti, рѣчъ=r*ê*cъ, бѣ=b*ê*. Acelaşĭ lucru în Codex Suprasliensis: gen. sg. огнѣ=ogn*ĭa*, saŭ мѣста = de sigur cu m*ê*sta.

Din aceste două însemnări ale luĭ ѣ, fără 'ndoĭală că acea de *ĭa* nu e alt-ceva de cât o fasă posterióră de desvoltare fonetică a maĭ vechiuluĭ *ê* [1]). De sigur dar că la început, (sec. IX-XI), în textele cirilice ca şi în cele glagolitice, ѣ a însemnat numaĭ *ê*, şi că apoĭ, dialectal transformându-se în limba bulgară ê în *ĭa*, a rĕmas ѣ (în sec. XI) să represinte maĭ departe şi vechiu-ĭ sunet, (care încă se maĭ menţinea în limbă), dar şi pe cel noŭ *ĭa* [2]).

Cât pentru cea l'altă primă însemnare de *ê* a luĭ ѣ, ea nu póte fi foneticeşte de sigur de cât un fel de sunet *e* deosebit de curatul є=*e*, şi anume un „*e* móle deschis, apropiat în óre-care mĕsură de a", cum îĭ dice Sobolevskij [3]), saŭ un fel de „*é* fermé", un sunet relativ asemenea „luĭ *e* german închis din cuvêntul *See*", cum îl crede Leskien [4]).

1) Cf. Leskien în *Archiv für slavische Philologie* IV, 146—7.
2) Fr. Miklosich: *Vergleich. Grammatik der slav. Sprach. I, 47, 51.*
3) A. I. Sobolevskij: *Drevnji crek.-slav. jaz. p. 35.*
4) A. Leskien: *Handbuch der Altbulg. Gramm p. 5.*

Deci, în copiele de texte paleoslave ce avem, şi carĭ sînt cel maĭ probabil din al XI véc, ѣ însémnă *ĭa* şi *é* (saŭ ĕ ê). Probabil însă că tot cam în timpul când vechiul é trecu şi în *ĭa*, pe alocurĭ dialectal începu *ĭa* saŭ *é* a trece şi în diftongul *ea*. In orĭ-ce cas, cel maĭ probabil, este că *ea* represintă a treia fasă de transformare a vechiuluĭ é(=ѣ), fasa cea maĭ târḑie, care totuşĭ îşĭ póte avea începutul, cel puţin sub forma maĭ pronunţată de *e*ª, chĭar din al XI véc [1]).

Jagić crede a vedea pe ѣ=ea, (alăturĭ de = *é* şi *ĭa*), deja în Codex Zographensis şi Marianus. El ḑice, şi credem că are dreptate [2]), noĭ judecând şi după Sestodnev al luĭ Ion Exarchul, că: „Die Form санߋє Zogr. 31ª halte ich zwar für ein Schreibversehen statt сѣнߋє, welches daneben vorkommt, allein сѣвзшаєгߋ 30ᵇ und das einige Male im Marien-Codex wiederkehrende сѣнߋє neben сѣанߋє zeugt dafür, dass in dem Munde des bulgarischen Schreibers сѣнߋє ungefähr wie сѣªнߋє lautete» [3]).

Orĭ-cum însă, în textele paleoslave ѣ nu însémnă dif. *ea* de cât cu totul rar şi excepţional, chĭar în sec. XI; cu atât maĭ puţin va fi avut ѣ acéstă însemnare înainte de acest timp, să ḑicem în al X véc. Căcĭ tot ca ceva excepţional (şi cine ştie dacă nu represintă fenomenul ѣ=*ea* din sec. XIII?) vine вѣдѣати, în loc de вѣдѣти paleoslav, în al luĭ Ion Exarch bulgarul din sec. X Sestodnev (în copie din sec XIII) [4]). Decĭ, părerea luĭ Tiktin, pe care aŭ maĭ avut-o şi o maĭ aŭ şi alţiĭ [5]), cum că plsl. ѣ represента *peste tot* pe *ea* (saŭ *ĭä*) nu se póte susţine, pe de o parte fiind-că textele paleoslave se opun, şi fiind-că e fals că «ѣ auf den vorhergehenden Consonanten *keine* transformative Wirkung ausübt». Textele paleoslave contraḑic o aşa afirmare,

---

[1]) V. Jagić: *Die Umlautserscheinungen bei den Vocalen e, ѣ, e în den slav. Sprachen,* în Archiv für slav. Phil. VI, [illegible]5.

[2]) Cu tóte că Lavrovъ: *Obzorъ*, 67 aşa casurĭ, pe tóte, le crede întărire a consonanteĭ precedente prin perderea luĭ j(=ĭ) din ѣ=*ĭa*.

[3]) V. Jagić: *Die Umlautserscheinungen,* în Arch. VI, 78. Cf. Ilie Bărbulescu: *Studiĭ privitóre la limba şi Istoria Românilor,* Bucureştĭ 1902, p. 11—14.

[4]) Dr. Vacl. Vondrak: *O mluvě Jana Exarcha bulharského,* V. Praze 1896, p. 21.

[5]) Cf. s. e. F. Lorentz: *Das gegenseitige Verhältniss des sog. lechischen Sprachen,* în Archiv für slav. Phil. XXIV, p. 20.

pentru că în ele ѣ se amestecă numaĭ cu ıa, iar existenţa unuĭ e^{a} în ele e ceva numaĭ bănuit şi cu totul anormal. Apoĭ, că ѣ exercită „*keine* transformative Wirkung“ asupra consónelor pre cedente, se dovedeşte ca a fi părere greşită a luĭ Tiktin îndat ce luăm în vedere plsl. возѣ din вогъ, нозѣ din нога, imperativ пьцѣте din пеци—пекѫ. Pe lângă acestea, acea părere nu se póte susţine şi fiind-că limba bulgară chiar aḑĭ are dift. *ĭa* în loc de plsl. ѣ (s. e. v*ĭa*tar, b*ĭa*l, nev*ĭa*sta), şi *e* în l. d. ѣ (s. e. vr*e*me, l*e*ta etc.),—decĭ nu numaĭ *ea* l. ѣ, cum crede Tiktin, după Cankoff[1]); şi încă, pentru că trecerea chĭar a luĭ *ĭa* în *ea* nicĭ fisiologiceşte nu e grea de înţeles, pe câtă vreme în limba bulgară *ĭ* scurt trece fórte des în *e*, şi pe când chĭar în româneşte avem imperfecte ca acoper*eam*, plăt*ea*m, învăl*ea*m, ĭar nu numaĭ acoper*ĭa*m etc. infin. acoper*i*re, plăt*i*re, învăl*i*re, pentru a căror explicare nu e nevoe să admitem numaĭ analogia după alte conjugărĭ.

Aşa dar, repetăm, în textele paleoslave ѣ însémnă un fel de *e*, *ĭa*, şi cu totul rar şi excepţional *ea*.

Literaturile cirilice de după timpul paleoslav daŭ şi ele luĭ ѣ felurite însemnărĭ, carĭ tóte, pare-se, aŭ de temelie imitarea maĭ mult saŭ maĭ puţin a textelor paleoslave.

II. In literatura sîrbo-slavă

Textele sîrbo-slave (din dialectul ecavic) chiar în vécul XV, ca să nu vorbim de maĭ de mult, amestecă pe ѣ cu є

[1]) H. Tiktin: *Studien* p. 9—11: «Kirchenslavisches ѣ d. h. jenes ѣ, das in den ältesten cyrillischen Denkmälern nicht mit ꙗ wechselt und von Miklosich mit ě bezeichnet wird, wird im Rum. durch ĕa reflectirt. *Das Gleiche geschieht in der Sprache der heutigen Bulgaren*, (s. Cankoff, Gram. de bulg. Spr. 1)»... «in allen lebenden slavischen Sprachen ѣ *anders reflectirt wird als* ꙗ“..... «Vermag ich mir nicht vorzustellen, auf welchem Wege die Lautverbindung ja=ѣ zu seinen modernen Reflexen ĕa (bulg.) und é (neuslov., magy.) gelangt sein könnte».—Dar Cf. Lavrovъ: *Obzorъ*, p. 62—69, şi B. Conevz: *Za istocnobselgarskija Vokalizъmъ*, în Sbor. Min III. Cf. Dr. Vatroslav Oblak: *Macedonische Studien*, Wien 1896, p. 25, că în dialectul bulgar de la Suho în Macedonia, pe lângă Salonic (de pe unde fórte probabil că era chĭar limba textelor paleoslave), astă-ḑĭ ѣ plslav are ca reflex pe ä, əä şi *e*, ĭar în dialectul de la nordul Saloniculuĭ se află numaĭ *e* în l. d. plsl. ѣ. Cf. de asemenĭ *éa* şi *ĭa* în l. d. ѣ în dialectele din Rodop, la Hr. P. Konstantinovъ: *Materialъ ʒa izucvanie rodopskoto narĕcie*, în Sborn. Min. II.

Amestecarea luĭ ѣ cu ε însémnă că, dupĕ limba lor sîrbéscă scriitoriĭ aceştia pronunţaŭ acolo pe ѣ ca ε [1]. Şi tocmaĭ din pricină că nu se maĭ ţinea deosebire fonetică între ѣ şi ε — care de alt-fel nicĭ nu maĭ exista în limba vie sîrbéscă — Constantin Filosoful, care îndemna (sec. XV) ca Sîrbiĭ să se ţină cât maĭ aprópe de literatura paleoslavă, se plânge că „ѣ же такожде погыбе понеже нигде глаголет се по неи (Starine I, 18), adică: „şi ѣ pĭere, fiind-că nimenĭ nu maĭ vorbeşte cu el“. Căcĭ scriitoriĭ întrebuinţaŭ dupĕ voe, cu aceiaşĭ însemnare fonetică, pe ѣ şi ε. Aşa are s. e. manuscrisul luĭ Hval (de pe la a. 1404): тимѣ î. l.d. тиме, saŭ тациХѣ. (Starine III, 51). Saŭ într'un manuscris cu o poveste apocrifă voc. sg. Іове alăturĭ de Іовѣ (Star. X, 159). Ca şi într'un Codex: ѡ овьцѣ и лествице, saŭ вѣликаго l. великаго, gen. sg. прѣсветиѥ владичицѫ наше богородицѣ, gen. sg. матерѣ (Star. X, 171). Tot ast-fel într'un etopiseţ (sec. XV): по правилѣХь şi по всѣХь прѣдѣлеХь$_{75}$, вь Храмѣ alăturĭ de вь Храме, же şi жѣ$_{76}$, вѣлики şi великаго, прьвовѣнчаꙋни lângă прьвовенчаномоу$_{77}$, лѣго şi лето$_{32}$, бѣлиградь şi белиградь$_{88}$, (Star. IX). Intr'un aşa numit Lijecbenik (sec. XVI): о телѣсеХь şi тѣло$_{95}$, коледарь şi колѣдара, вѣтрьно şi ветрьно$_{38}$, (Star. X). Şi tot ast-fel se amestecă ѣ cu ε în maĭ tóte textele sîrbo-slave. Scriitoriĭ menţineaŭ însă pe ѣ în scris din pricina autorităţiĭ ce o avea asupră-le literatura paleoslavă. Că numaĭ tradiţionala autoritate a paleoslaveĭ menţinea pe ѣ alăturĭ de ε (ba de multe orĭ chiar maĭ mult de cât pe ε) ne dovedeşte compararea tipăriturilor sîrbo-slave cu manuscriptele. Intr'adevĕr, cele d'ântêiŭ carĭ urmăreaŭ maĭ ales a scris maĭ dupĕ cărţĭ, dupĕ învĕţătură, carĭ aveaŭ dar o tendinţă maĭ mare literară, întrebuinţéză cel maĭ mult pe ѣ; iar cele-l'alte (adică manuscrisele),—carĭ nu urmăreaŭ cu atâta rîvnă a face literatură, orĭ şi dacă doriaŭ acésta, nu era ea prima lor năzuinţă,—întrebuinţéză maĭ ales pe ε care în tot-d'auna le represintase sunetul *e* (şi je): вѣроую şi вероую, нѣбꙋ şi небꙋ, вьсѣмь şi васемь, ѡт

[1]) V. Jagić *Die Umlautserscheinungen*, în Archiv. für slav. Phil. VI, p. 78.

свєта şi ѡт свѣта, ради чловѣцѣхь şi ради чловєцєхь, сѣдєща şi сєдєща, вѣка şi вєка[1]). Din acestea se vede limpede, ceea ce a vĕḑut Karadzic' (în Primjeri$_{78}$,) că: „ѣ şi є se pronunţaŭ la un fel, dar scriitoriĭ scriaŭ cum le venea în condeĭ s. ex. оу савѣ (l. оу савє), нєговѣ сыновѣ (l. нєговє сыновє) вь вєдѣніє (l. вь вєдєніє) etc. Afară de acésta se maĭ vede din acelea şi cum amestecaŭ scriitoriĭ, chiar în a. 1667, limba paleoslavă cu cea sîrbéscă". Acésta reese ca adevĕrat din tóte monumentele literare sîrbo-slave, ca şi din limba sîrbéscă de aḑĭ; aşa că de aceia tot ast-fel a trebuit să declare şi P. I. Safarík[2]) ca şi St. Novakovic' că la Sîrbĭ „ѣ s'a pronunţat în tot-d'auna ca є" [3]).

Acestea însă însémnă de sigur numaĭ că sunetul originar al luĭ ѣ, adică acel fel de ẹ́ móle, nu maĭ exista în limba sîrbéscă de prin sec. XII incóce, de când avem ale eĭ cele d'ântêiŭ monumente literare. Căcĭ de altminterĭ, şi în textele sîrbo-slave găsim, ca o imitare ortografică de sigur, dupĕ cele paleoslave, că ѣ maĭ însémnă pe lângă є încă şi ꙗ, chiar din cele maĭ vechĭ timpurĭ. Aşa Krmcaja Ilovicka, manuscris din a. 1262, are ѣ şi cu însemnarea de ꙗ: прѣстоль Константинѣ града, alăturĭ de Костантинꙗ града, genet. sg. чьстьнаго манастирѣ l. манастирꙗ, да боудє волѣ твоꙗ l. волꙗ, бывьшьѣ правила l. бывьшьꙗ, ꙗвлѣють şi ѣвлѣють, ѡставлѣєши l. ѡставлꙗєши etc. (Star. VI, 74). Tot aşa aŭ ѣ=ꙗ, alăturĭ de ѣ = є, şi fragmentele Svrligice (a. 1279): покланѣти сє, исправлѣющє l. покланꙗти, исправлꙗющє, вь дн҃и цр҃ѣ ивaнлa l. цр҃ꙗ (Glasnik XX, 244—264). Intr'o Tetraevanghelie bosniacă, în care и se amestecă cu ѣ, ca în textele croate icavice (s. e. сьбѣраю în l. d. сьбираю, мѣра şi мира, мѣрѣ şi мирѣ), se află de asemenĭ ѣ=*ia*: сѣдиѣшє în l. d. сѣдиꙗшє, formă care se şi găseşte în

---

[1]) V. Stef. Karadzic': *Primeri* p. 38. U Beцu 1857, 38.

[2]) P. I. Safarik: *Serbische Lesekörner.*

[3]) St. Novakovic: *Istorija srpske Knjizevnosti*, ed. 2, Beograd 1871, p. 40. Veḑĭ. aceaşĭ conclusie: Jagic' *Die Umlautserscheinungen* etc. în Arch. f. slav. Phil. VI, 85-94.

днѩшє, saŭ достоѣнь în loc de fonetic достоıань, ѣko în l. d. ıako [1]). Şi Evangelia Nikoljsko (a. 1404): ѣвы сє₂ l. ıавы сє, ѣкоже l. ıакоже, твоѣ l. твоıа, достоѣнь l. достоıань, своѣ l. своıа₅₁, царства божиѣ₁₈₉ l. божиıа; ba în acest manuscript „nicĭ nu se află ıа, ci peste tot în locu'ĭ se află ѣ“, spune editorul sĕŭ Daničić. Tot ast-fel manuscriptul luĭ Hval are ѣ=ıа: ѣко l. ıако, любодыѣние l. любодыıание, вьси дѣлающє безакониѣ моѣ и сьтворить ѣ l. безѣкониıа моıа, ıа, достоѣнь l. достоıань₇₇. Şi, maĭ în tóte textele sîrbo-slave se află ѣ cu aceste amândouă însemnărĭ: є saŭ ѥ şi ıа; de aceia nu rar aflăm în ele scris ѣ î. l. d. є [2]).

N'ar fi póte fără de folos să maĭ menţionăm ca un fenomen maĭ restrâns faptul că maĭ numaĭ în textele sîrbo-croate, adică scrise în părţile din spre Croaţia (în dialectul ikav), vine ѣ şi cu însemnarea de и (i). Aşa e în Tetraevanghelia bosniacă din sec. XIV pomenită maĭ sus, în Evangelia Nikoljsko, în manuscriptul luĭ Hval, saŭ în documente Raguzane şi din sec. XV, XVI, XVII, în carĭ aflăm fórte mult: ѣа аХмать şi на ивань, приаатєлу l. приıатєлу, стаѣахь l. станаХь saŭ стаıаХь, ѣє l. нє saŭ ѥ (adică ѥсть), ѣєдонога l. ѥднога etc. (Starine X, 7—9). Acéstă însemnare de *i* a luĭ ѣ vine de acolo că, în dialectul sîrbo-croat de pe unde sînt scrise aceste texte se pronunţa *i* în loc de sunetul vechiuluĭ ѣ: лито l. лѣто, дитє l. дѣтє. Iar autoritatea literatureĭ paleoslave făcu ca totuşĭ sĕ se scrie ѣ la locul sĕŭ din textele paleoslave, de şi el se pronunţa ca и [3]); tot aşa precum în textele din dialectul sîrb ecavic vĕdurăm scris ѣ l. є, fiind-că acolo ѣ se pronunţa *e*. Şi, e interesat a şti pe ѣ=*i*, fiind-că eraŭ chiar cărţĭ *pravoslavnice* ci-

[1]) M. Speransky: *Zamètki o rukopisjah bělgradskih i sofijskoj bibliotekъ* Moskva 1898, p. 37.

[2]) Vedĭ în doc. Raguzane din sec. XV, ѣ scris î. l. d. є, chiar acolo unde nicĭ etimologia paleoslavă nu 'l îndreptăţeşte, în disertaţia luĭ M. Resetar: *Die ragusanischen Urkunden des XIII–XV Jahrh.* din Archiv. für slav. Phil. XVI, 3–4 356, 366 etc.

[3]) Pentru sec. XV, vedĭ ѣ=и în doc. raguzane, M. Resetar: *Die ragus. Urk.* în Archiv. XVI, 358, 363 etc.

rilice scrise cu limba şi ortografia *croată* (nu sîrbă). Ast-fel e s. e. Psaltirea tipărită în a. 1561 la Veneţia de „Vinţenţ fiul domnuluĭ voevod Bojidar Vukovicĭ“, în care găsim дила în l. d. sîrbo-slav дѣла, свидочи în l. d. sîrbo-slav свѣдочи, dar şi врѣме iar nu вриме, şi gen. pl. делиХь nu дѣлиХь saŭ дилиХь [1]).

(Va urma)

ILIE BĂRBULESCU

[1]) Vladimir Krasic: *Manastir Lepavina*, u Novom Sadu 1889, p. 75—76.

SUR QUELQUES MONUMENTS ANTIQUES DU MUSÉE
DE
BUCAREST

Communication lue à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de Paris, séance du 23 Novembre 1900)*

Avant d'avoir l'honneur de vous exposer les résultats des fouilles faites à Axiopolis et de vous communiquer trois monuments épigraphiques du Musée de Bucarest, permettez-moi de vous offrir deux sortes d'hommages. Le premier, venant de la part du Gouvernement Roumain, est l'œuvre de feu Alex. Odobesco : c'est «*Le Trésor de Pétroassa*». Cette marque d'honneur que l'on a bien voulu me témoigner me rend d'autant plus fier en ce qu'elle me permet d'apporter ici un pieux hommage à la mémoire de cet illustre archéologue, enterré dans des circonstances si tragiques et si douloureuses.

Il semble aussi que quelque fatalité poursuivait l'ouvrage d'Odobesco : les obstacles se montraient à chaque pas, obstacles du côté du travail, obstacles du côté de l'auteur ; tout, en un mot, semblait faire prévoir, dès le début, que cette œuvre archéologique, à laquelle il avait consacré la plus grande et la meilleure partie de sa vie, n'arriverait pas à bonne fin. Les obstacles qu'il a dû surmonter, les déboires qu'il a rencontrés, l'interruption de la publication plusieurs fois répétée ne l'ont point découragé. Commencé en 1884, le premier volume ne put être ter-

---

*) «M. Grégoire Tocilesco, professeur à l'Université de Bucarest, directeur du Musée de la même ville, sénateur, fait hommage, de la part du gouvernement roumain, du *Trésor de Petrossa,* ouvrage remarquable de feu Odobesco. Il s'agit du fameux trésor que tout le monde a pu admirer au Louvre pendant la durée de l'Exposition et dont M. Héron de Villefosse a déjà entretenu l'Académie.

«M. Tocilesco fait ensuite hommage de ses *Fouilles et Recherches archéologiques* en Roumanie; puis il communique un travail sur trois monuments épigraphiques intéressants, un fragment d'inscription cunéiforme, une inscription hiéroglyphique et une inscription comminatoire en grec de la série des *tituli devotorii* ou anathèmes.» (J. B. Mispoulet, *Le Journal Officiel* 28 nov. 1900)

miné en partie qu'en 1888; et quoique imprimé il fut à peine connu de quelques intimes, et c'est ces jours-ci seulement, que ce précieux ouvrage, après tant de vicissitudes, sera enfin livré au public.

Mon Gouvernement a pensé qu'il était de toute justice que les premiers exemplaires vous soient offerts, car c'est dans votre noble assemblée que le regretté Odobesco avait fait, en 1865, ses premières communications sur ce sujet, et nous savons tous que de nombreux savants français se sont fortement intéressés au trésor de Pétroassa.

Mon intention, Messieurs, n'est pas de m'étendre longuement sur la valeur du magnifique ouvrage d'Odobesco; des savants plus autorisés pourront s'acquitter de cette tâche. Toutefois, qu'il me soit permis de dire que le premier volume ne contenait, comme s'exprime l'auteur lui-même dans l'avertissement, que le tiers de ce qu'il avait à écrire sur un sujet qui l'occupait depuis de longues années. Trois points seulement y sont traités: la découverte du Trésor, les vicissitudes par où il a passé, avec la bibliographie et la description de trois pièces, sur les douze qui existent et composent actuellement ce dépôt.

Dans le tome deuxième de l'œuvre, composé de 111 pages seulement, l'auteur continue la description des objets en or simple. Il commence par l'Aiguière (l'Oenochoé) et, selon la méthode qu'il a suivie dans toutes les parties de son ouvrage, M. Odobesco l'étudie comparativement avec tout ce que l'orfèvrerie antique peut lui fournir de ressemblant et d'analogue. De superbes héliogravures, qui en partie font connaître des monuments inédits ou très peu connus, de même que de nombreuses figures, admirablement exécutées par des artistes parisiens, donnent au texte toutes les explications nécessaires et ajoutent encore à l'intérêt du sujet. Un chapitre spécial est consacré à la Patère, avec laquelle se termine la description des objets en or simple. Viennent ensuite les objets en or décorés de pierreries et de cristaux, c'est-à-dire le

hausse-col (collare), la *grande fibule* (phalerae pectorales), les deux *fibules moyennes* (fibulae utriusque humeri), *la petite fibule* (fibula minor), la *Corbeille à huit pans* (cantharos octogonos) et la *Corbeille à douze pans* (Cantharos dodecagonos).

De l'étude comparée avec les autres œuvres décoratives de l'antiquité, l'auteur arrive à la conclusion que les pièces du Trésor de Pétrossa ont une originalité frappante, un caractère propre, qui les marque toutes au coin de l'industrie nationale des anciens Goths, lors de leur séjour dans la Dacie de Trajan au IVème et Vème siècles de notre ère.

Les quelques pages qui forment la troisième partie de l'œuvre sont consacrées par le regretté Odobesco aux *Considérations Générales sur le Trésor de Pétrossa.* L'art chez les Goths de la Dacie est étudié tout d'abord ; les rapprochements faits entre les pièces du *Trésor de Pétroassa* et les pièces trouvées soit dans les sépultures visigothes et franques de Pouan et de Tournay, soit dans les trésors trouvés en Transylvanie au XVIIIème siècle et de nos jours, sont du plus grand intérêt. Les hypothèses historiques sur la provenance du Trésor de Pétrossa constituent le dernier chapitre de cette œuvre magistrale.

En général les objets ayant appartenu à l'époque du séjour des Goths en Roumanie se trouvent très rarement chez nous. Jusqu'à aujourd'hui je n'ai trouvé que dans le voisinage de Bouzéou et dans les fouilles faites à Recari près de Craiova en Olténie, quelques fibules de forme gothique ; on m'a parlé encore de certains bracelets en or cloisonné découverts recemment, mais je n'ai pas encore eu le loisir de les voir et de les étudier. Mais il y a quelques années, dans le village de Naïeni près de Pétrossa, où on voit encore les ruines d'un castellum romain, sur les bords escarpés de la rivière qui traverse le village, des enfants ont trouvé, en jouant, le groupe en bronze que j'ai l'honneur de soumettre à votre attention. Il se compose dans sa partie

Bronze trouvé à Naïeni près de Pétroassa. (Vue de profil).

principale d'une femme montée sur un tigre et tennant de sa main droite, derrière son dos, un poisson ; un jeune homme à pied tient d'une main la crinière du fauve et de l'autre semble entourer la taille de la femme. La femme, déesse ou non, est habillée d'un vêtement orné de fleurs, elle a la taille serrée dans une ceinture ; sur la tête elle porte un casque, dont le panache, orné peut-être de verroterie fine comme quelques objets du Trésor, a disparu. Le jeune homme, habillé de la même manière que la femme, porte les cheveux très longs et a aussi le casque guerrier. Le groupe est fixé sur une base arrangée de

façon à pouvoir être porté à la main, grâce à une proéminence qu'on distingue facilement du côté gauche. Dans le dos de la femme il y a un anneau ou anse, grâce à laquelle le groupe pouvait être appendu dans le temple ou ailleurs. L'exécution du travail est, comme vous le voyez,

Bronze trouvé à Naïeni près de Pétrossa. (Vue de face).

toute barbare. Des exemples analogues d'une femme montée sur tigre ou lion, figurent entre autres dans la collection Spitzer.

Mais, pour revenir à l'ouvrage de M. Odobesco, il est incontestable que, si des vicissitudes de toute sorte n'avaient interrompu l'auteur dans ses recherches et dans

son travail, les deux dernières parties du Trésor de Pétrossa qui ne constituent avec la première partie qu'un seul volume de 650 pages, auraient eu le même développement que la première partie. Dans celle-ci, la description du *Plateau* (Discus sive Lanx), de l'Anneau simple (Torques) et de *l'Anneau à inscription* (Armilla) forme la plus complète des études qu'on ait publiées jusqu'à aujourd'hui sur l'Orfèvrerie antique Tous, les musées, toutes les collections particulières ont été fouillés; les pièces du Trésor ont été comparées à tout ce qui pouvait jeter une lumière plus vive sur leur origine, leur emploi et leur mode de fabrication.

L'orfèvrerie des anciens peuples orientaux, l'orfèvrerie des Grecs et des Romains et, avec plus de détails encore, l'orfèvrerie des peuples barbares et notamment des peuples d'origine germanique, ont été minutieusement étudiés par M. Odobesco. Jusqu'en 1895, date de sa mort, l'auteur s'était tenu au courant de tout ce qui se publiait en Europe à ce sujet. Voilà pourquoi on peut considérer son *Trésor de Pétrossa* comme la revue la plus complète des études sur l'orfèvrerie antique.

D'ailleurs, l'importance du Trésor de Pétrossa a été reconnue depuis 1867, lors de la seconde Exposition Universelle de Paris, par tous les savants qui ont eu l'occasion de le voir et de l'étudier. Le trésor de Guarazzar, le trésor de Hildesheim, les trésors trouvés en France, en Transylvanie et en Russie, ne présentent pas le même intérêt que le *Trésor de Pétrossa*. Grâce à l'hospitalité tout à fait française de l'administration des Musées Nationaux, et surtout de l'extrême amabilité de M. de Villefosse, qui a bien voulu s'en constituer le gardien et que je tiens a le remercier ici chaleureusement, le trésor de Pétrossa, exposé au Louvre pendant toute la durée de la grande Exposition Universelle de 1900 qui vient de clore ses portes;—a excité l'admiration des visiteurs par le caractère absolument particulier de toutes ses pièces si nombreuses, si intéressantes.

Evidemment Odobesco qui exprimait à la fin de son premier volume le désir de terminer au plus tôt son travail, aurait été très heureux de vous le présenter complètement achevé, mais puisque la mort nous l'a ravi, il m'a été bien doux, à moi, le témoin attentif et ému des peines qu'il s'est données, d'accepter l'honneur qui m'a été confié et, en ce moment-ci, Messieurs, je m'en aquitte avec bonheur et fièreté.

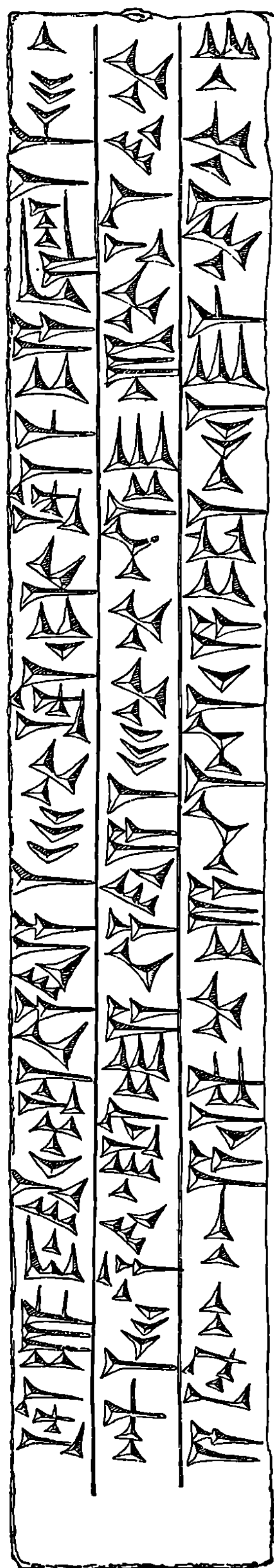
Le second hommage qu'il me tient à cœur de faire à lAcadémie, ce sont mes *Fouilles et Recherches Archéologiques en Roumanie.* Bien que mon Gouvernement ait déjà fait parvenir à votre savante Compagnie une trentaine d'exemplaires de cette ouvrage, venant au milieu de vous, je n'ai pas cru pouvoir me dispenser de vous offrir moi-même un exemplaire. Mon travail contient toutes les communications que j'ai faites devant vous à différentes époques, depuis déjà 1892. Je leur ai gardé la même forme. C'est comme un court aperçu explicatif sur le monument triomphal d'Adamklissi, sur le Mausolée de Trajan, le limes cis-et transalutanus, le limes danubien et sur les différents vallums de la Dobroudja, ainsi qu'un grand nombre d'inscriptions grecques et latines jusqu'alors inédites.

L'Académie voudra bien accueillir avec la même bienveillance et la même indulgence qu'elle m'a toujours accordées, ce témoignage modeste et sincère de ma reconnaissance et de mon profond attachement à la noble nation Française et à ses hautes et dignes institutions scientifiques.

J'arrive maintenant aux trois monuments épigraphiques qui par hasard seulement se trouvent au Musée de Bucarest, et chacun d'eux présent son interêt particulier.

Ce serait d'abord une inscription cunéiforme ou plutôt un fragment dont nous ignorons la provenance, mais

qui est venu enrichir notre Musée en même temps que la collection César Bolliac en 1875.

La largeur du monument est de 43 cm., la hauteur 7 cm., et, comme nous le montre l'estampage, il ne contient que trois lignes et il est cassé du côté droit.

En le communiquant à M. le professeur D. A. Müller de Vienne, il a constaté que c'est un fragment de la grande inscription des Annales de Asur-naşir-pal (885—860 av. J. Chr.), qui a été publiée par J. Rawlinson. A l'aide du texte qui figure dans *Keilinschriftliche Bibliothek* de Eberhard Schrader, tome 1-er, on pourrait compléter ce fragment et le traduire de la manière suivante :

I-nu ma Aşur bilu na-bu-a-şumi-ia mu-şar-bu-u şarruti-a kak-ka-şu la pa-da a-na i-da-at bilu-ti-a] (119) **lu-u itmuh ummanât (mâtu)â Lu-ul-lu-mi-i rapşa-ti ina** [*ki-rib tam-ha-ri ina kakki lu-u-şam-kit ina ri-su-ti şa Şa-maş* (120) *u Rammân*] **ilâni tih-li-a ummanât mâtâti Na-i-ri (mâtu) Kir-hi (mâtu)** [*Şu-ba-ri-i u (mâtu) Ni-ir-bikima Rammân ra-hi-si ili-şu-un aş-gu-um.* (121) *şarru şa iştu i-bir-ta-an*] **(nâru) Diglat a-di (şadu) Lab-na-na u tâmdi rabiti (mâtu) La** [*ki-i*... (122) *ana şipâ-şu u-şik-ni-şa*].

C'est-à-dire :

«Lorsque Asur, le Seigneur, portant le même nom que moi, a agrandi mon royaume et a conduit ses armes invincibles en faveur de mon royaume, j'ai soumis à l'aide des armes, dans un combat, les troupes du pays lointain Lullume. Avec l'aide de Samas et de Ramman, les dieux auxquels je me confie, j'ai foudroyé les troupes des pays : Nairi, Kirhi, Şubarṭi, Nirbi, de même que l'aurait fait Ramman, le Dieu de Tonnerre. Le roi qui s'est soumis à partir du gué du Tigre jusqu'au Liban et jusqu'à la grande mer, Laki qui s'est soumis entièrement, et Subi qui s'est soumis jusqu'à la ville Rapiku» etc

Nous laissons maintenant aux spécialistes le soin d'établir le rapport entre notre fragment et l'inscription publiée par Rawlinson, et de décider laquelle des deux est a plus ancienne.

Nous verrons maintenant une inscription hiéroglyphique. Nous possédons en effet dans notre Musée un morceau de granit noir portant un texte épigraphique [1]), dont la provenance, de même que pour le précedent, n'est pas connue. L'inscription contient une partie de ce qu'on a appelée *La Litanie du Soleil*, qui, comme on le sait, sont des inscriptions recueillies dans les tombeaux des rois à Thèbes, de longues litanies adressées à la même divinité, tantôt des prières sans fin adressées à des démons ou des génies.

Ces prières ont toutes été publiées par Naville sous le nom de *La Litanie du Soleil*, Leipzig 1875.

Voici le titre que porte cet ensemble de prières :

«Le commencement du livre de l'adoration de Ra dans l'Ament (Enfer), de l'adoration de Temt dans l'Ament». Ce sont 75 formules qui commence toutes invariablement

1) Voir le fac-similé de l'inscription: *Rev. p. ist. arch.* şi *filolog.* şi VIII, p. 107.

par les mêmes mots : *Adoration à toi, Ra! Haute-puissance!* Ce qui suit, ce qui constitue proprement chaque formule, ce sont des épithètes, des qualificatifs ajoutés au nom de Ra.

Ce livre de prières à Ra a été, comme on le sait, très recherché, à l'époque du nouveau royaume ; on le trouve dans les tombeaux des Rois de la 19-e et de la 20 e dynastie à Bibân-el-Molûk.

Des extraits de ces prières se trouvent encore écrites sur les sarcophages des personnes privées des époques postérieures.

L'inscription du fragment de notre Musée fait peut-être partie d'un sarcophage destiné à un personnage nommé *Peti[a]tum*, ainsi que l'a reconnu M. Kral, professeur à l'Université de Vienne qui se propose de publier un mémoire là-dessus.

Elle contient les 23 premières louanges qui suivent :

1. Le seigneur des sphères cachées qui fait surgir les essences, celui qui réside dans l'obscurité; il naît comme (sous la forme de) l'enveloppe de l'Univers.

2. Le scarabée qui replie ses ailes, celui qui se couche dans l'empyrée ; il naît comme son propre fils.

3. Touen qui enfante ses membres (dieux), celui qui façonne ce qui est en lui ; il naît dans l'intérieur de sa sphère.

4. Celui qui fait voir la terre et qui éclaire l'Ament, celui dont l'essence est la forme ; il naît sous la forme du dieu au grand disque.

5. L'esprit qui parle, qui repose sur son élévation, celui qui crée les intelligences cachées qui se transforment en lui.

6. L'unique, le courageux qui forme son corps, celui qui appelle ses dieux lorsqu'il arrive dans sa sphère cachée.

7. Celui qui s'adresse à son œil et qui parle à sa tête, celui qui donne le souffle aux âmes en leur lieu ; elles le reçoivent et se transforment.

8. L'esprit qui marche, qui détruit ses ennemis, celui qui envoie la douleur aux rebelles.

9. Celui qui brille lorsqu'il est dans sa sphère, celui qui envoie ses ténèbres dans la sphère, et qui cache ceux qui l'habitent.

10. Celui qui éclaire les corps qui sont à l'horizon, celui qui entre dans sa sphère.

11. Celui qui descend dans les sphères d'Ament, l'image du corps de Tun.

12. Celui qui descend dans les mystères d'Anubis, l'image du Chepra (Atmu).

13. Celui dont la taille est si grande qu'elle cache sa forme, l'image du corps de Şu.

14. Celui qui conduit Ra dans ses membres, l'image du corps de Tefnut.

15. Celui qui émet les plantes à leur moment, l'image du corps de Seb.

16. Le grand qui règle ce qui est en lui, l'image du corps de Nut.

17. Celui qui va toujours vers celui qui le précède, l'image du corps d'Isis.

18. Celui dont la tête brille plus que celui qui est devant lui, l'image du corps de Nephtis.

19. Le vase (cratère) des substances, l'unique qui réunit les générations, l'image du corps d'Horus.

20. Le brillant qui reluit dans l'eau de l'inondation, l'image de corps de Nun.

21. Celui qui crée l'eau qui sort de son intérieur, l'image du corps de Remi (le pleureur).

22. Les deux vipères qui portent leurs deux plumes, l'image du corps de l'impur.

23. Celui qui entre et sort continuellement de sa caverne très mystérieuse, l'image du corps d'At.

Le reste manque, l'inscription étant brisée. D'ailleurs, du fragment que nous possédons, la moitié seulement existe,

car la partie inférieure de la pierre manque, et nous l'avons complétée d'après la traduction de Naville.

Le troisième monument dont il nous reste à parler, c'est une inscription grecque de la catégorie qui porte le nom de *tituli devotorii* ou *anathèmes*.

C'est un marbre (h. 0,42, largeur, 0,31) de provenance inconnue et ayant fait jadis partie de la collection du général Mavros. Ce marbre porte gravées sur ses deux côtés des inscriptions.

Stèle funéraire au Musée de Bucarest

A sa base, il a un pied, pour pouvoir être fixé sur un piédestal. Sur le côté antérieur, au dessus de l'inscription, on voit deux mains levées en haut avec la paume en dehors. Des restes de mains existent aussi sur le côté pos-

térieur du marbre. Sur le côté postérieur, se trouve la même inscription gravée avec des lettres plus grandes; on remarque de très petites différences de texte dues assurément aux erreurs commises par le lapicide. La distribution des lignes gravées est cependant différente, car aux 13 lignes gravées sur le côté antérieur du marbre, correspondent les 19 lignes gravées sur le côté opposé et qui descendent jusqu'au support ou pied dont nous avons parlé.

Voici le texte de l'inscription et la traduction:

Ἐπικαλοῦμαι καὶ ἀξιῶ τὸν θεὸν τὸν
ὕψιστον, τὸν κύριον τῶν πνευμάτων
καὶ πάσης σαρκός, ἐπὶ τοὺς δόλωι φονεύ-
σαντας ἢ φαρμακεύσαντας τὴν τα-
λαίπωρον ἄωρον Ἡράκλεαν ἐχχέαν-
τας αὐτῆς τὸ ἀναίτιον αἷμα ἀδί-
κως, ἵνα οὕτως γένηται τοῖς φονεύ·
σασιν αὐτὴν ἢ φαρμακεύσασιν καὶ
τοῖς τέκνοις αὐτῶν, κύριε ὁ πάντα ἐ-
φορῶν καὶ οἱ ἄνγελοι θεοῦ, ᾧ πᾶσα ψυ-
χὴ ἐν τῇ σήμερον ἡμέραι ταπεινοῦται
μεθ' ἱκετείας, ἵνα ἐγδικήσῃς τὸ αἷμα τὸ ἀ-
ναίτιον ζητήσεις καὶ τὴν ταχίστην.

c-à-d. :

«J'invoque et j'implore Dieu le très haut, le seigneur des âmes et de toute chair, contre ceux qui par ruse ont tué ou empoisonné la malheureuse Héracléa prématurément, en versant injustement son sang innocent, pour que la même chose arrive à ceux qui l'ont tuée ou empoisonnée et à leurs enfants.

«O Seigneur, vous qui surveillez tout, et vous, anges du dieu devant qui toute âme dans le jour d'aujourd'hui s'humilie en suppliant, pour que vous vengiez le sang innocent et que vous recherchiez les coupables le plus vite possible».

De ces sortes de malédictions, d'imprécations et de sorts contre les criminels et les malfaiteurs connus et in-

connus, il y a de nombreux exemples, conservés sur des plaques de plomb.

On sait bien que les Grecs et les peuples Italiques croyaient que les dieux récompensent les bonnes actions, mais qu'ils punissent les mauvaises. De là, la nécessité d'invoquer les divinités pour châtier sévèrement et promptement les malfaiteurs. Les invocations s'adressaient surtout aux dieux infernaux qui avaient pour mission d'exercer la vengeance. Le peuple croyait que les invocations n'avaient pas d'effet, si elles n'étaient pas faites selon des préceptes ou des formules et que l'art magique exercé par les experts forçait les dieux à se conformer aux invocations faites. Il n'était pas suffisant que ces formules fussent seulement prononcées, mais elles devaient aussi être écrites. En effet, l'écriture a été considérée de tout temps, mais surtout dans les époques reculées, comme renfermant quelque chose de mystérieux. Pour que les invocations ou les imprécations arrivassent jusqu'au dieuxi infernaux, on les écrivait sur des plaques de plomb rattachées par des clous, et on les déposait dans le domaine de ces dieux, c'est-à-dire dans les tombeaux, afin qu'elles leur parvinsent plus facilement. Là, ces plaques étaient fixées aux murs, ou simplement posées à terre. Mais, parmi les morts, il y en avaient qui étaient morts jeunes, ou bien de mort violente, et c'est alors surtout qu'on employait ces sortes de lettres pour les dieux infernaux, et que les tombeaux servaient de bureau de poste pour l'autre monde. On doit chercher l'origine de ce fait dans la croyance qui voulait que les âmes de ces morts errassent autour des tombeaux, jusqu'à la limite d'âge que les morts auraient dû atteindre s'ils avaient vécu. Les monuments de cette sorte ont été publiés, on le sait, par Richard Wunsch, dans un supplément du Corpus Inscriptionum Atticarum et complétées dans l'un des derniers fascicules du Rheinisches Museum.

Notre inscription a été publiée déjà par M. Otto Hirschfeld, qui voyait dans ce monument un exemple frappant

de la transformation de certains mœurs payennes en mœurs et coutumes chrétiennes et lui accordait comme date le IIe siècle après J.-Chr. En vérité, c'est la langue chrétienne du Nouveau Testament qui y est employée. Exemples : κύριος τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ἐκχέαντας αὐτῆς τὸ ἀναίτιον αἷμα ἀδίκως, οἱ ἄγγελοι θεοῦ ᾧ πᾶσα ψυχὴ ἐν τῇ σήμερον ἡμέρα ταπεινοῦται. Comp. Apôtres 20, 26: μαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, et St. Pierre I, 5,6: ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ etc.

Mais l'inscription qu'on lit sur le marbre du Musée de Bucarest est absolument identique à celle qu'on lit sur un marbre trouvé à Rhénée et étudié par Pittakis et Dittenberger. Ce dernier croyait même que l'inscription de Rhénée ne serait que celle qui se trouve au Musée de Bucarest, comme la première s'était perdue ou égarée et en tout cas on ne savait pas ce qu'elle était devenue. Cependant tout dernièrement Ms. Wilhelm, le secrétaire de l'Institut archéologique autrichien, m'a annoncé par lettre d'Athènes qu'il vient de la retrouver au Musée d'Athènes.

Nous la reproduisons ici d'après un estampage :

Stèle funéraire au Musée d'Athènes.

'Επικ]αλοῦ[μαι καὶ ἀξιῶ τὸν θεὸν τὸν ὕ-
ψ]ιστον, [τὸν κύριον] τῶν [πνευμάτων
κ[αὶ πάσ[ης σαρκό]ς, ἐπὶ τοὺς δ[όλωι
φον[εύσαντα[ς ἢ φαρμακεύσαν-
τα[ς τὴν ταλα]ίπωρον ἄωρον Μαρ-
θίν[ην ἐχχέαν]τας αὐτῆς τὸ ἀναίτι-
ον αἷμ[α ἀδίκω]ς, (ἵ)να οὕτως γένηται
τοῖς φον]εύσα]σιν αὐτὴν ἢ φαρμακεύ-
σασιν καὶ [τοῖ]ς τέκνοις αὐτῶν, κύριε
ὁ πάντα ἐ[φ]ορῶν καὶ οἱ ἄνγελοι θεοῦ, ὧι
πᾶσα ψυχὴ ἐν τῇ σήμερον ἡμέραι τα-
πεινοῦται μεθ' ἱκετείας, ἵνα ἐκδικήσῃς
τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον καὶ τὴν ταχίστη[ν.

Comme on peut voir, il n'y a que les noms des personnes qui diffèrent : la stèle du musée de Bucarest parle de *Héraclée ;* celle du musée d'Athènes se rapporte à *Marthine.*

ΗΡΑΚΛΗΑ
ΧΡΗΣΤΗ
ΧΑΙΡΕ

Ἡράκληα χρηστὴ χαῖρε.

Mais alors nous devons nous rappeler qu'on a découvert toujours à Rhénée deux pierres funéraires avec des reliefs. L'une d'elles porte l'inscription suivante (C I G II add. 2322 b) :

L'autre pierre a l'inscription qui suit (C I G II 2322 b 78) :

ΜΑΡΘΕΙΝΗ ΕΥΤΑΚΤΟΥ ΧΡΗΣΤΗ ΧΑΙΡΕ

Μαρθείνη Εὐτάκτου χρηστὴ χαῖρε.

Le monument funéraire d'Héraclée a été apporté à Athènes ; celui de Marthine se trouve peut-être à Syra.

Il y a beaucoup de possibilités qu'entre ces deux marbres funéraires et ces deux imprécations (celle du Musée

de Bucarest et celle du musée d'Athènes) il y ait une liaison très intime. Il est possible que les deux marbres à imprécation aient été fixés sur les tombeaux ou, au moins, sur les simulacres de tombeaux d'Héraclée et de Marthine, où se trouvaient aussi les deux pierres tombales nouvellement découvertes.

Par conséquent, il est admissible que le marbre contenant l'imprécation du Musée de Bucarest, ainsi que celui contenant l'imprécation du Musée d'Athènes, aient été trouvés en même temps et dans le même lieu, dans l'île de Rhénée. Le marbre contenant l'imprécation d'Héraclée a été acheté par le général Mavros et plus tard donné au Musée de Bucarest, et l'autre marbre contenant l'imprécation de Marthine a été porté à Athènes et retrouvé cette année par M. Adolphe Wilhelm. Au sujet de la date de l'inscription, M. Wilhelm m'écrit que, d'après le caractère des lettres, et sans tenir compte du contenu, elle pourrait être placée au II siècle ou dans les premiers temps du I-er siècle avant J.-Chr. L'inscription bucarestoise paraît appartenir à la même époque, quoique la forme des lettres soit moins soignée.

Tout porte à croire que les deux stèles funéraires proviennent du monde hébraïque. Le texte semble plaider pour les premiers temps du christianisme, la langue est si semblable à celle de l'Évangile ; mais il faut se rappeler que nombre de croyances existaient chez les Juifs, qui passèrent telles quelles chez les Chrétiens. Aussi, même chez eux, les anges passaient pour des êtres vengeurs.

On aperçoit encore sur l'inscription de Rhénée les restes de deux mains levées. Ces deux mains qui surmontaient les deux stèles se retrouvent sur un grand nombre de pierres funéraires. Leur signification ne peut être autre que lorsque quelqu'un a été tué par la force ou par des artifices magiques, on invoque par ces deux mains le Dieu Soleil qui voit et qui sait tout, afin qu'il découvre l'injustice et qu'il la punisse. Cette prière et cette imprécation se for-

tifient donc d'une manière symbolique par les deux mains levées et implorant.

Il résulte clairement de ces deux inscriptions : identité de contenu et d'aspect, les deux mains, la matière employée, c'est-à-dire le marbre, les deux pierres tombales de Héraclée et de Marthine, tout ceci nous autorise à croire, d'accord avec M. Wilhelm, qu'à Rhénée, il y a 21 siècles, deux jeunes filles meurent tuées ou empoisonnées dans la fleur de l'âge, et leurs parents leur élèvent ces pierres tombales ; au dessus de ces quasi-tombeaux, on met encore les stèles dont nous avons parlé avec les formules comminatoires ou les anathèmes adressés au Dieu tout puissant pour punir le coupable et ses enfants.

On voit donc comment une coutume d'Attique d'envoyer aux Dieux des lettres sur plaques de plomb, s'est répandue dans toute la Grèce par des mages et des prophètes qui, au dire de Platon, promettaient aux riches de tirer vengeance de leurs ennemis par des formules magiques ; par eux encore, la coutume s'est répandue en Italie, à Bruttium, à Cumae chez les Osques, à Rome, et surtout à Alexandrie d'Egypte, où l'on cultivait toutes sortes de superstitions, et de là, par les légions, ces coutumes superstitieuses s'en vont par le monde.

La nouvelle religion, le christianisme, par gnosticisme a adopté les plaques de plomb, sur lesquelles on inscrivait les imprécations. L'Eglise ne s'est servie de leur contenu que pour excommunier les ennemis de l'Eglise (ἀναθέματα) et pour chasser les démons (ἐξορχισμος).

C'est donc, comme dit M. Wunsch, la même rivière qui, prenant sa source dans les plaques de plomb, passe par l'antiquité et le moyen-âge, et se dessine clairement dans les dévotions de nos jours.

Le temps n'est plus suffisant pour pouvoir communiquer les résultats de fouilles entreprises dernièrement à Axiopolis, qui feront, avec votre permission, le sujet d'une communication ultérieure.

GR. G. TOCILESCU

FRUNZĂ VERDE!...

Când aprópe de sfârşitul seculuiuĭ al III-lea după Christ, legiunile romane trecură Dunărea în Moesia, ĭar ţările maĭ târziŭ *românescĭ* rĕmăseră în voĭa întâmplăriĭ şi a barbarilor, populaţiunea romană şi daco-romană rĕmasă aci, se ascunse prin munţĭ şi prin pădurile nesfârşite ce acoperĭaŭ Dacia orĭ de câte-orĭ puhoĭul năvălitor, — acest blestem al luĭ Dumneḑeŭ, — înnegrĭa câmpurile mănóse peste care domnise odată Decebal.

Şi cum năvala ţinu sute de anĭ de-a rândul, în munţĭ şi în pădurĭ şĭ-aŭ petrecut vécul strămoşiĭ noştriĭ, carĭ a plămădit némul din care era să ĭasă un Ştefan, un Mihaiŭ, un Cantemir, Bălcescu Alecsandri....

In mijlocul frunzişurilor verḑĭ, de-a lungul colnicelor, şi în luminişurile codrilor, pe *seninările* munţilor şi în peşterile lor şĭ-aŭ dus traĭul Româniĭ din secolul al III-lea şi până pe la al XI-lea. Şi acolo, în mijlocul naturiĭ viĭ, totul le era prietin: Stejarul stufos şi paltenul cu umbra întinsă; bradul care 'şĭ 'nalţă capul ca un vârf de catedrală gotică şi jnepele carĭ se întind în buchete uriaşe pe culmile amestecate în norĭ. Pe frunziş îşĭ rezema Românul capul obosit; din frunză doĭnĭa; şi frunză puneaŭ de-asupra luĭ tovarăşiĭ, rudele şi prieteniĭ, când sufletul îĭ pleca din lumea asta, în care amarul prigoniriĭ îĭ fusese îndulcit dór de frémĕtul frunzişuluĭ. *Frunza verde* era şi este pentru Român, preludiul orĭ căruĭ cântec poporan, căcĭ este Musa către care se adresa el, pe care o invoca pentru a putea cânta. Codrul îĭ este cel maĭ bun prieten, căcĭ

Codru-ĭ frate cu Românul...

Şi nicăierĭ nu'ĭ merge bine Românuluĭ departe de codru. Poesia poporană o spune;

Până eram pe subt codru
eram roşu ca şi mĕru,
Iar de când m'am dat cu ţara,
gălbenit-am ca şi céra. [1])

Frunza verde, începutul orĭ-căruĭ cântec poporan românesc, ea care «s'a născut de 'mpreună cu naţionalitatea română în secularele pădurĭ ale Carpaţilor, — ḑice d. Hasdeŭ — acolo unde străbuniĭ noştriĭ s'aŭ format şi s'aŭ desvoltat în curs de vécurĭ maĭ 'nainte de a se pogorî din munte şi a se rĕspândi pe câmpiă,» [2]) ea este primul semn al poesieĭ lirice în literatura nóstră, şi s'a păstrat până astă-ḑĭ cu acelaş trăĭnicie de aramă ca şi némul românesc pe care 'l-a inspirat.

Dacă, însă, invocarea frunzeĭ verḑĭ este o caracteristică proprie poesieĭ românescĭ, invocarea uneĭ părţĭ din natura înconjurătóre saŭ a unor fenomene petrecute în prejur este o moştenire de la Romanĭ. Intr'adevĕr, se scie că în poesia greco-romană se invocaŭ Musele, de către poeţĭ şi cântăreţĭ. Cercetarea de maĭ jos ne va arăta că *Musele* se asémĕnă cu *frunza verde* nu numaĭ prin faptul că servă drept obiect de invocare, ci şi printr'o altă legătură maĭ apropiată.

Musele la primiĭ poeţĭ greco-romanĭ nu sînt nisce simple abstracţiunĭ, ḑice P. Decharme. «Când Hesiod le face elogiul, nu vorbesce despre ele din auḑite, ci le-a vĕḑut chĭar el.» Va să ḑică, primul lucru de observat e că sînt socotite visibile. Apoĭ «în via sa imaginaţie poporul credea că le aude în sinul singurătăţilor, *în vecinătatea isvórelor* şi *a apelor limpeḑĭ.*» Tóte sanctuarele eraŭ aşeḑate în vecinătatea isvórelor şi în regiunĭ udate de rîurĭ [3]).

Şi Decharme citéză o mulţime de localităţĭ şi o mulţime de epitete în carĭ se recunosc numirĭ de rîurĭ.

E decĭ lămurit că Musele «furent primitivement des divinités des eaux». [4])

Dar nu numaĭ atât: Ele aparţin numerósei familiĭ a *Nymfelor* «*lăcuitóre ale rîurilor şi isvórelor.*» [5])

Intrebarea e cum aŭ ajuns aceste divinităţĭ ale isvórelor nisce divinităţĭ ale cântuluĭ şi inspiraţiuniĭ. Autorul citat se teme a întări cu totul părerea «că la primele populaţiunĭ ale Grecieĭ, sentimentul armonieĭ musicale a fost desceptat maĭ întâiŭ de sunetul apelor, de armonia naturală a fluviilor şi a torentelor.» Dacă privim,

1) **I. Bibicescu,** *Poesiĭ pop. din Transilvania,* 165.
2) **Hasdeŭ,** *Istoria Critică a Românilor,* t. II, I, 74.
3) **P. Decharme,** *Mythologie de la Grèce antique, p. 226.* Cf. *Les Muses* de acelaş.
4) Ibidem, p. 227.
5) Ibidem, p. 228. cf. p. 352

însă, lucrul maĭ de aprópe, vom vedea că tocmaĭ acéstă ipotésă é cea maĭ verosimilă. Şi iată cum:

In latinesce *Nympha*, grec. νύμφη, alternéză de multe orĭ cu *lympha*, grec. λύμφη.

Primul cuvînt însémnă «nymfă» şi «fata tênĕră»; a doua :«isvor» «apă transparentă», «apă.» [1])

Să stabilim de-o-cam-dată legătura între aceste douĕ cuvinte şi sensurile lor, spre a putea trece la raportul lor cu Musele.

Lympha era apa, isvorul. In pădurile singuratice şi întinse ale Greciei şi Italieĭ, călĕtorul care mersese césurĭ întregĭ fără a întâlni pe nimenĭ, era surprins în mod plăcut şi tot-de-o-dată misterios de sgomotul unuĭ torent, al unuĭ isvor, al uneĭ ape. Şi în penumbra unuĭ luminiş, el zărĭa de departe spuma pârîuluĭ şi auḑĭa murmurul luĭ I se părea,— maĭ cu sémă Greculuĭ, sociabil din fire şi decĭ maĭ lesne antropomorfist — i se părea că vede în unde o fiinţă omenéscă, al căruĭ păr resfirat 'ĭ se arată şi pe al căruĭ glas, pe al căruĭ cântec — susurul apeĭ — îl auḑĭa. Şi atuncĭ *lympha* «apă», cu vremea se schimba în *nympha* — o fiinţă femenină, o divinitate a isvórelor — schimbare necesară, de óre-ce de acum înainte fiind douĕ concepţiunĭ, douĕ noţiunĭ, — apa şi divinitatea apeĭ — trebuĭaŭ douĕ cuvinte şi fiind într'o strânsă legătură ambele, derivându-se una dintr'alta, şi cuvintele eraŭ asemĕnate, derivate unul dintr'altul, printr'o modificare consonantică.

Deja de la derivarea *Nympheĭ* din *lympha* observăm că unul din elementele carĭ aŭ presidat la acéstă antropomorfisare a isvoruluĭ şi a spumeĭ luĭ, a fost şi murmurul apeĭ, *cântecul* eĭ. Era decĭ firesc ca o parte din numĕrul Nymfelor să fie cu vremea, divinităţĭ ale cânteculuĭ. Maĭ târḑiŭ poporul a uitat origina lor şi le-a despărţit cu totul de Nymfe, de ḑeităţile isvórelor. Poeţiĭ, însă tot le maĭ ţin minte începutul şi rostul lor; ba uniĭ le numesc câte o dată numaĭ Nymfe, pe aceste Muse. De pildă Virgilius, vorbind de o cértă între doĭ păstorĭ în privinţa luăriĭ unuĭ premiŭ de cânt, după ce ḑice:

(vorbesce *Melibœus*)

. . . .

Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpere, alternos *Musæ* meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.

---

[1]) **Bréal**, *Dictionnaire etymologique*, s. v.

imediat, când vorbesce Corydon, spune:

Nymphae, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite (proxima Phoebi
Versibus ille facit); aut si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu. 1)

Pe acest fel de Nymfe, pe Muse, le-aŭ invocat necontenit poeţiĭ, —la început conscient ca pe nisce frumuseţĭ ale firiĭ, carĭ 'ţĭ înviorau mintea, te entusiasmaŭ, aşa în cât par'că inspirarea pornea *de la ele*, ĭar nu era a ta — a poetuluĭ — în faţa naturiĭ superbe şi neînţelese. Maĭ apoĭ le-aŭ invocat ca pe nisce simple ḑeităţĭ carĭ aveaŭ darul de a-ţĭ trimite ideĭ poetice şi crâmpee de versurĭ pe care tu să le aşeḑĭ în poema ta.

Intocmaĭ aşa s'aŭ petrecut lucrurile şi la noĭ Româniĭ cu *frunză verde*. S'a inspirat Românul de frumuseţile naturiĭ; şi înainte de a'şĭ începe orĭ-ce cântec se îndrepta cu rugăminte spre ce'ĭ părea maĭ frumos din firea înconjurătóre—spre frunzişul păduriĭ—ca să'l inspire; întocmaĭ cum Grecul şi Romanul se îndreptaŭ către zînele apelor, către acele lăcuitóre ale pădurilor, al căror cântec îl auḑĭaŭ în murmurul isvoruluĭ, cum Românul auḑĭa un cântec în frémĕtul frunzelor, în fâşîitul frunzişuluĭ printre care se strecura vîntul.

Musele — nisce Nymfe — aŭ inspirat pe Romanĭ; «frunză verde» — un element de pădure — a inspirat pe Românĭ. La uniĭ elementul aquatic şi de pădure s'a antropomorfisat; la ceĭ-l-alţĭ a rĕmas un simplu preludiŭ al doĭnelor şi al unor balade.

Dacă Musele la Romanĭ şĭ-aŭ luat fie-care câte o atribuţie, saŭ maĭ bine ḑis li s'a dat, — apoĭ şi la Românĭ, felul sentimentuluĭ exprimat are drept preludiŭ o frunză corĕspunḑĕtóre din vre-un punct óre-care de vedere.

Intr'adevĕr, ĭată ce ḑice Alecsandri, pe care îl citéză şi d. Hasdeŭ:

«Frunză verde ce încunună cântecele poporale, servă tot de o «dată de caracteristică cântecului. Ast-fel când subiectul este eroic, «când el coprinde faptele unuĭ vitéz, poetul alege frunzele de arborĭ «saŭ de florĭ ce sunt în potrivire cu puterea şi cu tinereţea, precum «frunza de stejar, frunza de brad, frunza de bujor, căcĭ voiniciĭ bala«delor sunt nalţĭ ca bradul, tarĭ ca ştejarul, rumenĭ ca bujorul. Cân«tecele de ĭubire se încep cu frunzele de lăcrimĭóră, de sulcină, de «busuĭoc, pentru-că aceste florĭ, după crederea poporuluĭ, aŭ o me«nire fermecĕtóre. Când e cântecul de durere saŭ de mórte, el pre«feră frunḑele de mărăcine, de mohor, etc. In legendele şi baladele «unde figuréză copile frumóse, acestea sunt întovărăşite de cele maĭ

1) Virgilius, Ecloga VII, v. 18-24

«gingaşe florĭ ale câmpiilor, poetul le încunună cu ghirlande mi-«rositóre de frunze de viorele, de trandafirĭ, de micşunele, etc.»[1])

D. Hasdeŭ, după ce înlătură greşéla, ce o făcea Alecsandri, de a găsi o comună origină cântecelor nóstre începătóre cu frunză verde cu unele cântece italienescĭ şi spaniole începătóre cu: flóre de viorea, de cireş, etc., — acolo fiind ceva sporadic şi cu privire la efeminata flóre, ĭar la noĭ fiind un fenomen general şi cu privire la bărbătésca frunză din care doĭnesc flăcăiĭ de resună văile şi pădurile — după ce înlătură acéstă greşélă, ne dă exemple̦ îndestule spre adeverirea aserţiuniĭ luĭ Alecsandri că felul uneĭ frunze servă de caracteristică fie-căruĭ cântec.

Aşa:

«In balada luĭ Ghemiş, eroul fiind fórte mic, dar şi tare tot «de-odată, cântecul se începe printr'o alună:

«Frunză verde *d'aluniş*
«Tace cucul la răriş,
«La răriş la cărpeniş
«De friea celuĭ Ghemiş, etc.

«Balada luĭ Bujor mort în spânzurătóre debută prin:

«Frunză verde de *năgară*,
«A eşit Bujor în ţară..

«ca şi o doină despre:

«Frunză verde de *negară*,
«Vaĭ, sĕrmana bĭată ţară,
«Cum te-ajunse focul ĭară!
«Ruşiĭ vin te calicesc, etc.

«Trista salcie figuréză în cântecul orfanilor:

«Frundă verde *sălcióră*,
«Puiculiţă bălăĭóră,
«Tu n'aĭ tată, eŭ n'am mamă, etc.

«Un voinic cântă:

«Frunză verde şépte *bradĭ*,
«Fost'am noĭ vre-o şépte fraţĭ, etc.»

«Amarul pelin caracterisă pe ceĭ înstrăinaţĭ:

«Frunză verde de *pelin*
«Tu străină, eŭ străin,
«Amândoĭ ne potrivim,
«Haĭ în codru să trăim, etc.»

---

1) **Alecsandri**, *Poesiĭ populare*, 1867, p. 92, citat la **Hasdeŭ**, *Istoria critică*, t. II. p. 70.

«Urzica merge de asemenea în armonie cu suferința:

«Frunză verde de *urzică,*
«Strigă, Dómne, cine strigă,
«Strigă Giurgiŭ dintre luncĭ
«De la boĭ și de la gĭuncĭ,
«Nimenĭ 'n lume nu aude
«Strigătele sale crude etc.»

«Ilusiunile perdute se manifestă prin aguridă:

«Frunză verde *aguridă,*
«Mult escĭ lelco, ispitită,
«Mult mĕ 'nșelĭ și mult mĕ porțĭ, etc.»

«Maĭ pe scurt, totalitatea poesieĭ poporane a Românuluĭ este ca «un fel de botanică, fie-care plantă fiind descrisă pe larg printr'o «situațiune corespodentă a sufletuluĭ uman» [1].

Acest lucru este așa de adevĕrat și e așa de înrădăcinat în firea Românuluĭ, în cât persistă cu stăruință de fier. Intr'adevĕr, aceste lucrurĭ le observase Alecsandri pe la 1867, ĭar d. Hasdeŭ le adeverĭa pe la 1874. De atuncĭ vremurile s'aŭ schimbat mult. Civilisațiunea, adică maĭ bine ḑis viéța orășănéscă, a pĕtruns pretutindenĭ, a străbătut până în cele maĭ depărtate cătune din munțĭ. Și știut este, după ḑisa poetuluĭ:

«Și cum vin cu drum de fier
«Tóte cânticele pĭer».

Totuș poesia poporană n'a dispărut: frunza verde s'a păstrat neclintită în fruntea cântecelor și caracteristica conținutuluĭ versurilor prin felul frunzeĭ, e tot așa de obicĭnuită ca și în vremurile vechĭ.

Așa de pildă, dacă ne aruncăm ochiĭ asupra colecțiuniĭ mult regretatuluĭ G. Dem. Teodorescu, publicată în 1885, acelaș lucru îl vom vedea. Și tot așa în colecția d-lor Iarnik și Bârseanu, publicată, întâĭaș dată, în acelaș an 1885; în colecția d-luĭ Bibicescu, publicată în 1893; în colecția d-luĭ Rădulescu-Codin, din 1896, și în fine în primul volum de materialurĭ folkloristice publicat sub direcțiunea d-luĭ Tocilescu, în 1900.

E interesant însă de constatat că pe când în tóte părțile Dacieĭ Traĭane, frunza verde apare pretutindenĭ, în Banat ca și în Basarabia, în Transilvania ca și în Țéra Românéscă și Moldova,— la Macedo-Româniĭ nu apare aprópe de loc. In al doilea volum de materialurĭ fol-

[1]) **Hasdeŭ,** *Istoria Critică a Românilor,* t. II, p. 71.

kloristice, publicat sub direcţiunea d-luĭ Tocilescu, de d. P. Papahagi — material cules numaĭ de la Aromânĭ, — nu vedem, de cât o singură poesie începĕtóre cu frunză verde, dar numaĭ *una*:

Frundă vĕardi di sicară,
  ş-es fĕátile nafóară,
şi eŭ mîrata di mine
  şed închisă ea tu guvă;
Toţĭ g'on'l'i z-ducu j-v'in,
  şi furtunatlŏ-améŭ nu-z-vĕade
di la ermilĕ-al Culachi;

Frunză verde de săcară,
  es fetele afară,
şi eŭ sărmană de mine
  şed închisă ca în gaură;
toţĭ voinicií se duc şi vin (se întorc),
  şi al meŭ bătut de sórtă nu se vede,
(să vie) de la pustiile luĭ Colachĭ; [1])

In trécĕt, şi nu ca invocaţiune — observaţĭ bine acésta — întêmplător găsim versurĭ în macedo-română care să încépă cu o flóre — dar nu cu o frunză — orĭ cu un alt termen privitor la viéţa botanică. Aşa în aceiaş colecţiune găsim un cântec adresat uneĭ tinere din Clisura, măritată după un strein:

Moĭ lilicie gh'urgh'uvană
  moĭ lilicie clisurĕană,
ţi n'-o-aĭ dĕana lîcrimată,
  di n'i staĭ învirinată?

— Fă flóre (de) liliac,
  fă flóre clisuréncă,
de ce ţĭ-e sprincéna lăcrămată,
  de ce-mĭ staĭ întristată ?[2])

Aci, prin metaforă, avem chĭar pe Clisuréncă luată drept flóre deci n'avem o invocaţiune nicĭ măcar către flóre.

Şi tot aşa e în bocetul pe care 'l strigă Aromânca la mórtea uneĭ fete:

Moĭ trandáfilă lilicie,
  casa carĭ şi nĭ-u nv'ilicie,
o laĕa-nĭ, laĕa-nĭ mărată

Măĭ trandafirule, flóre,
  casa cine mĭ-o va luci (umple de strălucire)
vaĭ nefericita, nefericită de mine [3])

unde trandafirul, rosa, e chĭar tînĕra mórtă.

In:

Suntu meru suntu peru,
suntu frăndza de kăstânĭ [4])

n'avem de cât descripţia loculuĭ unde are să se petrécă cele spuse în cântec, pregătirea printr'o imagină sensibilă a descrieriĭ sceniĭ şi acţiuniĭ întâmplate.

Lipsa acestuĭ element general al invocăreĭ frunzeĭ verḑĭ e o

---

[1]) Gr. G. Tocilescu, *Materialurĭ folkloristice*, vol. II, culese de *P. Papahagi*, p. 892.

[2]) Ibidem, p. 932.

[3]) Ibidem, p. 973.

[4]) **Weigand**, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, p. 130.

nouă dovadă — putem să o spunem în trécĕt — o nouă dovadă împotriva teorieĭ luĭ Rœsler.

D. Hasdeŭ a demonstrat, prin 1882, că faptul lipseĭ cuvîntuluĭ *doĭnă* la Aromânĭ, e cea maĭ bună dovadă antiröslerianà. Intr'adevĕr, acest cuvînt de origină dacică, pe care 'l avea dintre Traco-Ilyrĭ numaĭ şi numaĭ Dacïĭ, şi pe care nu'l găsim nicăerĭ în Peninsula Balcanică, nicĭ chïar la ultimiĭ lor descendenţĭ direcţĭ, la Albanesĭ, plecaţĭ încă din secolul III-a d. Chr. din Nordul Dunăriĭ [1]) — acest cuvînt nu'l găsim de cât — făcênd excepţie pe Litvanĭ — de cât la Daco-Românĭ.

Eĭ bine, ḑice d. Hasdeŭ, «dacă Româniĭ n'aŭ deşertat nicĭ o «dată Dacia, ci numaĭ din timp în timp, în tot cursul véculuĭ de mij«loc, revărsaŭ peste Dunăre stolurĭ, din carĭ descind în mare parte «actualiĭ Macedo-Românĭ şi actualiĭ Istro-Românĭ, ïar în masă s'aŭ «despărţit în sec. al X-lea, după năvala Ungurilor [2]), atuncĭ e «fórte natural ca *doĭna*, de şi conservată în cuïbul săŭ, unde ni«mic n'o sdruncină, totuşĭ să se fi pïerdut la acele depărtate coloniĭ, «puse în *alte condiţiunĭ teritoriale* culturale şi etnice».

«Dacă din contra, totalitatea elementuluĭ românesc a părăsit «Dacia sub Aurelian, pe la 270, rĕmânând de aci în Balcanĭ şi la «Rodop până la 1200, după cum susţine Rösler, adică cel puţin vre-o «nouĕ secolĭ, la expirarea cărora abïa o parte s'a întors la Dunăre, «atuncĭ este învederat că în curs de aceĭ nouĕ secolĭ toţiĭ Româniĭ «aveaŭ pe *doĭna*, de vreme ce uniĭ din eĭ aŭ putut s'o readucă în «Dacia, şi decĭ până pe la 1200 o cunoscéŭ şi actualiĭ Macedo-Ro«mânĭ, fără ca să maĭ vorbim de ceĭ din Istria. Ce minune dară «că de o dată, mănţinêndu-se în aceléşĭ condiţiunĭ teritoriale, cul«turale şi etnice, tocmaĭ Macedo-Româniĭ o pïerd cu desăvârşire «după anul 1200, pe când noĭ ăştia o strecurăm intactă prin atâtea «şi atâtea schimbărĭ de posiţiune geografică, de desvoltare socială, «de contacte cu diferite popóre streine? E peste putinţă!

«Prin cuvântul *doĭnă*, conchide d. Hasdeŭ, însuşĭ Rösler îşĭ restórnă întréga teoriă» [3])

Intocmaĭ ca şi cuvêntul *doĭnă*, Macedo-Româniĭ aŭ pïerdut expresia *frunză verde*, căcĭ, servindu-mĕ de argumentele aduse de

[1]) **Hasdeŭ**. *Cine sînt Albanesiĭ?* Analele Academieĭ Române, seria II, tom. XXIII.

[2]) **Hasdeŭ**, *Genealogia popórelor balcanice* (Strat şi substrat), în *„Revista Nouă"*, an. V, No. 1—2, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. III, şi în făscióră separată

[3]) **Hasdeŭ**, *Columna luĭ Traĭan*, Noua serie an. III, No. 10-12 Octobre-Decembre 1882, «Doĭna» rĕstórnă pe Rösler, pp. 535-536

genialul nostru istoric, pentru antiröslerianismul doĭneĭ,—căcĭ în Dacia, Românul a trăit mereŭ în pădurĭ, ascuns nu numaĭ în timpurile de năvălire ale barbarilor, dar și maĭ târziŭ când aŭ venit Turciĭ, Unguriĭ orĭ Poloniĭ. Ștefan cel mare din pădurĭ atacă pe Turcĭ la Podul Inalt și în maĭ tóte luptele luĭ. In pădurĭ și la munțĭ se retrag oștile spre odihnă, și acolo fug câmpeniĭ cu tóte averile lor ; și asta până aprópe de începutul secoluluĭ ce pieri. E natural dar ca firea Românuluĭ din Dacia Traĭană să'l îndemne a păstra poesia frunzeĭ verḑĭ, pe când Româniĭ din Balcanĭ și Pind neformând o națiune compactă, nu aveaŭ de luptat împotriva năvălitorilor; și orĭ-cum îșĭ duceaŭ traĭul maĭ liniștit, fără să se ascundă vecĭnic prin codri. Iĭ inspiră și pe eĭ frunza verde, după cum am vĕḑut, iĭ inspiră și munțiĭ și văile, și marea, alăturĭ de carĭ uniĭ trăesc; dar la eĭ, o repetăm, nu există generalisare, nu e frunza verde, muntele orĭ marea *un fel de musă,* cu al căreĭ nume să încépă versul lor poporan. Intr'adevĕr, Macedo-Românul ḑice :

Dĭ vrețĭ pădurĭ, dișclrĭidețĭ voĭ,
  dĭ vrețĭ mĭrĭnghĭisițĭ vă,
tŏ aumbra vöastră ĭo nu'nĭ șed,
  sö-aumbra-vă nu dormu,
ma primuvĕra ĭo nĭ-aștépt,
  cu maĭlu ațél mușatu,
z-dișclĭidă fadḷi nsus tu munțĭ,
  și munțiiĭ si 'nvirḑască,
s-časă Arumĭnĭlĭi tuțĭ în sus,
  cŏ-Armĭnilĭ mușati,
s-ĕasă și oĭli ațĕali lăĭ,
  cu clóputli curati,
pri dinăpoĭ și-nĭ esu ș-ĭo,
  s-nĭ-aráp ună Arumĭnă [1])

Dacă vroițĭ pădurilor înverḑițĭ voĭ,
  dacă vroițĭ veștejiți-vĕ,
în umbra vóstră eŭ nu șed,
  în umbra vóstră nu dorm,
ci primăvara eŭ aștept
  cu Maĭul cel frumos,
să 'nverḑĭască fagiĭ sus în munțĭ
  și munțiĭ să 'nverḑĭască,
să ĭasă Româniĭ toțĭ în sus (la munțĭ)
  cu Aromâncele frumóse,
să ĭasă și oile cele negre,
  cu clopotele de argint,
și în urmă să es și eŭ
  să răpesc o Aromânoă.

Versurĭ pline de o adevĕrată poesie, ele resfrâng tot firea Românuluĭ ĭubitor al frumuseților naturiĭ ; dar aci la Aromân, vedem maĭ mult ĭubirea înălțimilor înverḑite cum vine Maĭŭ, ĭar nu atât ĭubirea de pădure, în umbra căreĭa nicĭ nu vrea să stea, nicĭ să dórmă. Peste tot însă nicĭ o invocare a frunzeĭ celeĭ verḑĭ. Aci avem munțiĭ, délurile, [2]) ĭar în alte părțĭ văile orĭ marea luate drept subiect al poesieĭ, orĭ ca scenă a acțiuniĭ, ĭar nu ca punct de plecare al inspirațieĭ. E un cas cam la fel cu urmĕtórele :

---

[1]) Gr. G. Tocilescu, *Materialurĭ folkloristice* (vol. II, p. 931) culese de la Aromânĭ de *P. Papahagi.*

[2]) Cf. și Gr. G. Tocilescu, *Materialurĭ folkloristice* (vol. II, pp. 994, 1022) culese de la Aromânĭ de *P. Papahagi.*

Calotihĭ vĕ, munţĭ măraţĭ,	Ferice de voĭ, bieţĭ munţĭ,
Că Harŭ şi mórte n'aşteptaţĭ!	Că pe Charon şi mórtea n'aşteptaţĭ!
Tótă véra, şedŭ pi la voĭ	Tótă vara, şed pe la voĭ
Picurarĭ cu turme de oĭ;	Păstorĭ cu turme de oĭ;
Iéra tómna ş'tótă iérna,	Iéră tómna şi tótă ĭérna,
Bruma şi néŭa pi voĭ sta. [1])	Bruma şi ninsórea pe voĭ staŭ.

Orĭ :

Scól, fétă, s'mérgim tu munte,	Scólă, fată să mergem la munte,
La stanea cu oĭle multe. [2])	La stâna cu oile multe.

Saŭ :

Ea inşiţĭ tu valĕa vĕarde.	Ean eşiţĭ în valea verde,
si scriáţĭună laĭ carte	Să scrieţĭ o carte
la păşelu di Vilarde.... [3])	la paşa din Berat.

Orĭ, în varianta :

Ea inşiti tu valĕa vĕardi	Ean eşiţĭ în valea verde,
z-vă scriáţĭ ună ϑirmanĭ	Să scrieţĭ un firman
la pĭşelu de Vilardı. [4])	la paşa din Berat

Saŭ, în fine, avênd drept subiect marea :

Aprindi-ţĭ, nĭică, lĕa fînare,	Aprinde, dragă felinarul
şi dipune-ti tŏ-amare.	şi cobóră-te la mare.
— Amarĕa ş-are furtună,	— Marea e în furtună,
di nĭ-ŭ frică s-nu-nĭ mi necu;	de mĭ-e frică să nu mĕ înec;
frîmţĕaŏa-nĭ ca di cundilĭu,	să nu'mĭ înec sprâncéna ca din condeiŭ,
sura mĕa ca di birbilĭu.	gura mea ca de privighetóre,
s-nu-nĭ nec truplu di sirvilĭu. [5])	trupu'mĭ de chiparos.

Marea e un plus la Macedo-Românĭ pentru localisat scene din viéţa de pescar şi de plutitor pe întinderĭ verḑĭ ca şi frunza şi imense ca şi stâncile munţilor din Pind.

Dar dacă Aromâniĭ nu sciŭ ce e cuvêntul *doĭnă* şi nu preamăresc *frunza verde,* totuşĭ sînt fraţiĭ noştriĭ; aceléşĭ datinĭ şi aprópe acelésĭ simţiminte le aŭ şi eĭ. Şi când peste atâtea ţărĭ şi peste atâtea

[1]) **Dr. M. G. Obedenaru,** *Texte Macedo-Române de la Cruşova,* publicate de I. Bianu, (1891) p. 142.

[2]) Ibidem p. 100.

[3]) **Tocilescu** — *Papahagi,* Op. cit, p. 1018.

[4]) Ibidem

[5]) Ibidem, p. 910

hotare, audĭ acelaş graĭŭ şi vedĭ acelêşĭ obiceĭurĭ, te simţĭ cuprins de înduĭoşare şi dicĭ ca nemuritorul Odobescu de aceste redeşteptătóre ale sufletuluĭ nostru, carĭ dacă în *unele* privinţe ne despart de fraţiĭ din Pind, ne unesc însă şi maĭ puternic cu strămoşiĭ Romanĭ şi Dacĭ :

«O! vechĭ datine şi vechĭ cântice ale poporuluĭ! ce farmec dulce coprindeţĭ voĭ în naivele vóstre expresiunĭ! Aspra critică se sfarmă dinaintea vóstră, căcĭ mintea omuluĭ, deprinsă cu voĭ din pruncie, pare că se scaldă la audul vostru, în nevinovăţia'ĭ primitivă. Voĭ sînteţĭ pentru noĭ amintirĭ suave ce înviadă junia în suflete!

«Pentru popóre sunteţĭ flórea neuităreĭ! sunteţĭ lanţul nesfărâmat al frăţieĭ! La rĕsunetele vóstre, aceleaşĭ dorurĭ fac să bată inimile pe culmile Pinduluĭ şi sub pólele Carpaţilor» [1])

N. I. APOSTOLESCU.

[1]) **A. I. Odobescu,** *Scrierĭ literare şi istorice,* «Cânticele poporane», vol. I, p. 235

FAMILIA GOLESCU

(Studiŭ istoric şi genealogic (1480|70—1700)

(Urmare)

Cu aceste ḍise despre ceĭ maĭ depărtaţĭ stăpânitorĭ aĭ moşieĭ Golescĭ, să urmărim descendenţa lor, arătată în testamentul din 1525 şi întărirea luĭ din 1526.

La douĭ anĭ numaĭ de la data întăririĭ călugăriţeĭ Magdalina s'a simţit nevoe de o nouă confirmare domnéscă a dreptuluĭ de stăpânire al luĭ Ivaşcu, fiul testatóreĭ, asupra averilor cuvenite luĭ de la mama sa. Cearta luĭ Ivaşcu cu Cândea pârcălabul, unchiul sĕŭ, un stăpânitor al unor părţĭ din moşia strămoşéscă Golescĭ, şi cu mânăstirea din Muşetescĭ, a determinat pe fiul luĭ Baldovin să céră voevoduluĭ întărirea dreptuluĭ de stăpânire asupra părţeĭ din moştenirea cuvenită luĭ. Acéstă confirmare este păstrată în următorul crisov :

«Cu mila luĭ D-ḍeŭ Iω Radul Voevod feciorul...... Raduluĭ Voevod, dă domnia mea... luĭ *Ivaşcu păharnicul şi cu fiiĭ luĭ câţĭ are şi cu fiicele séle câte D-ḍeŭ iĭ va lăsa* ca să-ĭ fie în silişte treĭ părţĭ şi părţile în *Mărăcinenĭ*, iarăşĭ din moşia moştenéscă, iar a 4-a parte din *Golescĭ* şi *Mărăcinenĭ, din moşia cea bătrână să fie unchiuluĭ sĕŭ Cândea* şi cu fiĭ sĕĭ... şi să-ĭ fie luĭ jup. Ivaşcu şi fiilor séĭ treĭ părţĭ, iar a 4-a parte să fie unchiuluĭ sĕŭ Cândea... pentru că maĭ sus ḍisele sate şi.... (etc.) jumătate sunt ale luĭ *Ivaşcu păh., bătrâne şi drépte moşiĭ şi moştenescĭ*, iar cea altă jumătate aŭ fost partea luĭ Cândea. El a venit însuşĭ Cândea înaintea duhovniculuĭ şi înaintea părinteluĭ domnieĭ mele Iω Radul Vv. de a înfrăţit pe jup. Baldovin pârcălab şi aŭ dat jumătate din tóte averile luĭ pentru că aŭ fost perdut Cândea judecata de s'aŭ vêndut şi aŭ rămas domnescĭ. Iar după aceia jup. Baldovin pârcălab, el a câştigat cu dréptă şi credinciósă slujbă de către *moşul şi părintele domnieĭ mele* Iω Radul Vv.

tóte averile cele de sus. Şi iar să fie luĭ Ivaşcu păh. şi cu fiiĭ şi fiicele séle Vieroşul..... şi Dumăştĭ..... pentru că aŭ cumpărat părintele luĭ jup. Baldovin pârc. de la Vlaicul şi de la Semen şi de la feciorií Banciuluĭ..... După aceia jup. Ivaşcu, el aŭ avut prigonire cu Cândea şi cu mânăstirea din Muşetescĭ şi cu Manea a luĭ Per(ĭ)şan... Piteştĭ 2 Septembre 1528.» [1]).

Judecând după modul cum se exprimă documentul, «Ivaşcu păharnic şi cu fii luĭ câţĭ are şi cu fiicele sale câte D-ḑeŭ ĭĭ va lăsa», Ivaşcu păharnic trebue să fi fost deja de mult timp căsătorit. In prima parte a citatuluĭ reprodus trebue să recunóscem tipica formulă a crisóvelor emanate din cancelariile voevoḑilor noştri, când aceste acte se adresaŭ unor persóne căsătorite; a doua parte însă nu era obicĭnuită, ea este precisă şi e determinată de faptul că Ivaşcu avea la această dată cel puţin o fiică. Nu este neapărată trebuinţă să admitem că el avea, la 1528, copiĭ de sex masculin, căcĭ expresiunea «Ivaşcu păharnic cu fii luĭ câţĭ are (saŭ câţĭ D-ḑeŭ ĭĭ va lăsa)» e o formulă necesară crisóvelor [2]), fără însă să corespundă tot-d'a-una cu ceva real; dar trebue să admitem că Ivaşcu avea la data actuluĭ, cel puţin o fiică; felul de exprimare al crisovuluĭ, mod special aş putea ḑice, «cu fiicele séle câte D-ḑeŭ ĭĭ va lăsa», ne impune acéstă interpretare [3]). In adevăr, tóte documentele timpuluĭ, cercetate, sunt de acord în a ne arăta că Ivaşcu avea o fiică Caplea, pe când nu am găsit absolut nicĭ o menţiune de numele vre-unuĭ băiat al luĭ, de şi e posibil să fi avut, dar eĭ, avênd în vedere lipsa de care vorbiĭ, e probabil că aŭ murit de micĭ.

Căsătorit, probabil, în primiĭ anĭ aĭ seculuĭ XVI, cu Neacşa, cum o numesce pe soţia sa, un crisov al luĭ Radul Vodă din 1540, Ivaşcu, paharnic la 1528, va fi murit la puţin timp după acéstă dată, de óre-ce din crisovul din 1540, resultă că el era mort la data acestuĭ act. Singurul sĕŭ descendent cunoscut e fiica sa Caplea, singura stăpânitóre pe la mijlocul secoluluĭ al XVI-lea peste întinsul patrimoniŭ al primilor stăpânitorĭ aĭ moşieĭ Golescĭ [4]).

Pe lângă importanţa ce o are pentru genealogia familieĭ crisovul luĭ Radu Vodă din 1528, maĭ merită să fie ţinut în sémă

[1]) Documentul acesta e din condica Vieroşuluĭ, vol. III. E reprodus în resumat.

[2]) Saŭ maĭ bine e o formulă devenită atare prin regulata eĭ întrebuinţare.

[3]) Confirmată în fórte multe casurĭ.

[4]) Nu trebue însă să se crédă că numaĭ Caplea trăia la acéstă dată; maĭ eraŭ din ascendenţiĭ eĭ chiar bunica sa şi cele două mătuşe ale eĭ: o monahie Sara şi Calea, cea din urmă mama eĭ adoptivă.

şi din causă că el ne vorbesce, cel dintâĭ póte, despre Cândea [1], un personagiŭ, care ne întâmpină în fórte multe acte relative la originile familieĭ Golescu. Legătura care e arătată de act că-l uneşce pe el cu Baldovin pârcălabul, înfrăţirea de moşie — un obiceĭ care se practica pe vremĭ la noĭ pe o scară fórte întinsă, — nu e singura, e de presupus, existentă între Cândea şi soţul Marieĭ; iar aceia dintre el şi Ivaşcu, către care se adreséză crisovul, nu este, de sigur, numaĭ determinată de înfrăţire, de şi se putea. Se cunosc, e drept, şi casurĭ, când în urma înfrăţireĭ a două persóne, copiĭ unuia sunt arătaţĭ faţă de cel-l-alt înfrăţit ca uniţĭ prin legăturĭ de sânge, saŭ maĭ clar, legătura dintre eĭ să fie numită cu aceleaşĭ cuvinte ca aceia provenită din legătură de sânge [2]. Nu susţin că, în casul de faţă, nu se póte admite că legătura dintre Ivaşcu şi Cândea e datorită pur şi simplu numaĭ înfrăţireĭ luĭ Baldovin cu Cândea, dar, trebue să observ că sunt câte-va indiciĭ carĭ ar vorbi pentru o legătură maĭ intimă şi maĭ ales de altă natură de cât înfrăţirea.

Evident că pârcălăbia ca funcţiune comună celor douĭ înfrăţiţĭ, Cândea şi Baldovin, perderea averilor şi robia suferită de Cândea, rescumpărarea, nutrirea şi căsătoria luĭ cu sacrificiile luĭ Baldovin eraŭ motive destul de puternice carĭ ar fi putut îndemna pe Cândea să înfrăţéscă pe Baldovin, spre a-l recompensa de sacrificiile făcute pentru el; dar tocmaĭ acest interes al luĭ Baldovin pentru Cândea, cred eŭ, că era determinat de o legătură ce i-ar fi unită înainte de înfrăţirea lor. Acéstă legătură, alta şi anterióră înfrăţireĭ, a scăpat, pare-se, actelor ce le posedăm astă-ḑĭ fiind-că ea a fost óre-cum înlăturată prin noua unire a luĭ Cândea cu Baldovin [3].

---

[1]) Locul acestuĭ Cândea în genealogia familieĭ — afară de acel indicat prin înfrăţirea luĭ cu Baldovin – nu póte fi determinat cu actele ce ne sunt cunoscute până aḑĭ. Còpia crisovuluĭ luĭ Pĕtraşcu Vodă, de ale căreĭ defecte ne încunosciinţéză d. Hasdeŭ, ca şi cele-l-alte două, treĭ acte ce maĭ cunóscem, nu ne vorbesc de cât de înfrăţirea luĭ Baldovin cu Cândea, lăsând numaĭ să se întrevadă o altă legătură între eĭ. Ar fi fórte interesant de aflat sorgintea drepturilor de stăpânire ale acestuĭ Cândea asupra moşieĭ Golescĭ; causele procesuluĭ avut de el, cu peripeţiile luĭ, în urma căruia averile luĭ devin domnescĭ şi căruĭ fapt se datoresce robia luĭ de care e scăpat de Baldovin. Primul din aceste desiderate ar contribui la lămurirea reclamaţiuneĭ ridicată de pârcălabul Mihnea de la Piscanĭ şi de mânăstirea din Muşetescĭ, pentru unele moşiĭ ale luĭ Cândea.

[2]) Am întâlnit câte-va de asemenea casurĭ; unul chiar în condica mânăstireĭ Câmpulung.

[3]) Eŭ am presupus de la prima dată că o înrudire ar fi existat între Cândea şi Baldovin.

Fără îndoială că nu se póte afirma că tóte înfrăţirile presupuneaŭ între înfrăţiţĭ o legătură de sânge ; nu, de sigur ; dar e cert însă, că cele maĭ multe înfrăţirĭ se făceaŭ între rude şi ele aveaŭ de scop conservarea patrimoniuluĭ familieĭ şi chiar stingerea proceselor ce se năşceaŭ, din causa proprietăţilor între ramurĭ desfăcute din aceiaşĭ familie [1]). Aşa ḑiseĭ înfrăţirĭ de moşie şi protimisuluĭ, un alt obiceĭ juridic al nostru, aŭ datorit multe familiĭ boerescĭ române conservarea întinselor lor patrimoniĭ.

Aflarea acestuĭ Cândea în actele relative la originile familieĭ Golescu, amestecul luĭ în afacerile acesteĭ familiĭ, înfrăţirea luĭ cu Baldovin, determinată chiar numaĭ de motivele arătate, drepturile luĭ, maĭ ales asupra moşieĭ Golescĭ, moşia de baştină a familieĭ şi procesul luĭ cu Ivaşcu, fiul luĭ Baldovin, numit simplu, *nepot al luĭ Cândea*, ar îndreptăţi, cred, până la un punct órecare, presupunerea că, între el şi Baldovin şi Maria, saŭ între Cândea şi familia Golescu, a existat şi o legătură de sânge, care ar fi provocat pe aceia, singură cunoscută din actele cercetate până aḑĭ, înfrăţirea luĭ cu Baldovin.

Pe acest Cândea, cunoscut celor maĭ multe acte vieroşane cu funcţiunea de pârcălab, d. Greclanu îl consideră, în conformitate cu aceste acte, în notiţele d-sale, ca înfrăţitul luĭ Baldovin, fără însă să-l ţină în sémă în arborele genealogic al familieĭ, întocmit de d-sa. Din unele acte ale condicilor vieroşane — publicate de d. Gr. G. Tocilescu [2]) — resultă că, înfrăţitul luĭ Baldovin pârcălabul, Cândea, era fiul luĭ Bârjóge, slugear din Voevodeştĭ, şi a maĭ ocupat şi funcţiunea de medelnicer. El avusese o înfrăţire de moşie, de care maĭ în urmă se leapădă, cu un Bârjóge logofĕtul şi Udrişte beceriul, fiiĭ luĭ Stan din Fierăştĭ, un frate

---

[1]) Sunt fórte multe şi variate casurile de înfrăţirĭ şi cunóscerea în amănunţime a acestuĭ obiceĭ ar fi de mare folos. E cert, avênd în vedere casurile şi maĭ ales cuvêntul infrăţire, că acésta nu se lega între un creştin şi un păgân, şi e maĭ uşor de admis că înfrăţirea a început întâĭ în familie, în cerc maĭ restrâns şi de aci s'a întins până a început a se face cu altul din altă familie, de cât de a crede că s'a practicat maĭ întâĭ între streinĭ de familie şi pe urmă a intrat în familie. Imĭ pare că cuvêntul cu care se denumesce acest obiceĭ se opune acesteĭ credinţe. In familie — şi maĭ târḑiŭ în ceĭ din acelaş ném — înfrăţirea n'are limită ; bărbatul îşĭ înfrăţesce femeia la stăpânirea averilor séle ; ambiĭ, copiiĭ lor, şi aşa maĭ departe ; religia e o pedică pentru înfrăţire; înrudirea însă nu... Ar fi încă multe de observat asupra acestuĭ obiceĭ ca şi asupra protimisuluĭ, dar nu e nicĭ timpul, nicĭ locul. Alte consideraţiunĭ în tesa de licenţă a d-luĭ N. Ioanovicĭ : «Infrăţirea în dreptul consuetudinal român», 1901.

[2]) In «Fóia Societăţeĭ Românismuluĭ», anul 1870.

vitreg al tatăluĭ sĕŭ, cu care, acesta, Bârjoge din Voevodeştĭ, avusese şi el frăţie încă din timpul luĭ Vlad Vodă.

Cândea e arătat de aceleaşĭ acte ca tată a douĕ fete: Maria, probabil, cea maĭ mare, căsătorită cu Vintilă păharnicul, cu care a avut un fiŭ Ivaşcu postelnicul; cea de a doua Muşa, despre care nu scim nimic, probabil, a fost confundată cu călugăriţa Praxia [1]).

După aceste date asupra luĭ Cândea pârcălabul şi înfrăţirea luĭ, să ne întórcem acum la testamentul j-seĭ Maria [2]), soţia luĭ Baldovin, şi să urmărim descendenţa femeiască a primilor Golescĭ, arătată de acest testament şi confirmată de întărirea luĭ din 1526.

Despre Stana, considerată ca fiică maĭ mare a luĭ Baldovin, ca şi despre fiica eĭ Maria, nu se póte spune nimic: Stana fiind mórtă la 1525, data testamentuluĭ mameĭ sale, iar despre Maria, fiind-că nu o putem bine deosebi dintre jupânesele timpuluĭ, cu acest nume [3]). Că Stana era mórtă la 1525, pare că ne asigură maĭ ales însărcinarea, pe care testatórea Maria şi călugăriţa Magdalina o dă fiuluĭ sĕŭ Ivaşcu, de a cumpĕra, pe lângă zestrea pe care o dă ea nepóteĭ sale Maria, fiica Staneĭ, *o vie în dealul Golescilor, când se va mărita* [4]). Dacă Stana ar fi trăit la 1525 nu se putea să nu fie menţionată în testament, dacă nu ca părtaşă,—ea fiind căsătorită ar fi fost, póte, prin acésta înlăturată,—dar cel puţin i s'ar fi lăsat însărcinarea saŭ grija de a executa vroinţa testatóreĭ în privinţa fiiceĭ sale. Tăcerea testamentuluĭ în acéstă privinţă nu póte fi, cred, de cât ast-fel înţelésă.

---

[1]) D. St. Grecianu a exprimat părerea, când-va, în notiţele D-sale asupra familieĭ Golescu, că monahia Praxia ar fi fiica luĭ Cândea, fără să propună şi identitatea pe care o bănuesc.

[2]) Trebue să observ că cercetările din urmă aŭ confirmat presupunerea că numele de călugărie al j-seĭ Maria, este Magdalina. In pachetele Metropolieĭ, de la Archivele Statuluĭ, am găsit, în ultimul timp, douĕ acte originale slave; unul de la Radul Vodă din 1536 Iulie 28, şi altul de la Mihnea Vodă din 1586 Noembre 8, prin care se confirmă unele donaţiunĭ făcute metropolieĭ din Târgovişte de Baldovin şi j-sa luĭ Maria. In cel dintâĭ se dice: «aŭ venit singur Baldovin şi cu j-sa luĭ Maria... de aŭ aşedat 6 suflete la pomelnic, după aceia *iarăşĭ aŭ venit monahia Magdalina...*» Cuprinsul actelor denotă pe primiĭ Golescĭ, cunoscuţĭ nouĕ, iar din citatul reprodus se vede că Magdalina monahia, nu e alta de cât soţia luĭ Baldovin. Prin urmare, se va sci cu siguranţă că testatórea din 1525, mama luĭ Ivaşcu, Calea, Velica şi Stana s'a numit în călugărie monahia Magdalina. (Arch. Stat. Metropolia, Pach. 99 actele No. 2 şi 4).

[3]) Despre fiica Staneĭ, Maria, va maĭ fi vorba în cursul acesteĭ lucrărĭ.

[4]) Vedĭ testamentul din 1525, reprodus maĭ înainte.

Pe Velica, o altă fiică a luĭ Baldovin pârcălabul şi Marieĭ, nu o cunóscem de cât din testament şi întărirea luĭ, şi o identificare a eĭ cu una din cele-l alte Velica, ce trăiaŭ pe acel timp [1]) n'am credut nemerit a încerca, în lipsă de indiciĭ, carĭ să îndreptăţéscă acéstă încercare.

Atât despre Stana şi fiica eĭ Maria, cât şi despre Velica, actele condicilor vieroşane nu ne spun nimic şi, ceva maĭ mult, aceste acte nicĭ nu le cunosc, cel puţin, ca fiice ale luĭ Baldovin şi Marieĭ. Nicăĭerĭ în aceste condice nu aflăm vre-o menţiune despre ele, de şi părţile de moşie ce aŭ format zestrile lor, ale Marieĭ şi Velicăĭ, după testamentul cunoscut, se găsesc maĭ târdiŭ închinate mânăstireĭ Vieroşul. Acéstă lipsă, şi în acéstă condiţiune, e cam curiósă şi în acelaşĭ timp greŭ de explicat. Cu tóte acestea, în condicile vieroşane, se găsesc câte-va acte, în cari se vorbesce de o *monahiă Sara*, care închină mânăstireĭ Vieroşul, fundaţiunea piósă a Golescilor din a doua jumătate a sec. XVI, o parte *din zestrile* pe carĭ ea le primise *de la tatăl sĕŭ Baldovin pârcălabul*. Voiŭ reproduce, în resumat, numaĭ două din aceste acte: ambele de la Alexandru Vodă, primul din 1575 şi cel de al douilea din 1576 [2]). Iată cuprinsul celuĭ dintâiŭ :

«Cu mila luĭ D-deŭ Iω Alexandru Voevod... fiul luĭ Mircea Voevod.....dă domnia mea acéstă poruncă..... sf. mânăstirĭ Vieroşul, hramul intrarea în biserică..... ca să-ĭ fie la Golescĭ un vad de móră, cu vie şi cu un vecĭnic anume Ursul..... pentru că acéstă vie..... iaste de zestre a monahieĭ *Sara*..... pentru că aŭ venit Sara monahia şi *j-sa Caplea* [3]) înaintea domnieĭ mele de aŭ dat..... sf. mânăstirĭ pentru sufletul *Albuluĭ Clucerul*..... 7083/1575, Ghenarie 15».

Coprinsul celuĭ de al doilea sună : «Cu mila luĭ D-deŭ Iω Alexandru Voevod fiul luĭ Mircea Voevod da domnia mea...... monahieĭ Sara..... moşia din Golescĭ şi Băltenĭ,

---

[1]) Printre carĭ, maĭ însemnată, Velica din Şitoia, pe timpul luĭ Pĕtraşcu Vodă, care a avut o fiică Maria şi stăpânise satul Vianul, cumpĕrat maĭ apoĭ de Radul, armaşul din Cepturoia, de la j-sa Maria din Coiani; apoĭ o Velică, soţia luĭ Vodă Banul, tot prin a doua jumătate a sec. XVI.

[2]) Ambele aceste acte sunt reproduse după condica mânăstireĭ Vieroşul. Vol. III a Comis. Documentale, de la Museŭ.

[3]) Nume obicĭnuit pe acel timp, în care cunosc maĭ multe Caplea. După cum voiŭ dovedi maĭ în urmă, acéstă Caplea, nepóta monahieĭ Sara, fiica luĭ Ivaşcu păharnic, este soţia luĭ Radu Clucerul, tatăl cunoscutuluĭ vornic Ivaşcu, din timpul luĭ Alexandru, fiul luĭ Mircea Vodă. Printre jupânesele din acea epocă cu acest nume, amintesc între altele pe : Caplea, mama Vladuluĭ Banul; pe soţia luĭ Cristian Log., Caplea sora luĭ Teodosie Banul, a căruĭ fiică, (a luĭ Teodosie), Caplea Spătărésa s'a căsătorit, *după* 1555. Documentele timpuluĭ ne maĭ vorbesc încă de o Caplea Cocorască, iar la Brâncovenĭ, o fiică a luĭ Mateĭ al Margăĭ se numea tot Caplea, care era decĭ soră cu Danciul Vornicul, tatăl luĭ Mateĭ Basarab. Omit pe altele lipsite de interes.

pentru că sunt ale eĭ drepte moşteniri *de la tatăl eĭ Baldovin pârcălabul...* pentru că s'a plâns de amestecul luĭ *Ivaşcu, marele vornic,* că el nu trebue să aibă nicĭ un amestec, căcĭ sunt de la tatăl eĭ Baldovin..... iar după mórtea eĭ tóte moşiile şi satele să fie *j-seĭ Capleĭ, nepótei sale* şi *Neacşăĭ, fiiceĭ nepóteĭ sale Caplei,* pentru că aşa a întocmit însăşĭ monahia Sara din timpul luĭ Pătraşcu Voevod. Iar o vie ce este în satul Golescĭ, ce a fost eĭ de zestre de la părinţiĭ eĭ, să fie sf. mânăstirĭ ce se dice Vieroşul, pentru sufletul eĭ şi al părinţilor eĭ..... 7084 1576, Maĭ 18.»

Albul Clucerul, din primul act, mort la acea dată, e fratele cunoscutuluĭ mare vornic Ivaşcu, din actul din urmă, ambiĭ fiĭ aĭ jupâneseĭ Caplea, care insoţise pe monahia Sara la 1575, în faţa voevoduluĭ Alexandru, consimţind şi ea la donaţiunea făcută mânăstireĭ pentru sufletul fiuluĭ sěŭ Albul. *Neacşa, fiica nepóteĭ..... Caplea* este, după cum voiŭ dovedi, la locul sěŭ, soră cu Ivaşcu, marele vornic, şi cu Albul clucerul. In sfârşit, nu încape îndoială că Baldovin pârcălabul, de la care monahia Sara, ca fiică, primise zestrile sale, de care dispune în aceste douě acte, nu este altul de cât soţul Marieĭ, testatórea din 1525 [1]).

Crisovul din 1576 determină, după cum se vede, fórte bine locul, pe care îl ocupă în genealogia familieĭ Golescu, acéstă monahie Sara, neliniştită în posesiunea zestrilor sale de marele vornic Ivaşcu, fiul nepóteĭ sale Caplea [2]); e fiica luĭ Baldovin pârcălabul, dice actul, şi e prin urmare soră cu Ivaşcu păharnicul, nu vornicul, şi e, firesce, mătuşa fiiceĭ acestuia, a Capleĭ, după cum fórte bine se exprimă actul.

Testamentul însă, şi întărirea luĭ, nu cunosc de fiice ale luĭ Baldovin şi Marieĭ de cât pe Stana, Velica şi Calea, şi nu conţin vre-o scire despre vre-o altă fiică, monahia Sara, de şi acésta se consideră ca o fiică a luĭ Baldovin. Cum se explică acéstă nepotrivire dintre actele condicilor vieroşane şi testamentul din 1525?

Fiica luĭ Baldovin pârcălabul din actele luĭ Alexandru Voevod, fiind arătată numaĭ cu numele sěŭ de călugărie, şi testamentul din 1525 şi întărirea luĭ din 1526, nedând de cât numele de mirenie al celor treĭ fiice ale testatóreĭ şi soţuluĭ eĭ, urméză că monahia Sara trebue neapărat căutată printre cele treĭ fiice ale luĭ Baldovin, numite la 1525 cu numele lor mirenesc. Că una din acestea trebue să fie, o dovedesce faptul că testamentul jupâneseĭ Maria era singurul act în care trebuia să se arate toţĭ copiiĭ şi maĭ ales fetele, cărora le aşédă zestrile bătrâna testatóre şi el

[1]) Compararea acestor acte cu testamentul şi întărirea luĭ, din care se vede identitatea moşiilor acestor acte, e suficientă pentru a ne întări acéstă credinţă.

[2]) De şi din acest act nu resultă acéstă legătură, ea va resulta, însă, din schiţa genealogică ce va însoţi acéstă primă parte a istoriculuĭ familieĭ Golescu.

nu ne vorbesce de vre-o altă fiică de cât de cele treĭ cunoscute. Şi ca să admitem că s'ar maĭ fi putut nasce, posterior testamentuluĭ din 1525, vre-un copil, nu vĕd necesitatea, maĭ ales că s'ar opune faptul că testatórea de atuncĭ, călugărindu-se, n'ar fi neglijat să ne vorbéscă în întărirea testamentuluĭ sĕŭ, de noul copil născut, — dacă s'ar fi întâmplat acésta — în intervalul de la data actuluĭ din 1525 şi până la aceia a întărireĭ luĭ în 1526, când ea era călugăriţă. Chiar călugărirea testatóreĭ din 1525 înlătură posibilitatea supravenireĭ vre-unuĭ copil după acéstă dată.

Ast-fel fiind, rĕmâne să vedem cu care din cele treĭ fiice arătate de actele din 1525 şi 1526, putem identifica pe monahia Sara din crisóvele luĭ Alexandru Vodă din 1575 şi 1576.

Incepem cu Stana — admisă ca cea maĭ mare fiică a luĭ Baldovin — cu care, evident, că nu o putem identifica din causă că ea nicĭ nu trăia la 1525, când mama sa Maria îşĭ face testamentul; chiar dacă ar fi fost călugăriţă, ceea-ce nu e de admis, totuşĭ documentul n'ar fi neglijat să spună, saŭ cel puţin testatórea ar fi adăugat ceva în actul sĕŭ, care ne-ar fi dat să înţelegem acest lucru.

Cu Calea, altă fiică a luĭ Baldovin, iarăşĭ nu o putem, pentru motivul că acésta, de şi s'a călugărit, a luat un alt nume pe care actele vieroşane ni-l fac cunoscut.

Rĕmâne, prin urmare, singură Velica, pe care am putea să o credem identică cu monahia Sara din 1575 [1]. E drept că atât testamentul din 1525 cât şi întărirea luĭ din 1526 ne arată constant aceleaşĭ moşiĭ, ca formând zestrile Velicăĭ, ca parte din moştenirea părintéscă şi carĭ se deosibesc de acelea carĭ aŭ format zestrile monahieĭ Sara, primite, după cum spune singură, de la tatăl sĕŭ Baldovin pârcălabul. De şi monahia Sara are zestre moşiĭ din Golescĭ şi din Băltenĭ, după crisóvele luĭ Alexandru

[1]) E afară de orĭ-ce îndoială că monahia Sara trebue să fie una din cele treĭ fiice din testamentul din 1525 şi am vĕḑut că nu póte fi Stana — pentru care ar fi vorbit faptul că cuvîntul Sara, nume călugăresc, începe cu iniţiala numeluĭ mirenesc; Calea de asemenea nu, fiind-că acésta călugărindu-se, s'a numit Praxia, şi decĭ se impune de la sine că trebue să fie Velica. Nu m'am putut opri la ideia că monahia Sara ar fi o fiică naturală a luĭ Baldovin pârcălabul, după cum îmĭ observa cine-va şi nicĭ ca fiică din altă căsătorie. Identitatea acésta a monahieĭ Sara în persóna Velicăĭ, póte fi cu atât maĭ mult susţinută cu cât Stana — nu maĭ vorbesc de Calea — se scie, a avut o fiică, care trăia pe timpul luĭ Pĕtraşcu Vodă, pe când monahia Sara hotărâse ce se va întâmpla cu zestrile sale, şi decĭ, dacă admitem că ea este identică cu Stana, ar fi fost maĭ natural, ca ea să dea fiiceĭ, ĭar nu nepóteĭ sale şi fiiceĭ acesteia.

Vodă, iar Velica, numaĭ partea luĭ Stan din Dobroescĭ, după testamentul din 1525, părţĭ din patrimoniul Golescilor, fără îndoială, deosebite,—totuşĭ nimic nu ne împedică, pentru a explica acéstă deosebire, să presupunem că Velica saŭ — să o admitem — monahia Sara, a făcut schimb cu vre-una din surorile sale, schimb ce ar explica de ce la 1575 zestrile sale sunt deosebite de acelea fixate prin testamentul din 1525. Chiar fără acest schimb deosebirea zestrilor Velicăĭ de ale monahieĭ Sara, care s'ar opune identificăreĭ acestor două fiice ale luĭ Baldovin pârcălabul, s'ar putea explica prin însuşĭ testamentul jupâneseĭ Maria. Cunoscênd disposiţiunea finală din testamentul din 1525 «că afară de nu va rĕmânea din Ivaşcu nicĭ feciorĭ, nicĭ fete, nicĭ nepoţĭ, atuncea bucatele orĭ-cât se vor alege, să nu se vîndă, cĭ să rĕmână surorilor luĭ anume Calea, Velica şi nepóteĭ Marieĭ», ne putem *în cât-va* explica aflarea în posesiunea monahieĭ Sareĭ a unor părţĭ de moşiĭ din Golescĭ şi Băltenĭ. Mórtea luĭ Ivaşcu paharnicul, întâmplată póte pe la 1530, va fi fost un motiv pentru o nouĕ împărţire a avereĭ Golescilor, conform dorinţeĭ testatóreĭ, şi de şi Ivaşcu avea copiĭ, cu tóte acestea, eĭ fiind minorĭ, trebue să admitem că o bună parte din averile luĭ aŭ trecut, măcar pentru îngrijire, la una din surorile luĭ. Chiar faptul că monahia Sara apare alăturĭ cu Caplea, nepóta sa, fiica luĭ Ivaşcu, căreia îĭ dă o parte din aşa ḑisele zestrile sale, întăresce şi maĭ mult acéstă credinţă: ea, fiind, óre-cum, obligată la acésta.

In lipsă de alte informaţiunĭ carĭ să ne lămurésca alt-fel asupra personalităţeĭ acesteĭ monahiĭ Sara, susţin pe basa consideraţiunilor arătate, că monahia Sara din 1575, care neapărat a trebuit să figureze în testamentul din 1525, nu este alta de cât jupânésa Velica, una din fiicele luĭ Baldovin pârcălabul.

Pe lângă descendenţiĭ luĭ Baldovin şi Marieĭ, despre carĭ am vorbit, testamentul din 1525, după cum am vĕḑut, ne maĭ vorbesce şi de o altă fiică, Calea, cunoscută sub acest nume şi în aceiaşĭ calitate şi documentelor condicilor vieroşane. Dintre toţĭ copiiĭ Marieĭ, arătaţĭ în testamentul eĭ din 1525, numaĭ Ivaşcu paharnicul şi cu sora luĭ Calea, sunt cunoscuţĭ acestor acte, fără însă ca legătura dintre eĭ să fie spusă.

Pe Calea, actele vieroşane ne-o presintă la vre-o câţĭ-va anĭ după întărirea călugăriţeĭ Magdalina, pe la 1540, alăturea cu soţul eĭ, Borcea Şetrarul din Vrănescĭ, pentru prima óră, dar, de sigur, căsătoria lor s'a întâmplat cu mult înainte de acéstă dată, póte,

imediat după 1526 [1]); acésta pare că ne-o dovedesce cuprinsul următoruluĭ crisov :

«Cu mila luĭ D-ḍeŭ Iω RadulVoevod..... feciorul...... RaduluĭVoevod..... dă d-nia mea acéstă poruncă a d-nieĭ mele *Călugăriţeĭ Anghelineĭ* [2]) şi feteĭ sale *Caleĭ*, ca să aibă moşie in *Golescĭ*, partea eĭ tótă şi satul *Băltenii* tot, şi *Mărăcinenii*..... *pentru că aŭ fost ale lor bătrâne şi drépte moşiĭ*..... pentru că aŭ venit singură călugăriţa *Anghelina* cu fata eĭ *Calea*, decĭ aşa *aŭ înfrăţit ele singure pe nepóta lor Caplea* [3]) pre acestea ce's maĭ sus ḍise..... pentru că aŭ luat'o pre ea ca *să le fie în loc de feciorĭ şi fete*..... pentru că aŭ luat'o călugăriţa Anghelina şi fata eĭ Calea pe nepóta sa Caplea de la *mâne-sa Neacşa* şi încă dinaintea tuturor boierilor domnieĭ mele, pentru că n'aŭ alţĭ feciorĭ şi fete..... *pentru a ţinea nepóta sa ocinele şi ţiganiĭ*, pentru că aŭ fost luat ele de a lor bună-voe..... *şi cu ştirea tuturor boierilor*...... *şi cu ştirea megiaşilor*..... Insă să se scie pentru óre-carĭ sate şi ţiganĭ ce aŭ fost vîndut *Borcea Şetrarul*, ginerile Anghelineĭ Călugăriţeĭ, *bărbatul Capleĭ* [3]), după mórtea luĭ *Ivaşcu, tatăl Capleĭ*, încă multe scule de aur şi de argint ce le-aŭ fost luat însăşĭ Borcea Şetrarul de la mâna *Neacşăĭ, mama* [4]) —— jupâneseĭ Capleĭ...... Drept aceia am dat domnia mea jupâneseĭ *Capleĭ*, nepóta călugăriţeĭ *Anghelineĭ*, şi feteĭ eĭ *Caplea*, aceste moşiĭ şi sate şi ţiganĭ..... 1 Septembrie 1540 [5]).»

Pentru genealogia familieĭ, crisovul are o deosebită importanţă, şi acéstă còpie ast-fel cum e reprodusă aci a fost într'adins alésă dintre cele-l-alte din condicile vieroşane [6]).

Din acest crisov constatăm următórele fapte: Călugăriţa Magdalina — numele exact al călugăriţeĭ, mama Caleĭ — fiica şi ginerile eĭ înfrăţesc pe nepóta lor Caplea, fiica luĭ Ivaşcu şi Neacşa,

---

[1]) Se póte ca să se fi căsătorit şi chiar înainte de acéstă dată.

[2]) Actul fiind din condicile vieroşane, se explică de ce fosta soţie a luĭ Baldovin e numită călugăriţa Anghelina, în loc de adevĕratul nume Magdalina.

[3]) E, fără îndoială, o greşală de transcriere în acéstă copie; s'a ḍis Caplea în loc de Calea, şi acéstă greşală n'a fost observată şi s'a admis de bună acéstă legătură dintre Borcea şi Caplea. Nu era tocmaĭ greŭ să se observe greşala din chiar sensul actuluĭ, maĭ ales în partea finală. Apoĭ în aceiaşi condică cu câte-va paginĭ maĭ înainte sunt încă vre-o două copiĭ ale aceluiaşĭ crisov, una chiar slavonă şi tóte aŭ Calea, nu Caplea, ceea-ce nicĭ nu se putea. Pe baza acesteĭ greşelĭ se închipuia o genealogie cu desăvârşire neadmisibilă; am fi avut din Calea prin fiica sa adoptivă Caplea, căsătorită cu Borcea, o altă Caplea, care s'ar fi căsătorit cu Radul Clucerul. Acéstă greşală a fost combinată cu o alta de traducere dintr'un alt act, despre care voiŭ vorbi maĭ în urmă.

[4]) La acéstă còpie, în acest loc, ḍice o notă făcută în josul pagineĭ din condică, «lipsesce ceva în original.» După tóte probabilităţile, nu lipsesce nimic, va fi fost póte puţin rupt la cuvîntul jupaniţa, din care s'ar fi putut citi numaĭ finalul.

[5]) Din condica mânăstireĭ Vieroşul, vol. III, pag. 4—6, saŭ fragmentul din Corpul Brâncovenesc, vol. I, pag. 39 (cernélă) saŭ 678 creion. Sunt maĭ multe còpiĭ române şi slave.

[6]) Veḍĭ nota 3.

pentru a-ĭ asigura stăpânirea peste bucatele, ţiganiĭ şi moşiile strămoşescĭ. Acéstă înfrăţire, în scopul de a moşteni, era provocată de dorinţa, pe care deja Magdalina călugăriţa o manifestase în 1525 în diata sa, adică «să nu fie vîndare» şi era decĭ un mijloc de a împedica înstreinarea avereĭ Golescilor.

Infrăţirea pe moşiile lor — ale Magdalineĭ şi Caleĭ — a fost precedată, după cum spune actul, de înfierea Capleĭ, «de luarea eĭ... de la mâne-sa Neacşa, pentru a le fi lor în loc de feciorĭ şi fete» din causă că şi Magdalina, dar maĭ ales fiica eĭ Calea şi soţul eĭ, eraŭ lipsiţĭ de copiĭ.

Infierea acésta a Capleĭ a avut consecinţe de o deosebită importanţă pentru familia Golescu; luată de la mama-sa Neacşa, o streină de acéstă familie, învestită cu tóte drepturile de moştenire la averea strămoşéscă dinspre tatăl sĕŭ, a fost destinată să continue familia acestuia, lipsită în acel timp de orĭ-ce altă descendenţă.

Tot din act maĭ resultă că adopţiunea Capleĭ a fost urmată de luarea unor scule «de aur şi de argint» de la mâna mameĭ sale Neacşa [1]), după mórtea luĭ Ivaşcu, soţul eĭ, de către Borcea Şetrarul, fapt ce a făcut pe uniĭ să crédă—luând de exactă còpia după care am reprodus actul—că el era soţul Capleĭ.

Din toate aceste constatărĭ, ceia ce ne interesează, în deosebĭ, este mărturisirea pe care o face Magdalina, dar maĭ cu deosebire Borcea şi Calea, lipsa de alţĭ feciorĭ şi fete, care trebue să se refere maĭ ales la ceĭ din urmă, pentru că scim care a fost şi era, în acel timp, descendenţa călugăriţeĭ Magdalina. Din expresiunea «alţĭ feciorĭ şi fete» trebue să înţelegem că «alte» se referă la Magdalina, pe când lipsa completă de feciorĭ şi fete, *nu de alţĭ* se referă exclusiv numaĭ la Borcea şi Calea, carĭ nu numaĭ că nu aveaŭ copiĭ, dar cu siguranţă că perduseră orĭ ce speranţă de a maĭ avea de aci în colo, ceia ce i-a şi decis să înfieze pe nepóta lor, propriŭ dis a Caleĭ, supunêndu-se, în acelaş timp, şi voinţeĭ testatóreĭ din 1525, care trăia încă.

Prin urmare acéstă decisiune şi în aceste condiţiunĭ ne dovedesce că, însoţirea Caleĭ cu Borcea Şetrarul trebue să se fi făcut cu un însemnat numĕr de anĭ maĭ înainte de data acestuĭ act, pentru ca eĭ la 1540, fără copiĭ, să fi fost în aşa situaţiune în cât să nu maĭ pótă spera că vor maĭ avea de acum în colo.

După cum nu se póte precisa data căsătorieĭ Caleĭ cu Borcea, tot aşa nu se póte spune aceea a morţeĭ acestuia, despre

[1]) Ceia-ce ar corespunde cu căsătoria Capleĭ, întâmplată prin 1538.

care avem prima menţiune prin 1571, cu tóte că după două acte de la Pĕtraşcu Vodă am putea presupune cu siguranţă aprópe, că el nu maĭ trăia chiar din 1555 [1]).

Condica mânăstireĭ Vieroşul ne a conservat un act de la Alexandru Vodă în care ni se spune că, după mórtea luĭ Borcea, soţia sa Calea s'a călugărit, fără să ni se arate data când s'a întâmplat acésta, care însă ar putea fi admisă ca nefiind prea depărtată de aceia a crisovuluĭ luĭ Radu Vodă, reprodus maĭ sus. In primiĭ anĭ aĭ domnieĭ sale Alexandru Vodă dă credincioşilor sĕĭ boerĭ Ivaşcu vel armaş pe atuncĭ, şi frateluĭ sĕŭ Albul portar, între alte acte şi următorul crisov:

«Cu mila luĭ D-deŭ Iω Alexandru Voevod... feciorul (luĭ) Mircea Voevod nepot [luĭ] Mihnea Voevod dă domnia mea acéstă poruncă a domnieĭ mele luĭ jup. *Ivaşcu* vel armaş şi luĭ jup. *Albul* vel portar ca să le fie lor moşie şi vecinicĭ partea luĭ *Borcea*... pentru că a treia parte... aŭ fost de moştenire luĭ *Borcea soţul jupânesei Caleĭ Borcioaeĭ. Apoĭ într'aceia eĭ s'aŭ întocmit în viaţă cum că cuĭ i se va întâmpla maĭ înainte mórte, iar bucatele lor şi agonisćla lor să fie celuĭ ce va rĕmânea.* Apoĭ într'aceia s'a întâmplat mórtea luĭ Borcea, iar bucatele şi moşiile şi vecinicĭ şi ţiganĭ aŭ rămas la mâna j-seĭ Caleĭ soţia luĭ Borcea, *iar ea nu s'a măritat, ci s'a tuns şi a luat chip îngeresc şi anume Praxia* şi a ţinut tóte bucatele şi agoniseală bărbatuluĭ sĕŭ Borcea. Iar după aceia Borcea, nepotul luĭ Borcea, el a căḑut înaintea cinstiţilor dregătorĭ aĭ d-nieĭ mele maĭ sus numiţĭ..... cum că să-ĭ scóţă partea unchiuluĭ sĕŭ Borcea de la *călugăriţa Praxia,* iar el a dat cinstiţilor dregătorĭ aĭ d-nieĭ mele satul Crăcianĭ [2])... Apoĭ într'aceia dregătoriĭ d-nieĭ mele... eĭ înşişĭ aŭ ḑis călugăriţeĭ Praxieĭ ca să i dea partea unchiuluĭ sĕŭ Borcea tótă la mâna nepotuluĭ Borcea, iar ea nicĭ într'un chip n'a voit... (se amintesce de o legătură făcută între călugăriţa Praxia şi Ivaşcu şi Albul, ca aceştia să o hrănescă cât va trăi ea în schimbul averilor eĭ, şi de reclamaţiunea făcută de Borcea contra luĭ Ivaşcu şi Albul)... 30 Septembre 1571 [3]).

---

[1]) Unul din aceste crisóve e păstrat în copie la Academie în pachetul XXIX, iar cel-alt este din condica mânăstireĭ Vieroşul, vol. III, p. 9, 13; reprodus şi de D-l Gr. G. Tocilescu în Fóia Societăţeĭ Românismuluĭ. In ambele aceste crisóve e vorba de călugăriţa Praxia, care e Calea soţia luĭ Borcea şi care s'a călugărit, după cum spune actul din 1571, *după mórtea luĭ Borcea Şetrarul.* Se póte ca acest an 1555, să fie acela în care s'a călugărit Calea, după cum se póte fórte bine ca acésta să se fi întâmplat cu mult maĭ înainte.

[2]) Se scie acésta din Condica Vieroşuluĭ crisovul luĭ Alexandrul Vodă din 1571, Maĭ 12, prin care se întăresce, numaĭ luĭ Albul, stăpânirea peste partea din Vrănescĭ a luĭ Neagoe Spânaci ot Vrănescĭ, pe care Albul o dă luĭ Borcea, nepotul luĭ Neagoe, pentru serviciile ce i le făcuse.

[3]) Infrăţirĭ între soţĭ, saŭ tocmelĭ cum ḑice acest act, se găsesc multe prin actele nóstre vechĭ. Ele eraŭ unul, dacă nu singurul mijloc de a asigura supravieţuitoruluĭ soţ stăpânirea asupra averilor agonisite în viaţa lor. E, póte, cam de acelaş fel cu înfierea fiicelor drept fecĭorĭ de către părinţĭ în vederea aceluiaş scop.

Procesul ridicat de Borcea, nepotul bătrânuluĭ Borcea soţul Caleĭ, boerilor Goleştĭ, Ivaşcu şi Albul şi maĭ apoĭ şi mănăstireĭ Vieroş pentru revendicarea unor părţĭ din moşiile unchiuluĭ sĕŭ, ajunse în posesiunea acestora în urma uneĭ tocmelĭ cu monahia Praxia, fosta soţie a luĭ Borcea cel bătrân,—a provocat crisovul reprodus, care are evident importanţa sa atât pentru genealogia familieĭ cât şi pentru un istoric al proprietăţilor familieĭ [1]).

Monahia Praxia din documentele familieĭ Golescu, nefiind până acum îndestul de bine cunoscută, încurcase, în lipsa cunóşcereĭ acestuĭ act, pe primul întocmitor al genealogieĭ familieĭ Golescu. Acum ea este în sfârşit pusă la locul ce trebue să-l ocupe printre Golescĭ sec. XVI; actul e fórte clar: Monahia Praxia este jupânésa Calea, soţia luĭ Borcea Şetrarul din Vrănescĭ, fiica Marieĭ şi a luĭ Baldovin. Rĕmasă vĕduvă, nu la data acestuĭ act, ci cu mult maĭ înainte, de şi stăpânitóre a unor părţĭ din averea strămoşéscă, a avereĭ soţuluĭ eĭ Borcea şi a celor agonisite în viaţa lor, în urma tocmeleĭ făcută pe când trăia Borcea, saŭ înfrăţireĭ, cum ḑic unele acte, ea totuşĭ nu s'a măritat ci «s'a tuns şi a luat chip îngeresc» şi nume monahal de Praxia [2]).

Prin urmare monahia Praxia, saŭ Epraxia, cum se găsesce în câte-va acte, care ne întâmpină în documentele relative la familie, din sec. XVI, pe care D-l St. Grecĭanu o considera când ca fiică a luĭ Cândea--identificând'o, am bănuit, cu fiica acestuia Muşa,— când ca a luĭ Radul Clucerul, soră cu Ivaşcu şi Albul, monahia Praxia, ḑic, nu este de cât móşă acestora, prin fiica sa adoptivă, Caplea, mama acestor douĭ însemnaţĭ boerĭ Goleştĭ [3]).

Ceia ce a contribuit să facă greŭ de aflat locul exact ce trebue să-l ocupe monahia Praxia în genealogia familieĭ, pentru sec. XVI, a fost şi faptul că multe din documentele vieroşane cunosc pe soţia luĭ Borcea Şetrarul sub numele de călugăriţa Calea Borcióia, care nu e de cât monahia Praxia din documentul luĭ Alexandru Vodă din 1571. Aceste douĕ nume— monahia

[1]) Acest istoric al proprietăţilor ar fi de fórte mare folos pentru genealogia familieĭ şi chiar pentru originea eĭ;—moşiile ne ajută fórte mult pentru determinarea unor persóne asupra cărora nu avem indicaţiunĭ precise.

El era cu atât maĭ necesar de făcut cu cât cercetările pentru întocmirea geneologieĭ familieĭ trebuesc făcute în jurul acestor proprietăţĭ. Familia trebue urmărită pe regiunea pe care apare în primele acte şi maĭ cu deosibire în jurul moşieĭ de la care a luat numele.

[2]) Iată un nume călugăresc, care mĕ îndreptăţia să afirm că, sunt şi excepţiĭ la regula, maĭ tot-d'a-una observată, că numele de călugărie începea cu iniţiala numeluĭ mirean.

[3]) Veḑĭ tabela genealogică pentru aceste începuturĭ, maĭ departe pag. 267.

Praxia şi călugăriţa Borcióia,—pentru a numi pe una şi aceiaşĭ persónă, nu e ceva cu totul neobicĭnuit în documentele nóstre şi chiar adĭ; Praxia era numele primit odată cu «tunderea şi luarea chipuluĭ îngeresc» iar călugăriţa Borcióia acela sub care era în de obşte cunoscută.

Cea dintâĭ menţiune despre acéstă monahie Praxia, am găsit-o într'un crisov al luĭ Pĕtraşcu Vodă, din 1555 Iulie 7, păstrat în còpie la Academie. Acéstă dată am putea să o admitem ca maĭ apropiată de mórtea luĭ Borcea şi de trecerea Caleĭ la viaţa monahală, iar cea dîntâĭ cu numele de Borcióia, pare să fie în documentul din 1571, reprodus maĭ sus [1]).

E de observat chiar că în actele relative la procesul dintre rudele luĭ Borcea Şetrarul şi Calea saŭ nepoţiĭ eĭ Ivaşcu şi Albul şi mânăstirea Vieroşul, căreia i se închinase tótă averea Caleĭ, acésta este numită tot-d'a-una cu numele de călugăriţa Calea Borcióia, saŭ Borcióia din Crăciani saŭ simplu Borcióia. S'ar putea pretinde de aci, că acéstă numire era datorită faptuluĭ că se credea că prin acesta se justifică drepturile sale asupra averilor rĕmase de la Borcea [2]).

Peripeţiile acestor procese, în carĭ pe lângă nepotul luĭ Borcea cel bătrân, maĭ intervine şi un Neagoe Meiot ot Bălăşestĭ, [3]) o altă rudă de a luĭ Borcea, ar interesa un istoric al proprietăţilor mănăstireĭ şi familieĭ, dar nicĭ de cum pe acela al familieĭ, din care causă nicĭ nu vor fi aci urmărite.

Pe călugăriţa Borcióia o maĭ găsim amintită în actele de confirmarea unor donaţiunĭ mănăstireĭ Vieroşul, până în ultima decenie a sec. XVI, dese orĭ alăturea cu fiica sa adoptivă Caplea [4])

---

[1]) Vedĭ acest act complet în Condica Vieroşuluĭ, vol. I, pag. 97, de la Archivele Statuluĭ.

[2]) S'ar putea iarăşĭ presupune că ea a fost cunoscută sub numele de călugăriţa Borcióia, după mórtea eĭ, când numele luat de ea când «s'a tuns» nu maĭ era cunoscut. Ca probă ar putea servi actul luĭ Alexandru Vodă din 1571, în care amintindu-se de numele pe care l'a primit «când a luat chip îngeresc» nu se face de cât să caută a se arata că, Borcióia călugăriţa este identică cu monahia Praxia din actele aduse, fie de Ivaşcu, fie de mănăstirea Vieroşul pentru ca să se susţină drepturile de stăpânire asupra averilor luĭ Borcea, date lor de Calea, pe când se numea monahia Praxia.

[3]) După cum resultă dintr'un crisov al luĭ Mihnea Vodă, din 1587 Ghenarie 11, transcris în condica mănăstireĭ Vieroşul vol. III, pag, 711 şi urm. (Musĕŭ).

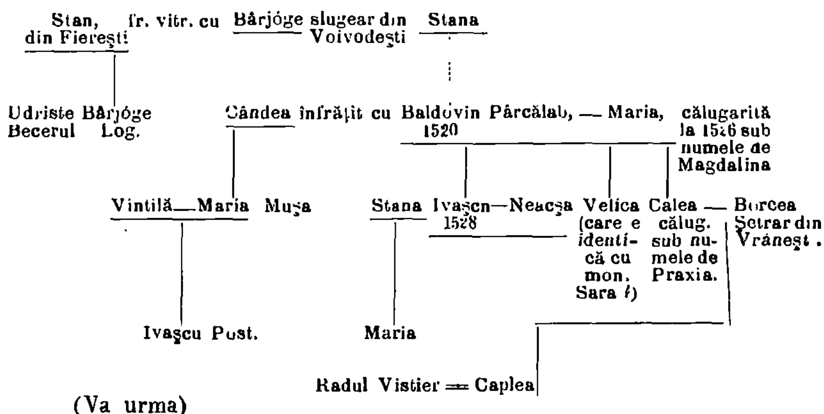
[4]) Aşa e crisovul luĭ Mihnea Vodă, din 1586 Ianuarie 11, unde figuréză singură sub numele de «Călugăriţa Borcióe»; Idem, din 1588 Ianuarie 20 alăturea cu «Caplea din Goleştĭ»; Idem, din 1590 Ghenarie 13, numită «Borcióia din Crăcianĭ»; Idem, din 1590 saŭ 1591 în care se dice că «aŭ venit însuşĭ Borcióia înaintea d-nieĭ mele de aŭ dat mănăstireĭ Vieroşul... iar după aceia călugăriĭ de la Vieroş aŭ avut pâră cu Neagoe armaşul». Fără îndoială că nu la data actuluĭ s'a dus Borcióia înaintea luĭ Mihnea Vodă, ci mult maĭ înainte. Tóte aceste crisoave sunt din condica mănăstireĭ Vieroşul vol. I, pag. 107, 119, 154—5, şi III, pag. 27.

Ea este a treia dintre Golescele acestuĭ secol carĭ s'aŭ călugărit; cea dîntâĭ Maria, soţia luĭ Baldovin, devenită după 1526 călugăriţa Magdalina, fiica eĭ Velica, identică cu monahia Sara, şi Calea, monahia Epraxia, care inspirând aceleaşĭ pióse sentimente şi fiiceĭ sale adoptive Caplea, s'a călugărit şi acésta.

Prin înfrăţirea Capleĭ de către mătuşa sa Calea, pe la 1540, întinsul patrimoniŭ al familieĭ Golescu se concentra în mâna eĭ, iar prin căsătoria eĭ, întâmplată cu puţin maĭ înainte de înfrăţirea amintită, familia intra într'o nouă fasă, care forméză partea a doua a studiuluĭ nostru.

Ast-fel se presintă după actele cunoscute nouĕ, începuturile familieĭ Golescu; din nesigure şi necomplete, cum apăreaŭ ele după condicile Vieroşane, aŭ devenit relativ mult maĭ complete şi ni se presintă în totul sigure, după ce aŭ fost îndreptate şi completate cu actele păstrate la Academie.

De legătura care se va stabili acum, între aceste începuturĭ, necunoscute până adĭ în acéstă formă, cu aceĭ representanţĭ aĭ familieĭ cu carĭ se începea genealogia Golescilor de ceĭ carĭ s'aŭ ocupat până acum cu acéstă familie, va depinde, în parte, şi convingerea de exactitatea celor spuse şi admiterea acestor începuturĭ în acéstă formă.

(Va urma)

ELIE NICOLESCU.

DOUĔ STATUÏ ANTICE DIN MICIA

Pe pămêntul classic al Dacieĭ s'a găsit un numĕr însemnat de monumente artistice din epoca romană carĭ nu sunt încă bine studiate, şi maĭ ales nu sunt în bune desemnurĭ publicate. O simplă visită a museelor publice şi a colecţiunilor particulare din Transilvania ne încredinţează că, de şi n'aŭ lipsit silinţele pline de merit a câtor-va învĕţaţĭ şi a societăţilor sciinţifice, totuşĭ maĭ rĕmâne încă mult de făcut.

Magistrul nostru d. Al. Conze, pe când era professor de archeologie la Universitatea din Viena, începuse, cu ajutorul Academieĭ de sciinţe, să adune în bune desemnurĭ saŭ fotografiĭ sculpturile romane aflate în diferitele provinciĭ ale Monarchieĭ şi să le facă accesibile pentru utilisarea sciinţifică[1]). Lucrarea a fost întru cât-va continuată de către comisiunea centrală a monumentelor şi de către Seminariul archeologico-epigrafic de pe lângă Universitatea Vieneză, a căruĭa sarcină maĭ departe este astă-ḑĭ dusă de către Institutul archeologic austriac. Academia ungară, ca şi direcţiunea Muzeuluĭ din Budapesta, a contribuit mult la studiarea unor asemenea rĕmăşiţe. Pentru Transilvania însă în special, lipsesce stăpînirea definitiv sciinţifică a materialuluĭ archeologic. Numaĭ când acesta va fi adunat şi dat la lumină în chip sistematic, apoĭ revisuit şi prelucrat ca un întreg, vom putea avea elementele necesare nu numaĭ pentru cunóscerea arteĭ provinciale romane ce s'a desvoltat în Dacia Traĭană, dar încă şi pentru deslegarea unor cestiunĭ de caracter local istoric saŭ etnografic. Aşa, bună-óră,

---

[1]) *Römische Bildwerke einheimischen Fundorts in Oesterreich*. I-III Heft, Wien, 1872—77.

forma particulară de representaţiune ce Liber Pater a căpătat pe monumentele plastice ale Dacieĭ, vine să întărescă faptul resultat din atestaţiunea monumentelor epigrafice, că acéstă divinitate, fiind identificată de populaţiunea indigenă dacă cu Dionysos-Sabazius, a devenit ḑeul naţional al provincieĭ şi al legiunilor din Dacia, în carĭ elementul dac era destul de puternic representat [1]). Cestiunĭ analoge pot fi încă deslegate prin studiul comparativ al representaţiunilor plastice, ĭar ca dovadă despre însemnĕtatea arteĭ provinciale în Dacia Traĭană servă între altele cele douĕ statuĭ despre care avem să vorbim în notiţa de faţă.

Cu ocasiunea escursiuneĭ întreprinsă în Transilvania de către Societatea Istorică Română în luna iunie 1902, am visitat şi castelul de la Maros-Németi al d-luĭ Comite dr. Géza Kuun, vice-preşedinte al Academieĭ Maghiare şi preşedinte al Societăţiĭ istorice din Deva. Pe lângă preţiósele monumente epigrafice şi sculpturalĭ expuse în întinsul şi frumosul parc al castelului şi provenite tóte din ruinele cetăţiĭ romane din apropiere : *Micia* (aḑĭ Mincĭa [2]), douĕ statuĭ ne-a atras deosebită luare aminte; le reproducem aci (fig. 1 şi 2) după fotografiele ce a bine-voit a ni le pune la disposiţiune d. Comite Kuun. Ambele sunt în mărime naturală, fig. 1 avînd înălţime 1 m. 50; fig. 2: 1 m. 40; ambele sunt din acelaş material: o pĕtră vînătă cu grăunte fin; ambele presintă óre-care asemănare în posiţiunea persónelor şi în chipul esecuţiuneĭ artistice, ast-fel în cât, ele avînd şi o identică provenință,—antica Micia—nu ar fi imposibil de presupus că sunt opera unuĭa şi aceluĭaş artist.

Prima statuă (fig. 1), aprópe completă (lipsesce numaĭ partea de jos a picĭórelor şi antebraţele) este de sigur ḑeul Pan [3]) care se recunósce după picĭórele-ĭ păróse, pelea de capră ce pórtă pe póle, córnele de ţap la cap, urechile ascuţite, nasul încovoĭat şi barba lungă. El stă pe o bucată de stîncă cu picĭórele încrucişate, avênd în mâna drĕptă instrumentul musical syrinx, ĭar cu cea

[1]) Veḑĭ Gr. G. Tocilescu, *Monumentele epigrafice şi sculpturalĭ ale Museuluĭ naţional de Antichităţĭ din Bucurescĭ*, partea I, Buc. 1902 p. 22 27.

[2]) E de observat că de şi satul de aḑĭ se numesce Veczel, dar în gura locuitorilor românĭ de acolo s'a păstrat denumirea antică sub forma *Mincia* saŭ *Mingia*, dată ruinelor castelului roman şi aşeḑĕmintelor populaţiuneĭ civile de odinióră din prejurul castelului.

[3]) O identică representaţiune a luĭ Pan se regăsesce pe un mic relief din Salonic aflător într'o colecţiune particulară. Veḑĭ R. v. Schneider, *Arch. epigr. Mittheil*, XVII, 22.

stîngă pare a fi ţinut la umĕr un pedum. In figura sa se citesce o expresiune întunecată şi visătóre, cea-ce artistul a sciut să reproducă minunat de bine.

Fig. 1. Statua ḑeuluĭ Pan.

A doua statuă ne înfăţişéză un bĕtrân cu barbă lungă, care privesce departe în sus şi gânditor. E stă într'o luntre pe un bloc

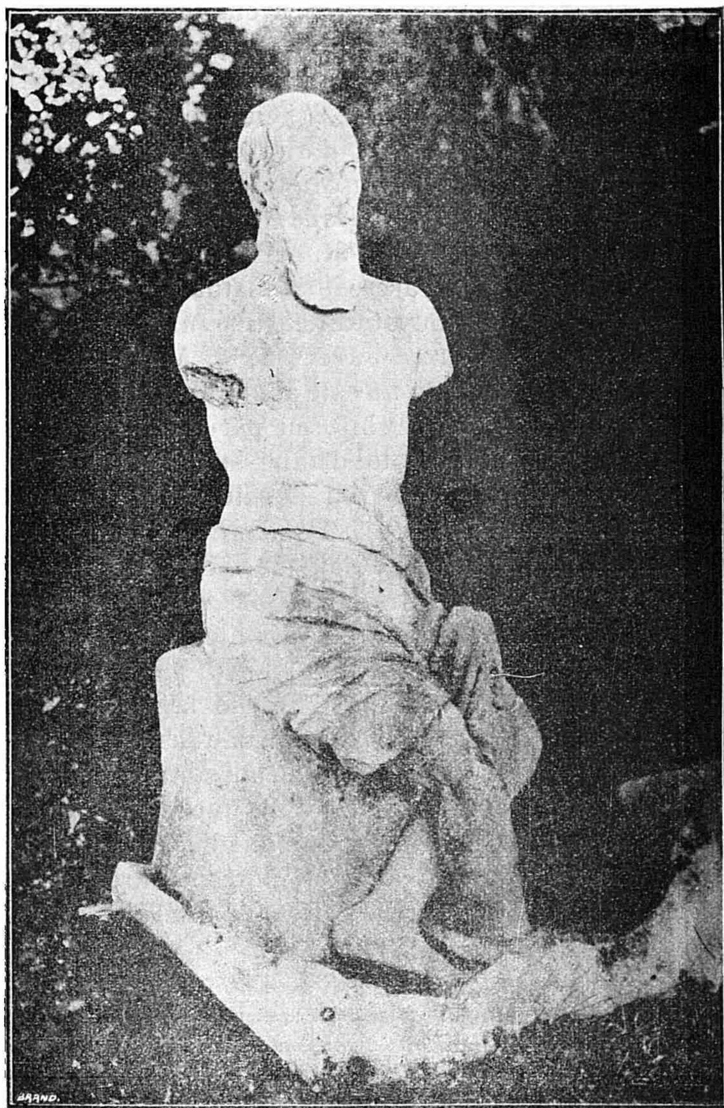

Fig. 2. Statua unuĭ patron de corăbierĭ.

de pétră cu picĭórele încrucişate, avênd partea de sus a corpului gólă, şi numaĭ mijlocul înfăşurat într'o mantie, care se lasă în jos pe picĭorul drept. De şi braţele lipsesc, dar judecând după restul

mâneĭ ce se vede pe picĭorul stâng, precum şi după óre-carĭ urme visibile pe haĭnă în drépta, braţul drept îl ţinea în jos, ĭar cel stâng pe picĭorul stâng. La gât purta un torques, din care a maĭ rĕmas câte-va resturĭ. Este invederat că avem înainte-ne portretul uneĭ persóne reale: capul puţin cam lungăreţ, părul capuluĭ neted, obrazul scofălcit, barba lungă. In posiţiunea ce figura are în luntre pe blocul de pétră, fără lopată în mână şi cu torques la gât, pare a fi nu un simplu corăbier, ci patronul unuĭ colegiŭ de *nautae*. Un atare colegiŭ trebue să fi existat în Micia, — precum se constată în Apulum [1]) — Micia fiind o staţiune vamală pentru exportul săriĭ şi lemnelor pe Mureş, care atuncĭ ca şi acum servea la transporturĭ de tot felul [2]). Părerea că statua în cestiune n'ar representa personagiul pe mormîntul căruĭa fusese expusă, ci pe Charon, este combătută cu drept cuvênt de d. Münsterberg, care observă că în de regulă Charon nu este ast-fel representat. [3]) Acest luntraş al morţilor este urît la chip, cu părul în desordine, îmbrăcat cu exomis şi pălărie, şi tot-d'auna stă în picĭóre în luntre cu lopata în mână, întîmpinând pe rĕposatul care vine, saŭ primind obolul pentru transport. Aşa îl vedem pe vase, pe monumente sepulcralĭ, în special pe lekythe şi reliefurĭ, ca şi pe geme [4]). Statua nóstră, din contra, înfăţişéză un bĕtrên venerabil, care prin privirea-ĭ în sus cugetătóre, amintesce maĭ mult pe un filosof grec. Torques de la gât şi lipsa lopeţiĭ [5]) determină pe d. Münsterberg a vedea, ca şi noĭ, în figura de la Micia portretul unuĭ provincial, al unuĭ patronus collegii nautarum.

Cât despre caracterul de artă al ambelor statuĭ, el este acelaş. Figurile în întreg sunt bine schiţate, după modelurile uneĭ bune epoce. Despre statua luĭ Pan d. Fr. Cumont dice că nu cunósce în genere în Dacia un monument al arteĭ indigene care să i se pótă compara prin fineţea execuţiuneĭ [6]). Despre cea-l'altă statuă, am

---

1) C. I. L. III, 1209: Collegium fabrum et nautarum.

2) Goos, *Mittheilungen der Central-Commission* 1865 p. XCI. — Idem, *Archiv. des Ver. f. siebenbürgische Landeskunde.* N. F. XII, 118 seq.—Iul. Jung, *Roemer und Romanen in den Donaulaendern,* 1877 p. 97.

3) *Iahreshefte des œsterreichischen archäologischen Institutes in Wien,* B. V. Beiblatt p. 126, Wien 1902.

4) W. H. Roscher, *Ausführliches Lexicon der griech. und römisch. Mythologie* s. v. colóna 885.

5) Ast-fel pe un monument funerar găsit lângă Mainz, corăbierul Blussus nu are în mână saŭ lângă dînsul lopată. Vedĭ L. Lindenschmit, *Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit,* III, Heft 9 Taf. 3.—Tot ast-fel Schreiber, *Bilderatlas* tab. 63. 6.

6) *Arch. epigr. Mitth.* XVII, 22.

putea repeta acelaş lucru,—cu tóte micile defecte semnalate de d. Münsterberg: lungimea prea mare a părţeĭ superióre a corpuluĭ, posiţiunea picĭórelor, precum şi secitatea şi lipsa de viéţă a peptuluĭ şi a spateluĭ. Pentru arta provincială, aşa cum s'a putut ea desvolta într'o provincie de graniţă, cum era Dacia, şi într'o aşa de scurtă periódă de linişte şi pace, cele două statuĭ de la Micia ne oferă chiar maĭ mult de cât am putea să ne aşteptăm. La primul moment cine-va ar bănui chiar că ele n'ar fi antice, dar împrejurările descopeririĭ lor nu lasă nicĭ-o îndoĭală: din statua luĭ Pan multă vreme nu era cunoscută de cât partea sa inferióră; numaĭ în timpul din urmă i s'a aflat trunchiul, capul şi o bucată din braţul stîng. Cât despre cea-l'altă statuă, ea îşĭ are istoria sa: pe la 1835 un ţĕran din Mincia găsind-o, a adus-o la Maros-Németi cu intenţiunea ca să i se aşeḑe la mormênt, când o muri; i s'a împlinit dorinţa; dar bĭetul rĕposat a devenit strigoiŭ şi nu şĭ-a căpătat odihna de vecĭ de cât numaĭ când rudele a aruncat afară din cimitir acea fermecată şi îndrăcită pĭatră, ba chĭar pe dracul împĭetrit. Statua a fost luată de comitele Gyulai şi depusă în grădinile sale; astă-ḑĭ ea alcătuesce unul din monumentele cele maĭ preţióse ce póte cine-va găsi în parcul Maros-Németi, unde nimic nu lipsesce pentru ca cel doritor de momente liniştite şi înălţătóre, să le guste într'o societate pe atât plăcută cât prietenósă ca aceea a veneraţilor castellanĭ: domnul şi dómna Comite Géza Kuun.

In amintirea unor asemenea momente, şi în semn de omagiŭ şi recunoscinţă pentru sĕrbătorirea de care s'aŭ bucurat escursioniştiĭ românĭ în acel parc, scriseiŭ acéstă notiţă.

GR. G. TOCILESCU.

STATUTELE

ASOCIAŢIUNEI

MINORILOR DIN SUCEAVA

Sunt acuma câţĭ-va anĭ am publicat în «Archiva» d-luĭ Alecsandru Xenopol din Iaşĭ, după un manuscris aflat în biblioteca bisericeĭ armene din Botoşanĭ, «Statutele societăţeĭ tinerilor botoşenenĭ, ieşenĭ şi romaşcanĭ», închegate într'un fel de organizare de breaslă. Manuscrisul de pe la sfârşitul secoluluĭ al XVIII era scris la Micloş San-Gioerghieĭ în Transilvania.

Un manuscris, lăsat mie de defunctul Gabriel B. Missir, al căruĭ ném se trage din Suceava, conţine de asemenea statutele «Asociaţiuneĭ Minorilor din Suceava». Eată pe scurt istoricul acestor statute, precum şi un rezumat al conţinutuluĭ lor, cum reese din înşuşĭ documentul în chestiune.

Alexandru I, catolicos, adică capul suprem al bisericeĭ ortodoxe a tuturor Armenilor, cu sediul la Ecĭmiazin (Armenia Ruséscă), în aniĭ 1707—1715 formase un regulament pentru asociaţiunea minorilor din coloniile armene, numite «Brastave», din (slavoneşte : bratstwó = frăţie), de care Armeniĭ din Suceava se serviseră timp de vre-o 70 anĭ, aplicându'l cu cea maĭ mare sfinţenie. Eĭ avéŭ în acele timpurĭ în capitala Moldoveĭ de pe atuncĭ, Suceava, maĭ multe bisericĭ zidite de pétră, precum şi în apropiere două mănăstirĭ, una de Călugărĭ, închinată Sf. Aŭxentiu, şi care era şi sediul unuĭ episcopat, cât şi una de Maice, închinată «Adormireĭ Maiceĭ Domnuluĭ». Ambele există şi astăzĭ ca clădirĭ vechĭ, înconjurate de zidurĭ întărite şi şanţurĭ de apărare, şi o-dată saŭ de două orĭ pe an, se şi face slujbă în ele, afară de serviciul ce se oficiază în tóte Duminicele şi sărbătorile în cele două bisericĭ din oraş.

Documentul cu statutele luĭ Alexandru I catolicosul, uzându-se cu timpul, Armeniĭ din Suceava l'aŭ tremis în anul 1780 cu Gri-

gore, fiul luĭ Ovanes baron de Kapri, la Ecĭmiazin. Atuncĭ era catolicos al Armenilor Simeon; acesta cercetându'l şi găsindu'l bun şi în nicĭ un punct «oblic», adică abătut de la preceptele religiuneĭ, l'a aprobat şi cu óre-care micĭ modificărĭ l'a dat arhiepiscopuluĭ Aŭxentie, care întovărăşit de Grigore a venit la Suceava, ca stareţ al mănăstireĭ Sf. Aŭxentie şi păstor al Armenilor din Suceava.

Noul document, pe care'l posed, este scris cu multă îngrijire pe hârtie în limba armeană şi înfrumuseţit cu miniature colorate şi aurite, învăluit pe un fuşteĭ cu matasă galbenă, şi conservat într'un toc de aramă spoită cu cositor. Numaĭ partea dintâĭ a documentuluĭ este scrisă in numile scaunuluĭ de Ecĭmiazin, iar statutele din iel a fost copiate pe document chiar în Suceava, şi ele coprind în resumat următórele disposiţiunĭ.

1) Toţĭ minoriĭ (padanĭ) de la 12 anĭ în sus, (şi până la terminarea vieţeĭ de şcólă saŭ până la căsătorie) sunt datorĭ a face parte din brastavá. Eĭ aŭ obligaţia de a merge odată pe an la Sf. Aŭxentiŭ, a se spovădui şi precestui, pregătind maĭ întâiŭ chiar la mănăstire, din care împart maĭ întâiŭ săracilor, apoĭ tuturor poporenilor, şi la urmă ospătînd şi eĭ [1]).

2) La caz de mórte dintre poporeniĭ lor, minoriĭ sunt datorĭ de a fi faţă la înmormântare, fie mortul bogat saŭ sărac, fără nicĭ o deosebire; eĭ sunt obligaţĭ de a lua parte chiar la săparea gropeĭ, iar la înmormântare ţin lumânărĭ aprinse în mână. Iar care va veni prea târziŭ la împărţirea lumânărilor, va fi globit cu 30 «stag» (un stag= 1 $^{1}/_{2}$ banĭ).

3) Administratorul (eforul) bisericelor are dreptul şi datoria de a menţinea ordinea în brastavá; membriĭ eĭ aleg însă dintre dînşiĭ duoĭ vătahĭ (vătavul mare şi vătavul mic) şi cine din membriĭ nu va da ascultare vătavuluĭ frăţieĭ, va da o globă tot de 30 «stag».

4) Toţĭ membriĭ sunt datorĭ a merge în ajunul Bobotezeĭ [2]) la vătavĭ şi a cânta buna-vestire. După aceia sunt datorĭ a merge şi la alţĭ poporenĭ, fără deosebire de bogat saŭ sărac; dar şi poporul este dator a le plăti ceva în folosul bisericeĭ.

5) De Paştĭ, în a doua-zi, care este pentru sufletul morţilor, eĭ sunt datorĭ a merge la vătavĭ, şi a le zice «Cristos a înviat» şi apoĭ şi la alţĭ poporenĭ; baniĭ ce se adună sunt meniţĭ pentru administraţia brastavaleĭ şi înmormântarea săracilor.

---

1) Şi acest obiceiŭ s'a păstrat întru cîtva: în ziua hramuluĭ Sf. Auxentiŭ, care cade în primăvară, se taie mieĭ la această biserică, şi toţĭ, bogaţĭ şi săracĭ, mănâncă acolo într'o agapă comună

2) Armeniĭ serbează Naşterea luĭ Isus Cristos la 6 Ianuarie, după Sf. Epiphanie. Sf. Clemens Alexandrinul pune Naşterea la 19 Aprilie, iar alţĭ sfinţĭ părinţĭ aĭ bisericeĭ, în alte zile.

6) Administratorul bisericeĭ este dator a regula afacerile brastavaleĭ, peste care are dreptul de supraveghiere, precum şi alte îndatorirĭ: de a înscri în societate pe ceĭ ce ajung la vêrsta de 12 anĭ, cu obligaţie pentru eĭ, de a cotiza. Iar ceĭ maĭ micĭ de 12 anĭ pot cotiza dacă vor (facultativ).

7) Membriĭ brastavaleĭ se împart în treĭ categoriĭ: ceĭ ce plătesc 600 stag pe an, ceĭ cu 400 şi ceĭ cu 200 stag. Acest venit se întrebuinţéză atât pentru biserică cât şi pentru trebuinţele brastavaleĭ, trecêndu-se, eel ce plătesce, într'o condică anume.

8) La cununiĭ minoriĭ sunt datorĭ a merge întâĭ la vătavul lor: cu el merg întru întâmpinarea mireluĭ, pe care 'l aduc cu alaĭ la biserică. Cine lipsesce plătesce o glóbă de 200 stag.

9) Când un membru voesce a se căsători, este dator a merge la vătav, plătind maĭ întâĭ partea datorită pentru biserică [1], care este de treĭ categoriĭ, apoĭ plătesce vătavuluĭ, ce ar datori din urmă, apoĭ cere vătavuluĭ ertare, dacă i-ar fi greşit, precum şi tuturor membrilor.

10) De două orĭ pe an membriĭ sunt datorĭ a ceti acest regulament înaintea adunăreĭ brastavaleĭ, ca să'şĭ cunóscă drepturile şi datoriile lor şi să le ţină minte.

In sfârşit, orĭ-care se supune acestuĭ regulament şi porunceĭ scrise de Noĭ (de maĭ sus) şi se conforméză lor cu deamănuntul, este bine-cuvîntat de D-ḑeŭ, de Noĭ, şi harul Sf. Scaun de Ecĭmiazin să fie cu voĭ. Iar cine se lenevesce şi nu se supune acestuĭ regulament, plătesce 300 stag, şi este afurisit de D-ḑeŭ, de Noĭ şi de Sf. Scaun de Ecĭmiazin. Suceava 1229 (1780 de la Chr.).

Iscălit: Axentie, arhiepiscop de Sucéva.

Grigore Goilav
Fost senator
Membru al Societăţiĭ Istorice Române.

[1] Şi acéstă plată, care se chiamă învoială, de óre-ce este convenţională, există şi astă-ḑĭ.

COMUNICARI

DE LA ACADEMIA ROMÂNĂ

Vinerĭ, 5 Iulie, a. c., Academia Română a ţinut şedinţă publică sub preşedinţia d-luĭ I. Kalinderu, la ora 1 p. m., find la ordinea zileĭ savanta comunicare a ilustruluĭ dr. Babeş în privinţa cauzeĭ mortalităţeĭ peştilor din bălţile mărginaşe ale Capitaleĭ, şi comunicarea d-luĭ Gr. G. Tocilescu, despre Sarmisegethuza şi monumentele eĭ.

Caracterul special al comunicăreĭ d-luĭ dr. Babeş se opune uneĭ scurte dărĭ de sémă; colónele uneĭ reviste ştiinţifice vor fi, de sigur, onorate în curînd cu comunicarea d luĭ Babeş, şi, prin urmare, vom resuma numaĭ comunicarea d-luĭ Gr. G. Tocilescu.

Deşi strein conferenţiarul de tóte aiurările unora asupra frumóseĭ şi interesanteĭ excursiunĭ ştiinţifice, pe care tînăra Societate Istorică Română a făcut-o, nu de mult, la Sarmisegethuza, d. Tocilescu a căutat în cîte-va cuvinte să expună causele saŭ maĭ bine scopul urmărit cu acéstă excursiune. «Stabilirea unor raporturĭ de frăţeştĭ comunicărĭ ştiinţifice pe tóte terenurile, dar maĭ ales pe acela al cercetărilor epigrafice şi archeologice, între învăţaţiĭ specialiştĭ maghiarĭ şi românĭ, comunicărĭ a căror necesitate a fost simţită de mult pentru cunóşterea trecutuluĭ atît de glorios al poporuluĭ dac, pe nedrept numit barbar, cum şi a transformărilor încercate pe pămîntul lor de eĭ şi de biruitoriĭ lor, Romanĭ», iată, în scurt, scopul excursiuneĭ de la 20 Iunie trecut. Şi nu era o ocaziune maĭ nemerită pentru acésta de cît acum, cînd Societatea Istorică Maghiară din comitatul Hunedóreĭ, cu un trecut de 20 de anĭ, invita, pentru o excursiune ştiinţifică, Societatea Istorică Română, înfiinţată anul trecut. Stabilirea unuĭ schimb de vederĭ, comunicarea resultatelor la carĭ s'aŭ ajuns prin cercetările archeologice şi epigrafice de la noĭ cu privire la epoca anteromană şi romană—a căror importanţă a fost îndestul apreciată în străinătate — şi cunóşterea rezultatelor la carĭ aŭ ajuns învăţaţiĭ maghiarĭ, sunt astă-zĭ necesităţĭ imperióse. Căcĭ la ce bun ca cercetările epigrafice şi archeologice de aci să se mărginéscă la graniţele politice ale Românieĭ, cînd se ştie că aceste graniţe aŭ fost altele de cît cele de azĭ, în epoca romană?

Desideratul învĕţaţilor din Occident de a se institui un biuroŭ internaţional cultural la Bucurescĭ, cu însărcinarea de a publica, într'o limbă accesibilă străinătăţeĭ, cum e limba franceză, resultatele cercetărilor epigrafice şi archeologice din Orient (în carĭ ar intra în primul rând, acele din România, Ardeal şi Temişóra), ca şi propunerea d-luĭ Tocilescu, ca Academia Română să intervină în orĭ-ce chip şi cât de curând pentru a îndemna cel puţin printr'un mic ajutor societatea

istorică din comitatul Hunedóreĭ, pentru a continua săpăturile şi cercetările întrerupte la Sarmizegetusa învitând la acésta şi Academiele din Pesta şi din Viena,—amêndouě acestea cer de sigur o grabnică şi seriósă meditare. Ar fi încă una din frumósele şi laudabilele întreprinderĭ ale Academieĭ Române, dacă ar lua iniţiativa în acéstă privinţă.

Numaĭ când tóte inscripţiile, când tóte baso-reliefurile aflate, tóte templele semnalate, tóte staţiunile şi lagărele romane şi dace vor fi sistematic explorate, studiate şi resultatele publicate, numaĭ atuncĭ vom putea cunósce înflorirea la care ajunsese romanitatea în Dacia, în ce stare aŭ găsit barbariĭ la năvălirea lor poporul român aci, vom putea sci multe din viaţa însemnatuluĭ popor dac, carĭ acum rămân atâtea probleme de deslegat.

Ast-fel înţelésă şi motivată excursiunea Societăţeĭ Istorice şi având în vedere primirea maĭ mult de cât curtenitóre şi perfect colegială ce s'a făcut excursioniştilor românĭ, orĭ-ce cârtirĭ şi alegaţiunĭ că s'ar fi nesocotit întru ceva fraţiĭ noştri de dincolo, sunt cu desăvîrşire nejustificate. Ele n'ar găsi vre-o esplicaţiune de cât dóră în faptul că ceĭ amărîţĭ şi necăjiţĭ aŭ putut crede că escursioniştiĭ românĭ veniseră acolo ca să-ĭ mîngăe şi să-ĭ ajute cu fapta şi cu cuvêntul. Orĭ-cine înţelege că un asemenea lucru nu era cu putinţă.

D. Tocilescu închee acéstă parte a comunicăreĭ d-sale trimiţând din mijlocul savanteĭ adunărĭ, salutările de la fraţi la fraţĭ, precum şi mulţămirĭ celor carĭ aŭ întîmpinat şi sěrbătorit pe escursioniştĭ, însoţindu-le cu exprimarea desideratuluĭ ca legăturile stabilite să rěmână statornice şi pe viitor.

După aceĭa d. Tocilescu descrie pe scurt localităţile visitate: maĭ ântêiŭ oraşul Deva, sediul societăţiĭ istorice şi archeologice a Comitatuluĭ Unedóreĭ, cu castelul medieval din dél, palatul comitatuluĭ, lapidariul, liceul real şi muzeul de antichităţĭ cel fórte bogat în monumente mithriace. Atrage atenţiunea asupra câtor-va inscripţiunĭ inedite ca de ex.: un altar închinat luĭ Joe de către *turma Mazgadi;* alte două către *Liber pater* şi *Libera*, vre-o treĭ către *Silvanus*, etc.; câte-va reliefurĭ, cu representaţia luĭ Liber şi Libera, statuete, busturĭ, un sfinx cu 4 pepturĭ, etc. Apoĭ vorbesce despre castrul roman de la *Mincia* (în antichitate Micia) şi despre bogata colecţiune epigrafică provenită de acolo şi expusă în splendidul parc al Casteluluĭ din Maros-Nemeti al d luĭ Comite Géza Kuun, preşedintele societăţiĭ istorice şi archeologice din Deva, unde toţĭ excursioniştiĭ aŭ fost ospătaţĭ şi sěrbătoriţĭ. Intre monumentele epigrafice din acel parc d-sa află câte-va inedite; dintr'unul resultă că baia din Micia a cohorteĭ a II Flavia Commagenorum a fost restaurată în două rîndurĭ; un altar este închinat ḑeiţeĭ Fortuna de prefectul aceleiaşĭ cohorte, un al treilea altar dedicat luĭ Silvanus precum şi un fragment de marmură constată că în Micia se găsea în garnizonă şi *ala I Hispanorum Campagonum.* Ca sculpturĭ merită osebită atenţiune un monument funerar cu două busturĭ (bărbat şi socie) într'o ediculă, şi două statuĭ: una a luĭ Pan, alta representând probabil pe un *patronus collegii nautarum,* care colegiŭ făcé transporturĭ de lemne şi sare pe Mureş. (veḑĭ înapoĭ p. 268 seq.).

Maĭ departe vorbesce de oraşul Unedóra şi de castelul de acolo al regeluĭ Mateiŭ Corvin, interesant prin turnurile sale diferite, prin tablourile şi picturile de pe zidurile din interior, precum şi prin frumósele amintirĭ legate de acest străvechiŭ castel. Legenda nasceriĭ erouluĭ Ión Corvin din regele Sigismund şi iubita luĭ, românca Safta de la Haţeg, regăsirea ineluluĭ şi descoperirea băiatuluĭ de către însuşĭ Sigismund, şi alte legende despre Huniaḑĭ păstrate de ţĕraniĭ românĭ, ne reamintesc frumósele timpurĭ de gloriósă epocă în

care armatele maghiare şi române conduse de eroul român Huniade, a înfrânt de atâtea orĭ pe îngrozitoriĭ ieniceri.

Apoĭ descrie în culorĭ viĭ şi înfăţişéză pitorésca vale a Haţeguluĭ cu măreţul tabloŭ al munţilor Retezatul şi veciniĭ luĭ, valea Haţeguluĭ, scumpă de miĭ de orĭ prin evenimentele istorice carĭ s'aŭ petrecut acolo şi prin amintirile lăsate. Apoĭ trece la satul Grădiştea, unul din cele 12 sate carĭ acoperă ruinele vecheĭ Sarmisegetuze. Aci se vede un castru roman, a căreia laturea sudică are 650 m., cea estică 530 m., vestică 321 m., iar spre Nord 668 m., dimensiunĭ neregulate carĭ se explică prin situaţiunea topografică. Lagărul e întrerupt prin gârla şi iazul moriĭ. La N. de lagăr s'a descoperit în vara a. 1823 vestitele mosaicurĭ, din care unul representà pe Priam cum cere de la Achile cadavrul fiuluĭ sĕŭ, iar cel-l'alt scena judecăţiĭ luĭ Paris. Aceste mosaicurĭ cu inscripţiĭ greceştĭ pe ele, din nenorocire aŭ dispărut. Alte mosaicurĭ se maĭ găsesc prin curţile ţĕranilor, ca şi capitele, colóne, leĭ de pĭatră cu destinaţiĭ funerare, şi maĭ multe inscripţiunĭ încă nepublicate, între carĭ una înălţată în sănătatea împĕratuluĭ Alex. Sever de către dieta provincială (concilium provinciarum Daciarum III). In 1881 s'a descoperit vestitul templu siriac cu inscripţia «*Diis patriis*» : Malagbel, Bebelahamon, Benefal şi Manavat, care a pus temelia musĕuluĭ din Deva. In 1882, de la Castru spre Sud, s'a desgropat renumitul templu al luĭ *Mythra,* precum la Nord şi la N.V. templurile închinate deilor Orientalĭ Malagbel, Bebelahamon, construite chiar pe zidul castruluĭ, precum şi un templu al luĭ Jupiter Dolihenus. Dar edificiele cele maĭ însemnate sunt de sigur amfiteatrul şi casa publică pe carĭ le descrie cu tóte amĕnuntele, basat pe relaţiunile ce a căpĕtat de la d. Gabriel Teglaş, eminentul archeolog care a întreprins săpăturile de la Sarmizegetusa.

După ce aduce laude meritate Societăţiĭ istorice-archeologice din Deva, căreĭa se datoresc tóte aceste lucrărĭ de descoperirĭ, întrébă : câte alte monumente aşteptă încă de a fi desgropate ! Unde sunt basilicele, cele-l'alte templurĭ, scholae saŭ sălile de reuniune ale colegiilor, frumósele vile ale patricienilor, altarele cultuluĭ luĭ August şi didurile în fine uriaşe ale Capitaleĭ Dacieĭ ! Unde este cetatea luĭ Decebal cu palatele, donjónele şi întăriturile sale ? Unde sunt documentele vieţeĭ istorice a poporuluĭ dac ?

In sfîrşit, d. Tocilescu termină interesanta d-sale comunicare rugând din noŭ pe Academia Română de a avizà la mijlócele pentru întreprinderea studiereĭ comparate a monumentelor archeologice şi epigrafice ale Dacieĭ romane, în special pentru continuarea săpăturilor de la Sarmizegethusa ; apoĭ exprimă desideratul de a se vedé maĭ curênd creându-se în Capitala regatuluĭ român un museŭ central daco-roman, care, întocmaĭ ca Museul Central din Mainz pentru antichitatea romano-germană şi Museul St. Germain en Laye pentru antichitatea gallo-romană, să presinte reunite în reproducerĭ prin gips tóte monumentele referitóre la Dacĭ şi la Romanĭ aflate în Transilvania şi Ungaria, întregind ast-fel monumentele originale ale Museuluĭ nostru de antichităţĭ ; în fine arată folósele multiple ce ar decurge din stabilirea unor comunicărĭ sciinţifice cît maĭ dese între învăţaţiĭ noştriĭ şi ceĭ de dincolo, pe tóte terenurile : întru cât în domeniul cultural sciinţific nu există graniţe politice, nicĭ pornirĭ pătimaşe, ci este o republică în care-şĭ găsesc loc tóte năzuinţele nobile, toţĭ lucrătoriĭ harnicĭ, tóte lucrările pentru Bine, pentru Frumos şi pentru Adevĕr.

* * *

Şedinţa de la 1 Noembre 1902 a Academieĭ Române a fost întrégă ocupată cu interesanta comunicaţiune a d luĭ Gr. G. Tocilescu despre unele *obiecte antice de aur şi argint descoperite în România.* După ce maĭ ânteiŭ d-sa arată raritatea obiectelor de metal d n colecţiunile Statuluĭ şi atribue în bună parte acéstă raritate legislaţiuneĭ care nu garantéză îndestul descoperitoruluĭ o dréptă despăgubire, în cât giuvelele antice găsite la noĭ în ţară aŭ sórta de a fi topite, spre a nu fi confiscate, — enumĕră aflările maĭ de căpetenie făcute în ţară ca: tesaurul de la Concescĭ, care a nemerit în Museul Ermitagiuluĭ din Petersburg, cel de la Petróssa, din care n'a intrat în Museul naţional de cât o parte, tesaurul de la Turnu-Măgurele, din care pênĕ astădĭ multe bucăţĭ se găsesc pe la particularii din acel oraş, etc. — Apoĭ se ocupă de câte-va giuvele metalice descoperite în timpul din urmă în judeţele Dolj, Mehedinţĭ şi Buzeŭ şi pe carĭ le împarte, din punctul de vedere al epociĭ fabricaţiuneĭ lor, în două categoriĭ: unele anterióre cuceririreĭ Dacieĭ de Trajan, altele din perióda ce a urmat imediat părăsireĭ acesteĭ provinciĭ de către Romanĭ.

In prima categorie aşéză maĭ ânteiŭ comóra aflată pe lângă Dunăre, între Calafat şi Cetate, şi compusă din: *a)* două aşa numite brăţărĭ marĭ de aur, *b)* o brăţară maĭ mică tot de aur, *c)* o brăţară de electron, *d)* două tórte micĭ de aur, *e)* două ace marĭ de cap idem şi în fine *f)* dintr'un vas saŭ căldăruşă de argint cu minunate ciselurĭ. Din punctul de vedere al arteĭ obiectele de maĭ sus pot fi clasificate în: obiecte de artă barbară şi anume cele de la lit. *a—c* inclusiv, şi de artă clasică greco-romană: vasul cu ciselurĭ. După descripţiunea ce face fie-căruĭa din obiectele de aur în parte, d. Tocilescu ajunge la conclusiunea că aşa numitele brăţărĭ de aur şi electron (lit. *a, b, c*) şi carĭ cântăresc apróape 1500 grame, n'aŭ putut servi drept podóbe pentru braţe, din causa miculuĭ diametru al deschidĕturiĭ lor, şi că ele aŭ avut o destinaţiune monetară. Acéstă conclusiune se confirmă prin aflarea în acelaş tesaur a uneĭ tortiţe în forma inimeĭ (lit *d*) cu ornamentaţiunea simplă punctată şi care sémănă mult cu altele identice aflate la Turnu-Măgurele, în Transilvania şi Ungaria (despre care vedĭ *Dacia înainte* de *Romanĭ*, şi vol. I din Revista de faţă), şi cunoscute sub numele de *Ringgeld* saŭ monede inelare.

Urméză apoĭ descrierea frumosuluĭ vas de argint, a căruĭa decoraţiune are de motiv în registrul de sus: berze în diferite posiţiunĭ cu şerpĭ şi brósce în gură. Arborĭ cu florĭ, plante acŭatice, păsĕrĭ pe arborĭ completéză partea decorativă şi servă ca mijloc de separaţiune al scenelor. In registrul de jos avem scene pe ţĕrmul marin: raţe sĕlbatice, bîtlanĭ cu pescĭ în gură, delfinĭ, stridiĭ, etc. După caracterul decoraţiuniĭ, vasul sémănă fórte mult cu obiectele de acelaş fel găsite la Hidelsheim şi la Boscoreale (lângă Pompeji). Faptul că un asemenea vas, care a făcut de sigur parte din argintăria unuĭ om bogat, s'a aflat la olaltă cu obiectele de aur de maĭ sus, ne amintesce pe aceĭ străbunĭ *chrisoforĭ* aĭ Dacilor şi maĭ multe scene de pe Columna Traiană cu representaţiunea de obiecte metalice, cum şi legenda despre comorile luĭ Decebal ascunse de acesta şi apoĭ desgropate de Romanĭ. Ba întîmplarea a făcut ca la Poroĭna (jud. Mehedinţĭ), să se găséscă un rhiton de argint cu fórte curióse representaţiunĭ aurite pe dênsul, lucrare, după părerea d-luĭ Tocilescu, de sigur anterióră cuceririĭ romane în Dacia, şi datorită uneĭ arte locale. Un asemenea rhiton fusese găsit de Traian în tesaurele luate din Dacia şi se dăruise unuĭ templu din Asia-Mică.

După acésta d. Tocilescu se ocupă de a doua categorie de obiecte: cele din epoca barbară. Acestea sunt: treĭ cătărămĭ de aur şi o bucată de la în-

cheietórea unuĭ collier tot de aur, câte-şĭ patru bucăţĭ incontestabil de stil gotic; ele aŭ fost aflate lângă podul Călnăuluĭ (vr'o 3 kilometri departe de Buzĕŭ) şi, după părerea d luĭ Tocilescu, ele a trebuit să facă parte din tesaurul de le Petróssa, fiind, probabil, acolo uĭtate de către deţinetoriĭ tesauruluĭ, când cu ascunderea luĭ în acea localitate Tot în apropiere de Petróssa, în satul Năĭeniĭ, pe malul apeĭ cu acelaş nume, s'a aflat: o figură de bronz representând o femee călare pe un leŭ ţinênd un delfin la spate, şi o figură bărbătéscă în picióre cu o mână ţinându-se de cóma leuluĭ, ĭar cu cea-l'altă de mijlocul persóneĭ călare (vezĭ acéstă grupă reprodusă înapoĭ pag. 227 şi 228). D. Tocilescu crede că acest obiect a avut de sigur o destinaţiune religiósă, fiind un obiect de cult, şi aparţinând aceluiaşĭ templu gotic din Petróssa, care a possedat şi vestitul tesaur cu acelaşĭ nume.

Fiind vorba despre obiecte de stil gotic, academicianul nostru examinéză diferitele păreri carĭ s'aŭ emis asupra origineĭ stiluluĭ gotic, între carĭ şi pe aceea a archeologuluĭ von Stern, rostită cu ocasiunea desgropăriĭ unuĭ mormênt gotic din Cherci făcută în a. 1896. D-l von Stern crede că arta gotică s'a născut prin influenţa arteĭ greco-bizantine, exercitată de către artiştiĭ grecĭ din oraşele grecescĭ de la Marea Négră.

In fine d. Tocilescu împărtăşesce Academieĭ o descoperire făcută de curênd la Mangalia, unde în vara acésta, în timp de treĭ lunĭ, una din cele maĭ marĭ movilĭ de lângă oraş, a fost exploatată drept carieră de pétră şi petriş, pe când tótă lumea vedé că în mijlocul aceleĭ movile se afla un cavoŭ; acest cavoŭ, de o execuţiune tehnică minunată şi de o perfectă conservare, conţinea două morminte; ele aŭ fost jefuite, ĭar obiectele de aur preţióse aŭ dispărut; d. Tocilescu abia a maĭ găsit, după minuţióse săpăturĭ, un inel de aur cu pétră scumpă şi o rosetă de argint de la caseta care de sigur conţinuse giuvelele bogateĭ femeĭ ce fusese acolo îngropate alăturea de soţul sĕŭ.

Termină comunicaţiunea sa deplângênd lipsa de îngrijire şi supraveghiare a celor îndatoraţĭ de lege şi anunţă că în curênd are să întreprindă săpăturĭ sistematice în movilele din préjma Mangalieĭ, o adevĕrată necropolă a vestiteĭ de odinióră cetăţĭ: Callatis.

DE LA REGÉSCA ACADEMIA PRUSIANA DE SCIINŢE DIN BERLIN

Academia de Sciinţe din Berlin terminând publicaţiunea volumuluĭ al doilea din Suplimentul la *Corpus Inscriptionum Latinarum* vol. III, a decis a trimite un exemplar d-luĭ profesor Gr. G. Tocilescu.

Iată în traducere textul scrisoriĭ autografe a d luĭ Theodor Mommsen, semnată şi de ceĭ-l'alţĭ doĭ corifeĭ aĭ epigrafieĭ şi sciinţeĭ antichităţiĭ, dd. Otto Hirschfeld şi Alfr. von Domaschewschi, adresată d luĭ Tocilescu împreună cu exemplarul amintit:

Pré onarate domn,

„Sub-semnaţiĭ, însărcinaţĭ de către Regésca Academie Prusiană de Sciinţe cu publicarea volumuluĭ supplement la Inscriptiones Orientis

et Illyrici Latinae, vĕ trimitem o dată cu acésta, conform hotărîreĭ luate de Academie, un exemplar din marea şi mult laboriósa operă. Aveţĭ să regăsiţĭ intr'însa o bună parte din descoperirile şi cercetările propriĭ ale Domnieĭ-Vóstre. Moesia-de-jos romană, care nicĭ că figurá la apariţiunea volumuluĭ capital (în 1873), acum e representată în acest Supplement printr'un lung şir de monumente epigrafice în parte fórte însemnate. De cel maĭ mare numĕr din aceste inscripţiunĭ numele Domnieĭ-Vóstre este legat.

„Pe lângă acésta noĭ am avut întru multe rêndurĭ ocasiunea de a constata graba şi prevenienţa deosebită cu care Domnia Vóstră ne-aţĭ făcut îndată accessibile nouile descoperirĭ.

Bine-voiţĭ a recunósce în acéstă trimitere a opereĭ recunoscinţa Academieĭ pentru acest viguros sprijin al Domnieĭ-Vóstre, precum şi recunoscinţa personală a editorilor opereĭ. Tot de o dată nutrim speranţa că marele şi însemnatul domeniŭ recâştigat ast-fel prin D-vóstră pentru sciinţă, va puté să se bucure şi maĭ departe de aceiaşĭ îngrijire ca şi până acum.

Berlin şi Heidelberg în Iunie 1902

(Semnaţĭ): Th. Mommsen.
Otto Hirschfeld.
A. v. Domaszewschi.

DE LA MUSEUL NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI

In ḑiua de 16 (29) Noembre a. c. AA. LL. RR. principele Carol şi principesa Elisavetha aŭ visitat pentru ântêia óră colecţiunile Museuluĭ Naţional de Antichităţĭ. Maĭ bine de douĕ óre AA. LL. RR. aŭ ascultat cu cea maĭ mare atenţiune esplicările date de către Directorul Institutuluĭ, şi prin întrebările dese ce punéŭ arĕtaŭ viul interes şi dorinţa de a afla totul cu deamĕruntnl. In sala Mavros A. S. R. principele Carol s'a interesat de diferitele arme şi unelte începênd de la epoca de pétră până la cea modernă. Craniele desgropate în mormintele din Constanţa aŭ fost luate în mână de miciĭ principĭ, şi cum la un craniŭ s'a păstrat un vêrf de săgétă, acésta a provocat observărĭ din cele maĭ pătrunḑĕtóre din partea A. S. R. principele Carol. Obiectele de aur compunênd tesaurul de la Petroasa fură de asemenea examinate de aprópe. In secţiunea sculpturelor de lemn, iconostasul de la Cotrocenĭ a deşteptat întrebarea micilor principĭ: că de ce obiectnl a fost luat de la locul sĕŭ, şi dacă va fi dat înapoĭ. Secţiunea eclesiastică cu bogăţiele sale artistice a rĕmas să fie încă odată examinate cu deamĕnuntul.

Cu acéstă ocasiune Directorul Institutuluĭ a ținut ca să consemneze printr'un act comemorativ visita AA. LL. RR. și a redactat următorul pergament, pe care A. S. R. principele Carol a bine-voit să-l semneze cu însușĭ condeiul cu care M. S. Regele Carol I semnase, sunt acum 36 anĭ, legea fundamentală a țěriĭ: Constituțiunea.

Iată textul pergamentuluĭ amintit:

„Astăzĭ, $\frac{16}{29}$ Noembre 1902, vizitând pentru ântĕia óră colecțiunile Muzeuluĭ național, unde se păstréză atâtea rĕmășițe prețióse ale istorieĭ némuluĭ românesc și ale strĕmoșilor Romanĭ, semnat-am pergamentul de față cu însĕșĭ pana cu care Augustul Nostru Unchiŭ, ***M. S. Regele Carol I,*** *întemeĭetorul Regatuluĭ Român, a subscris Constituțiunea in anul 1866.*

CAROL.»

* * *

Cu ocasiunea escursiuneĭ archeologice făcută în luna Octombre trecut la Constanța și Mangalia, d. Gr. G. Tocilescu a cules ḑece pietre cu inscripțiunĭ grecescĭ și latinescĭ, din care una în l mba grecéscă referitóre la C. Prastina Messalinus, guvernatorul Moesieĭ Inferióre în timpul luĭ Antoninus Pius. Inscripțiunile se află deja depuse în lapidariul Museuluĭ National și vor fi publicate o dată cu alte inscripțiunĭ intrate în timpiĭ din urmă în colecțiunea Museuluĭ.

* * *

D-l Take Ionescu, fost Ministru al Instrucțiuneĭ Publice, a bine-voit a dărui Museuluĭ Național de Antichitățĭ un pré frumos baso-relief representând un călăreț. Monumentul provine din ruinele Sarmizegethuseĭ și servă drept probă despre înaintata artă sculpturală din epoca de înflorire, de care s'a bucurat Dacia traiană.

* * *

Ḑilele acestea secțiunea lapidară a Museuluĭ Național a dobêndit o pétră cu inscripțiune găsită ca material de construcțiune în ruinele vecheĭ cetățĭ Noviodunum (aḑĭ *Kaleh*, lângă Isakcea). Iată textul și lectura după d. Tocilescu:

L ////?// V
RA · AGENT
TI CL·VALEN
QQ ET CALSI
CELERIA/ ET
//// //////M

...c]uram agent(ibus) Ti(berio) Cl(audio) Valent(e) (quinquennale) et Calsi(o) Celarian(o) et . . . . . m(agistris).

Este de sigur vorba de o lucrare făcută sub îngrijirea luĭ Tib. Claudius Valens duumvirul quinquennal şi ceĭ doĭ magiştri aĭ unuĭ pagus de pe teritoriul vechiuluĭ Noviodunum.

* * *

In comuna Jugurenĭ, pl. Tohanĭ, jud. Buzĕŭ, săpându-se pe la începutul luneĭ Septembre a. c. un mal pentru lărgirea drumuluĭ vicinal care duce spre Finţescĭ, s'a dat peste maĭ multe tăbliţe de pămênt cu figurĭ în relief represen-tând pe Sf. Dumitru şi pe Sf. George călare. După cercetările făcute de către d. Director al Muzeuluĭ la faţa loculuĭ resultă că aceste tăbliţe provin de la vechĭa biserică a satuluĭ şi aŭ o vechime de cel puţin 200 de anĭ.

DE LA ATHENEUL ROMAN

Duminecă, 8 Decembre 1902, s'a deschis seria conferinţelor Atheneuluĭ Român pentru sesiunea 1902--1903 printr'o cuvêntare a d-luĭ Gr. G. Tocilescu, preşedintele delegat al acestuĭ Institut. D-sa a făcut o expunere pe scurt a ac-tivităţiĭ Atheneuluĭ Român în ceĭ aprópe 40 anĭ aĭ existenţiĭ sale şi a serviciilor ce a adus pentru instrucţiunea şi educaţiunea poporuluĭ. Apoĭ în cuvinte calde şi alese a reamintit ceea-ce Atheneul în particular şi naţiunea datoresc celor douĭ nemuritorĭ bărbaţĭ: C. Esarcu şi V. A. Urechiă.

După aceea d. Tocilescu şĭ-a desvoltat în timp de aprópe o oră şi jumĕtate conferinţa sa asupra *Archiepiscopuluĭ şi Mitropolituluĭ Andreiŭ baron de Şaguna,* arĕtând rolul însemnat al acestuĭ înalt prelat în istoria culturală şi politică a Românilor de peste Carpaţĭ şi maĭ ales serviciile aduse Bisericeĭ române, care-ĭ datoresce: reînfiinţarea Mitropolieĭ greco orientale a Românilor din Ardél şi din Ungaria, precum şi Statutul organic al bisericeĭ, cele douĕ pîrghiĭ adică ale naţionalităţiĭ române transcarpatine în present şi viitor.

ELIE NICOLESCU.

RECENSIUNI ŞI NOTIŢE BIBLIOGRAFICE

Ilie Bărbulescu : Fonetika cirilske azbuke u pisanju rumunjskoga jezika XVI i XVII vijeka, u svezi sa srpsko-slavenskim, bugarsko-slavenskim i rumunjsko-sslavenskim pomenicima. U Zagrebu 1899. VII + 132.

Unul dintre ceĭ maĭ marĭ învĕţaţĭ de astă-ḑĭ într'ale slavisticeĭ e *Timoteĭ Florinski*, profesor la Universitatea din Chiev în Rusia. El e autorul multor lucrărĭ de o însemnată valóre istorică şi filologică. Dintre ele vom atrage atenţia cunoscĕtorilor limbeĭ ruse asupra celeĭ întitulate : «Slaviĭ de sud şi Bizanţiul în al doilea pătrar al véculuĭ al XIV», St. Petersburg 1887, saŭ «Lupta politică şi culturală la rĕsăritul grecesc în întêia jumĕtate a véculuĭ al XIV», Kiev 1883, şi, din domeniul curat al filologieĭ : «Lecţiĭ din domeniul filologieĭ slave», vol. I Kiev 1895 şi vol. II St. Petersburg şi Kiev 1897. Acésta, ca să nu maĭ pomenim şi de alte lucrărĭ ale luĭ Florinski vrednice şi necesare d'a fi cunoscute şi de învĕţaţiĭ noştri. El se intereséză de tot ce privesce legăturile suduluĭ cu Slaviĭ,—decĭ nu numaĭ de relaţiile acestora cu Bizanţiul, (ceea-ce se póte vedea în lucrările-ĭ pomenite maĭ sus), ci şi de cele cu Românii. Din lucrările de cel din urmă fel putem aminti darea de sémă ce o publică în a. 1901 în «*Buletinul Universităţiĭ*» din Chiev asupra lucrăriĭ d-luĭ Ilie Bărbulescu : *Fonetika cirilske azbuke*, scrisă în limba croată. Recensia asupra acesteĭ cărţĭ a compatriotuluĭ nostru a extras-o apoĭ Florinski în o broşură separată care pórtă titlul : *Kritiko-bibliograficeskij obzor novĕjsih trudov i izdanij po slavjano-vĕdĕniju*, VI. Kiev 1902. In acéstă broşură la p. 14 ĭată, în traducere, cum apreciază învĕţatul slavist de la Kiev pomenita lucrare a d-luĭ Bărbulescu :

„Apropiata legătură culturală a Românilor cu Slaviĭ, precum se scie, din vremurĭ vechĭ s'a manifestat, între altele, prin acea că ceĭ d'întâĭ s'aŭ folosit în scrierea lor de limba slavă şi alfabetul slav cirilic, în forma în care acéstă limbă şi acest alfabet aŭ trecut la dânşiĭ de la veciniĭ lor ceĭ maĭ apropiaţĭ

— Bulgariĭ. Când în urmă, în secolul al XVI, Româniĭ s'aŭ reîntors puţin câte puţin în literatură la limba lor părintéscă, eĭ aŭ continuat să se ţină de cirilică adaptând-o spre a reda sunetele limbiĭ lor. Circumstanţele acestĕĭ adaptărĭ *pân'acum nu fuseseră lămurite* cu cuvenita amănunţime. Dar nu de mult tênĕrul *învĕţat* Român Ilie Bărbulescu (molodoĭ rumynskiĭ ucenyj Ilija Barbulesku), lucrând în Agram sub conducerea profesoruluĭ Mareticĭ, a scris *o fórte frumósă cercetare* (napisal ocen horoşee izslêdovanie) sub titlul arătat maĭ sus (adică Fonetika cirilske azbuke, etc.), în care are drept scop a lămuri însemnarea fonetică a slovelor cirilice întrebuinţate în grafica românéscă din vécul al XVI şi XVII. Autorul *a înţeles excelent* (prekrasno ponjal) cea ce, pentru deslegarea acestĕĭ probleme, constitue în mod indispensabil particularităţile ortografieĭ monumentelor bulgaro-slave, sêrbo-slave şi româno-slave; şi, întemeindu-se atât pe cunóscerea nemijlocită a înşişĭ monumentelor cât şi pe studierea atentă a literaturiĭ subiectuluĭ, a executat cu o deplină cunoscinţă tema propusă. Combinarea rezultatelor dobândite cu datele adaptăriĭ slovelor cirilice la redarea sunetelor limbiĭ române a dat autoruluĭ cheĭa pentru deslegarea chestiuneĭ sale fundamentale. De óre-ce monumentele româno-slave după limbă şi ortografie se trag maĭ întâiŭ de tóte din cele medio-bulgare, e cu desăvârşire limpede că grafica cirilică din textele române se află în strânsă legătură cu cea medio-bulgară. Insemnările propriĭ ale deosebitelor slove din cea d'întâĭ aŭ trecut şi în scrierea română. Dar, în anumite casurĭ se póte vedea şi influenţa monumentetor sêrbo-slave. Ast-fel pe Ѫ, care se întâlnesce neorganic în unele texte române, d. Bărbulescu e înclinat a'l explica prin imitarea formelor sêrbescĭ de genetiv plural a substantivelor, ca одь людєх, ѡдь тѣхъ работаѫь etc.

In general, lucrarea acésta *şi după materialul adunat în ea, şi după modul sistematic de expunere, şi după temeĭnicia multor observărĭ şi conjecturĭ personale ale autoruluĭ rĕspândite într'însa*— presintă un *însemnat* interes pentru slavist; (adică pe rusesce: Voobşte rabota i po sobrannomu v nej materialu, i po sistematicnosti izlozenija, i po osnovateljnosti razsêjannyh v nej mnogih castnyh zamêcanij i dogadok avtora predstavljaet znaciteljnyj interes dlja slavista)."

TIMOTEJ FLORINSKIJ.

CÂTE-VA CONTRIBUŢII

LA

STUDIUL LIMBEI ŞI ISTORIEI ROMÂNILOR

Academia din Belgrad a hotărît a da la lumină un *Codex pentru istoria, limba şi literatura poporuluĭ sîrbesc*. In el voeşte a 'mbrăţişa tóte izvórele pentru istoria naţională până la 1830, precum şi alte monumente maĭ însemnate pentru limba sîrbă şi pentru literatura eĭ veche şi medievală. Acest Codex va fi împărţit în două marĭ părţĭ: în întâia se va tipări monumentele scrise în limba sîrbă, iar în a doua cele în limbĭ străine.

Partea întêia a acestuĭ Codex a şi început a se publica. Academicianul L. Stoianovicĭ, fost profesor de filologia slavă al Inalteĭ Şcóle (Universitatea) din Belgrad, a scos acolo în 1902: *Stari sprski zapisi i naptisi*, adică *Vechile insemnărĭ de pe manuscrise şi inscripţiĭ sirbe*. Acéstă lucrare cuprinde un volum de 472 paginĭ, dar ea nu e încă isprăvită, fiind-că, subt acelaşĭ titlu, se vor maĭ aduce «însemnărĭ şi inscripţiĭ sîrbe» încă în 2 volume carĭ vor apărea.

In acest întêĭ volum apărut sînt cuprinse «notările şi inscripţiile sîrbe» datate şi cele al căror timp se póte óre-cum determina; ele sînt rînduite cronologiceşte şi după secole.

Incepe cu sec. XII, cel maĭ vechiu din care s'aŭ găsit pînă acum monumente literare, notărĭ şi inscripţiĭ sîrbescĭ, şi din care reproduce unele subscrierĭ ale cnézuluĭ Miroslav, saŭ ale luĭ Gligore diacul, scriitorul vestiteĭ evangeliĭ a luĭ Miroslav

Din sec. XIII ĭară reproduce notărĭ d'ale călugăruluĭ analist Simeon, saŭ inscripţiĭ de pe odóre bisericescĭ, morminte, bisericĭ, mânăstirĭ, cărţĭ-manuscrise, ca un Prolog de la mănăstirea Mileşeva, căreia ĭĭ făceaŭ donaţiĭ şi Domniĭ noştriĭ,—în total vre-o 20 bucăţĭ din aniĭ 1202, 1218, 1220, 1222, 1231 etc. 1300.

Acelaş fel de notărĭ şi inscripţiĭ reproduce din sec. XIV, şi anume din aniĭ 1305, 1313, 1314, 1329 etc. — vr'o 82 la număr; şi ĭarăşĭ mult maĭ multe din al XV-lea véc, al XVI şi XVII până la anul 1700.

Chipul în care d. academician Stoianovicĭ îşĭ îndeplinesce scopul seŭ d'a publica «vechile notărĭ şi inscripţiĭ sîrbe» e cât se poate de sciinţific—după părerea mea. E cât se poate de sciinţific, fiind-că domnia sa, în transcrierea lor, nu se preocupă—cum din păcate se face la noĭ de reproducetoriĭ vechilor texte—d'a le transcrie numaĭ din punctul sĕŭ personal de vedere, schimbându-le ortografia, ci le lasă aşa cum ele sunt în originale, aşa că *orĭ-cine* le va studia să-şĭ pótă trage conclusiile sale, şi istorice şi filologice, din al sĕŭ punct de vedere. Ast-fel

lasă pe ъ acolo unde el se află scris — ceea ce arată influența culturală bulgară asupra celeĭ sîrbe, perpetuîndu-se la acésta din urmă printr'o școală literară nu numaĭ în vécul al XIII ci încă și în al XIV până într'al XVII. Manifestarea acesteĭ școlĭ prin ъ se póte vedea în textele de aicĭ la pag. 92,135, 142, 143, 180, 191, 194, 205, 220 etc Tot cu aceiașĭ metodă sciințifică procedéză d. Stoianovicĭ când nu schimbă pe ѣ, ѧ, ѫ prin sunetele pe carĭ ar crede dînsul că le represintă. Căcĭ lăsarea acestor litere așa cum ele aŭ fost în original, iar nu transcrierea lor prin e, *ja* saŭ u, nu numaĭ că păstrézä nefalșificată fonetica veche a acelor texte sîrbe, dar încă, existența în special a luĭ ѧ și ѫ — în contra usuluĭ lor comun care le respinge — ne arată nouă astă-zĭ dăĭnuirea la Sîrbĭ a uneĭ școlĭ literare culturale filobulgare, care se perpetuă mereu, ca și cu ъ, din al XIV până 'ntr'al XVII véc. Manifestarea acesteĭ școlĭ prin ѧ, ѫ se póte vedea aicĭ, la d. Stoĭanovicĭ, în textele de la pag. 19, 26, 38, 258, 271, 281 etc.

De aceia, lucrarea acésta póte fi orĭ când folositóre, atât istoricilor saŭ istoricilor culturiĭ sîrbe, cât și filologilor carĭ vor studia acéstă limbă. Iar nouă Românilor ne arată ea că ortografia texte'or sêrbe era maĭ aceeașĭ cu a celor româno-slave și române.

Dar pentru ca judecata mea asupră-ĭ să fie ceva maĭ completă, îmĭ voĭ permite să atrag atenția și asupra óre-căror lipsurĭ — de tot puține de alt-fel — ale acesteĭ lucrărĭ.

D. Profesor L. Mileticĭ de la Sofia înclină a crede și susține că Bulgarĭ eraŭ aceĭ carĭ scriaŭ textele româno-slave, ĭar nu Românĭ. Acestă părere, pe care eŭ am arétat-o ca falșă, combătând-o cu argumente destul de temeĭnice (în ale mele *Cercetărĭ istorico-filologice*, Bucurescĭ 1900, la p. 78—79) pare a fi îmbrățișată cu o față sêrbéscă de d. Stoĭanovicĭ. Domnia sa de fapt nu se exprimă că cutărĭ texte scrise în țerile române ar fi fost de vre un Sêrb scrise, dar acésta reese limpede din reproducerea în acéstă a sa lucrare a unora, carĭ nu ĭ-ar fi dat nicĭ un motiv să le pună între «vechile însemnărĭ și inscripțiĭ *sîrbescĭ*». Ast-fel, fără îndoială că nu aicĭ (p. 220), într'un Codex sîrbesc, ci într'unul româno-slav îșĭ avea locul notarea din a. 1574 a uricaruluĭ moldovén Gligorie Iurașcu pe un letopiseț asupra regilor și archiepiscopilor sîrbĭ; casus generalis dintr'însa —care nu se poate găsi în textele sêrbo-slave—ne dovedesce și maĭ mult acésta. Acelaș lucru i se póte imputa d-luĭ Stoianovicĭ despre trecerea aicĭ (p. 268) între însemnările *sîrbescĭ*, a ace'eia făcută de popa Anastasie, egumenul mănăstireĭ Bistrița din Moldova, pe o carte la a. 1606, precum și a aceleia făcută de Varlam la a. 1615: casus generalis din prima, și χ «de prisos» în многогрѣшныχ Връмам, precum și scrierea ър în loc de sîrb р saŭ рь (în Връмам) din a doua ne dovedesc acésta cu prisosință. Póte că acelaș loc falș îl ocupă aicĭ și însemnarea eromonahuluĭ Epifanie din mănăstirea moldovenéscă Moldavița făcută pe un Slujebnic la a. 1616 (pag. 289), chĭar dacă el are sîrbismul ва în loc de въ; fiind-că, influența sîrbéscă se exercită des în literatura româno-slavă, fără ca totușĭ textele nóstre slave să pótă înceta d'a fi româno slave și să fie considerate de sîrbe. De alt fel acésta e tot așa cum textele sîrbe în carĭ vin ѧ, ѫ, ъ nu pot fi considerate bulgare, și, precum cele bulgare, nu pot fi luate drept sîrbeștĭ, dacă au într'însele influențĭ literare sîrbe (1). Și, în acelaș fel, de sigur că nu în acest codecs sîrbesc (p. 479) ci într'unul româno-slav îșĭ avea locul însemnarea făcută într'un manuscris de Mateĭ-beg din Bucureștĭ, pribég pe la Sibiĭ,

1) Cf. despre acesta maĭ pe larg în a mea *Fonetika ćirilske azbuke* în Introducere.

Brașov, Țarigrad, în timpul rézboiuluĭ luĭ Petru cel mare cu Turciĭ; casus generalis dintr'însa ne dovedesce acésta.

De alt-fel, în afară de acestea pe carĭ d. Stoĭanovicĭ le-a pus, póte pe nedrept între cele sîrbescĭ, sunt alte notărĭ de pe manuscrise, notărĭ curat sîrbescĭ, fiind că sunt făcute de Sîrbĭ, dar pe carĭ domnia sa le-a scăpat din vedere. Natural că e și foarte greu ca într'o culegere a unuĭ așa mare număr de bucățĭ să nu remînă — fără voe — și câte ceva afară. De acésta nu poate fi învinuit nicĭ o dată un scriitor, maĭ ales cînd el o declară, cum face d. Stoĭanovicĭ în prefață. De aceea pe de o parte, ĭar pe de alta fiind-că domnia sa m'a rugat chĭar personal printr'o scrisóre să-ĭ adun și să-ĭ trimit «notările și inscripțiile sîrbescĭ de pe manuscrise e Academieĭ nóstre, — până ce îĭ voĭ putea procura această din urmă plăcere, îmĭ voĭ permite acum să completez în cîte va locurĭ acest volum apărut de care vorbim.

Ast-fel, între notările-ĭ sub a. 1566 lipsesce aceea de pe un act-scrisóre trimisă de Alexandru Vodă, Domnul Moldoviĭ, cnezuluĭ și nobililor din Raguza cu însciințarea și rugăcĭunea de a ajuta și aceștia pe ceĭ treĭ frațĭ și două surorĭ, strănepoțĭ aĭ fostuluĭ herțeg al Herțegovineĭ Stefan, carĭ atuncĭ traiau numaĭ din ajutorul domnuluĭ nostru în Moldova. La sfârșitul scrisóreĭ e notarea celuĭ ce a scris'o: писа драгомир срБинь ѹ местѹ Сѹчаве, care va trebui pusă sub a. 1566 între «Stari srpski zapisi i natpisi». Scrisoarea acésta e publicată întrégă de d. C. Jirecek în *Spomenik* XI, 91.

Apoĭ, Stoĭanovicĭ reproduce sub a. 1580 notarea de pe o Tetraevangelie, care se află în mânăstirea sîrbéscă Remete din Banat, scrisă în Craiova de Protopopul «Ión Sĕrbul din locul Cratova» în ḑilele luĭ Mihnea Vodă (p. 229). Nu a trecut însă și însemnarea de pe o Tetraevangelie — probabil alta — scrisa de ace'așĭ Protopop Ión din Cratovo în Craiova, tot în ḑilele luĭ Mihnea vodă, și care se va fi aflând încă în biserica Sfântuluĭ Nicolae din Chilia (Basarabia). Insemnarea de pe acésta din urmă, reprodusă în vol. II pagina 486 din *Zapiski Odesskago obstcstva istorii drevnostej*, de și pune (póte prin greșélă de tipar) o dată greșită: въ лѣт ҂зса мца гіен еі днь, decĭ, în anul *7201*, luna luĭ Ghenarie în 15, totușĭ însemnarea въ лѣт(о) зпи. месеца аугуста. кі. дьнь de la Stoĭanovicĭ ne arată că acea Tetravanghelie din Zapiski e alta de cât cea de la dânsul. Că acésta e alta se maĭ vede și din însemnarea maĭ departe: писах азь грѣшни къ свещенницех тах протопоп Іоаннь србин от мѣста Кратова etc., ceea ce în cea menționată de Stoĭanovicĭ e: писа мьниш и послѣдніи къ свещеницѣх etc.

De asemenĭ, între însemnările din a. 1641 póte ocupa un loc și mențiunea ce se face între boĭeriĭ divanuluĭ luĭ Mateĭ Basarab, Domnul Munteniеĭ, de па(н) вѹчина србскѹ велико(м) ча(с)тин(к), a căruĭ origine sîrbésca se maĭ pastréză încă și în nume: вѹчина, cu *u* în loc de vechĭ лк (cf. plsl влькъ). Documentul acesta, prin care Mateĭ vodă întăresce vorniculuĭ Hrizea satul *Sirbescii* și 8 pogóne de vie, se află la *Archiva statuluĭ din Bucurescĭ, actele mânăstireĭ Radu-Vodă, pachetul 10 No. 12.*

Și încă, *Anthologion* româno-slav, tipărit la Câmpu-lung din Muntenia în anul 1643, tot sub Mateĭ Basarab, are o notă (pe care n'o maĭ reproduc) dedesubtul căreia se iscălesce apoĭ Стефанъ Ієромонахъ, тѵпографъ, срб. Acéstă însemnare, care lipsesce în cartea d-luĭ Stoianovicĭ, se póte vedea și în *Bianu-Hodoș: Bibliografia românéscă veche*, II, p. 135.

Tot așa însemnare, care lipsesce la d. Stoianovicĭ, dar care se póte vedea și în *Bianu-Hodoș: Bibliogr.* II, 146, o aflam în *Evangelia învĕțătóre*, scrisă în românesce și tipărită la mânăstirea Délu din Muntenia la a. 1644. La sfârșitul acesteĭ cărțĭ se află un Epilog slavon dedesubtul caruia e iscalit și lucratorul tipograf care a lucrat la ea: Тѹдор Дѹмитрович срьб ѿ рьмнин де ла wат,

Tot între însemnările de pe manuscrise sîrbescĭ va trebui să se pună, cred, şi scrisórea catolicilor din Novo Brdo (Sîrbia) către scaunul papal la a. 1653. Acésta lipsesce la d. Stoianovicĭ, cu tóte că, şi dacă nŭ tótă, dar aparţine «vechilor notărĭ şi inscripţiĭ sîrbe» cel puţin sfârşitul : из Нѡвѡбрда на 28. Генара 1653. Башнех призвишенех гѡспѡствѹ слѹге и цинѡви католици сар(б)ске землне : Франѡ Метѡи, Геба (sic) Ђинѡвић, Iuan deanouich, Геба Кѹкѹмагнћа. Scrisórea e publicată de Fermendziu în *Acta Bulgariae eclesiastica* la pag. 225-6.

Apoĭ, tot între izvórele pentru istoria Sîrbilor s'ar putea pune (din care punct de vedere s'ar putea óre-cum motiva şi reproducerea de Stoianovicĭ a noteĭ din 1574 a uricaruluĭ Moldoveĭ Gligorie Iuraşcu, de care am vorbit maĭ sus) ; tot între acele izvóre dic ar fi putut avea loc şi însemnarea dintr'un document moldo-slav de la Antioh Constantin Voevod din a. 1698. In acest act, publicat tot în *Zapiski Odessk. obst.* I p. 350, şi în care e vorba de mânâstirea Căpriana din Basarabia, se spune că egumeniĭ, eromonachiĭ, erodiaconiĭ şi monachiĭ, trimişĭ în ea de la sfântul munte «сѹть серби цѣломѹдрїи, и добрыи строи телїе свѧтѣи церкви, и честномѹ домѹ etc.

* * *

Dar o dare de sémă asupra uneĭ cărţĭ ca acésta apărută în străinătate trebue, după părerea mea, să arate şi faptele nuoĭ pe carĭ ea ni le póte da întru cunóscerea limbiĭ şi istorieĭ nóstre. De aceea, socot folositor a atrage atenţia, şi dacă nu asupra tuturor, dar cel puţin asupra unora din izvórele nuoĭ pe carĭ ni le pune la îndemână însemnata lucrare a d-luĭ academician Stoĭanovicĭ.

In cartea mea *Studiĭ privitóre la limba şi istoria Românilor*, (pag. 55) căutând a dovedi că forma *Gligore* (în loc de *Grigore*) nu s'a format pe terenul limbiĭ române, n'avém la îndemână exemple şi din vechia, ci numaĭ din noua limbă şi literatură sèrbă. In acéstă lucrare a d-luĭ Stoĭanovicĭ, la p. 2, găsim Глигорие în sèrbésca evangelie a luĭ Miroslav din vécul al XII, ceea-ce confirmă încă o dată argumentarea mea din pomenita-mĭ carte.

Tot ast-fel, în ale mele *Studiĭ* (p. 25) nu găsisem încă, pentru vechia literatură sêrbă, exemplu din vécul al XIV întru susţinerea dovedirilor mele că forma *Tudor* (în loc de *Teodor*) nu s'a format pe terenul limbiĭ române. In acéstă carte a d-luĭ Stoĭanovicĭ (la p. 59) aflăm, într'un text sèrbesc din acel secol, dativ singular попоу Тодороу şi acusat. sing. Θодора, de la un nominativ Тодор ; ba la pag. 281 ne maĭ dă şi dintr'un text din a. 1613 : Граматикъ Тодоръ, — ceea-ce încă o dată întăresce dovedile mele.

De asemenĭ, în favorul dovedirilor mele că *Costea* şi *Costandin* (în loc de Constandin) nu s'aŭ format pe terenul limbiĭ române, ne maĭ aduce cartea d-luĭ Stoĭanovieĭ pe Коста într'un text sèrb din sec. XVI (p. 219), precum şi Константинь în text din sec. XIII (p. 12) şi din sec. XVII (p. 303).

Tot ast-fel, în sensul dovedirilor mele că forma *Serbli* din Constantin Porfirogenetul nu conţine articolul românesc postpositiv, cum s'a credut, maĭ găsim în cartea d-luĭ Stoĭanovicĭ dovedĭ din textele sèrbe ale véculuĭ al XIV (p 29, 30, 47) şi al XV (p. 77).

In acelaşĭ fel, ni se dă (la p. 24, 214) texte sèrbescĭ din a. 1318 şi 1571 în carĭ găsim къ все вѣкы вѣкома ca o nouă dovadă a celor ce am arétat în ale mele *Cercetări istorico-filologice* p. 72 că вѣкома e slavonism, iar nu românism, cum s'a credut, în textele româno-slave.

Ar maĭ fi şi alte lucrurĭ nuoĭ de filologie însemnate pentru noĭ în acéstă carte ; trecem însă peste ele, spre a menţiona şi câte-va din domeniul curat istoric.

La p. 174 Stoĭanovicĭ reproduce din Apostolul munténo-s'av de la a. 1547 şi descifréză criptografia de acolo prin : кь домехь дмитрокехь ѕлесѹхѹчѹм, rémânêndu-ĭ nedescifrat numaĭ ultimul cuvént. La Bianu-Hodoş : *Bibliografia rom.* I, 29 sînt nedescifrate şi cele treĭ cuvinte din'ainte. De altfel, drept e că 'nainte descifrase acele treĭ cuvinte Iacimirskij în *Novyj trudъ po staroj slavjanskoj bibliografii,* Sankt petersburg 1899 p. 20.

Relaţii'e nóstre culturale cu Sêrbiĭ ale căror influenţe asupră-ne apar limpede în limba textelor româno-slave din vécul al XIV pînă într'al XVI', prin existenţa într'ênse'e a formelor ca partic. trecut бию (plsl. бълъ), pronume'e genet. şi acusat. sing. га (plsl. юго), х «de prisos» etc. ; aceste relaţiĭ, dic, despre carĭ vedĭ a mea *Fonetika cirilske azbuke* la p. 9—12, ni se pun într'o lumină şi maĭ vie prin însemnările de pe manuscrise adunate de Stoĭanovicĭ în cartea sa de care vorbim. Fireşte, tipăriturile româno-slave ale sêrbilor Macarie, nepotul luĭ Bojidár Vukovicĭ Dimitrie, logofĕtul din vécul al XVI, precum şi ale sĕrbuluĭ Ioan din mânăstirea Gomioniţa din Kamengrad (Bosnia) făcute la Târgovişte în a. 1648 — 9, cu reproducerĭ şi la Stoĭanovicĭ, ne eraŭ şi nouă maĭ de mult cunoscute. Sînt însă la sul şi alte izvóre nuoĭ carĭ ne arată relaţiile nóstre culturale cu Sêrbiĭ ; din ele reese clar — deşi puţin de o cam dată — că maĭ ales prin acţiunea patriarchieĭ sĕrbescĭ de la Pecĭ (Ipek) ne influenţaŭ aceştĭa culturalicesce.

In însemnările de pe manuscrise sîrbescĭ, adunate în cartea sa de Stoĭanovicĭ, se vede că la a. 1580, 1589, 1610 patriarchul din Pecĭ era «peste toţĭ Sîrbiĭ şi Bulgariĭ şi părţile de mĭadă-nópte şi cele-l'alte», архиепископа пекскаго и патриарха всѣмь срьблюм и блъгаром и севєрн'ньимь странамь и прочиимь (pag. 229, 239, 277). Iar într'alt manuscris sîrb se spune că, la a. 1619, unul Cozma Hagiul fu trimis ca sol bisericesc să represinte ţara românéscă la soborul sîrbesc din Gradceaniţa : А се помени оть Оугровлахь некоихь срьбь послани Козмомь Хажиюмь ю семь трѹдивша се. Бисть ѹ лето к. з. на Градчаници, приде ка намь о сабориша, ѹ проскомидие подпись о всемь (pag. 296). Apoĭ, tot în registrul patriarchieĭ din Péc, găseşte Stoĭanovicĭ însemnarea următóre sub a. 1621 : лѣта хз. р. к. Ѳ. зде помениць оть Ѹгровлахие нѣкоихь благовѣрьнихь христианы, precum şi до зде Ѹгровлахия. Варламь и Софроние (pag. 300) cea ce ne arată re'aţiĭ ale bisericeĭ nóstre cu patriarchia sîrbéscă din Pecĭ în vécul al XVII.

Iar aceste relaţiĭ culturale ale nóstre cu Sîrbiĭ prin mijlocirea patriarchieĭ din Pecĭ, din notele luĭ Stoĭanovicĭ, ne confirmă şi lămuresc alte izvóre, carĭ la rîndulor şi ele ne lămuresc şi confirmă pe cele de maĭ sus.

In adevér, relaţiile nóstre cu Pecĭul ni le maĭ arată identitatea titulatureĭ patriarchilor luĭ—pe care o vé̦durăm maĭ sus—cu cercul de acţiune al tipăritoru'uĭ de cărţĭ bisericeştĭ, Domnul Munteniеĭ Mateĭ Basarab. Căcĭ, acesta s. e. în Psaltirea'ĭ slavă tipărită la 1637 ne spune că o tipăreşte наипачеже болгаршм, срьбшм, оугровлахомъ, молдовлахш(м) и про(ч)а [1]), adică «maĭ ales pentru Bulgarĭ, Sîrbĭ, Ungro vlachĭ, Moldovlachĭ şi *alţiĭ*». Iar cuvêntul «alţiĭ» de aicĭ înlocueşte fără 'ndoĭală pe севєрн'ньимь странамь, «părţile de miadă-nópte», adică Bosnia, Herţegovina, Croaţia ortodoxă etc. din titulatura patriarchilor de la Pecĭ.

Apoĭ, relaţiile nóstre cu Peciul ne maĭ explică de ce Mateĭ Basarab chiamă spre a'ĭ tipări Triodul slav din 1648-9 [2]) pe sîrbul bosniac Ion din Kamengrad, precum şi donaţiile ce le face mânăstirilor sîrbeştĭ din Trebinĭe [3]) saŭ Papratie din

[1]) Bianu şi Hodoş : *Bibliogr. rom.* II, 104.
[2]) *Idem* II, 173.
[3]) Copie după hrisovul de donaţie se află în biblioteca Academieĭ din Agram.

Sîrbia [1]). Precum tot acelaşĭ lucru ne arată şi ne explică de ce Vasile Lupu, Domnul Moldoviĭ, face donaţiĭ mănăstiriĭ Mileşeva din Sîrbia [2]) saŭ Lepavina din Croaţia [3]) care pe atuncĭ depindea, cu întreruperĭ, tot de Patriarchia de la Pec [4]) ; şi de ce ortodoxiĭ din Vretanĭa Croaţieĭ cereaŭ din Moldova sfinţirea episcopuluĭ lor, chiar în a doua jumătate a vécului al XVII [5]).

Aceeaşĭ titulatură a patriarchilor din Péc, pe care vădurăm că ne-o dă Stoĭanovicĭ în cartea sa şi pentru vécul al XVI, ne arată — dacă o combinăm cu alte izvoare şi fapte relaţiile nóstre culturale şi bisericescĭ strânse cu acea patriarchie şi în acel timp.

In adevĕr, va trebui să nu se înţelégă de cât ca o continuare a activităţiĭ Pecĭuluĭ, înglobat în patriarchia de la Ohrida dupa 1459, tipăriturile sîrbilor Macarie, Bojidar Vukovicĭ, nepoţiĭ acestuia Dimitrie logofĕtul şi Vinţenţiŭ etc.; căcĭ şi eĭ le fac pentru Bulgarĭ, Sîrbĭ, părţile de miadă-nópte, Muntenia şi Moldova. Cercul activităţiĭ lor dară corespunde cu cercul influenţiĭ patriarchilor sîrbeştĭ din Pecĭ şi după 1557. Şi tot ca un resultat al acesteĭ stărĭ va trebui să se înţeleagă de sigur activitatea de scriitor a aceluĭ protopop Ion de la Craĭova, originar de la Kratovo, din cuprinsul sîrbesc al patriarchieĭ Pecĭuluĭ. Il vĕdurăm pe acesta scriind ca protopop două Tetraevanghe'iĭ, pe timpul luĭ Mihnea Vodă al Munteniеĭ. Iar cartea de care vorbim a luĭ Stoĭanovicĭ, aretându-ni-l numaĭ ca preot scriitor chĭar în Kratovo la a. 1562 (p. 197) şi 1569 (p. 209) — căcĭ de sigur că acel тах(а) поп Iωаннь din Cratovo e acelaşĭ cu acel тах протопоп Iωаннь tot din Cratovo dar aşedat la Craĭova — ne face să înţelegem că poate drept rĕsplată a activităţeĭ luĭ în Cratovo, sub influenta Pecĭuluĭ, fu înaintat protopop şi adus în Craiova. Kratovo era de alt-fel, cum se póte vedea şi din acésta carte a luĭ Stoĭanovi , unul din centrele culturale cele maĭ active si maĭ importante ale patriarchieĭ sîrbeştĭ, nu numaĭ în vécul al XVI şi XVII, ci chĭar şi într'al XV [6]).

Iar ca o confirmare a relaţiilor nóstre religioase şi culturale cu Pecĭul ne vine şi faptul că în vécul al XVI chĭar şi mitropolitiĭ Românĭ din Transilvania priméŭ sfinţirea de la patriarchul sîrbesc din Péc, şi, uniĭ preoţĭ mergéŭ de învĕţaŭ în ţara sîrbească — cum spune istoria bisericeĭ Şcheilor.

Acum, combinarea acésta a însemnari'or adunate din manuscrise de Stoĭanovicĭ cu izvórele ce eŭ am adus ne arata că pentru vécul al XVI şi XVII e maĭ mult de cât sigur că principatele române ascultau, şi dacă nu oficial (cea ce nu putem şti încă) dar de fapt de sigur, şi de patriarchul sîrbesc din Pecĭ. Apoĭ, ele trebue să ne prezinte ca pe un lucru demn de credinţă, luat din izvóre contimporane, şi demn de cercetare maĭ departe, aceea ce adnotătorul luĭ Urechiă, Eustrate logofetul, ne spune că, pe timpul luĭ Alexandru cel bun (sec. XV), mitropolitul Moldoviĭ Teoctist «s'aŭ hirotonisit de Nicodim din ţara sîrbéscă» [7]) adică de la Pecĭ.

---

[1]) P. S. Safarik *Památky jihoslov* p. 113.

[2]) *Idem*, p 113.

[3]) Un studiŭ asura hrisovuluĭ acestuĭ de dăruire voĭ pub'ica în curând tot în acéstă Revistă.

[4]) R. Lopasic : *Karlovac*, U Zagrebu 1879, p. 153.

[5]) *Idem*, p 154.

[6]) Aşa, la a. 1466, pe când Pecĭul era înglobat în patriarchia Ohrideĭ, şi pe când patriarch al acesteĭa era Doroteĭ (căruia la 1456 îĭ scrie Ştefan cel Mare al Moldoviĭ), un diac Dimitrie din Cratovo e însărcinat a scrie un Nomocanon на срьбьскыи езыкь. Cf. *Starine* XII, 255.

[7]) M. Cogalniceanu: *Letopisețele* I., p. 147 nota 1. — Cf. Melchisedec : *Cronica Romanuluĭ* I, 57 ; A. D. Xenopol : *Istoria Românilor* II, 239 nota 8 · I. Bogdan: *Vechile Cronice* p. 251.

De alt-fel, un *punct comun* pentru *câte și treĭ vécurile : al XV, XVI, XVII*, prin care ni s'ar confirma relațiile culturale ale nóstre cu Sîrbiĭ — cea ce nu s'ar putea bine înțelege de cât presupunènd influența Peciuluĭ — este mulțimea de elemente sîrbescĭ în textele româno-slave. In adevĕr, maĭ peste tot în textele *acestor treĭ vécurĭ*, carĭ esențialmente sînt scrise în limba bulgară, găsim amestecate *sîrbisme* ca gen. și acus. sg. al pronum. га (— plsl. єго), particip trecut вио (— plsl. бꙑлъ), оу în l. d. plsl. ѫ (s. e. роукоу plsl. рѫкѫ). х «de prisos» etc. Acésta nu se explică de cât prin marea influență a literaturiĭ sîrbe asupră-ne — prin mijlocirea patriarchieĭ de la Pecĭ.

Apoĭ, alt *caracter comun* pentru câte și treĭ vécurile XV, XVI, XVII e că aĭ noștri, chĭar când vorbesc de limba bulgară o numesc sîrbéscă ; ceea ce ar rémâne neînțeles dacă n'am recunósce influența și însemnătatea mare ce avu pe atuncĭ sîrbismul prin patriarchia de la Pecĭ. Se scie adnotația luĭ Miron Costin la Cronica luĭ Urechiă că soliĭ luĭ Alexandru cel bun, domnul Moldoviĭ, s'aŭ dus la bulgăréscа Ohrida de unde aŭ adus în Moldova «preoțĭ și cărțĭ *sîrbesci*» în vécul al XV. Cunoscut e de asemenĭ cum Coresi în vécul al XVI ne spune că a tradus din *sîrbesce* pe românesce Psaltirea sa din 1577, și Evangelia ; acelașĭ lucru spun diaconiĭ Șerban și Marcn pentru Paleĭa tipărită de eĭ în Orăștia la a. 1582. Tot ast-fel ne declară la 1680 mitropolitul Moldoveĭ Dosofteĭ, că a luat «după *sîrbie*» Psaltirea sa slavo-română ; precum la fel spune el și pentru «Viețile sfinților» ce tipări în 1682 [1]).

Și, la 1675, în soborul ce convócă la Alba-Iulia, mitropolitul Sava II Brancoviĉĭ ia mĕsurĭ de pedepsirea preoților românĭ «cariĭ nu se nevoesc cu rumănie, ce tot cu *sărbie*» [2]).

Tóte acestea, care maĭ 'nainte nu se puteaŭ înțelege, acum cred că devin limpedĭ prin notările adunate de Stoĭanoviĉĭ în cartea-ĭ de care vorbim și prin izvórele cele-l'alte aduse de mine. Ele lămuresc un punct însemnat din viața nóstră culturală în epoca așa numită a slavonismuluĭ, arĕtându-ne că în vécurile XV, XVI, XVII, noĭ trăiam în relațiĭ bisericescĭ și culturale strânse cu patriarchia sîrbéscă a Peĉiuluĭ.

* * *

Acelaș învĕțat d. **Lj. Stoianoviĉĭ**, publică un studiŭ intitulat : *Stare srpske stamparije*, în *Srpski Knjizevni Glasnik*.

Inceputurile tipografieĭ la Româniĭ din principate nu sunt alt-ceva de cât unul din efectele legăturilor felurite și mult maĭ vechĭ dintre noĭ și Sîrbĭ. Activitatea la tipăriturile nóstre româno-s'ave a unuĭ Macarie, Moĭse, Dimitrie logofĕtul etc., *din vécul al XVI, sîrbĭ* de ném, ne arată, cum s'a și înțeles, că nu vom putea pricepe începutul arteĭ tipografice la noĭ făr'a cunósce bine și de aprópe activitatea tipografică la Sîrbĭ. Cea maĭ bună lucrare pentru acéstă chestiune e pân'acum și rĕmâne încă fără 'ndoĭală a luĭ Emile Picot : *Coup d'œil sur l'hist. de la Typographie dans les pays Roumains au XVI siècle, Paris 1895*. De la acésta nu s'a maĭ scris nimic pentru noĭ care să o completeze. In «Convorbirĭ literare» de la 1 Noemvrie 1902 d. Nerva Hodoș publică un mic articol *Inceputurile tipografieĭ în țara românéscă* în care, și dînsul după norma stabilită, spre a face să se înțeleagă aceste începuturĭ, aruncă «o privire repede și asupra tipografiilor cirilice, carĭ funcționaŭ în tot cuprinsul Europeĭ la acea epocă.» Dar lucrarea acésta se mărginesce numaĭ la cea ce în 1895 spusese

---

[1]) Vedĭ pentru tóte acestea Bianu-Hodoș : *Bibliog. rom* I, III.
[2]) Ciparu : *Acte și fragmente*, p. 149-150.

d. Emil Picot în al séŭ «Coup d'œil», şi, ca şi acesta, nu cunóşte nicĭ studiile luĭ J. Tomic publicate în *Glasnik* LX, nicĭ lucrările maĭ nouĭ ale luĭ Jagic în *Anzeiger der philos. histor. Classe* No. I, VII şi X din a. 1895.

Tóte aceste lipsurĭ însă le împlinesce lucrarea de maĭ sus a academicianuluĭ din Belgrad Lj. Stoĭanovicĭ, carele sub titlul *„Vechile tipografiĭ sîrbescĭ"*, publică o serie de patru articole în revista sîrbéscă din Belgrad *Srpski Knjizevni Glasnik* pe Octomvre şi Noemvre 1902. Disertaţia acésta a d-luĭ Stoĭanovicĭ nu e sever ştiinţific lucrată, căcĭ ea urmăreşte un scop de popularisare; totuşĭ îmbrăţişéză tot ce se ştie pân'acum asupra vechilor tipografiĭ sîrbescĭ, şi încă aduce câte-va cunoscinţĭ nouĭ, resultat al cercetărilor personale ale autoruluĭ.

Ast-fel, se ocupă cu datarea *Psaltireĭ* din Gorajde, pe care o pune ca fiind tipărită la a. 1521. *Slujabniculuĭ* tipărit tot acolo îĭ pune data 1519 saŭ 1520, ĭar *Trebniculuĭ* data 1523.

Apoĭ, d. Stoĭanovicĭ a descoperit în biblioteca naţională din Belgrad o carte necunoscută pân'acum bibliografieĭ, anume un *Calendar* (Mesecoslov) cu tropare şi condacĭ, pe care e înclinat a'l atribui activităţiĭ tipografice a luĭ Iacov din Kamena Reka. Acest Iacov tipări cărţĭ sîrbescĭ pe la începutul celeĭ a doua jumĕtăţĭ din vécul al XVI. De asemenĭ, a maĭ descoperit d. Stoĭanovicĭ o altă carte tot necunoscută pân'acum bibliografieĭ, anume cel d'întîiŭ *Bukvar* sîrbesc, tipărit la Veneţia în anul 1597.

Din aceste motive, lucrarea d-luĭ academician Lj. Stoĭanovicĭ, presentându-se cu resultatele celor din urmă cercetărĭ asupra vechilor tipografiĭ sîrbescĭ, precum şi nefiind lipsită de vederĭ şi descoperirĭ nouĕ, e de însemnătate a fi cunoscută şi la noĭ de ceĭ ce se ocupă cu vechia nóstră tipografie.

ILIE BARBULESCU.

*
* *

Cele două reviste pan-latine, apărute în primă-vara anuluĭ acesta aŭ avut dese notiţe despre Românĭ, cum şi articole datorite unor compatrioţĭ aĭ noştriĭ.

Prima, apărută la Roma, **Cronache della Civiltà Elleno-Latina,** are chiar în prima sa făscióră, de la 1 April, o frumoasă biografie a nemuritoruluĭ V. A. Urechiă, datorită domnuluĭ M. G. Holban, şi o poesie în limba francesă «Évocation du passé» de domnişoara Elena Văcărescu.

In a 6-a făscióră (15 Iuniŭ) se găsesc biografia luĭ M. Kogălniceanu de d-nul G. G. Burghele şi o notiţă a redacţieĭ despre activitatea Ateneuluĭ din Dorohoiŭ. Se menţionéză conferinţa domnuluĭ Holban despre «Viaţa şi activitatea luĭ V. Hugo» şi proclamarea de president onorific a domnuluĭ Tocilescu. In făsciόra de la 15 Iuliŭ (a 8-a) d. Holban face o scurtă dare de seamă despre activitatea ştiinţifică a ilustruluĭ director al Revisteĭ nóstre. In volumul format de fasciculele IX—XIV, într'un articol scris în limba italiană — cele de maĭ sus aŭ fost tóte în franţuzesce— şi semnat *Jolanda*, se face de către un cunoscător al operelor d-reĭ Văcărescu o biografie a valoróseĭ poete. Articolele de maĭ sus sînt însoţite de portretele regretaţilor Urechiă şi Kogălnicénu, de al d-luĭ Tocilescu şi al d-reĭ Văcărescu.

Venirea şi sărbătorirea studenţilor italienĭ în România e menţionată în două saŭ treĭ făscióre, iar în No. 15 de la 1 Noembrie se dă traducerea în italienesce a poeticuluĭ salut adresat de *Ligă* iubiţilor óspeţĭ şi datorit, după câte scim, domnuluĭ Gion.

Ast-fel Revista condusă de cunoscutul prieten al némuluĭ nostru, contele Angelo de Gubernatis, dă aprópe neîncetate scirĭ despre activitatea literară şi sciinţifică a Latinilor de la Dunăre.

Tocmaĭ aşa este întitulat — «Les Latins du Danube» — şi primul articol din cea de-a doua Revistă, de care vrem să vorbim — «**La Renaissance Latine**» — apărută la Paris în luna Maiŭ. Domnul N. Vaschide face o dare de sémă despre starea actuală a literaturiĭ nóstre în citatul articol. In acelaş număr d-ra Văcărescu are o cronică teatrală privitoare la «Vlaĭcu-Vodă», piesa d-luĭ A. Davila. In articolul d-luĭ de Gubernatis, «Les Latins d'Autriche-Hongrie» se amintesce şi de starea Românilor de peste munţĭ. In No. IV, din Iuliŭ, d. Gion are o dare de seamă despre activitatea dramatică a valorosuluĭ poet d. H. G. Lecca, iar d. Vaschide un studiu de psichologie socială asupra diferitelor tipurĭ propriĭ ţărilor micĭ, şi în special Româniel, şi carĭ doresc a eşi cu orĭ-ce preţ în evidenţă.

D. Xenopol a dat Revisteĭ două preţióse articole, unul în No. 4, despre «Românĭ şi Ungurĭ», iar altul în No. 6, din Octombre: «La Question Israélite en Roumanie», un studiŭ de mare însemnătate, apărut tocmaĭ în timpul faimoaseĭ note a d-luĭ Hay, şi despre care am maĭ vorbit — când a fost vorba şi despre studiul d-luĭ I. Lahovari — în diarul *Conservatorul* din 4 Noembre. In numerele 2, 4 şi 8 d. Vaschide a făcut diferite menţionărĭ cu privire la cărţile şi revistele românescĭ — reapariţia *Revisteĭ pentru istorie, archeologie şi filologie* e anunţată în No. din August (p. 651). E păcat că greşelile de tipar sînt numeróse une-orĭ, aşa în cât numele unor autorĭ românĭ ca Eminescu şi Duiliŭ Zamfirescu apar ca Ervinescu şi Tomfirescu, iar în loc de «Convorbirĭ Literare» e «Concorbiti». In ultimul numĕr d. Vaschide observă cu drept cuvînt curiósa pretenţiune a unora de a'şĭ aşeda cu orĭ-ce preţ prosa d-lor — maĭ mult saŭ maĭ puţin citibilă — în capul volumelor publicate de tipografia «Minerva» şi criticénd lucrările celor maĭ de frunte scriitorĭ românĭ. Se vorbesce cu laudă despre noul volum al d-luĭ Radu D. Rosseti şi despre frumósa colecţiune de sonete a d-luĭ Jules Brun: *L'âme roumaine.*

In No. 4 a fost publicată traducerea nuveleĭ d-luĭ Caragĭale «Făclia de paşte» de d-na Hortense Paquier şi un articol despre «Folklorul român» de d-na Lucila Kiţu.

Pentru a sfîrşi, putem menţiona în numărul ultim (15 Decembre) un interesant articol de Gabriel-Louis Joray în care se arată că atât Italieniĭ cât şi Româniĭ din monarhia austro-ungară, trebue să se unĭască — după părerea autoruluĭ — nu numaĭ cu Unguriĭ ci şi cu Slaviĭ acolo aflătorĭ, spre a putea ţine pĭept curentuluĭ germanisător.

Un fapt fórte interesant e că începând de la 15 Noembre, adică de la No. 7, revista acésta parisiană a trecut sub direcţiunea unuĭ Român, prinţul G. Brâncovénu.

N. I. Apostolescu

DIN LITERATURA POPORANA

POVESTEA ILENEI COSINZENEI

A fost odată ca nicĭ o dată, că de n'ar fi, nu s'ar povesti; a fost un împĕrat şi a avut treĭ feciorĭ. Şi împĕratul acesta ca orĭ şi ce împĕrat şi chiar ca om care se gândeşce maĭ departe şi-a dat copiiĭ la învĕţătură, că să nu se trezéscă boĭ, ḑi să se deştepte. Aşa că, când vor fi marĭ sĕ mulţuméscă lu tatu-s'o că s'a îngrijit de viitorul lor, iar sĕ nu ḑică, că a sciut numaĭ să-ĭ facă gusturile sale şi altă nimica. Insfîrşit împĕratul céla cu durere de inimă căuta de copiiĭ sĕĭ. El vroia ca fiiĭ sĕĭ sĕ ĭ fie vrednicĭ de numele luĭ. Vroia ca eĭ să fie dacă nu maĭ avuţĭ, maĭ 'nvĕţaţĭ, maĭ respectaţĭ, cel puţin ca dânsul. Şi aşa trebue să se 'ngrijască orĭ şi ce părinte pentru copiiĭ sĕĭ. Vorba ceea: «*cartea pentru omul sĕrac este bogăţie, iar pentru omul avut este mândrie.*» Şi aŭ învĕţat eĭ acolo unde-ĭ dĕduse carte cât or fi 'nvĕţat. Şi numaĭ s'aŭ 'ntors a casă la tatu-s'o, că doar nu era să 'nveţe tótă viaţa lor. Că cartea se ḑice, că nu maĭ are sfîrşit, ci-că pó'e cine-va să 'nveţe cât trĕeşce şi tot nu maĭ isprăveşce. Când aŭ ajuns a casă eĭ ş'aŭ făcut datoriile către părinţĭ după cum se cere: aŭ sĕrutat mâna mameĭ lor şi tatăluĭ lor, iar eĭ i-aŭ sĕrutat pe obraz. Cel maĭ mic trebue să fie cu respect către cel maĭ mare, şi cel maĭ mare la rândul sĕŭ iar trebuie să-şĭ facă datoria. Vorba ceea: «*a da bună ḑiua cine-va unuĭ om e politicos, iar a mulţumi e o datorie*». Acum ca să spun câtă bucurie aŭ simţit părinţiĭ când ş'aŭ vĕḑut copiiĭ întorşĭ de la şcólă maĭ marĭ, maĭ 'nvăţaţĭ, maĭ frumoşĭ, etc., şi copiiĭ când ş'aŭ vĕḑut părinţiĭ, casele, locurile pe unde se jucaŭ eĭ şi jucăriile lor, acésta n'o pot şi nu se póte spune, căcĭ ea numaĭ se simte. Şi acésta din pricină că este ceva ce se face 'n corpul nostru şi fără voia nóstră, cum ar fi fómea şi altele. Noĭ n'am vrea póte să mâncăm dapuĭ dacă stomacul cere, trebue să ne supunem luĭ şi pace. Insfîrşit cine a fost copil şi a învĕţat carte şi acum are copiĭ la şcólă va înţelege ce spun. Eĭ când aŭ vinit aŭ ḑis:

— Bine v'am găsit sĕnătoşĭ scumpĭ părinţĭ!

— Bine aţĭ vinit sănătoşĭ, dragĭ copiĭ.

După acésta s'aŭ pus la masă şi aŭ mâncat cu toţiĭ. După ce aŭ isprăvit de mâncat tatul lor le ḑise:

— Eĭ dragiĭ tateĭ, ce aţĭ făcut pe acolo, ce aţĭ maĭ vĕḑut, cum aţĭ petrecut? (Eĭ fusese daţĭ la şcólă 'n altă ţară).

— Heĭ, ta'ă, rĕspunseră eĭ într'un glas, noĭ am făcut bine pe acolo pe unde am fost, am vĕḑut multe lucrurĭ, pe care nu le-am fi vĕḑut aicĭ 'n ţara nóstră s'o fi umblat în lungiş şi 'n curmeḑiş şi de petrecut am petrecut bine. Căcĭ nu e lume numaĭ cât se vede pe feréstră. Orĭ şi unde e lume şi dacă omul e sănătos şi are cu ce, o duce bine. Noĭ sîntem prea fericiţĭ că ne-ĭ dat de ne-am deşteptat. Ceĭ drept că ne părea rĕŭ la plecare ne şciind cum va fi acolo şi lăsîndu ne aice: prieteniĭ, jucăriele şi tótă viaţa nóstră copilărescă.

— Aşaĭ, scumpiĭ meĭ băieţĭ, că atuncĭ v'a părut rĕŭ şi acum bine. Să şciţĭ de la mine, că am vĕḑut maĭ multe ca voĭ, că după rĕŭ vine şi bine şi după bine póte să vie şi rĕŭ. Pentru acésta omul trebuie să se gândească din vreme ce-ĭ trebuie şi să-şĭ facă. Vorba ceea: «*adună la tinereţe ca să ai la bătrâneţe.*» Şi ce aţĭ învĕţat voĭ pe acolo?

— Eŭ tată, respunse cel maĭ mare 'ntâĭ, am învĕţat carte de ajuns. Şciŭ să vorbesc 14 limbĭ. Afară de aceste am învĕţat să fac şi negustoriе cu orĭ şi ce lucru din lume.

— Eştĭ mulţumit, dragul tateĭ, îl întreabă tatu s'o, cu aceste cunoşcinţĭ?

— Sînt mulţumit, rĕspunse el.

— Dar meşteşugul de-a stăpîni împĕrăţia şi a o conduce 'nvĕţatu o aĭ, dragul tateĭ?

— Am învĕţat o, răspunse el.

— Dacă aĭ 'nvĕţat o îmĭ pare bine, maĭ bine ca de tóte. Să fiĭ sĕnătos şi să trăescĭ anĭ mulţĭ şi să-mĭ ţiĭ tronul, adică să domnescĭ 'n locul meŭ chiar cu 'ncepere de azi şi să stăpâneşcĭ împĕrăţia. Eŭ sînt bătrân şi slab şi voiŭ domni numaĭ cu numele.

— Nu pot să domnesc eŭ cât eştĭ 'n viaţă. Eŭ trebuie să merg în lume, să cerc tóte ale lumeĭ, să vĕd cum se află lucrurile 'n lume şi după asta mĕ voĭ 'nturce la scaunul împĕrătese şi voĭ domni în locul tĕŭ şi voĭ stăpâni împĕrăţia după cum aĭ stăpânit o şi tu. Căcĭ şcóla lumeĭ 'ncă n'o şciŭ şi trebuie s'o nvĕţ.

Dar tu ce aĭ 'nvĕţat, întrebă împĕratul pe al doilea fiŭ?

— Am 'nvĕţat, rĕspunse el, tot aşijderea ca şi fratele meŭ cel maĭ mare. Eŭ pot să fac negustorie de oĭ şi altele. Alt ceva n'am maĭ 'nvĕţat nimic. Şi eŭ trebue să 'nvĕţ şcóla lumeĭ, să merg în lume, să vĕd cum trăesce lumea şi ce vorbesce ea de străinătatea aceea unde am fost de am învĕţat.

— Alt ceva n'aĭ maĭ 'nvĕţat nimic, îl întrebă tatu-s'o?

— Ba am 'nvĕţat, răspunse fiu-s'o.

— Şi ce aĭ maĭ 'nvĕţat?

— Am 'nvĕţat jocul de cărţĭ de pot să câştiga lumea întrégă.

— Să te ducĭ de la mine, îĭ ḑise tatu-s'o, că nu escĭ pentru mine cu aşa 'nvĕţătură.

— Mĕ voĭ duce, îĭ rĕspunse el.

— Dar tu, fiul meŭ, ce aĭ 'nvĕţat? întrebă tatu s'o pe fiul cel maĭ mic.

— Eŭ, tată, rĕspunse el, am 'nvĕţat să vorbesc până la 36 de limbĭ. Şi maĭ pot să inventez saŭ să lucrez din noŭ orĭ şi ce lucru

— Numaĭ acestea aĭ 'nvĕţat, îl întrebă tatu s'o?

— Ba am maĭ 'nvĕţat.

— Şi ce aĭ maĭ 'nvĕţat?

— Am 'nvĕţat a vinde brânză.

— Şi acésta este o 'nvĕţătură.

— Ascultaţi fiiĭ meĭ, le dise tatu-s'o: acum ce vreţĭ de la mine să vă daŭ eŭ? Negoţul l'aţi 'nvĕţat toţi.

— Noĭ vrem tată, să ne daĭ câte un cal bun de călărie, câte o păreche de desagĭ de galbenĭ şi haĭne de priminélă de fie-care şi ne ducem în lume, să facem negustorie, să videm cum ne a merge norocul şi să aflăm totul ce este în lume.

Şi tatăl lor le a dat: caĭ de călărie, hainele de priminélă, arme de pază şi galbenĭ de cheltuélă precum aŭ cerut. După asta luându-şĭ diua bună de la împĕrat şi împărătésă plecară în drumul lor în lume. Merseră, merseră eĭ, o di 'ntrégă de varĕ şi séra ajunseră într'o câmpie mare cât vezĭ cu ochiĭ. Iaca colo'n mijlocul câmpieĭ celia era un han. Eĭ traseră acolo şi dise hangiuluĭ:

— Ne primescĭ să poposim aicĭ?

— Vĕ primesc, rĕspunse hangiul.

— Dar pentru caĭ ceva hrană este?

— Este, rĕspunse hangiul.

Atuncĭ descălecară eĭ de pe caĭ, luară desagiĭ cu galbeniĭ şi-ĭ duse în o odae unde ĭ duse hangiul, iar caiĭ îĭ luă o slugă a hangiuluĭ şi-ĭ vîrî în grajdiŭ.

— Acum, diseră eĭ hangiuluĭ, să ne daĭ hrană la caĭ şi pe urmă nouă.

— Pentru caĭ vă daŭ, dar pentru dumnévóstră n'am nimic gata. Am numaĭ ouă.

— Atuncĭ, diseră eĭ, să ne ferbĭ 30 ouă câte 10 de căciulă şi să ne aducĭ o pâine şi ceva băutură.

Crâşmarul aduse ce disese eĭ şi dânşiĭ şedură la masă. După acésta s'aŭ culcat ş'aŭ dormit până diminéţa. Diminéţa înainte de a pleca aŭ chemat pe hangiŭ şi l'aŭ întrebat:

— Câte parale îţĭ datorim noĭ?

— Socotéla este făcută, răspunse hangiul. Pentru fân şi grăunţe'e cailor şi mâncarea dumnévóstră pâ'nea şi vinul cum şi masul îmĭ datoriţĭ un galben.

— Uite, om bun, paralele, diseră eĭ, dându ĭ galbenul. Iţĭ mulţumim prea mult că am fost la casă cinstită şi ne-am hodinit bine. Rămâĭ sănătos.

— Drum bun şi să nu bănuiţĭ, le ră·punse crâşmarul.

Plecară eĭ la drum şi merseră o jumătate de di şi ajunseră la o răs·pântie de drum. Acolo găsiră eĭ o cruce. Cel maĭ mare frate dise:

— Măĭ, noĭ am uitat să plătim oule hangiuluĭ!

— Da le-om plăti când ne om întórce 'napoĭ, răspunseră ceĭ doĭ fraţĭ

— Dar noĭ din răspântea acésta, dise cel maĭ mare frate, să ne des·părţim. Să apucăm unul la miadă di şi unul la miadă nópte şi unul la răsărit.

— Aşa să facem, răspunseră ceĭ doĭ fraţĭ.

— Atuncĭ cel maĭ mare frate plecă către miadă di, cel mijlociŭ plecă către miadă nópte şi cel mic plecă către răsărit. Cel din urmă cuvânt fu între dânşiĭ, că cel care se va întórce maĭ înainte la acéstă răspântie să scrie pe cruce, că a trecut pe acolo şi s'a dus la gasda unde a tras maĭ întâĭ. Că aşa se vor putea întâlni unul cu altul, alt-fel nu, după un an de dile.

Fratele cel maĭ mare mergĕnd mult drumul ce apucase spre miadă di găsi loc să fie cioban la oĭ.

Acolo el într'un an de dile îşĭ făcu o turmă de 5000 de oĭ.

Cel mijlociŭ, care plecase spre miadă nópte a umblat mult în timp de un an de dile şi ne găsind nicĭ un lucru, nicĭ o negustorie, cheltui toţĭ baniĭ ce ĭ avusese de la tatu-s'o şi chiar haĭnele de pe dânsul. Inchiindu-se anul

când fusese vorba să se întâ'néscă cu ceĭ l-alţĭ fraţĭ la cruce, se duse şi el acolo. Pe cruce găsi scris aşa din partea frateluĭ celuĭ maĭ mare:

„Iubiţiĭ meĭ fraţĭ“,

«Veţĭ şci, că eŭ sânt în cutare loc şi am un boteĭ (cârd) de 5000 de oĭ.»
In josul aceştia cel mijlociŭ frate adause:

Iubiţiĭ meĭ fraţĭ,

«Veţĭ sci, că eŭ am umblat către miadă nópte până unde nu am maĭ găsit pământ şi n'am găsit nicĭ o slujbă nicĭ măcar la porcĭ şi nicĭ vre-o negustorie ceva. Acu m'am întors înapoĭ şi să sciţĭ că sânt la han unde am popcsit dintâĭ.»

Cel maĭ mic frate plecase în partea despre răsărit. A mers el cât o fi mers şi numaĭ a ajuns la pórta uneĭ împĕrăţiĭ. Acum el a stat acolo la pórtă. Un aghiotant împĕrătesc vĕḑêndu-l acolo l'a întrebat:

— Ce cauţĭ măĭ pe aicĭ?

— Ce să caut? răspunse el. Ia caut un stăpân unde să slujesc să mă îmbrac şi să mĭ fie gura sătulă.

— Impĕratuluĭ nu-ĭ trebue slugĭ, că are destule.

Acum el auḑind răspunsul cela se întristă fórte tare. Dar maĭ pe urmă îşĭ luă inima în dinţĭ şi ḑise:

— Dar ca soldat nu vă face trebuinţa, să mă primiţĭ? Căcĭ sânt tânăr şi voĭnic şi cu sciinţă de tot felul de carte şi de limbĭ.

Atuncĭ aghiotantul fiindu-ĭ milă de dânsul l'a luat şi s'a dus cu dânsul la împĕrat.

— Mărite împĕrate, ḑise el acolo, acest tânăr scie carte nevoe mare, cunósce până la 36 limbĭ şi ar vroi să intre soldat la măria-vóstră.

— Dacă acest tânăr este aşa de învĕţat, răspunse împĕratul, să rămâe, să slujască porţeĭ mele.

Tânărul se mulţumi de cuvântul împĕratuluĭ. După asta împăratul începu să vorbiască în limbĭ cu dânsul. Şi-l cerceta împĕratul până la 30 de limbĭ, că maĭ multe nu sciea. Atuncĭ împĕratul vĕḑêndu-l aşa, se minuna fórte mult de dânsul vĕḑêndu l că scie cu 6 limbĭ maĭ multe ca dânsul. După acésta împăratul îl puse să slujască porţeĭ sale un an de ḑile. Atuncĭ el ḑise:

— Mărite împărate, când va fi treĭ ḑile până la anu, să mĭ daĭ drumul, să mă duc până la un loc, unde sânt legat cu cuvêntul de jurământ să mă întâlnesc cu aĭ meĭ fraţĭ.

— Atuncĭ veĭ putea să te ducĭ, îĭ răspunse împĕratul.

După acésta el se puse pe trébă. In timp de 9 lunĭ a ajuns la gradul de general de brigadă. In luna a ḑecea s'a făcut ministru de răsboĭ.

Impĕratul acesta avea o singură fată, la care el ţinea maĭ mult ca la ochiĭ cari-l purtaŭ. Şi acéstă fată atât de frumósă era, că în tótă lumea nu se maĭ afla alta ca dânsa. Dar în scurt timp faĭma despre gingăşia şi frumuseţea acesteĭ fete să lăţise peste nouă ţărĭ şi nouă mărĭ. *Ea se numea Ileana Cosinzana, din cosiţa flórea-ĭ cântă, nouă împĕrăţiĭ ascultă.* Atuncĭ împĕratul vĕḑêndu-l atât de învĕţat şi de cuminte îĭ spuse, că vrea să-l facă ginere şi împĕrat în locul luĭ. El primi că doar el era de însurat şi fata de măritat. Şi aŭ logodit şi aŭ făcut nuntă. Dar ce nuntă? N'a fost alta nicĭ până atuncĭ şi nicĭ de atuncĭ 'ncóce. Să fi vĕḑut mâncare? Aĭ fi mâncat şi cu ochiĭ şi nu te-aĭ fi maĭ săturat. Dar băutură? De ceea sciĭ, care când puĭ plosca

la gură, nu te maĭ induri s'o laşĭ până n'o golescĭ de tot. Dar lăutarĭ? Aicĭ e şi maĭ şi. Eĭ cântaŭ cântece de acele ce nu s'aŭ maĭ audit nicĭ până atuncĭ şi nicĭ de atuncĭ 'ncóce. Mort să fi fost şi audindu-ĭ aĭ fi sărit la joc. Şi a chemat împăratul la nuntă: împĕraţĭ, craĭ şi lumea de pe lume şi aŭ petrecut atâta cât nu pot spune.

A doua di după nuntă înplinindu-se terminul când era să se întâlnéscă cu fraţiĭ săĭ la răspântie, de unde se despărţise, dise soţieĭ sale:

— Eŭ, dragă, mă duc în cutare loc să mă întâlnesc cu nişte fraţĭ aĭ meĭ.

— Heĭ, dragă, îĭ răspunse nevasta, pesemne nu sciĭ, că un împărat nu póte să iasă din împĕrăţia luĭ afară 'n alte locurĭ streine!

— Şciŭ, dragă, dar sînt legat cu cuvêntul să mă duc şi cine-ĭ om trebue să şĭ ţie cuvêntul. Vorba ceea: *«omul se légă cu cuvêntul şi vita cu funia.»*

— Atuncĭ dacă e aşa, lasă-ţĭ 'n loc un aghiotant pe care îl aĭ maĭ credincios, te schimbă 'n alte haine, nu spune la nimene unde te ducĭ şi să mergem amîndoĭ.

— Bine, aşa sĕ facem.

Porunci împĕratul şi puse caiĭ la o cupea, carĭ nici n'a fost şi nicĭ a maĭ fi şi se puse amândoĭ 'ntrînsa ş'o luară la drum. Merseră eĭ, merseră şi apropiindu-se de locul cu crucea, dise împĕratul vezeteuluĭ:

— Ţine caiĭ măĭ.

Ş'a oprit céla caiĭ şi s'a dat jos împĕratul ş'a dis împĕrăteseĭ:

— Dragă sĕ staĭ aicĭ, pănă viŭ eŭ.

— Ba sĕ merg şi eŭ, dise împĕrătésa.

— Nu se póte, dragă, să mergĭ, că este mare taină între noĭ fraţiĭ.

Aşa împĕratul merse la cruce şi citi cele scrise de ceĭ doĭ fraţĭ aĭ luĭ Tot acolo scrise şi el:

«Iubiţiĭ meĭ fraţĭ,

«Să sciţĭ, fraţilor, că eŭ prin sciinţă, muncă, credinţă şi altele am ajuns împĕrat în partea rĕsărituluĭ 'n ţara Indieĭ. Imĭ pare fórte rĕŭ că voĭ aţi ajuns, la aşa cum vĕ aflaţĭ acu. Iar eŭ scriŭ vouĕ, dacă vroiţĭ ca să viniţĭ la mine, să serviţĭ porţeĭ mele, precum şi eŭ am servit porţeĭ împĕratuluĭ care-mi este socru adĭ, sĕ ajungeţĭ şi voĭ împĕraţĭ ca mine.»

După asta împĕratul se întórse 'napoĭ 'n ţara luĭ. Acel maĭ mare frate, cu oile, viind şi vĕdend scrisórea frati-s'o cel maĭ mic dise:

— Eŭ, cred, că sînt maĭ fericit ca tine, care eştĭ împărat şi eŭ cioban. Ce sĭ maĭ viŭ la tine! Mie cu acésta îmĭ este dat se trăesc. Aşa mi-ĕ rânduit de sus. Maĭ bine trăiesc eŭ ca tine, care eştĭ împărat, pentru că grija care o aĭ tu n'o am eŭ. Tu eştĭ cu mórtea tot-d'auna d'asupra capuluĭ tĕŭ, pe când eŭ sînt fără grijă. Şi maĭ la urmă sciĭ că cel maĭ fericit om din lume este un cioban, care cântă din fluer.

— Cel mijlociŭ viind şi el la cruce şi vĕdênd scrisórea frati-s'o dise:

— De cât sĕ ajung eŭ slugă porţeĭ tale, maĭ bine sĕ mĕ duc unde mă va 'ndrepta D-deŭ. Tu veĭ trăi cu împĕrăia ta şi eŭ cu ceea ce mi-a da bunul D-deŭ.

Ca cuvântul din poveste D-deŭ la noĭ sosesce şi cu mare dar ne dăruesce. Acéstă poveste a IleneĭCosîndenceĭ, care din cosiţa-ĭ flóre ĭ cântă, nouă împĕrăţiĭ ascultă, e din flórea trandafiruluĭ şi-a bujoruluĭ. Cine o va asculta, fórte bine o va învĕţa. Şi cine a hodicni, tare bine va hodicni, dar poveste ca acésta nu va maĭ putea audi.

Şi plecă fratele cel mijlociŭ la drum luând'o spre apus. Şi-a mers cale de treĭ lunĭ de ḑile pe drum. Şi numaĭ a zĕrit departe de tot sub o pólă de pădure un palat aşa de frumos, că la sóre te puteaĭ uita, dar la dânsul ba. După aceea a maĭ mers cale de două ciasurĭ şi-a ajuns acolo. La pórta aceluĭ palat se afla o fântână cu ghesdelele cu totul şi cu totul de aur şi bătute cu pietre nestimate şi tot acolo se maĭ afla şi-o năstrapă cu totul şi cu totul de aur cu care se bea apă. El poposi la acea fântână şi scóse puţină şi bău apă şi se puse jos să se hodicnéască sub umbra copacilor din prejur. Viind la apă o róbă din curtea împĕrătéscă şi vĕḑind pe acel tânăr acolo dormind, îl sculă şi-l întrebă:

— De unde viĭ tânărule?

— Din tótă lumea asta.

— Şi ce cauţĭ aicea?

— Caut şi eŭ stăpân, ca să slujesc să mĕ 'nbrac şi să-mi fie gura sătulă.

— Apoĭ nu sciĭ, că nu este voe să beĭ apă de la fântână împĕrătească?

— Nu ştiu, că n'am învĕţat carte. Şi sciu că orĭ şi ce fântână la drum póte să bea apă din ea orĭ şi ce călător. Pentru aceea este făcută.

Atuncĭ róba se duse şi spuse împĕratuluĭ din fir în păr tot ce-ĭ spusese tânărul: Impĕratul îl chémă la dânsul. El se duse şi ḑise:

— Bine te-am găsit sănătos, mărite împĕrate.

— Bine aĭ venit sănătos tinere, rĕspunse împĕratul.

— Şi ce cauţĭ pe aicĭ?

— Caut stăpîn, măria ta.

— Mie îmĭ face trebuinţă de băeţĭ aşa ca tine 'n fabrica unde torn să biele şi alte arme.

— Bine, rămân şi la tréba aceea, ḑise băeatul.

— N'aţĭ acest tânăr, ḑise împĕratul maistruluĭ fabriceĭ, pe timp de un an de ḑile. Şi când va înplini anul, dacă va urma bine cu învĕţătura şi dacă va face o sabie după un plan ce i se va da, atuncĭ va cîştiga un semn, cu care va merge 'n tótă lumea fără să maĭ fie 'ntrebat de cine va şi va câştiga ş'o pungă de galbenĭ. Tânărul intră 'n fabrică şi se sili cu 'nvĕţătura şi 'nvĕţă fórte bine. Acolo se găseaŭ o sută de elevĭ 'nvĕţaţĭ a lucra la săbiĭ şi cu el se făcu 101. La 'nplinirea anuluĭ eraŭ datorĭ a eşi 'naintea împĕratuluĭ toţĭ cu câte o sabie 'n mână să vadă cum aŭ 'nvĕţat lucrul. Iĭ punea la rând şi mergea înpĕratul şi căuta la fie-care cum îĭ este sabia ce a lucrat. Implinindu-se anul îĭ scóse în rând şi avĕnd fie-care câte o sabie în mână, Impĕratul le inspectă săbiele la toţĭ şi le mulţumi la toţĭ pentru că lucrase bine. Şi merse împĕratul şi la dînsul. Dar el avea o sabie lucrată aşa de bine, că nu se póte spune. Impĕratul ĭ o luă din mână, se uită la dânsa şi ḑise;

— Nu-ţĭ este sabia bună, tânărule.

— De ce nu-i bună înălţate împărate. ? Că eŭ cred, că niminĭ n'are sabie ca a mea.

— Dacă tu ḑicĭ că-ĭ bună, îĭ rĕspunse împĕratul, sĕ te ducĭ la acel ilăŭ mare de schijă ce este 'n mijlocul cetăţeĭ şi sĕ tragĭ cu sabia 'ntrînsul şi dacă sabia nu se va frânge şi-l va sbura 'n douĕ, atuncĭ se sciĭ că-ţĭ este sabia bună.

Atuncĭ tânărul merse cu curaj asupra ilăuluĭ, şi când trase cu sabia, ea a trecut până la mijlocul ilăuluĭ şi s'a frânt sabia drept în douĕ. După asta veni tânărul trist la împĕrat înapoĭ.

— Aşa-ĭ, că nu-ţĭ este sabia bună tinere, iĭ dise împĕratul ? Se maĭ mergĭ pe un an de di'e 'napoĭ la învĕţătură.

Trist se uita tînărul la împĕrat, când vedea că fie care din ceĭ cu care fusese el la învĕţătură căpătă câte un atestat în mînă şi câte o pungă de galbenĭ şi le da drumul să mérgă să şĭ câştige pânea de tóte dilele şi că el maĭ rămâne 'ncă un alt an în fabrică. Se 'ntórse la fabrică şi se apucă de lucru. Când maĭ avea 6 lunĭ până la 'nplinirea anuluĭ, găsi scris pe o códă de ilăŭ, că cine va vrea să facă o sabie de *isbândă*, să strângă tótă pilitura de la tot felul de fer chiar şi de la criţă şi aur şi argint şi aramă, cositor şi plumb şi alamă şi de cele-l alte felurĭ de tot neamul. Şi el le strânse la un loc fără ca să şcie maistru luĭ ca ce lucreadă el. Şi 'n tot anul el învârtea şi ciucea numaĭ materialul céla. El făcu din materialul céla o sabie, care nici nu se maĭ afla. Ea era 'ngustă la tăişul eĭ şi se strângea colac împrejurul mânerului ferecat cu aur şi bătut cu pietre de aspidă. Acéstă sabia erea aşa făcută, că o făcea colac ş'o punea 'n budunar. Vini iar anul şi-ĭ scóse împĕratul la inspecţie pe ţoţĭ eleviĭ fabriceĭ. Iĭ inspectă împĕratul pe toţĭ. Şi la toţĭ le mulţumi pentru lucru bun. Atuncĭ împĕratul le dădu la fie-care câte două pungĭ de galbenĭ şi câte un atestat bun de învĕţătură ca să pótă merge orĭ 'n ce fabrică de turnat săbiĭ. Merse şi la dânsul şi l întrebă împăratul :

— Ce-ĭ învĕţat tânărule 'n acest an ? Nu te vĕd cu nimic în mînă ?

— Eŭ am lucrat şi am cu ce mĕ lăuda, dise tânărul·

— Da dacă aĭ, unde ĭ sĕ vĕd şi eŭ ?

— La mine este.

— Dă l de faţă, dise împĕratul

Atuncĭ el băgă mâna 'n buzunar şi scóse sabia, şi ĭ puse mănunchiul şi când iĭ dădu drumul stătu dreaptă ca lumânarea şi strălucea ca sórele.

— Cine ti a 'nvĕţat, să facĭ aşa lucru minunat, îl întrebă împĕratul.

— Găsit-am scris, respunse el, pe tórta ilăuluĭ slovele Ileneĭ Cosinzeneĭ, carĭ din cosiţă florea-ĭ cântă, nouĕ împĕrăţiĭ ascultă, cum că cine va veni 'n fabrică şi va găsi scrisórea eĭ, va putea face sabie de isbândă şi ea a dis că va veni la dânsa când va fi sabia gata şi va cuteda să scurtede grindeiul cel de criţă de la róta moreĭ, care macină ferul.

— Mergĭ cu D-deŭ, iĭ dise împĕratul, înainte la grindeiul moreĭ fabriceĭ, carĭ are o grosime de dece palme. Şi dă cu sabia întrânsul şi de-l veĭ sbura, atuncĭ se sciĭ că ţĭ este sabia bună şi veĭ putea isbândi cu dânsa acea ce doresci, şi veĭ resbate la cetatea Négră 'ncotro drumul abate către miadă nópte la cetatea Ileneĭ Cosînzeneĭ, care din cosiţă flóre-ĭ cântă, nouă împĕraţiĭ ascultă şi veĭ lua o pe dânsa de soţie ca să ţĭ fie împĕrătésă ţie.

După asta împĕratul îi dădu un *bun* şi un galben cu bortă. Tânărul se întristă când vĕdu că-ĭ dă numaĭ un galben şi la ceĭ-l'alţĭ le dedea câte 2 pungĭ de galbenĭ. Pe urmă îşĭ luă diua bună de la împĕrat şi plecă. Şi merse el cale lungă de două dile şi numaĭ ajunse la un oraş. Acolo cum ajunse trase la o prăvălie cu tutun şi dise :

— Vă rog, daţi-mĭ tutun de doĭ grăiţarĭ.

Tutungiul iĭ dete ce ceruse şi-ĭ dete restul la galben înapoĭ. După asta mersă *maĭ* 'nainte puţin şi trase la crîşmă unde se face mâncare. Acolo el ceru o porţie de mâncare, o friptură ş'o garafă de vin şi un rachiŭ şi după mâncare iĭ aduse ş'o cafe. Şedu la masă şi mâncă acele bucate şi bău rachiul şi vinul şi cafeaua şi chémă pe hangiŭ, să facă socotéla mâncăreĭ şi băutureĭ.

— Socotéla este făcută, rĕspunse hangiul, ea costă 36 leĭ şi şapte crăiţarĭ.

El atuncĭ rĕmase 'nmărmurit, ştiind că nu are parale maĭ multe de cît atitea. Scóse şi plăti hangiuluĭ şi maĭ rĕmase cu doĭ leĭ 'n buzunar. Eşi de acolo şi plecă prin oraş. Pe la jumătatea oraşuluĭ se gîndi că ar bea o limonadă şi credea, că nu maĭ are parale de cît aceĭ doĭ crăieţarĭ Şi dacă ar cheltui şi pe aceĭ doĭ, ce o să mânânce pe urmă? Aşa când căută 'n buzunar găsi galbenul cu bortă dat de împĕrat. Şi'n cele-l alte buzunare găsi nenumĕraţĭ galbenĭ. Atuncĭ el se umplu de o bucurie nespusă cum că are banĭ cu ce merge la cetatea Négră 'ncotro drumul abate către miaḍă nópte la palaturele Ileneĭ Cosînzeneĭ, cari din cosiţa flórea-i cântă, nouă împĕrăţiĭ ascultă. De acolo el merse maĭ 'nainte prin oraş gândindu-se cum a venit galbenul cu bortă în buzunar la dânsul după ce-l schimbase. Işĭ puse 'n gând să-l maĭ schimbe o dată şi sĕ vadă ce se va maĭ întâmpla. Se duse la un zaraf şi-l schimbă. Maĭ 'ncolo căutând în buḍunar îl găsi iar cu maĭ mulţĭ alţiĭ ce nu maĭ 'ncăpeaŭ 'n buzunar. Atuncĭ se minună şi ḍise el:

— De aceea mi a dat împĕratul numaĭ un galben, pentru că este aducător stăpânuluĭ sĕŭ.

Acum el simţi multă bucurie. Maĭ 'ncolo se abătu la o prăvălie cu haĭne vroind ca să-şĭ cumpere un rând de haine. Atuncĭ negustorul îĭ scóse maĭ multe haĭne până îşĭ alese un costum.

— Cîte parale costă haĭnele aceste, întreabă el?

— Tocmaĭ 36 leĭ şi jumătate, rĕspunse negustorul.

El înfruptat ca la ceĭ-l-alţĭ dintâĭ scóse galbenul cu bortă şi-l dădu negustoruluĭ şi-îşĭ luă restul de 20 parale 'napoĭ. După asta ş'a luat haĭnele ş'a plecat Dar negustorul şiret a cunoscut pe galben, că este spirituş. Indată il puse la un loc cu: tămîe, cu piper negru şi c'o frunză de usturoĭ ş'o frunză de vişin şi pe urmă îl bagă 'n tejghe. Galbenul atuncĭ nu maĭ putu fugi 'napoĭ. Şi paralele cele-l-alte, carĭ eraŭ aduse de dânsul, aŭ fugit tóte, până şi haĭnele ce eraŭ luate pe dânsul. Acum el rĕmase fórte trist, când vĕḍu că n'are parale. Făcându-se nópte n'avea unde să găsduiască. Atuncĭ el desbracă hainele cele bune de pe dânsul şi 'nbracă alte haĭne próste şi se duse iar la o crîşmă. Şi cîrşima ceea era a împĕratuluĭ. Acolo el se lipi de un uşor şi şedea aşa. Iaca colo 'n crişmă era împĕratul cu maĭ mulţĭ alţĭ împĕraţĭ şi cu miniştriĭ lor, carĭ sfătueaŭ de multe. Crîşmarul vĕḍînd tânărul acela la uşă îl întrébă

— Ce cauţĭ?

— Caut stăpân.

— Bine, dar tare eştĭ gol, îĭ ḍise crîşmarul.

— M'aŭ prădat nişte rĕĭ. Dar ştiŭ să fac orĭ ce.

— Bine, maĭ iaca, rĕspunse crîşmarul, mie îmĭ trebue un băet.

— Iaca eŭ sînt gata, raspunse băetul.

— Plata-ţi este pe un an de ḍile, treĭ pungĭ de galbenĭ şi bacşişurile sĕ fie a tale.

După acésta crîşmarul îmbrăcă băetul cu haine noue şi l puse la trébă cu ceĭ-l-alţĭ băeţĭ ce maĭ avea să servéscă: vin, rachiŭ, cafe la muşteriĭ. El luă o tablă cu cafele şi se duse la împĕraţĭ. Cafeaua acolo se plătea cu câte un galben. Când dădu cafeaua celuĭ dintâĭ împĕrat, acesta îĭ aruncă un galben pe farfurióră. Iĭ puse ş'o pungă cu galbenĭ pe tablă. Atuncĭ băetul ḍise:

— Pentru ce-mĭ daĭ atâta bacşiş, prea înălţate împĕrate?

— Galbenul este, răspunse împĕratul, plata cafeleĭ stăpânuluĭ tăŭ şi punga cu galbenĭ este bacşişul tăŭ.

Băetul mulţumi împĕratuluĭ pentru tóte şi merse cu cafele şi la ceĭ-lalţĭ împĕraţĭ şi eĭ ĭĭ dădură bacşiş ca şi cel dîntăĭ. Acolo se aflaŭ atuncĭ 101 împĕraţĭ. Când se 'ntórse băetul cu ceştile pe tablă stăpâna s'a vĕdêndu-l cu atâtea pungĭ (101) de galbenĭ îl întrebă:

— A cuĭ sunt pungile cu galbeniĭ măĭ?

— Sunt a le mele răspunse el.

— Cine ţi le aŭ dat?

— Mi le-aŭ dăruit împĕraţiĭ ce sunt aicĭ.

— Da galbeniĭ a cuĭ-s, îl întrebă crâşmarul.

— Acestia sunt plata cafelelor.

Atuncĭ stăpânu-s'o nu-ĭ prea veni la socotélă, când vĕḑu, că aŭ luat atâtea pungĭ cu galbenĭ bacşiş. Pentru-că câţĭ băeţĭ avusese el în prăvălie de când era, nu luase ast-fel de bacşiş. A doua ḑi diminéţă împĕraţiĭ aŭ poruncit ca el să le facă câte o cafea, dar nimenĭ să nu pue mâna pe dânsele. Dar băetul avea o cutiuţă în care ţinea sabia de ispravă. Şi acea cutie avea un bumb secret şi când apăsa acel bumb eşa dintrânsul un harap mic, negru, cu desăvârşire pogan — urât de tot. — Şi atuncĭ apăsând bumbul eşi un harap, aşa de urât că să fi plătit maĭ bine să nu l fi vĕḑut. El ḑise:

— Ce vreĭ stăpâne?

— Ce să vraŭ? Vraŭ ca până mâine diminéţă până mă scol eŭ să fie crâşma plină cu aur şi cu argint.

— Bine stăpâne. Şi alte cele ce se maĭ fac?

— Tabla, ceştile şi farfuriórele pentru serviciul cafeleĭ să fie cu totul şi cu totul de aur şi bătute cu pietre nestimate. Scaunele şi mesele din crîşmă asemene să fie. Pentru mine să mĭ facĭ un ând de haĭne negustoreştĭ de clasa de mijloc.

— Bine stăpâne, voĭ face totul.

După asta stăpânul harapuluĭ se culcă. In zorĭ de ḑiuă totul fu gata. Atuncĭ viind acolo stăpânul crîşmeĭ şi vĕḑênd cele făcute de harap odată se sperie si căḑu jos de frică. Atuncĭ băetul alergă şi-l ridică şi-ĭ ḑise:

— Nu te speria stăpâne, că acestea sunt lucrurĭ de înpodobit o asemenea visterie.

— Da de unde sânt lucrurile acestea?

— Eŭ le am făcut, respunse el.

— Cum le aĭ făcut tu, îl întrebă stăpânu s'o?

— Bine, respunse el.

Şi când vorbiaŭ eĭ aşa sosiră şi împĕraţiĭ la cafele. Cum veniră eĭ cerură cafelele. Atuncĭ băetul puse mâna pe ibricul cu cafea şi 'ncepu să tórne prin ceştĭ. Când puse prin ceştĭ cafeaua vĕḑură împĕraţiĭ că juca caimacul deasupra ceştilor de un deget, care nicĭ până atuncĭ şi nicĭ de atuncĭ nu se maĭ vĕḑuse. Toţĭ împăraţiĭ se minunară fórte mult de cele ce vĕḑură acolo atuncĭ, bĕură eĭ cafelele şi ḑiseră:

— Băete vin-o şi-ţĭ ia plata cafelelor.

Atuncĭ băetul maĭ luă un alt băet cu dânsul şi merseră pe la împĕraţĭ să şĭ ia plata şi ceştele, Atuncĭ fie care împĕrat dădu băetuluĭ treĭ galbenĭ plata şi bacşiş treĭ pungĭ cu galbenĭ. Stăpânu-s'o vĕḑênd aşa îşĭ puse în gând să l otrăvéscă pe băet Atuncĭ împĕraţiĭ poruncіră ca şi pentru a doua ḑi diminéţă tot băetul să facă cafelele. După acésta stăpânu-s'o a învĕţat pe alt băet, ca să facă cafea pentru dânşiĭ diminéţa şi 'ntr'a băetuluĭ cu bacşişurile

să pue otravă, şi maĭ multe nu, şi să-l otrăvéscă şi să se scape de dânsul. A doua ḑi diminéţă el se sculă dis de diminéţă şi-şĭ găti cafelele pentru împěraţĭ. Pe când lucra el aşa, veni un alt băet şi-ĭ ḑise:

— Haĭ că te chémă stăpânul să bem câte o cafe că pe urmă nu avem vreme.

Atuncĭ el să duse să bee cafeaua. Dar stăpânu-s'o avea în casă un coteeş mic fórte frumos şi care sluja. Coteiul cum vĕḑu băetul cu cafeaua în mână, începu să se gudure şi să slujéscă în două picióre. Băetul vĕḑênd aşa îşĭ făcu socotéla că coteiul este învĕţat să bea cafea. Şi-ĭ dete cafeaua luĭ. Şi coteiul cum o bău, pe loc rămase mort. Băetul vĕḑênd aşa se minună mult. După asta întorcêndu se înapoĭ găsi împĕraţiĭ toţĭ adunaţĭ şi stând la mese. Eĭ poruncіră cafelele. Atuncĭ eĭ plătiră fie care împĕrat şi pentru fie care cafea câte 4 galbenĭ şi câte patru pungĭ de galbenĭ bacşiş băetuluĭ. Băetul făcu în treĭ ḑile 700 de pungĭ de galbenĭ. După asta porunci să i se aducă lăḑĭ pentru pus baniĭ. Ĭ se aduse lăḑile şi puse în fie care ladă câte 200 de pungĭ. Le închise frumos şi ḑise stăpânu-s'o:

— Uite baniĭ, aicea ţi i las şi eŭ mĕ duc de la tine.

— Da de ce sĕ te ducĭ de la mine, îl întreabă el?

— Pentru-că aĭ vrut să mĕ omorĭ. Că dacă nu era coteiul, eŭ aḑĭ eram mort pentru baniĭ aceştia.

— Mergĭ sĕnătos, îĭ rĕspunse stăpânu s'o, dacă nu vreĭ să maĭ staĭ.

Şi cuvêntul din poveste, D-ḑeŭ la noĭ sosesce şi cu mare dar 'ne dărueşce. Acéstă poveste cine o va asculta, fórte bine o va 'nvĕţa. Cine va hodini, tare bine va hodeni, dar poveste ca acésta nu va maĭ auḑi din flórea trandafiruluĭ şi a bujoruluĭ, povestea Ileneĭ Cosînḑeneĭ, carĭ din cosiţă flórea ĭ cântă, nouă împĕraţiĭ ascultă.

Şi plecând el de acolo merse, cât a fi mers şi numaĭ ajunse 'ntr'un sat şi poposi la o casă. Numaĭ iacă că trecu, pe acolo un jidan cu trăsura cu treĭ caĭ carĭ strigaŭ din gură:

«Haideţĭ cu noĭ la munţĭ de pietre nestimate.»

— Luaţi mĕ şi pe mine, ḑise băetul auḑindu-ĭ, sĕ merg cu dumneavóstră de tovărăşie.

Eĭ bucuroşĭ se prinseră şi-l luară. Aŭ mers eĭ cât ar fi mers şi numaĭ aŭ ajuns la munţiĭ de pietre nestimate. Dacă aŭ ajuns eĭ acolo, aŭ dihămat caiĭ şi aŭ taiat un cal din ceĭ treĭ şi i aŭ scos tóte maruntaile din el şi aŭ ḑis băetuluĭ sĕ intre 'n coşul caluluĭ. Atuncĭ băetul intră 'n coşul caluluĭ şi jidaniĭ cusu pântecele caluluĭ la loc cum fusese şi se dădu la o parte. După acésta se lăsă un vultur din vêrful munţilor celora, luâ calul într'un picior şi-l ridică pe vêrful munţilor. Acolo îl lăsă jos. Când sĕ se apuce vulturul de mîncare, băetul scóse un cuţit şi tăeâ cusutura şi eşi afară. Atuncĭ jidaniĭ strigară a dânsul.

— Dă pietre nestimate (pietre scumpe) de vale.

Atuncĭ el începu a da pietre nestimate de vale. Şi-a dat el aşa de multe până eĭ ş'aŭ umplut căruţa.

— Staţĭ, le ḑise băetul atuncĭ, să mĕ daţĭ jos de aicĭ.

— Slobóde funia la noĭ şi te lasă pe ea jos, rĕspunseră eĭ.

Atuncĭ băetul slobodi funia jos, fără să fie legată de ceva maĭ 'nainte acolo sus. Jidaniĭ şireţĭ aŭ smuncit funia şi aŭ plecat şi l'aŭ lăsat pe băet pe vêrful munţilor. Atuncĭ el rĕmase trist de tot acolo. Căcĭ de acolo nu se puteaŭ coborî jos de cât numaĭ pasĕrelele ceruluĭ. Atuncĭ el se gândi, se resgîndi

că ce să facă şi plecă cu ajutorul luĭ D-ḑeŭ 'nainte şi ajunse într'o pădure, care cînd intraĭ 'n ea ţi se făcea pĕrul măciucă în cap, şi era 'ntuneric ḑiua mare. Acolo 'nop'ă el şi n'avea cel puţin ce sĕ mânânce. Nóptea maĭ tîrḑiŭ a vĕḑut o zare de lumină ca o stea 'n depărtare prin codrul cel pustiŭ. Acum îşĭ ḑise el în gînd: de m'ar ajuta bunul D-ḑeŭ să ajung la acea zare! Merse el, merse cale de treĭ ciasurĭ şi numaĭ ajunse la acea lumină. Când se apropie de lumină vĕḑu un om culcat şi încolătăcit de treĭ orĭ 'nprejurul foculuĭ. Atuncĭ băetul ce să facă? Se aproprie de el şi se culcă la spatele luĭ. Omul peste nópte deşteptându se din somn auḑi la spinarea luĭ ḑicând:

«Să nu mă omorĭ tată.»

Atuncĭ se sculă şi el înspăimântat şi avea o 'nălţime de 30 coţĭ. Şi ḑicînd băetul îl întrebă:

— Da când te-am făcut eŭ pe tine?

— In nóptea acésta m'aĭ făcut, rĕspunse băetul.

— Bine măĭ, rĕspunse omul. Acum ţi a fi fóme?

— Da, mi-ĭ fóme, tată.

Atuncĭ el scóse mâncare şi mâncară amândoĭ şi băură vin. După acèsta ḑise tatu s'o băétuluĭ:

— Eŭ mĕ duc să caut hotarele moşieĭ Ileneĭ Cosinzeneĭ, carĭ din coiţă flórea-ĭ cântă, nouă împĕrăţiĭ ascultă şi tu să staĭ aiĭ până viŭ eŭ.

— Mergĭ sĕnătos tată, îĭ rĕspunse băetul.

In urma luĭ pleacă şi băetul după dânsul, dar nu l maĭ putu ajunge, pentru-că el avea un pas fórte mare. El mergea maĭ repede chiar ca pasările călătóre 'n sbor. Băetul mergînd mult prin pădurea ceea pustie, în mijlocul eĭ auḑi un sgomot. Atuncĭ el se duse acolo să vadă ce este! Acolo ce sĕ fie? Eraŭ treĭ fraţĭ dracĭ carĭ se sfădeaŭ de la nişte lucrurĭ neputând să 'e 'nparţéscă şi care rĕmăsese de la tatul lor. Acele lucrurĭ eraŭ: un comonac pe care îl punea 'n cap şi şedea omul la masă şi la sfat şi nu'l vedea; al doilea un biciŭ, carĭ când pornea 'ntr'însul şi ḑicea de treĭ orĭ: «hib, hop» unde gândea acolo se ducea; şi al treilea o pereche de papucĭ, carĭ când îĭ lua 'n picióre, merge pe apă ca pe uscat. El le ḑise:

— Măĭ, pentru ce vĕ sfădiţĭ şi vĕ bateţĭ?

— Nu putem să 'npărţim cutare şi cutare lucrurĭ.

— Măĭ, vĭ le 'npart eŭ, dacă m'aţĭ asculta pe mine. Şi eŭ ḑic, că de cât s'a 'ntâmpla 'ntre voĭ o nenorocire, maĭ bine să vĕ 'npăcaţĭ cum voĭ ḑice eŭ.

— Bine măĭ, iacă facem cum ḑicĭ tu.

— Puneţĭ lucrurile gramadă aicea jos, le ḑise băetul.

Zis şi făcut.

— Acum, ḑise băetul, tu du-te 'n vîrful munteluĭ cutare, ḑise celuĭ maĭ mare frate. Tu în vîrful munteluĭ cutare, ḑise la al doilea frate. Şi tu 'n vîrful munteluĭ cutare, ḑise la al treilea frate. Şi staţĭ acolo pănă oĭ şuera eŭ. Şi când îţĭ auḑi şuerând, să fugiţĭ repede până la mine şi care o ajunge maĭ 'ntâĭ, a aceluĭa vor fi tóte lucrurile.

Şi cum a ḑis el, aşa aŭ făcut eĭ. In urma lor băetul îşĭ puse comănacu sn cap, papuciĭ 'n picióre şi luă biciul în mână şi ḑise de treĭ orĭ: «hop, hop e fiŭ unde gândesc la cetatea Ileneĭ Cosinzeneĭ, cari din cosiţă flórea ĭ cântă, nouă împĕrăţiĭ ascultă. Atuncĭ el merse ca gândul şi când ajunse aprópe de vîrful munteluĭ pe care erea cetatea împĕrăţieĭ, sosiră şi ucigă-ĭ tócă la locul de unde plecase. Şi negasindu-l ḑiseră:

— Aţĭ vĕḑut că suntem înşelaţĭ de băet? Acum el a rĕmas cu lucrurile şi noĭ bătând în buze.

Cel maĭ mic frate avea un meşteşug de la mama tartorilor, ucigă-ĭ sânta cruce, sĕ aducă orĭ ce lucru şi de orĭ unde. Şi-ĭ ḑise ceĭ-l-alţĭ fraţĭ.

— Tu maĭ aĭ darul cutare. Cobóră-l jos şi-ĭ ia lucrurile de la mama nóstră Băetul cu lucrurile e pe muntele cutare, şi a tale sĕ fie.

Şi cum aŭ ḑis eĭ, aşa a şi făcut el. Şi betul băet nu numaĭ că a rĕmas fără lucrurĭ, dar a fost coborât la pólele munteluĭ unde se afla cetatea Négră, a Ileneĭ Cosinḑeneĭ, care din cosiţă flóre ĭ cântă, nouă împăraţiĭ ascultă. Bietul băet după asta a trebuit să mérgă treĭ zile până a ajuns unde se afla când l'aŭ 'ntors necuraţiĭ. Iléna Cosinzeana avea un copil. Copilul ḑise 'ntr'o ḑi:

— Mamă, eŭ şciu cine-mĭ este tată!

Atuncĭ măsa ĭĭ şterse o palmă. In vremea asta tatu-s'o se tot apropia de cetate. Copilul eşind afară, veḑu pe tatu-s'o. Atuncĭ el alergă fuga la măsa şi-ĭ ḑise:

— Mamă, vine tata.

— Ce spuĭ minciunĭ, ĭĭ ḑise măsa, şi-ĭ maĭ trase o palmă. El nu póte să vie de pe tă'âmul pĕmântesc pe acest pĕmânt. Şi nu póte să-ĭ aducă nicĭ vêntul perişorul, şi nicĭ hultanul roşişorul. Pe acĭ nicĭ pasărea maieastră în sbor nu póte veni. Şi nicĭ pajura care sbóră repede ca fulgerul pe cer, nu póte veni pe aicĭ; dar el om pământean! Nicĭ nu-ĭ de vorbit.

Şi eşi afară o róbă cu copilul şi atuncĭ el se arăta maĭ bine.

— Iote, tata, ḑise copilul.

Atuncĭ róba alergă iute 'n casă şi-ĭ spuse împĕrătesei.

— Dapuĭ şi tu eştĭ mare şi mincinósă, şi-ĭ dete şi eĭ o palmă.

După asta intră şi el în curtea palatu'uĭ eĭ. Atuncĭ copilul ḑise:

Haĭ, mamă, de veḑĭ pe tata c'a intrat în curtea palatu'uĭ nostru.

— Tatăl tĕŭ a intrat în palat, l'a întrebat măsa? Da şciĭ, tu, cum îl chémă pe tatul tĕŭ?

— Şciŭ că l chiamă Petrişor, respunse copilul.

Atuncĭ sosi şi el la scările palatuluĭ. Iar băetul ḑicea necontenit:

— Iacă, tata, se sue pe scările palatuluĭ 'n sus.

Atuncĭ împĕrătésa fugi cu copilul eĭ 'naintea bărbatu-s'o, care nu l vĕḑuse de şapte anĭ de la lacul de lapte dulce, din munţiĭ cu dor unde mergea ea pe fie-care ḑi şi se scălda. Il primi sus cu mare plăcere şi-l puse 'n capul meseĭ şi-ĭ puse stima 'n cap şi porunci de veniĭ toţĭ boeriĭ palatuluĭ. Palatul eĭ era făcut cu atâta măestrie 'ncât se 'nvârtea 'mprejurul sóreluĭ, care nicĭ n'a fost şi nicĭ a maĭ fi. Şi când sórele se coborea pe tărâmul lumeĭ cele l-alte dedesuptul lumeĭ aceştia, se cobóră şi el pe pământ la locul seŭ şi când sórele reserea şi el începea să se 'nvârtească. Porunci bucătarilor să aducă mâncarea la masă. Porunci aghiotanţilor seĭ să-ĭ aducă muzica de pajure. Şi cân'ăréţa ḑineĭ, ḑânelor. Şi la moment veniră tóte ce poruncise. Şi se puseră la masă şi palatul începu să se 'nvârtească şi ei 'ncepură să jóce şi se pitrécă de bucurie că venise împăratul. Că de mórte îşĭ maĭ aducea aminte, dar c'a maĭ veni împĕratul Petrişor de pe ţărmurile lumeĭ aceştia pe ţermul lumeĭ cele-l-alte unde nicĭ pasĕrea cea din sbor de pe tărâmul acesta nu póte să se ducă, nicĭ nu visase. Căcĭ la nimene nu trecea prin gând ca el să se sue la munţiĭ de pietre nestimate, pentru-că acolo, la munţiĭ aceia se ridică numaĭ vulturiĭ ceĭ marĭ, carĭ-s cît o cămilă de marĭ.

— Şi cum aĭ trecut tóte locurile mele şi nu te aŭ vĕḑut róbele mele? De te videaŭ, praf şi pulbere te făceaŭ, ĭĭ ḑise împărătésa.

— Am venit cu voea luĭ D-ḑeŭ şi cu ajutorul luĭ le-am pitrecut pe tóte cu bine, rĕspunse el.

— Dar dumneata de ce aĭ dat palme copiluluĭ şi róbeĭ, când ţi-aŭ spus că vin eŭ? Pentru ce n'aĭ creḑut?

Şi atuncĭ el i a dat treĭ palme împĕrăteseĭ.

— Pentru ce acésta împĕrate?' l'aŭ întrebat împĕrătésa.

— Pentru ca să mă cunoscĭ că-ţĭ sânt bărbat, îĭ răspunse el.

Şi ea vĕḑêndu-se vinovată nu s'a supărat nicĭ câtu-ĭ negru sub unghie şi petrecerea s'a urmat înainte, ca când nu s'ar fi petrecut nimic.

După petrecere ḑise Petrişor neveste' cale:

— Ileno, să facem pregătire şi să mergem pe tărâmul lumiĭ celeĭ-l-alte a tatul meŭ.

— Să mergem dragă, răspunse ea. Da aicĭ pe cine lăsăm?

— Lăsăm pe boeriĭ noştri..

Făcu pregătire de 100 de ialomiţĭ-vite tăete şi făcute friptură tóte. Porunci şi aduse 100 de vase de vin ş'o 100 de cuptóre de pâine tóte merinde pentru drum. Şi porunci de vini împĕratul Pajurilor cu ḑece miĭ de pajure alese tóte cântăreţe. Şi veni o mie *de mi de pajure de oştire* de merse pe drum; şi încărcă provisiunea pe aripele pajurilor şi puse musica înainte şi cu *stima* eĭ plecară la drum. Şi aŭ mers şi aŭ mers cât or fi mers eĭ şi numaĭ s'aŭ apropiat de oraşul de unde era Petrişor. Acel oraş se chema *Crâmul Indian*. Vĕḑu oraşul învelit în negru de când plecase Petrişor. Acum când Petrişor sosi, oraşul se lumină şi se înveli numaĭ cu postav roş de bucuria luĭ. Trase la tatu-s'o. Dar. împĕratul, tatăl luĭ Petrişor, vĕḑênd atâta amar de óste de pajure înprejurul palatuluĭ săŭ şi 'n cetate şi prin prejurul cetăţeĭ s'a spăimântat fórte tare şi le dăduse tóte pe una şi nicĭ aceea nu era bună. Când a vĕḑut el pe Iléna Cosinzana carĭ din cosiţa flórea ĭ cântă nouă împĕrăţiĭ ascultă cu soţul eĭ fiul luĭ nu-i-a cunoscut nicĭ câtu-ĭ negru sub unghie şi a creḑut că sunt nisce îngerĭ trimeşĭ de D ḑeŭ ca să-l ia pe dânsul şi pe toţĭ curteniĭ săĭ, şi maĭ multe nu. De frică a căḑut în genunchĭ înaintea lor şi a început să se róge să-l erte de cele greşite. Că negreşit numaĭ cel de sus este. Căcĭ el tóte le vede şi prin rugăminte le iartă că este bun şi îndelung răbdător. Atuncĭ Petrişor ne maĭ putând răbda şi fiindu-ĭ milă de tatu-s'o îĭ ḑise:

— Eŭ sunt fiul tăŭ Petrişor şi te rog scólă 'n picióre căcĭ nu se cuvine ca părintele să îngenunche înaintea fiuluĭ săŭ! Eŭ trebue să îngenunchĭ înaintea ta. Iată acésta este soţia mea, nora ta. Atuncĭ împĕratul şi cu împĕrătésa se sculară în picióre şi sărutară cu dulcéţă pe copiĭ lor şi-ĭ îmbrăţişară. Pe urmă îĭ poftiră în palat. După acésta împĕratul trimise poruncă la şapte craĭ aĭ luĭ ca să vie cu óstea lor la *Crâmul Indian*. Craiĭ când vĕḑură porunca împĕratuluĭ, abătură în tóte părţile; strânse óste şi veniră cu dânsa la împĕratul lor. Cum ajunseră acolo, eĭ făcură paradă ştraşnică, carĭ n'a maĭ fost nicĭ până atuncĭ şi nicĭ de atuncĭ încóce cât va fi lumea şi pământul. După acésta şeḑură la masă toţĭ. Să fi veḑut mâncare şi băutură. Ce se povestesce? Maĭ bine tac că-mĭ lasă gura apă şi pace. După masă ḑise împĕratul fiu-s'o Petrişor, să pue oştirea şi boeriĭ să jóce şi eĭ colea cu foc. Atuncĭ Petrişor porunci muziceĭ luĭ de pajure să cânte. Ea cânta cântece carĭ nicĭ până atuncĭ nu s'aŭ maĭ auḑit şi nicĭ de atuncĭ încóce, începu să jóce óstea, începură să bombardeḑe tunurile şi boerimea să jóce sus în palat. Şi era atâta bucurie pe feţele tuturor, atâta petrecere, atâta mulţumire, cât nu pot spune. A-

tuncï Petrişor dise Ileneï Cosânzeneï care din cosiţa flórea-ï cântă, nouă împěrăţiï ascultă:

— Uite dragă, ce frumos cântă musica, cât de frumos jócă boerimea, haï să jucăm şi noï să bucurăm pe părinţiï noştri şi maï mult.

— Draga mameï noră, ia fă voea mameï şi te învârtesce o lécă cu Petrişor, că taaare maï sânteţï dragï mameï.

— Bine mamă şi Petrişor eŭ vă fac gustul, răspunse tânăra împěrătésă, dar eŭ nu pot juca aşa, cum se jócă pe aicï. Eŭ sânt învěţată să joc în aer de treï coţï in sus de la pământ.

După acésta tânăra împěrătésă eşi afară din palat şi începu să jóce săltându se căte puţin, câte puţin dintre boerï în sus, până s'a ridicat de treï coţï. Şi cum a prins a juca, toţï boeriï aŭ rămas cu gurile căscate şi cu ochiï deschişï de minunăţiele ce făcea. Şi a jucat 12 jocurï şi s'a coborât jos. După asta toţiï boïeriï i-aŭ mulţumit pentru ceea ce făcuse. La rând şi ea mulţum. boerilor. Pe urmă plecă la biserică să se cunune în biserică cu împěratul eï Petrişor. După cununie se întórse de la biserică şi se puse pe altă pitrecere, ce ţinu treï dile şi treï nopţï: După pitrecere îşï luară eï diua bună de la părinţiï lor şi de la toţï boeriï şi plecară 'napoï de unde venise.

— Dragiï tateï, băeţï, le dise tatul luï Petrişor, de ce nu staţï aicï şi să rămâneţï pe tron în locul meŭ că eŭ sânt bătrân şi ceï-lalţï băeţï nu se scie ce s'a făcut! Şi cuï să rămâe tóată împěrăţia? La streinï?

— Cel maï mic, răspunse Petrişor e împěrat la răsărit (Costin)

— De cel maï maï mare frate al tăŭ nu sciï nimic?

— Acela este mocan. Are turme de oï ne numărate şi trăesce şi el în fericire maï bine ca un împěrat, că n'are grijă de împěrat. Şi acum rămâneţï sănătoşï, că noï plecăm la locurile nóstre.

Şi aŭ plecat eï şi aŭ mers şi numaï aŭ ajuns la cetatea Néagră. Şi acolo aŭ trăit în fericire amândoï. Şi eraŭ fericiţï pentru-că aveaŭ unul cătie altul iubire, credinţă şi ajutor trebuinciόse orï şi căreï părechï de ómenï ce se căsătoresce şi trag nădejde a încurca două, treï paï în acéastă viaţă pământéscă. Unde sînt cele de maï sus, şi D deŭ ajută şi tóte merg bine. Din căsătoriea lor aŭ avut un copil numit Leonidă. L'aŭ crescut mare, l'aŭ dat pe la învěţăturï şi l'aŭ însurat. Murind eï a rěmas el împěrat. Şi-a domnit şi acesta mult şi bine, şi dacă n'a fi murit, a fi trăind şi adí.

Şi aşa a fost povestea Ileneï Cosîndeneï, carï din cosiţă flóre-ï cântă, nouă împărăţiï ascultă.

Ş'am încălicat pe o roată
Şi v'am spus-o tótă.

N. Mateescu Movilă.

SITA ELELOR

(Din: Botanica poporană română)

Sita Elelor e un fel de scaiu care cresce numaĭ pe fânațe şi cu deosebire pe celea de la munte. Ea se maĭ numesce în *Bucovina,* şi anume în satele curat românescĭ, încă şi *Turtă, Turtă rea, Turtea, Turturea, Turturea de munte* şi *Turturică,* eară în cele amestecate saŭ învecinate cu Rutenĭ *Cioropor* şi *Ciortopolog* (Spaima Draculuĭ); în Transilvania: *Turtă, Turtea, Turtiță, Tătăişă, Punga babei, Ceapă ciorescă* [1]) şi *Scaiul dracului;* [2]) în Banat: *Ciurul dinelor* [3]), lat. Carlina acaulis L.

Numirea planteĭ acesteĭa de *Sita Elelor* saŭ *Ciurul dinelor* vine de bună samă de acolo. fiind că coróna flóreĭ sale are formă rotundă şî ce va rădicată în sus tocmaĭ ca şi veşca uneĭ site saŭ a unuĭ ciur, ear stamenele şi pistilele samĕnă din depărtare ca nisce borticele, precum sunt celea de la ciur.

Numirea de *Turtă, Turtă rea, Turtea* şi *Turtiță* iĭ vine de acolo, pentru că, avênd un cotor fórte scurt şi fiindu-ĭ frundele tupilate şi lățite pe fața pământuluĭ, se pare că anume ar fi turtită la pământ.

Ce se atinge de numirea *Turturea* şi *Turturică,* P. Ursul, fost cantor bis. în comuna Cândrenĭ, ținu'ul Dorneĭ, îmĭ scrise următórele:

«Spinul, despre care m'ațĭ rugat sĕ vă scriu, nu se numesce pe la noĭ altmintrelea, fără numaĭ *Turturea* şi *Turturică.* Orĭ pre care bătrân saŭ prunc vețĭ întreba nu-ĭ va spune alt-fel de cât *Turturea* şi *Turturică* Am audit şi eŭ că la țară încă s'ar fi aflând un spin asemenea Turtureleĭ, şi că s'ar numi *Ciortopolog,* însă pe la noĭ nimĕruĭ nu-ĭ e cunoscută numirea acésta.»

Cum că Româniĭ din ținutul Dorneĭ întru adevăr numesc scaiul saŭ spinul acesta *Turturea,* se póte vedea încă şi din următórea doĭnă din Piluganĭ:

— Cucule! de unde viĭ?
— «Din colo de la Sibiiŭ!
— Da de mândrul meŭ ce sciĭ?
— «Eŭ sciŭ bine, -ĭ sănătos,

[1]) Porcius: *Flora* p. 118.
[2]) *Gazeta Transilvaniei* an. LXIII. Braşov 1900. No. 251.
[3]) Sim. Mangĭuca: *De însemnătatea bot. rom.* publ. în *Familia* an. X. p. 572.

Şĭ-a trecut de Ieşĭ în jos.
Şi de a fi vr'un bine 'n ţară
Va veni la primăvară,
Ear de-a fi vr'o reutate
El s'a duce maĭ departe
Ca să scrie mândreĭ carte,
Carte 'n patru cornurele
Picuruş de lăcrimele...
Be tabac de la Retég
Cu cĭubuc de liliac,
Cu pipă de Turturea..!
— Saracă inima mea,
Cât lumea nu l-oiŭ-vedea!

Numirea de *Turturea* însă, după părerea mea, nu e nimica alta de cât o simplă confundare a cuv. *Iurtă rea* cu numele pasăreĭ *Turturea* saŭ *Turturică*.

In fine originea numiriĭ de *Scaĭul Draculuĭ* nĭ-o arată următórea legendă din *Transilvania:*

«Ci-că unuĭ împĕrat îĭ murisc soţia şi-ĭ rămase de la ea un copil ce încă sugea la pĭept. Mare întristare în sufletul şi curtea împĕratuluĭ cu pĭerderea împĕrăteseĭ, pe care a iubit'o maĭ mult ca sufletul sĕŭ, dar şi maĭ mare supĕrare începu a-ĭ topi inima, când vĕḑu că bĕĭatul nu voia sĕ sugă de la nicĭ o doĭcă din câte i se aduceaŭ.

— «Voiŭ pĭerde puişorul meŭ din causă de fóme, — îşĭ ḑicea împĕratul din când în când răpit de durere.

— «Să n'aĭ témă! — îĭ şopti o bĕtrână, ce intra la împĕrat — O să-ţĭ scap eŭ fiul din gura morţiĭ, dar, să sciĭ că asta numaĭ aşa o pot face, dacă te veĭ însura din noŭ şi veĭ lua pe cine ţĭ-oiŭ spune eŭ.

«Impĕratul se uĭtă la ea cu fruntea încruntată şi ĭ ḑise scurt:

«Ţĭ am spus că maĭ mult nu mĕ însor; ĭubirea ce o avusem faţă de fosta mea soţie nu-mĭ ĭartă să jur credinţă alteia.

«Atuncĭ singur veĭ purta vina morţiĭ fiuluĭ!

«Impĕratul se cutremura, ar maĭ fi voit să-şĭ peardă împĕrăţia, de cât să-şĭ peardă fiul.

«Fie dar, voiŭ face-o asta, numaĭ fiul să-mĭ trăéscă. Dar să sciĭ că de s'ar întâmpla să-mĭ pĭerd pŭişorul, capul tăŭ şi al eĭ n'ar maĭ sta unde stă.

«La câte va ḑile împĕratul nu maĭ era vĕduv. Cu cine şi de unde îşĭ câştigâ aleasa, numaĭ baba Fira, măeastra cea vestită ar fi sciut s'o spună.

«După cununie împĕratul nu dete faţă cu noua sa soţie treĭ lunĭ de ḑile, căcĭ grijile cu treburile ţăriĭ, resvrătindu se în contra doue împĕrăţiĭ vecine, îĭ dădéŭ multe de gândit. După treĭ lunĭ totuşĭ se duse împĕratul la casa soţieĭ sale, căcĭ nu maĭ putea răbda dorul copiluluĭ, pe care de atâta timp nu-l vĕḑuse. Copilul era mândru cu obrajĭ *butrucaşĭ* şi grăsuliĭ, pe carĭ se îngânaŭ crinĭ şi trandafirĭ; sănătos şi blând ca un mĭeluşel, în cât nimenĭ nu-ĭ auḑĭa plânsul. Impĕratul nu putea să crédă ochilor când îl vĕḑu.

— Cum l-aĭ ţinut şi cum l-aĭ hrănit? — întrebă împĕratul încântat de frumuseţea luĭ.

Cu dulcéţă de la florĭ,
Cu roauă mândră din ḑorĭ,

Cu zimbirĭ
Cu dulcĭ ochirĭ,
Cu maĭ multe îngrijirĭ.

«Aşa respunse ea sărutând obrăjoriĭ băĭatuluĭ.

«Impěratul, drept recunoscinţă, o învită la drépta sa, îmbiind loc pe scaunul împěrătesc.

«Aŭ trecut doĭ anĭ şi'n astă vreme multe de tóte s'aŭ întâmplat în lume. Copilaşul împěratuluĭ umbla şi vorbĭa, ear' sfetniciĭ ţăriĭ îl alese moştinitor şi aşa după mórtea tatăluĭ săŭ putea să urmeze el în scaunul domnieĭ.

«Dar trecu timp cât trecu şi împěrătésa, fiind că avea şi ea un copil, începu pe încetul să se înstrăineze de copilul soţuluĭ eĭ, căcĭ dorinţa se născuse ca copilul eĭ să moştenéscă împěrăţia.

«Impěratul era dus la bătae şi era vorba, că în şapte anĭ nu va veni acasă.

«Impěrătésa, vědêndu-se singură stăpână peste ţară şi peste curtea împěrătéscă, pe micul copil începu a-l chinui cu fómea şi în fel de fel, numaĭ să-ĭ stingă pe 'ncetul viaţa, aşa ca pe când va veni tatăl copiluluĭ acasă să nu-l afle în viaţă. Dar, pe lângă tóte chinurile ce avea să sufere, copilul crescea şi se întărea, căcĭ de mânca numaĭ odată în ḑi, mâncarea se prindea de el şi-ĭ da putere.

«Era o érnă grea şi un ger cumplit, încât crepaŭ copaciĭ şi îngheţaŭ în cuĭburĭ vrăbiile. Fiul împěratuluĭ, remas de la buna sa mamă dintâiŭ, era deja de şase anĭ. Maştera încercase câte de tóte să-l nimicéscă, dar' nu ĭ-a ajutat Dumneḑeŭ.

— «Să maĭ încep odată,—îşĭ ḑise ea,—ear' dacă nicĭ asta nu mĭ-a duce în deplinire voĭa, am să mě nimicesc eŭ şi copilul meŭ.

— «Mămuţă, ce să fac, să fiiŭ odată şi eŭ bun ca fratele meŭ maĭ mic, căcĭ atât de mult aşĭ dori ca şi cu a mea purtare să fiĭ mulţămită?» ḑise copilaşul împěratuluĭ odată maştereĭ sale, după ce nicĭ el singur nu maĭ scia ce să facă să nu maĭ capete atâta amar de bătae de la ea.

— «Sě te ducĭ în muntele din dosul palatuluĭ nostru şi de-acolo sě mĭ aducĭ un struţ de *viorele*, unul de *trandafirĭ* şi unul de *gheorghine*, şi atuncĭ veĭ fi şi tu bun ca fratele těŭ! — ḑise ea.

— «E bine, — respunse el —dar' de unde să fie acolo florĭ, când aicĭ jos e atât de frig, în cât şi câiniĭ se trag în casă?

— «Acolo e cald! — ḑise ea. — De vreĭ să fiĭ bun, te du, ear' fără de florĭ să nu viĭ, căcĭ atuncĭ te omor ca pe un puĭŭ de něpârcă!

«Copilaşul îşĭ îmbrăcâ o hăĭnuţă slabă ce-o avea, îşĭ luâ o bucată de pâne uscată în mână şi plecâ.

«Impěrătésa încă o dată strigâ în urma luĭ, să nu vină fără florĭ, că-l omóră.

— «Měĭ fraţĭ! — grăi moş *Gerarĭu* către ceĭ unspreḑece fraţĭ aĭ luĭ,— aḑĭ ne vine un oaspe mare, un fiŭ de împěrat, de-aceea grijiţĭ bine, ca să ne arětăm, că şi noĭ scim ce e omenia şi cinstea, să-ĭ presărăm calea cu florĭ, prin tufanĭ să cânte privighitorĭ, pe cer să fie sóre, pe pămênt nicĭ căldură nicĭ recóre!

— «Bine! — ḑiseră ceĭalalţĭ, carĭ pentru lumea asta nu ĭ-ar fi călcat cuvêntul, şi numaĭ decât se făcu o vreme bună şi mândră,— mândră, dómne, a cea maĭ mândră primăvară.

«*Germănarĭul, Florarĭul, Cireşerul, Măsălarul* şi *Răpcĭunile*, care de care se întreceaŭ, ca să resară cele maĭ frumóse florĭ din pămênt.

«Ajungênd copilul împĕratuluĭ la eĭ se sterse de sudorĭ pe frunte şi apoĭ le dete bineţă.

— «Bine-aĭ venit! — diseră întimpinătoriĭ celor douĕspredece lunĭ.

«Copilul împĕratuluĭ luat de glumitorul *Prier* în braţe fu aşedat în scaunul veseluluĭ şi frumosuluĭ *Florariu.*

«Zîmbitoriul *Cireşariu* îl îmbiă cu cireşe; *Cuptor* cu *cócădze*; *Răpciunile* cu pere, mere şi nucĭ, ear' şăgalnicul *Brumărel* cu struguri şi cu vin dulce.

«Copilaşul se afla fórte bine între eĭ, că de bunĭ gospodarĭ a dat.

«Impĕrătésa vĕdênd, că ce vreme călduróså s'a făcut, îşĭ rupea unghiile, şi se bătea cu capul de pĕreţĭ; ba de nu se mângăia cu gândul, că copilul va rătăci pe unde-va şi nu va maĭ sci venì acasă, dóră o fi şi înebunit.

«La douĕ dile copilul cu florĭ la căciulă şi cu struţurĭ de viorele, trandafirĭ şi gheorghinĭ în mână intră zimbind la maştera sa în odae.

«Maştera, făcêndu se a fi îndestulită şi mulţămită cu el, întrébă cum a âmblat şi că ce a vĕdut pe acolo.

«Copilul îĭ spuse tóte, cum pe acolo sunt florĭ de tot felul, póme, strugurĭ şi lume maĭ bună, ca aicĭ jos.

«Incă în diua aceea plecâ şi împĕrătésa la munte, căcĭ gândia ea că, dacă acolo e o lume aşa de bună, îşĭ va didi pe vêrful munteluĭ un pălat şi va petrece acolo dilele cele uriciόse ale erneĭ.

«Ea mergea cu copilul eĭ, pe care îl ţinea de mână, eară înaintea lor se ducea copilul împĕratuluĭ, care le arăta calea.

«Când plecară era sóre şi nicĭ urmă de nor pe ceriŭ, dar' când ajunseră la încingătórea munteluĭ, din dĕrĕtul lor începu a ninge şi a sufla un viscol, încât îţĭ lăcrimaŭ ochiĭ. De-la o vreme îĭ apucâ zăpada şi viscolul şi pe de 'nainte.

«Impĕrătésa, ca nu cum-va să ĭ îngheţe copilul, desbrăcâ rênd pe rênd haĭnele de pe copilul împĕratuluĭ şi le punea pe copilul eĭ. Intr'acestea de departe de către fruntea munteluĭ se vedură douĕ chipurĭ de ómenĭ, carĭ se apropiaŭ către eĭ.

«Unul era un moşnég, celalalt un june.

«Cel bĕtrân, care venia pe partea, pe care mergea împĕrătésa, da toţĭ sloieţĭ de ghiaţă pe gură şi pe nas; junele, care venia pe partea, pe care mergea fiul împĕratuluĭ, sufla din gură un vênt cald, bine făcĕtoriu. Impĕrătésa şi copilul eĭ eraŭ de jumĕtate îngheţaţĭ, ear copilul împĕratuluĭ nicĭ habar n'avea de ger.

«Peste un ceas de vreme se întâlnesc.

«Omul cel bătrân era *Gerariu,* ear' tênĕrul era *Florariu.*

— «Aci eştĭ tu, fata Draculuĭ? — întrebâ bĕtrânul pe împĕrătésa, care, mĕ rog D-vóstrĕ, era cea maĭ mică fată a *Draculuĭ.*

— «Acì, moşnégule, dar' cum o maĭ poţĭ duce în lumea asta rea?

— «Bine! — rĕspunse moşnégul, numaĭ de una nu-mĭ place, şi anume, că în vremea cât eŭ stăpânesc natura, cele ce slujesc tatăluĭ tĕŭ, fermecătórele şi vrăjitórele prea pe mulţĭ, «scoşĭ din minte» pe carĭ îĭ póartă nóptea peste hotarĕ, mĕ silesce să-ĭ înghieţ şi să-ĭ troenesc cu neauă. Pe semne şi tu, reutăcióso, aĭ voit să facĭ maĭ alaltăerĭ cu acest copilaş aşa, dar picaş tu în cursă, şi ca tine până în vreme vor pica tóte *măştihoaele* cele rele, fiind şi acele tóte *fetele Draculuĭ.*

«Sfârşindu-şĭ vorbele seóse din gură şi din nărĭ un aşa ger cumplit, încât îndată crepâ inima în împĕrătésă şi în copilul eĭ.

«Copilaşul împěratuluĭ însă avu noroc cu têněrul *Florariu*, care îl apără cu căldura luĭ de frigul moşnégulul *Gerariu*, cel ce în mânia luĭ înghieţase şi drumul pe unde avea să trécă *Sórele*.

«La începutul primăveriĭ, când împěratul biruitor se reîntórse din lupta, pe care o începuse înainte cu şapte anĭ, pe locul unde a îngheţat împěrăteasa şi copilul eĭ, a călcat într'un *scaiŭ care numaĭ atuncĭ a fost răsărit din pământ, adică din trupul mueriĭ sale,* precum se spune, şi fiind că de scaĭul acela împěratul a bolit vreme multă cu picĭorul luĭ, scaĭuluĭ până adĭ îĭ dic: *Scaĭul draculuĭ de munte.*» [1])

Sita Elelor se'ntrebuinţédă de cătră Româncele d'n *Bucovina* spre vindecarea maĭ multor bóle, precum de *spăriat*, de *spaĭma copiilor* saŭ *rěul copiilor*, numit şi *cĭas rěŭ, de tusă*, de *tragăn la boĭ* şi pentru nevestele ce nu aŭ copiĭ.

Când cine-va e *speriat* din te-miri ce causă, când tresare prin somn şi începe a striga şi a se văeta, femeile sciutóre îl afumă şi maĭ ales înainte de culcare cu *Sita Elelor*.

Insă ca afumarea acésta să fie maĭ de leac, adese orĭ se amestecă cu *Sita Elelor* încă şi *Odolean* orĭ *Toae* şi apoĭ se afumă.

De multe orĭ însă bolnavul, despre care se presupune că va fi fost spăriat de *Ele*, nu numaĭ că se afumă cu *Sita Elelor*, ci voind ca să se vindece cât maĭ de grabă de bóla, care l-a cuprins, se şi descântă de spăriat.

In casul din urmă descântătórea ĭa, pe când dórme cel spăriat, un fórfece şi tăind cu dînsul în cruciş prin aer asupra celuĭ bolnav, rostesce de treĭ saŭ de noue orĭ după olaltă următorĭul descântec:

Cristea te-o făcut,
Cristea te-o crescut,
Cristea te-o botezat,
Cristea de gând ţĭ-o purtat.
Cristea paloş de argint
In mâna dréptă ţĭ-o dat.
Şĭ-o venit *Elele*
Cu temerile,
Cu frică 'nfricată,
Cu spaĭmă 'nspăĭmată
Cu noue capete
Şi te-o înfricat,
Şi te-o 'nspăĭmêntat,
Şi te-o spăriat.
Cristea paloş de argint
In mâna dréptă o luat
Şi la *tusnoue Elele*
Le-o tăiat capetele;
Tae la una,
Tae la a doua,
Tae la a treĭa,
Tae la a patra,
Tae la a cincea,
Tae la a şesea,

[1]). Publ.de Antoniu Popp în *Gazeta Transilvaneĭ* an. LXIII. Braşov 1900. No. 251.

Tae la a şeptea,
Tae la a opta,
Tae la a noua,
La tus noaue Elele
Le-o tăîet capetele,
Ear'tu aî remas curat
Şi luminat
Ca argintul strecurat,
Ca Dumnedeŭ, ce te-o dat,
Dela mine descântecul,
Dela Dumnedeŭ darul !

Dacă cel bolnav e aşa de spăriat, că nu şî póte de felîu afla alinare, atuncî descântătórea, saŭ cine este, nu maî aştéptă până ce va adormi, ci-l afumă şi descântă orî şi când.

Făcênd acésta se crede că celuî spăriat numaî decât trebue să-î trécă spaîma şi să-şî vie în orî. [1])

Descântătórele, carî voesc să vindece pre copiiî ceî micî, cariî aŭ *Reul copiilor* sau *Spaîma copiilor* cu *Sita Elelor* nu se duc singure ca să o aducă, ci ele trimet pre un bărbat, căcî în casul acesta se crede că numaî cea adusă de-un bărbat e de folos. Bărbatul trimis trebue, la rêndul sĕŭ, să mérgă şi să o aducă înainte de rĕsăritul sóreluî. Eară înainte de pornire trebue să se schimbe în haine curate, şi aşa s'o sape şi s'o aducă cu cea maî mare curăţenie, ferindu-se în acela şî timp de-a vorbi cu cine-va pe drum atât la dus cât şi la întors.

După ce a săpat'o şi a adus'o a casă, descântĕtórea o pune în apă saŭ în holercă ca să mocnéscă, şî apoî dă apă saŭ holercă de aceasta celuî spăriat ca să bee. [2])

Insă copiilor bolnavî de *Reul copiilor* nu numaî că li se dă zamă de *Sita Elelor* saŭ *Ciortopolog* de bĕut, ci adeseorî li se face dintrînsul şi scăldătóre, adică se pune *Ciortopolog* în apă ne'ncepută la foc ca să fearbă, şi după ce a fiert de ajuns, ceî bolnavî se spală în apă de acésta, odată pe di şi anume într'o di de sec.

Despre copiiî, cariî se scaldă în scăldătórea aceasta, se dice că îndată se tređesc, şi după aceia cresc fórte uşor, pentru că *Ciortopologul* este fórte gras. [3])

Când li-î copiilor celor micî reŭ, când strigă şi plâng prea mult, mamele lor saŭ descântătórele îî astâmpĕră astfel : îaŭ *Ciortopolog*, îl tae mĕrunţel şi-l pun într'o oală cu apă la foc ca să fearbă. După ce a fiert de ajuns, tórnă zama, ce-a eşit dintrînsul într'un vas, pun întrînsa *sinélă* şi amestecându-o bine, daŭ o parte mică din zama acésta celuî bolnav de bĕut, eară cu rĕmăşiţa îî spală peste tot corpul.

E de 'nsemnat însă că acéasta se face numaî la sfîrşitul luneî, adică după ce se pişcă luna. [4])

Cele maî multe femeî sciutóre nu 'ntrebuinţédă *Sita Elelor* saŭ *Ciortopologul* numaî vara, când e verde, ci şi earna.

---

[1]) Dict. de Nastasia Hriţuc, româncă din Sucéva.
[2]) Dict. de Catrina Racolţa, româncă din Calafindescî, sat în distr. Siretîuluî.
[3]) Dict. de Safta Roşca, româncă din Pocnî, sat în distr. Siretîuluî.
[4]) Dict. de Catrina Racolţa

Dar, fiind că earna nu se póte aşa de lesne căpăţa, de-aceea îl culeg vara în chipul cum s'a arĕtat maĭ sus, îl usucă, îl strîng într'un loc anumit dimpreună cu alte buruene de léc, şĭ apoĭ, când aŭ trebuinţă, îl scot şi afumă cu dânsul pre ceĭ spăriaţĭ saŭ fac scăldătóre pentru ceĭ ce pătimesc de *Reul* saŭ *Spaĭma copiilor.* [1])

In contra *tuseĭ* se ferbe şi se dă de bĕut. [2])

Boiĭ, cariĭ aŭ *tragăn*, adică cariĭ sunt stricaţĭ după cap de jug, se spală în locul rănit cu apă, în care maĭ nainte de-acésta s'a fĭert *Turturică.* Eară după ce s'aŭ spălat cu zamă de acésta se ung cu unsóre cam fĭerbinte, şi apoĭ îndată se vindecă. [3])

Muerile sciutóre din *Banat* spală cu apă strecurată prin *Cĭurul ḑinelor* şi descântată pr ceĭ ce aŭ *durerĭ de ochĭ* precum şi pe ceĭ ce le scad vederile.

Acéstă spĕlare se face totodată şi spre a căpĕta ochĭ încântătorĭ. [4])

Ḑinele, carĭ de către Românii din *Bucovina* se numesc *Ele*, eară de cătră ceĭ din Banat *Miluite*, aŭ, după credinţa şi spusa poporuluĭ, între multe alte datine, încă şi aceea că âmblă într'o căruţă trasă de 12 caĭ de foc saŭ într'un car cu boĭ. [5])

Maĭ departe se ḑice că ele, când daŭ preste vre un fecĭor voĭnic şi frumos, nu l lasă în pace, ci, fermĕcându-l, îl ĭaŭ şi-l duc cu dînsele.

Un ast fel de fecĭor *luat de Ele* nu numaĭ că e constrîns să le împlinéscă tóte dorinţe'e, ci trebue tot-odată să le servéscă ca vizetiŭ.

Acéstă credinţă cred că a dat apoĭ nascere urmĕtóreĭ doĭne din *Transilvania*, comuna Rîpa-de-jos, comitatul Mureş Turda, care se cântă pe sama unuĭ fecĭor amorezat până peste urechĭ, ce umblă, ca şi ceĭ fărmecaţĭ şi *luaţĭ de Ele*, într'un car, cum nu maĭ umblă alţĭ fecĭorĭ, doară numaĭ ceĭ luaţĭ de *Ele*:

Prin pădurea rară'n jos
Mere badea ăl frumos
Cu caru de *odolean*,
Cu boiĭ de *măgheran*,
  Cu butucĭ
  De *mere dulcĭ*,
  Cu rotiţe
  De *turtiţe*
Cu jugurĭ de *scînteuţe*,
Cu restee de *botruţe* [6])

S. FL. MARIAN

[1]) Dict. de Safta Roşca.
[2]) Com. de Petru Ursul, fost cantor bis. în Cândrenĭ, sat în ţinutul Dorneĭ.
[3]) Com. de acela-şĭ
[4]) Sim. Mangĭuca: *De însemnătatea bot. rom.* publ. în *Familia* cit. p. 526.
[5]) Al. M. Marienescu: *Elele* publ în *Familia* an IX. Pesta 1873. p. 97, 98 99, 100.
[6]) S. C. Mândrescu: Literatură şi obiceĭurĭ poposane, Bucurescĭ 1892. p. 48.

LACUSTA

(Din datinele şi credinţele Românilor despre insecte)

Unul dintre insectele cele maĭ lacome, maĭ mâncăcióse şi tot odată maĭ stricăcióse, câte li-s cunoscute Românilor după nume, e *Lăcusta* saŭ *Locusta*, numită în Banat şi *Alacùsta* saŭ *Halacùstă* [1]), lat. Pachytylus migratorius, Oedipoda migratoria şi Acridium migratorium.

Lăcusta însă nu e un insect stătătoriŭ în ţerele locuite de Românĭ, ci ea este un insect călătorĭu, care se ivesce în ţerile locuite de aceştĭa numaĭ din când în când, une-orĭ chĭar după trecerea de maĭ multe decimĭ de anĭ. Dar şi când se arată, e vaĭ şi amar, căcĭ venind nourĭ întregĭ de dînsele, unde se lasă ea, fie semĕnăturĭ saŭ fênaţe, pomete saŭ luncĭ, codri saŭ pădurĭ, fie ce va fi, nu cruţă nimica, ci mânâncă tot ce-ĭ stă în cale ast-fel, că nu remâne după dînsa numaĭ pămêntul, ca şi când ar fi ars toată vegetaţiunea de pe dînsul, ear arboriĭ şi pomiĭ remân despoĭaţĭ de frunde ca în dricul ernii.

De aice vine apoĭ că, de şi partea cea maĭ mare de Românĭ n'o cunosc din vedere, maĭ toţĭ însă o cunosc fórte bine după nume

Lăcusta, după cum ne spun cronicele, s'a arătat pentru prima oară într'un numĕr maĭ mare şi-a făcut maĭ multă stricăcĭune în ţĕrile locuite de Românĭ şi'n deosebĭ în *Moldova*, pe timpul luĭ *Ştefan VI*, care a domnit de la 1538-1540.

Din causa aceasta a şi fost Domnul acesta poreclit de către supuşiĭ sĕĭ *Lăcustă Vodă.*

Eată ce ne spune în privinţa aceasta cronicarul *Grigore Ureche:*

«In dilele acestuĭ Domn Ştefan Vodă, aŭ fost fómete mare, şi în ţara Moldoveĭ şi la ţara ungurească, că aŭ venit *Lăcuste* multe de aŭ mâncat toată roada; şi pentru aceea l-aŭ poreclit şi ĭ-aŭ dis *Lăcustă Vodă.*» [2])

Cele maĭ multe neajunsurĭ, nevoĭ şi rĕutăţĭ, precum şi cele maĭ rele, maĭ urîte şi maĭ cumplite boale ca *holera* şi *ciuma*, aŭ venit în ţerile locuite de Românĭ, după credinţa şi spusa acestora, parte de peste Dunăre si parte

---

[1]) B. P. Hasdeŭ: Etym. Magn. t. I. p. 669: «*Alacùstă* sau *Halacùstă.* Formă bănăţeană pentru *Lăcustă* (lat. locusta), pe care o cunóscem prin următoriul exemplu: «Intre metafore, figure saŭ asemĕnărĭ luate din lumea animală poporul de pe aci întrebuinţează: merge ca melcĭul, adică fără sporiŭ; îĭ uşor ca un fluture; ca si *halacusta*, aşa mâncă. (L. Iancu, Caraş-Severin, com. Visag).»

[2]) M. Kogălniceanu: *Cronicele Românieĭ* t. I. ed. II Bucurescĭ 1872 p. 200.

de peste Prut, eară înainte de luarea Basarabieĭ de către Ruşĭ, de peste Nistru, adică din ţara Rusască, Decĭ tot din ţara de pe urmă a venit prima oară, după spusa poporuluĭ, şi *Lăcusta.*

Drept dovadă despre această credinţă şi afirmaţiune ne poate servi întru cât-va şi următórea doĭnă poporală din *Moldova*:

Prutule, rîŭ blăstĕmat, [1]
Face-te-aĭ adânc şi lat,
Ca potopul tulburat!
Mal cu mal nu se zărească,
Glas cu glas nu se lovească,
Ochĭ cu ochĭ nu se ajungă
Pe a ta pânză cât de lungă!
Locustele când or trece,
La ist mal să se înece!
Holerile când or trece,
Pe la mijloc să se'nece!
Duşmaniĭ ţeriĭ de or trece
La cel mal să se înece.
Ear tu'n valurile tale
Să-ĭ tot ducĭ, să ĭ ducĭ la vale
Pân la Dunărea cea mare,
Până'n Dunăre şi'n mare! [2]

Find *Lăcusta* fórte lacomă şi mâncăcĭoasă, de aceea Româniĭ atât pre vitele cât şi pre galiţele nesăţióse, însă maĭ ales pre ómeniĭ, ce nu se maĭ pot sătura, cariĭ âmblă morţĭ după mâncare, îĭ aseamănă cu *Lăcustele.*

Aşa nu odată audim dicênduse:

«Uĭtă-te la el, pare că ĭ o *Lăcustă*, mănâncă tot ce-ĭ puĭ de'nainte, şi tot nu se maĭ satură!» saŭ: «Cautâ la dînsul: *mănâncă ca o Lăcustă!*» [3].

Ear, cu privire la vre o învasiune din partea strĕinilor saŭ a duşmanilor se dice:

«*Vin străiniĭ ca Lăcustele!*» [4]

Tot din causa lăcomieĭ precum şi a măreĭ stricăcĭunĭ ce-o face *Lăcusta* s'aŭ născut la Românĭ şi următórele proverbe:

---

[1]. Inainte de luarea Basarabieĭ de Muscalĭ cântecul dice: «*Nistrule, rîŭ blăstĕmat,*» fiind că toate relele venĭaŭ de peste Nistru» Nota culegătorĭuluĭ.

[2]. Vas. Alecsandri: *Poesiĭ populare ale Românilor* Bucurescĭ 1866. p. 233.

[3]. Hasdeŭ: Etym. Magn. t. I. p. 669;— Zanne: *Proverbele Românilor* vol. I, p. 497.

[4]. Laurian şi Massim. Dict. t. I. p. 182: «*Locusta* s. f. lat. lăcusta, insect aripat, care ajutat de cele două picĭóre posterióre, mult maĭ lungĭ de cât cele-laltt merge săltând sau sărind, de unde se dice şi *săltătóre* saŭ *săritóre.* Locustele sunt insecte fórte stricăcĭóse, lăsustele sboară în cete de multe milióne peste ţĕrĭ şi mărĭ; nour de locuste; entomologiĭ numeră *locustele* înte *grerĭ*; *aceştĭ copiĭ mână ca locustele*; *aŭ venit preste noĭ străiniĭ ca locustele.*"

Lăcusta îndurare
De bucate nicĭ cum are.
Lăcusta puţin trăesce,
Dar, pagubă mare face

adică ceĭ lacomĭ şi cumpliţĭ în scurtă vreme marĭ rele săvîrşesc. [1])

Lungă-ĭ ţara şi îngustă,
Ca şi tine, mĕĭ Lăcustă! [2])

Se dice despre un om lung, supţire şi foarte lacom.
Apoĭ şi următórele cimiliturĭ:

Am o vacă,
Unde zace
Strat îmĭ face. [3])

Săritură de cĭută
Urmă de nimic. [4])

In fine merită a fi amintit şi aceea, că uniĭ Românĭ din *Muntenia* cred că *Sf. Trifon* saŭ *Trif*, care cade tot-d'auna în ajunul *Intimpinăriĭ Domnuluĭ*, adică la 1 Faur, *e rĕŭ de lăcuste*, adică cum că el *ar âmbla cu lăcustele*,
De aice vine apoĭ şi datina că uniĭ dintre dînşiĭ nu numaĭ că serbează diua acestuĭ sfânt, ci tot-odată chĭamă în diua sa pre preotul local de face aghĭasmă cu care stropesc apoĭ pomiĭ si semĕnăturile, precum şi grânele, oardele şi altele, anume ca să nu vie şi să le mânânce *lăcustele*.
Ear Româniĭ din unele părţĭ ale *Moldoveĭ* serbează pre *St. Trifon* de aceea, pentru că acesta, după credinţa lor, e maĭ mare preste *gadine*, că el, dacă i se serbează diua, leagă acestora gura, ca să nu mânânce legumele. [5])

S. Fl. Marian.

[1]) Zanne, Prov. rom. p. 497.
[2]) Usitat în Bucovina.
[3]) G. Popescu-Cĭocănel: *Basme*. Ploeştĭ 1898. p· 104.
[4]) Art. Goroveĭ: *Cimiliturile Românilor* p. 197.
[5]). S. Fl. Marian: *Serbătorile la Românĭ* Vol. I. p. 245-296

PREŞEDENŢIA SOCIETĂŢII ISTORICE-ROMÂNE

TABLOU RESUMATIV

AL

LUCRĂRILOR SOCIETĂŢII DE LA 2 FEBRUARIE ŞI PANĂ LA 1 IULIE 1902

Sedinţa Comitetuluĭ de la 2 Februarie 1902

Domnul preşedinte *George I. Lahovari* declară şedinţa deschisă conform art. 27 combinat cu art. 29, aliniatul final din statute.

Domnia sa arată maĭ ânteiŭ că Biuroul societăţiĭ, după o întrerupere a lucrărilor sale timp de două lunĭ de ḑ le — de la 27 Iunie şi până la 27 August, anul expirat 1901, luând vacanţia prevĕḑută de art. 27 din statute, a convocat apoĭ succesiv comitetul în şedinţă ordinară de maĭ multe orĭ, însă din diferite împrejurărĭ neputêndu-se completa numĕrul reglementar al membrilor, nu s'a putut întruni.

Maĭ departe domnul preşedinte schiţéză în liniĭ generale mersul societăţiĭ şi situaţia financiară ce resultă din bilanţul întocmit de d. casier contabil, conform art. 22 din statute.

Domnia sa desvoltă apoĭ câte va desiderate ca societatea să pótă progresa şi a-şĭ ajunge scopul propus; atinge cestiunea apariţiuniĭ revisteĭ — organul societăţiĭ, şi rógă pe domniĭ membriĭ aĭ Comitetuluĭ să se întrunéscă regulat când vor fi convocaţĭ.

In urma maĭ multor discuţiunĭ urmate, la care iaŭ parte domniĭ: Gr. G. Tocilescu, N. Densuşianu G. I. Ionnescu Gion şi N. Pĕtraşcu asupra propunerilor domnuluĭ preşedinte, şi după noile explicaţiunĭ date de domnul preşedinte, ce adoptă maĭ multe resoluţiunĭ, încheiându-se un proces-verbal.

Sedința publică de la 6 Februarie 1902

Domnul preşedinte *G. I. Lahovari*, conform art. 29 din statute, declară deschisă şedința publică în sala *Societății Geografice Române* din Palatul Atheneuluĭ.

După formalitățile obişnuite, Domnia-sa acordă cuvîntul domnuluĭ *N. Densuşianu*, membru fundator al societățiĭ şi vice-preşedinte al Biurouluĭ, care comunică despre «*Un document din anul 1398 privitor la familia Chinezilor Basarabĭ*».

D-l *Gr. G. Tocilescu*, vice-preşedinte al Biurouluĭ, comunică în textul original şi în traducerĭ o parte din *Documentele slavone descoperite de d-sa în arhivele municipalitățeĭ din Braşov* în a. 1895 şi arată faptele noĭ şi interesante ce decurg din aceste documente pentru istoria politică şi culturală a Românilor.

Sedința Comitetuluĭ de la 23 Februarie 1902

Se procede la alegerea membrilor carĭ vor face parte din comitetul de redacțiune a organuluĭ societățiĭ «*Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie*», şi domnul preşedinte proclamă aleşĭ pe domniĭ : N. Densuşianu, G. I. Ionnescu-Gion, Em. Grigorovitza, Ilie Bărbulescu Dr. şi N. Apostolescu, sub preşedenția şi direcția domnuluĭ *Gr. G. Tocilescu*.

D-l *Gr. G. Tocilescu* comunică materia ce va conține primul număr al Revisteĭ ca organ al societățiĭ.

Sedința publică de la 9 Martie 1902

Şedința se ține în sala *Societățiĭ Geografice Române* din Palatul Atheneuluĭ.

Domnul preşedinte *G. I. Lahovari*, acordă cuvîntul domnuluĭ *Gr. G Tocilescu* pentru continuarea comunicațiunii sale din şedința de la 16 ale curenteĭ lunĭ asupra «*Documentelor slavone din arhivul Municipalitățiĭ Săseştĭ din Braşov şi din Archivul Sibiuluĭ*».

D-l *Gr. G. Tocilescu* dă citire acestor documente urmate de comentariĭ, stabilind date şi fapte istorice, cele maĭ multe necunoscute până astă-dĭ, altele eronate, şi anunță că în viitórele şedințe va continua cu aceste comunicațiunĭ, iar că publicațiunea tutulor documentelor speră că o va face în curênd cu spesele Academieĭ Române.

D l *G. I. Ionescu-Gion* vorbeşte despre «*Boeriĭ Basarabĭ*» rectificând erorile istorice ce fac uniĭ autorĭ asupra acestor familiĭ vechĭ ale țěriĭ româneştĭ.

După care domnul preşedinte mulțumeşte conferențiarilor pentru munca ce depun întru desvelirea trecutuluĭ istoric, rugându-ĭ a continua comunicarea unor documente aşa de importante pentru istoria némuluĭ nostru.

Comunicările anunțate de domniĭ N. Apostolescu : *Despre schitul Trivalea*» şi aceea a domnuluĭ Ilie Nicolescu «*Despre Originele familieĭ Golceştĭ*» se amână, din lipsă de timp.

Tot în acéstă şedință d-l general C. I. Brătianu dă citire următóreĭ declarațiunĭ :

D-le Preşedinte şi Pré onoraţî Colegî,

«Este ştiut, că noî în ardórea nóstră de a ne lumina, am început prin a estima şciinţa d'asupra virtuţilor civice.

«De aceia—*fiind-că instrucţiunea şciinţifică a omuluî n'a fost subordonată în şcólele nóstre la educaţiunea morală* — astădî vedem acea privelişte nefastă şi unică în lume, ce în ţara nóstră ne o dă mulţî, chiar dintr'aceia însărcinaţî cu nobila misiune de a conduce învĕţămîntul şi educaţiunea tineretuluî în şcóle; învĕţătorî, carî nedestoinicî de a produce ceva serios, de a se însemna prin fapte marî şi de bine, în rîvna lor de a se face cunoscuţî cu orî ce preţ, se svîrcolesc pe tóte cărările vieţeî a calomnia bărbaţiî de bine şi a critica opera altora, cu speranţa de a-şî crea o aureolă pe ruinele ce va lăsa îndrumarea lor nefastă!

«A pune pe aceştî Erostaţî în sentimentul datorieî, nu putem aspira noî. Aceştî rĕutăcioşî aŭ prea multă barbă la bărbie — ba mulţî aŭ cărunţit chiar; — putem însă face mult bine pentru *tineret* şi pentru *neam.*

«Putem fi folositorî tineretuluî, prin exemplul civic ce le vom da : de a pune pururea interesul obştesc d'asupra interesuluî nostru personal.

«Putem fi folositorî neamuluî, căutând a consacra tótă activitatea nóstră pentru a descóse istoria ţĕreî şi a poporuluî român din negura vremurilor.

«Dar pentru a atinge ac st dublu ţel — de a fi un exemplu de învĕţămînt tineretuluî şi a fi tot de o dată, utilî neamuluî — e cu totul indispensabil, ca să nu ţinem de loc sémă de bârfelele rĕutăcioşilor şi invidioşilor, carî prin calomniî nedemne se încércă a sustrage pe muncitor de la munca sa onestă.

«*A lăsa să fie cine va calomniat e forţa omuluî cinstit,* a dis de mult marele poet al veacului al 19-lea, Victor Hugo.

«Se cuvine ast-fel, în interesul nobilelor sentimente carî ne întrunesc la o laltă în Societate Istorică, se cuvine dic, ca membriî aî Societăţeî Istorice Române, să luăm angajamentul, ca devisa nóstră să fie :

«Totul pentru neam şi nimic pentru noî.»

«Adică, să luăm angajamentul ca să nu perdem nicî un minut d'n activitatea nóstră pentru a ne scoborî pe terenul de personalităţî, a rĕspunde la calomniile şi bârfelele ce rĕutăcioşiî ne vor arunca pentru a ne sustrage de la munca nóstră onestă şi de interes naţional. Consacrând tótă activitatea nóstră numaî în folosul istoric al neamuluî, este mijlocul cel maî sigur spre a face să amuţéscă bârfitoriî şi să paşim înainte fără şovăire pe îndrumarea ce ne-am deschis'o.

Aşa să fie.»

Societatea ia act de acéstă declaraţiune şi felicită pe d. General Brătianu.

Sedinţa Biurouluî de la 7 Aprilie 1902

Se desbat cestiunî privitóre la administraţia societăţiî şi la apariţiunea revisteî.

Sedinţa publică de la 4 Maî 1902

Domnul preşedinte *G. I. Lahovari* schiţéză discuţiunile urmate în şedinţa precedentă a Biurouluî şi urméză apoî un schimb de ideî între domniî Gr. G. Tocilescu şi N. Densuşeanu privitóre tot la apariţiunea revisteî.

D-l *Gr. G. Tocilescu* desvoltă subiectul conferinţeĭ sale despre : «*Materialul pentru un Corpus Inscriptionum Slavo-Romanicarum*» şi se adoptă în principiŭ propunerea d-sale de a se avisa la mĕsurile pentru publicarea cât maĭ în grabă a unuĭ asemenea Corpus.

Se procede apoĭ la alegerea maĭ multor membriĭ carĭ aŭ aderat la societate.

Sedinţa Comitetuluĭ de la 1 Iunie 1902

Preşedenţia domnuluĭ *G. I. Lahovari.*

Se desbat maĭ multe cestiunĭ de ordine administrativă a societăţiĭ.

Sedinţa Comitetuluĭ de la 7 Iunie 1902

Domnul preşedinte *G. I. Lahovari* pune la vot şi se proclamă aleşĭ membriĭ noĭ carĭ aŭ aderat la societate.

Domnia sa arată că fiind un loc vacant în Comitet în urma morţeĭ mult regretatuluĭ V. A. Urechiă, propune a se alege un noŭ membru şi se proclamă cu unanimitatea membrilor presenţĭ domnul Em. Kretzulescu, membru fundator al societăţiĭ.

Se aduce la cunoscinţa comitetuluĭ că d. Gr. G. Tocilescu a donat suma de 200 leĭ pentru sporirea fonduluĭ necesar pentru apariţiunea revisteĭ, organul societăţiĭ.

Asemenea domnul Em. Em. Kretzulescu suma de 100 leĭ în acelaş scop.

Idem domnul General C. I. Brătianu, suma de 40 leĭ cu aceiaşĭ destinaţiune, sume carĭ vor forma *fondul de reservă.*

Domnul preşedinte *Lahovari* exprimă cele maĭ viĭ mulţumirĭ generoşilor donatorĭ, cărora li se vor trimite adrese formale de primirea acestor donaţiunĭ.

Domnul secretar general *G. I. Ionescu-Gion* dă citire adreseĭ domnuluĭ Gr. G. Tocilescu, directorul *Revisteĭ de Istorie, Arheologie şi Filologie,* organul societăţiĭ, prin care se aduce la cunoscinţa Biurouluĭ şi Comitetuluĭ, că a depus pe séma societăţiĭ 500 exemplare, fasciculele pe lunile Aprilie şi Maiŭ, spre cele de cuviinţă.

Se ia act.

Domnul preşedinte *Lahovari* dispune a se distribui numĕrul necesar de reviste domnilor membriĭ aĭ societăţiĭ, iar restul se va păstra în deposit la Cancelaria societăţi.

Urméză apoĭ un schimb de vederĭ asupra uneĭ escursiunĭ istorice ce societatea a proiectat a face în ţară saŭ peste hotar, conform statutelor.

D. *Gr. G. Tocilescu* luînd cuvântul, arată că d-sa a primit o adresă din partea societăţiĭ istorice arheologice a comitatuluĭ Unedóreĭ, în Transilvania, cu sediul la Deva, prin care învită societatea nóstră de a face o escursiune în aceste locurĭ şi la Sarmisegetuza. Maĭ departe zice că într'o şedinţă viitóre va comunica programul aceşteĭ escursiunĭ.

Domnul preşedinte *Lahovari* punênd la vot propunerea domnuluĭ Gr. G. Tocilescu, se admite în principiŭ.

Domnul secretar-general *G. I. Ionnescu-Gion* aduce la cunoscinţa Comitetuluĭ demisiunea domnuluĭ Em. Grigorovitza din calitatea de membru al Comitetuluĭ de redacţie al revisteĭ — organul societăţiĭ, şi se primesce.

Domnul preşedinte *G. I. Lahovari* propune în locul d luĭ Grigorovitza pe domnul N. Pĕtraşcu, care se alege cu unanimitatea membrilor presenţĭ.

Sedinţa Biurouluĭ de la 17 Iunie 1902

Preşedenţia domnuluĭ *G. I. Lahovari.*

D-l *Gr. G. Tocilescu* face cunoscut că escursiunea proiectată în Transilvania, în urma corespondenţiĭ ce a avut cu d. Veress, secretarul societăţiĭ istorico-arheologice din Deva, se va face în ḍilele de la 20—25 Iunie curent şi va avé de obiect visitarea localităţilor istorice maĭ însemnate din Comitatul Unedóreĭ, ĭar întórcerea va fi prin punctul Laĭniciĭ, spre a se vizita săpăturile întreprinse de D sa la Bumbeştĭ precum şi frumósa m-re Tismana.

Se hotărăsc definitiv mĕsurile pentru realisarea acestor escursiunĭ, după care apoĭ şedinţa este ridicată.

C. Protopopescu-Argeş.

FINELE VOLUMULUI AL VIII-lea.

TABLA DE MATERIE

A

VOLUMULUI AL VIII-LEA

SUMARIUL

CU OPT CLIŞEURI IN TEXT
